

ALEXANDRU G. GIUGLEA

PROFESOR DE ȘTIINȚE JURIDICO-ECONOMICE LA ȘCOALA
SUPERIOARĂ DE COMERȚ No. 1, BUCUREȘTI

MANUAL
DE
ISTORIA COMERȚULUI
PENTRU CLASA III-a
A ȘCOALELOR SUPERIOARE DE COMERȚ

CONFORM CU PROGRAMĂ ANALITICĂ

APROBAT DE MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII ÎN 1929

2020

EDIȚIA I-a.

TIPĂRITĂ ÎN 5.000 EXEMPLARE

Taxa timbrului didactic de 1%
pentru acest manual s'a plătit direct Casei
Corpului Didactic conform deciziei
No. 6310/927

EXEMPLAR UNIC
DE CONSULTAȚIE
GRATUIT
PENTRU PROFESORI

«CULTURA ROMĂNEASCĂ», S. A. R.

INȘTITUT DE EDITURĂ - BUCUREȘTI - STR. PITAGORA, 18

Biblioteca Centrala

L130881160

Biblioteca Centrala Universitara - Sibiu

ALEXANDRU G. GIUGLEA

PROFESOR DE ȘTIINȚELE JURIDICO-ECONOMICE LA ȘCOALA
SUPERIOARĂ DE COMERȚ No. 1, BUCUREȘTI

*Pimen.
oct. 35.
Sibiu.*

MANUAL

DE

ISTORIA COMERȚULUI

PENTRU CLASA III-a
A ȘCOALELOR SUPERIOARE DE COMERȚ

CONFORM CU PROGRAMĂ ANALITICĂ

APROBAT DE MINISTERUL INSTRUCȚIUNII ÎN 1929

EDIȚIA I-a
TIPĂRITĂ ÎN 5.000 EXEMPLARE.

1929

Taxa timbrului didactic de 5%
pentru acest manual este plătit direct Casă
Corpului Didactic conform deciziei
No. 631/1927.

**EXEMPLAR UNIC
GRATUIT
SPRE CONSULTARE
DE CĂTRE PROFESORI**

„CULTURA ROMÂNEASCĂ”, S. A. R.
UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA”
INSTITUT DE EDITURĂ - BUCUREȘTI - STR. PITAGORA, 18
- SIBIU -

No. 299.

INVENTARIAT 1998

Inst. de inv. superior Sibiu
INV. N. 53.447 1978

Semnătura autorului

A. Singhea

P R E F A Ț A.

Cu manualul de față, am încheiat grupul manualelor de științe economice pentru școale superioare de comerț, (după ce în anii trecuți am scos Economia politică pentru cl. II, Economia pentru clasa III, Finanțe și Statistică pentru aceeași clasă, retipărite toate, anul acesta în a II-a ediție). Legătura dintre aceste studii îmi impunea lucrarea de față. Buna primire a primelor mele manuale, îmi sunt o garanție că și cel de față va fi de folos colegilor și elevilor.

Asupra calităților lui este de ajuns să reproduc aprecierile favorabile ale d-lui referent al Ministerului, d. profesor Ion Gr. Rădulescu, care se exprimă astfel:

„Lucrarea d-lui Alexandru Giuglea cuprinde cât mai complet întreaga istorie economică, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre.

„Am cercetat-o, în deosebi din punct de vedere al metodei, notând observațiunile atât în text cât și în prezentul referat. Din acest punct de vedere, lucrarea este bine întocmită. Cât privește fondul, autorul dovedește că e informat cum trebuie și la curent cu ultimele lucrări în această materie...”

(După mai multe indicații prețioase de care am ținut riguros seamă la tipărirea manualului, d-sa încheie:)

„In general vorbind, lucrarea d-lui A. Giuglea este întocmită conform cu programa analitică, materia bine aranjată și tratată, iar expunerea clară și pe înțelesul celor cărora se adresează.

„Intrucât școlile comerciale superioare simțiau lipsa unui manual bun de „Istoria comerțului”, cred că manualul d-lui Giuglea, având reale calități, va repara neajunsul amintit, deaceea sunt de părere să i se dea aprobarea”.

M'am silit să nu fac lecțiile prea lungi. In-
treaga materie este prevăzută de programă pentru
48 de lecțiuni. Pentru ușurare, am și numerotat aceste
lecțiuni și astfel se poate vedea că niciuna nu este
mai mare de 4—5 pagini de text. Unele au chiar
mai puțin. Hărțile și clișeele adăugate deși dau unor
lecțiuni aparența unui număr mai mare de pagini, nu
fac însă decât să ușureze și munca profesorului și pe
a elevului. Am pus hărți, pentru că nu se poate
învăța fără hartă, o lecție de istorie, și mulți elevi vor
fi cari nu vor avea la îndemână un atlas istoric mare.
Am pus și clișee, pentru a da viață textului, a creia,
cât de cât, o atmosferă istorică, pentru a transpune
pe elev în mediul și timpul de care este vorba și a-i
face studiul plăcut. Regret chiar că din teama de a
nu face manualul prea voluminos, am fost nevoit să
renunț la multe clișee interesante.

Am notat în indexul bibliografic dela sfârșit izvoarele
folosite la întocmirea acestui manual. În unele lecțiuni,
am folosit, dacă nu textual, dar în aceeași înșiruire
de idei, unele paasagii din autorii arătați în index.
Nu i-am citat însă și în textul manualului pentru că
scopul meu n'a fost să fac o operă de erudiție ci o
lucrare pur didactică și — cum foarte bine observă
d. referent — „numele de autori și citatele dese mai
mult îngreuiază și încurcă pe elev”, fiind suficientă
indicația generală a izvoarelor consultate.

Totuși menționez și aci în special lucrările d-lor
N. Iorga, I. N. Angelescu și Șt. Metes — mai ales
pentru partea privitoare la Români; precum și Histoire

économique de Louis André, care mi-a servit în deosebi pentru partea privitoare la Francezi.

În ce privește clișeele, sunt deosebit de recunoscător d-lui D. D. Patrașcanu care mi-a îngăduit să iau din excelențele sale manuale de istorie pentru liceu, pe cele mai bune și mai potrivite pentru manualul meu, după cum se poate vedea la lecțiunile respective. Restul clișeelor sunt din Malet, Găvănescu și Tafrali și alții.

Fără ambițiune de originalitate, singura mea dorință a fost să dau un instrument ușor de învățământ atât pentru profesor cât și pentru elevi. Aceasta m'a făcut să supun aprobării Ministerului, și apoi să tipăresc, lecțiunile pe care le-am întocmit și le-am aplicat cu succes elevilor mei mai mulți ani dearându-l.

Experimentarea acestei prime ediții îmi va arăta îmbunătățirile ce se pot face la o a doua edițiune; de aceea observațiile colegilor în această privință le voi primi cu recunoștință.

București, 1929.

AUTORUL

INTRODUCERE.

Importanța comerțului. — Diviziunea istoriei comerțului.

Au fost vremi și au fost popoare care au desprețuit comerțul, privindu-l ca pe o ocupație inferioară și puțin nobilă. Dar cei ce au crezut astfel, nu numai că s'au înșelat, ci au și păgubit în folosul altora, cari dimpotrivă, știind să-i aprecieze importanța, s'au îmbogățit în dauna celor dintâi, precum vom vedea în acest curs.

Azi nu mai sunt permise asemenea erori nici unui popor și nici unui individ. După câte suferințe au adus neamului omănesc războaiele, făcute mai ales din cauze economice, este drept să dorim dispariția lor, fiind nedemne de progresul ce pretindem că am realizat. Cum se vor înțelege în acest caz oamenii asupra repartiziiei averilor pe care natura nu le-a împărțit egal între popoare? Tocmai aci este marele rol pacificator al comerțului. Pe calea schimbului internațional, oamenii se vor ajuta între ei, își vor egaliza mijloacele de traiu fără luptă, punând în locul războiului solidaritatea. Nu însemnează că va fi o pace perfect justă: cei mai pricepuți vor profita adesea în dauna celor nepricepuți sau nepregătiți pen-

tru comerț. E un folos mai mult al studiului Istoriei comerțului pentru cei ce vor să se facă comercianți. Căci și comerțul este o luptă aprigă, în care dacă nu curge sânge, poți fi totașa de învins și distrus.

Diviziunea istoriei comerțului.

Știm că Istoria popoarelor, adică Istoria politică, se împarte în 4 epoci sau evuri: Evul antic, dela primele cunoștințe sigure despre om, (cam 5000 de ani înainte de Chr.) până la anul 395 când s'a împărțit Imperiului Roman în două sau 476 după Chr. când a căzut Imperiul Roman de Apus; Evul mediu, dela anul 476 d. Chr. până la anul 1453, când a căzut și Imperiul Roman de Răsărit; sau 1492 când s'a descoperit America. Evul modern, de la descoperirea Americii (1492) până la marea revoluție franceză (1789); și evul contemporan dela 1789 până azi.

Exact aceeaș împărțire vom face-o și noi în studiul istoriei comerțului cercetând viața economică și în special cea comercială a popoarelor cari s'au distins pe acest teren în diferite timpuri, ca și viața economică a poporului nostru în fiecare din aceste evuri.

Vom avea astfel:

I. *Evul antic* (5000 î. de Hr.—395 d. Hr.)

(Vom studia viața economică și comercială la Egipteni, Fenicieni, Greci și Romani. Dacia Traiană).

II. *Evul mediu* (395—1492).

(Bizantinii, Arabii, Orașele italiene, Hansele, etc. Români).

III. *Evul modern* (1492—1789).

(Comerțul spaniol, Portughez, Olandez, Englez, Francez, etc. Români).

IV. *Evul contemporan* (1789 până azi).

(Revoluția franceză, comerțul francez, expansiunea colonială a diverselor state etc. Apoi Români).

Trecerea dela un ev la altul nu s'a făcut brusc într'un anumit moment. Totuși noi delimităm cele patru evuri prin evenimentele mai importante petrecute în vremea tranziției dela unul la altul, precum am arătat: desființarea imperiului unitar roman (395), descoperirea Americii (1492) și marea revoluție franceză (1789).

Prin urmare, în total patru evuri, pe care în istoria comerțului le putem grupă în două mari diviziuni: *Comerțul lumii vechi*, până la 1492; *Comerțul lumii mai noi*, dela descoperirea Americii (1492) până azi; prima numită și „*epoca mărilor*”, a doua „*epoca oceanelor*”.

Observații. — 1) Vom cerceta și dezvoltarea industriei, agriculturii odată cu comerțul, adică întreaga viața economică — în momentele ei principale. 2) Toate acestea le vom așeza în cadrul istoriei politice, din care vom reaminti faptele mai de seamă.

PARTEA I-a.

COMERȚUL ȘI INDUSTRIA IN ANTICHITATE.

1. Lumea cunoscută de cei vechi.— Caracterul comerțului în antichitate.

La început, oamenii au trăit în triburi, veșnic în luptă între ele, ocupându-se cu vânatul, sau creșterea vitelor, și de aceea erau mereu în mișcare: *nomazi*. Când au început a cultiva pământul, s'au și statornicit pe un anumit teritoriu, au progresat, dedându-se și altor ocupații, cum sunt meșteșugurile, iar relațiile dintre diferite triburi au devenit mai pașnice. Comerțul s'a dezvoltat, sau cel puțin, dacă nu un adevărat comerț, schimbul în natură al celor necesare traiului.

Cele dintâi popoare cari au devenit sedentare, și s'au ridicat la o civilizație înfloritoare întrecând cu mult pe ceilalți oameni, au fost acelea care s'au găsit în teritorii bogate dela natură, și anume: *India* în Sudul Asiei, apoi Egiptul, în Africa; iar în Asia occidentală, Siria, Mesopotamia, Iranul, Armenia și Asia Mică. Pe aceste teritorii se ridică la mare civilizație diferite popoare. Intre ele se leagă și primele relațiuni comerciale, se stabilesc drumuri de comerț, se nasc răsboaie de cucerire. India rămâne mii de ani, până la descoperirea lumii noi, ținta comerțului și a dorințelor

de îmbogățire a tuturor neamurilor cari se ridică la oarecare putere și civilizație. Pentru cea dintâi perioadă a istoriei antice, două puncte naturale atrag și ajută dezvoltarea bogăției și civilizației. Acestea sunt regiunea Nilului și a Eufratului. În jurul acestora, și între India și marea Mediterană, se leagă relațiile și se întind cunoștințele geografice ale celor vechi.

Când apare primul popor comercial, Fenicienii, se

Lumea cunoscută de cei vechi.

După harta lui Ptolomeu (sec. II în. Hr.) se poate vedea cât de puțin și cât de rău cunoșteau cei vechi pământul mai depărtat de țara lor. Lacul Aral era confundat cu Marea Caspică, etc.

întind atât activitatea comercială, cât și cunoștințele geografice, până dincolo de Gibraltar, la marea Baltică, Insulele Britanice și coasta apuseană a Africei, în oceanul Atlantic. Legenda spune chiar că Fenicienii ar fi făcut înconjurul Africei, dar lucrul nu e dovedit istoricește. În a doua perioadă a evului antic, perioada greacă și romană, cunoștințele geografice se largesc

și se precizează, prin expansiunea colonizatoare greacă, prin cuceririle lui Alexandru cel Mare și mai ales prin cuceririle și colonizările Romanilor. Alexandru cel mare făcu cunoscute mai ales regiunile din orient; Romanilor li se datoresc cunoștințe noi mai ales asupra regiunilor din nordul și apusul Europei. Și, desigur, cu cât se întind cunoștințele geografice, cu atât se înmulțesc și legăturile comerciale, cu atât omenirea civilizată profită de mai multe bogății ale pământului. Ca încheiere, observăm că în antichitate, oricâte descoperiri s'au făcut, ele n'au trecut cu mult dincolo de patria celor ce făceau explorări sau cuceriri: aceștia n'au cunoscut decât o parte din „lumea veche”, și anume, bazinul mării Mediterane, partea occidentală și sudică a Asiei, în mod vag extremul Orient și în fine nord-estul Africei.

Caracterele comerțului în antichitate.

Pentru ca să înțelegem, cum trebuie, comerțul lumii antice, trebuie să ne dăm seama de caracterele lui specifice, datorite împrejurărilor în care trăiau pe atunci oamenii și gradului lor de civilizație. Ar fi o mare greșală dacă, vorbind de comerțul anticilor, ni l-am închipui ca pe cel de azi, cu care nu se aseamănă nici pe departe. Ceva mai mult, în economia lumii antice, ca și într'o mare parte a evului mediu, *comerțul nu avea decât o însemnătate foarte redusă*, încât încetarea lui, n'ar fi adus o stingherire prea mare. Cu totul altfel se prezintă comerțul azi, când viața materială a oamenilor se bazează tocmai pe un neîntrerupt schimb de produse și servicii, între regiunile cele mai depărtate, ca și între locuitorii aceluiaș oraș.

Economiștii au împărțit evoluția economică în mai multe faze, după felul organizării traiului material, găsind următoarele trei trepte de organizare econo-

mică: 1) stadiul economiei domestice închise, în care asigurarea traiului se face numai prin munca celor ce compun o familie; 2) stadiul economiei oraşelor, în care asigurarea traiului se face prin conlucrare pe baza schimbului ce se face direct dela producător la consumator; 3) stadiul economiei naţionale în care bunurile circulă pe piaţă ca „mărfuri”.

Ei bine, evul antic şi cel mediu au cunoscut mai mult primele două forme de organizare şi de aceea comerţul din acest timp are caractere cu totul deosebite de cel modern. (Numai perioada Greco-romană se apropie întrucâtva de forma de azi).

Împrejurările cari dau caracterele speciale ale comerţului în antichitate sunt: Rărima populaţiei; lipsa de organizare, datorită gradului civilizaţiei. Aşa, în primul rând lipseau mijloacele şi siguranţa transporturilor, mai ales pe uscat. Industria era, relativ, puţin dezvoltată; munca era la cele mai multe din popoarele antice, desconsiderată şi lăsată pe seama sclavilor. Gradul inferior de civilizaţie al multor populaţii făcea ca ele să se mulţumească cu un traiu foarte simplu. Mai sunt şi împrejurări de ordin moral care influenţează comerţul antic: aşa uneori religia, alte ori sentimentul nobleţei opriă pe naţionali de a se ocupa cu comerţul. Ex. Egiptenii, Romanii.

Acestea şi alte împrejurări ale vremii au făcut ca să se imprime comerţului din evul antic următoarele principale caractere:

1) Comerţul care s'a dezvoltat mai mult la început a fost comerţ *internaţional*. Aceasta se explică uşor prin stadiul economiei domestice cu care omenirea desigur şi-a început viaţa şi a continuat-o multă vreme, populaţia fiind rară. În aceste împrejurări, fiecare gospodărie având cam aceleaşi produse ca şi celelalte din aceeaşi regiune, nu se putea naşte, un comerţ local. Cel mult vecinii îşi schimbau în natură unele

bătută s'a inventat abia prin sec. al 7-lea în. de Chr. sub forma apropiată de cea de astăzi, în imperiul Persan, și anume într'una din țările înglobate de Cyrus, în Lydia, s'a inventat între anii 700—650, în. Chr.

În ceea ce privește popoarele, ca subiecte comerciale în antichitate le putem împărți în două categorii: active: Arabii, Fenicienii, Grecii; pasive, care servesc de clienți sau furnizează produsele țărilor lor fertile (India, Egiptul...) Noi nu vom studia în mod special decât pe cele mai importante: *Egiptenii*, *Fenicienii*, Grecii, Romanii.

2. Drumul caravanelor. — Comerțul maritim. Coloniile. — Industria în antichitate.

Pentru a ne face o idee cât mai limpede de întinderea și importanța comerțului în antichitate, este bine să avem o privire generală asupra cadrului geografic și a elementelor lui.

Centrele principale între cari s'a făcut acest comerț au fost: Egiptul, Mesopotamia, India, China, orașele feniciene, în prima perioadă; orașele și coloniile grecești vin să lărgescă mult cadrul în perioada a doua; în fine, la sfârșit se adaogă Roma ca stăpânitoare și diriguitoarea tuturor celorlalte, înglobate fiind în imperiul roman, sau sub influența lui.

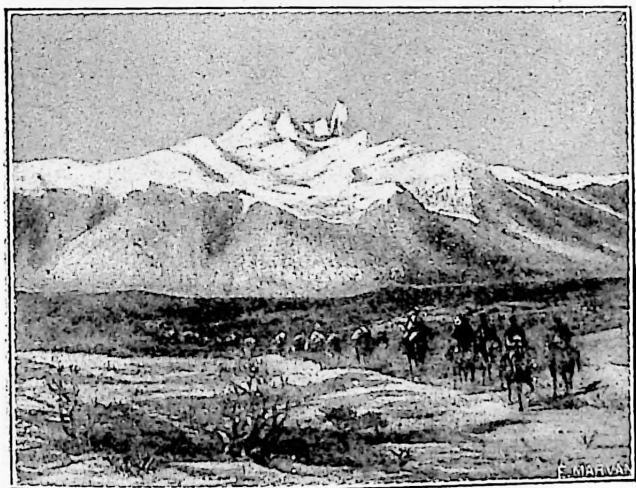
Orașele importante care concentrează comerțul, sau servesc de puncte de sprijin și de popas ale drumurilor, au fost în Orient: Teba, Memphis, Babilonul, Ninive, Susa, Ecbatana și altele mai mici. Cele mai importante au fost înființate din motive și cu rol politic, de către marii monarhi, dar ele concentrau și dirijau totodată și viața economică.

În prima perioadă a comerțului antic, are o mare importanță și comerțul pe uscat, cu toate greutatele lui, și el nu este cu totul înlocuit de cel maritim nici în perioadele următoare, când prin geniul comercial al Fenicienilor, se naște un comerț maritim înfloritor.

Comerțul pe uscat. — Drumurile caravanelor.

Se făcea comerț pe uscat prin mijlocirea caravanelor mai ales între centrele care nu aveau la îndemână apă, sau între acestea și țărmurile mărilor.

În Egipt, comerțul s'a făcut multă vreme pe uscat, mai ales din teama Egiptenilor de apă. Caravanele ur-

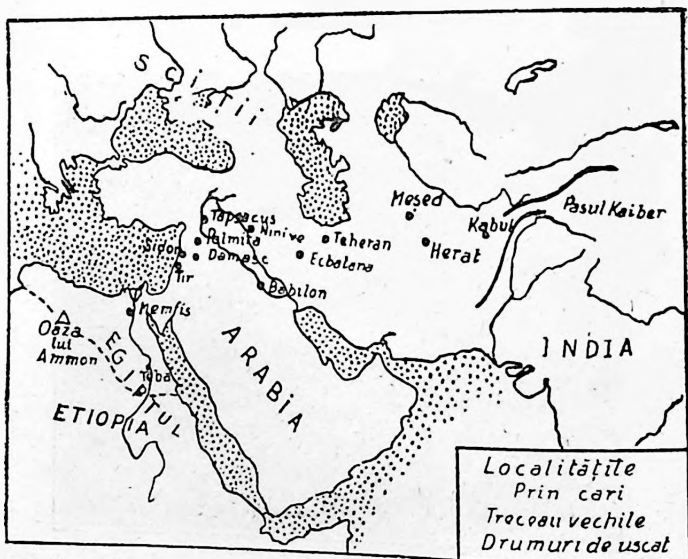
Caravană de cai și cămile în Tienshan-ul Oriental.

mau două drumuri principale ce duceau dela Theba și de la Memphis, unul dealungul Nilului, spre Egipt și pe coasta răsăriteană a Africei, unde erau multe puncte de întâlnire cu cei ce mijloceau comerțul extern: Arabii și Fenicienii; altul mergea spre apus,

trecând prin oaza lui Ammon și pe la Sirta Mare (de unde altă cale ducea în interiorul Fezanului). Acesta ducea la Cartagina, punctul de contact cu străinătatea din nord și apus.

În Asia, drumuri de caravane avem pe cele ce puneau în legătură cu diferite regiuni, pe cele două mari orașe înfloritoare, Ninive și Babilon. În deosebi, Babilonul a fost, în epoca sa de înflorire, un centru comercial unde se întâlneau negustorii tuturor neamurilor Asiei, și se auziau vorbindu-se toate limbile, ceea ce a dat naștere și Legendei Turnului Babilon.

Căci în afară de căile de apă, pe Tigru, Eufrat,

Gulful Persic spre India, mai plecau din Ninive și Babilon spre centrul Asiei, caravane cari urmau un drum ce ducea prin Ecbatana și Teheran, la Meșed, unde întâlnea vechiul drum chinez al mătăsii. Se presupune că tot de aci, un drum pleca spre sud către India prin Herat și Kabul, trecând prin pasul Kaiber în India.

Pe drumuri de caravane, mergeau și Fenicienii în interiorul Asiei: Trei drumuri principale puneau în legătură Tirul și Sidonul cu centrele comerciale ale Asiei: 1) unul ducea din Siria superioară, prin Palmyra, tăind deșertul, la Babilon; 2) altul pornia de la Eufurul inferior și, străbătând mijlocul Arabiei, unia Seleucia cu Egiptul în vreo două săptămâni de drum; 3) al treilea, cel mai umblat, pleca dela Tir în spre nord prin Damasc la Tapsacus pe Eufurul, unde era un punct principal de legătură cu centrele Asiei Mici. Aceste drumuri de uscat, completate cu cele de apă, făcură pe Fenicieni cei mai mari negustori ai lumii vechi.

Dela ei începând, comerțul cel mai important se face pe calea mării.

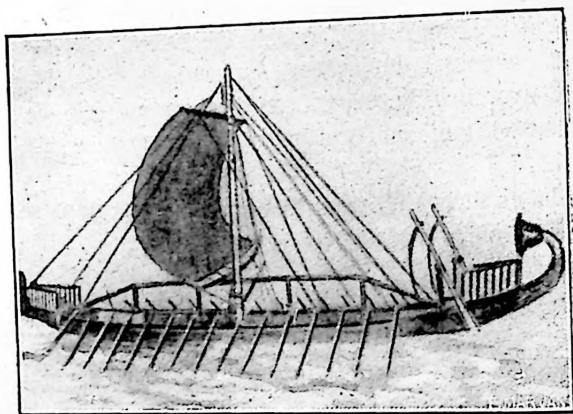
Drumuri pe apă. — Colonii.

Din cele mai vechi timpuri, apa a fost cel mai lesnicios drum, și a ajutat la dezvoltarea comerțului. Egiptul a avut Nilul, și marea Roșie, care însă fiind plină de corali, nu era tocmai favorabilă navigației; țările ce s'au format în Mesopotamia au avut un minunat drum în cele două mari fluvii: Tigurul și Eufurul. Fenicienii și Grecii au progresat grație Mării Mediterane. Ea i-a pus în legătură nu numai cu toate țările și popoarele depe țărmurile ei bogate, și cu Marea Neagră, dar, pecăt spune tradiția, chiar cu Oceanul Atlantic, Marea Nordului și Marea Baltică. Pentru buna utilizare a acestor căi de comunicație, atât Fenicienii, cât mai ales Grecii, au făcut la întretărirea lor sau la sfârșitul unei căi, așezări fie mai trecătoare sau mai durabile, numite colonii, contuare etc.

Fenicienii aveau un întreg lanț de depozite dealungul celor trei drumuri de uscat și numeroase colonii pe coaste. Grație legăturii dintre drumurile lor de

uscat cu cele de apă, s'au dezvoltat orașele lor dela țărmul mării Mediterane, ca: Beirut, Akka, Iaffa și mai presus de toate Tirul și Sinodul.

Dar cei mai mari colonizatori ai lumii antice, ca expansiune comercială, au fost Grecii, cari au împânzit cu așezările lor țărmii Mediteranei ca și ai Mării Negre. Altfel au colonizat Romanii, căutând să stă-

Veche corabie egipteană din epoca anterioară
lui Ramses al II-lea.

pânească și să-și întărească politicește dominațiunea. Asupra expansiunii coloniale a popoarelor vechi vom reveni, la fiecare popor în parte. Acum vom fixa numai caracterul, sistemele de colonizare. Pot fi trei sisteme de colonizare:

Colonii, comptuare, concesiuni. Sunt adevărate colonii așezările statornice și independente. Astfel de așezări au avut puține Fenicienii, iar, după unii istorici, n'ar fi avut de loc. Au avut însă Grecii, cari au înființat peste tot orașe independente, ce exploatau tot ținutul înconjurător („Hinterland-ul", cum spun azi Germanii); sau, când acest ținut era în stăpânirea altui popor indigen, se mulțumiau să facă comerț cu el.

Comptuarul era un depozit de mărfuri, așezat într-o pozițiune cât mai ușor de apărat, instalată pentru a face comerț cu populațiile locale, și menținută numai atâta vreme cât se putea face comerț. Deîndată ce nu se mai putea face un comerț util, fie pentru că nu mai era siguranță din cauza vrăjmășiei indigenilor, fie din cauza epuizării mărfurilor, etc., comptuarul se desființa. Cele mai multe din așezările coloniale ale Fenicienilor aveau acest caracter.

Concesiunea era organizarea unui comerț în țară streină, cu autorizația și sub condițiile impuse de autoritatea locală. Așa au avut Fenicienii în Egipt.

Aceste trei feluri de așezăminte comerciale le vom întâlni și în evul mediu, și chiar în epocile următoare.

Industria în antichitate.

Pentru ca această privire generală să fie completă, ne mai rămâne să vedem și mărfurile cu care se făcea comerț în acea vreme.

Ca notă generală, am spus că se negociau mai mult lucruri de lux. Mărfurile cu care se ocupa negoțul diferitelor popoare din antichitate erau ca și azi de două feluri: naturale (materii prime,) și prelucrate; produsele industriei. Existau și în antichitate multe industrii cari fabricau lucruri de primă necesitate, de lux sau de artă. Erau ateliere destul de mari, dar nu putem să le apropiem deloc de fabricile de azi. O condiție defavorabilă industriei era disprețul pe care cei mari și aproape toți oamenii liberi îl aveau pentru munca manuală, lăsând-o mai mult în seama sclavilor. Totuși, pentru vremurile acelea s'au dezvoltat destul de multe industrii, fie în interesul comerțului, fie al monarhilor sau al cultului.

Așa, la Egipteni, s'au dezvoltat industria textilă (teșăturile de in, brodate, serviau de material pentru

Atelier babilonian de țesut. (Plasă din Istoria Veche și Mijlocie cl. I sec. de D. D. Patrașcanu).

vestmintele preoților), industria sticlăriei, a „pietrelor

egiptene”, imitațiuni de petre prețioase, a uneltelor, a olăriei, etc.

În Asiria și Caldeea, s'au dezvoltat deasemeni, ceramica, glicta (lucrări în piatră), prelucrarea metalelor, și, mai ales, țesătoria, vopsitoria și broderia. Industria covoarelor era renumită la Asirieni, Babilonieni și mai pe urmă la Perși, unde și azi tradiția se păstrează.

Fenicienii au fost în primul rând intermediari, ducând produsele naturale sau industrializate dela un popor la altul, dintr'un colț în altul al lumii vechi. Dar ei nu s'au mărginit la aceasta, ci au prelucrat ei înșiși, perfecționând adesea industriile altora. Au perfecționat prelucrarea metalelor prețioase, fabricarea sticlei, a purpurei.

La Greci, s'a remarcat Atena în industria armelor, a olăriei, a culorilor, a ornamentației, etc.

La produsele acestor variate industrii, trebuie să adăugăm, ca obiect al comerțului antic, produsele naturale mai importante și caracteristice ale diferitelor țări:

În Egipt se producea grâu și vin, papirus; în India, produse aromatice (mirodenii), pietre prețioase, metale prețioase; în China droguri, parfumuri, dar mai ales mătasea; în Grecia, produse meridionale: smochine, măslina, vin; în ținuturile apusene ale Europei, cereale, metale, etc.

PRINCIPALELE POPOARE DIN ANTICHITATE

3. Egiptenii.

**Așezarea geografică. — Privire asupra
istoriei politice.**

Așezat în colțul nord-estic al continentului african, Egiptul nu e altceva decât ținutul fluviului Nil. Toată țara este fâșia de pământ udată de acest fluviu, și singura regiune fertilă este valea asupra căreia Nilul se revarsă regulat în fiecare an, o fâșie lungă de vreo mie de km. și lată de 20 de km. în punctele unde este mai larg. Deoparte, spre răsărit, către Marea Roșie valea Nilului, se mărginește cu un șir de înălțimi, munții Arabiei; de cealaltă parte spre apus, un alt șir: munții Libiei. Dincolo de aceste înălțimi, se întinde pustiul. Spre nord are Marea mediterană, spre răsărit Marea Roșie și ca punct geografic formează legătura între cele trei mari continente ale lumii vechi.

Această așezare, și fertilitatea Nilului, a făcut din Egipt și în trecut ca și azi o țară dorită și disputată de mulți. Tot aceste împrejurări naturale explică și faptul că aci s'a dezvoltat cea mai veche civilizație încă cu vreo 5000 de ani în. de Chr.

Inșiși Egiptenii se crede că au venit din Asia Mică

prin partea nordică, (Istmul de Suez), cu mult înainte, atrași de bogăția naturală a văii Nilului.

De adăogat: Memfis (este orașul însemnat dar nenumit deasupra orașului Men Nofir).

Istoria Egiptului vechiu, din cauza organizației absolutiste, este în strânsă legătură cu diferiții Faraoni care au domnit.

O putem împărți în următoarele 3 perioade, după orașul în care faraonii își aveau reședința:

1) Perioada memfită, vreo două mii de ani, (5001—3000), în care timp capitala regatului a fost Memfis. 2) Perioada tebană, tot vre-o două mii de ani (3000—1100) în care capitala a fost Teba. Cam pela mijlocul acestei perioade (2000 î Hr.) au năvălit Hixoșii, punând stăpânire pe Egiptul de jos și silind pe regii din Teba să le plătească tribut. 3) Perioada saită, după numele Capitalei Sais din Deltă (1100—515). La sfârșitul acestei perioade (525) Egiptul cade sub Perși, apoi sub Alexandru cel Mare, în fine sub Romani.

Locuitorii s'au schimbat, s'au amestecat. Rasa vechilor Egipteni nu mai persistă de cât în țărani egipteni de azi, Felahii.

Ca organizare socială, faraonul avea cea mai mare putere. Poporul întreg era fără discuție la ordinele lui, și îl administra printr'o întregă armată de funcționari. Preoții și militarii erau clase privilegiate.

Starea economică. — Agricultura.

Industria. — Comerțul.

Imprejurările geografico-istorice expuse mai sus ne vor explica foarte bine starea și dezvoltarea economică a Egiptenilor.

Înainte de toate, vom observa că temeiul economic al Egiptului a fost agricultura. Ușurința cu care se putea cultiva și bogăția naturală pe care fertilitatea văii Nilului le-o dădea îi determina la această ocupație. Herodot, istoric grec din veacul al V-lea î. de Chr. care a vizitat toată lumea pe unde se răspândiseră

companionalii săi, a vizitat și Egiptul. El îl numește în scrierile lui „un dar al Nilului”.

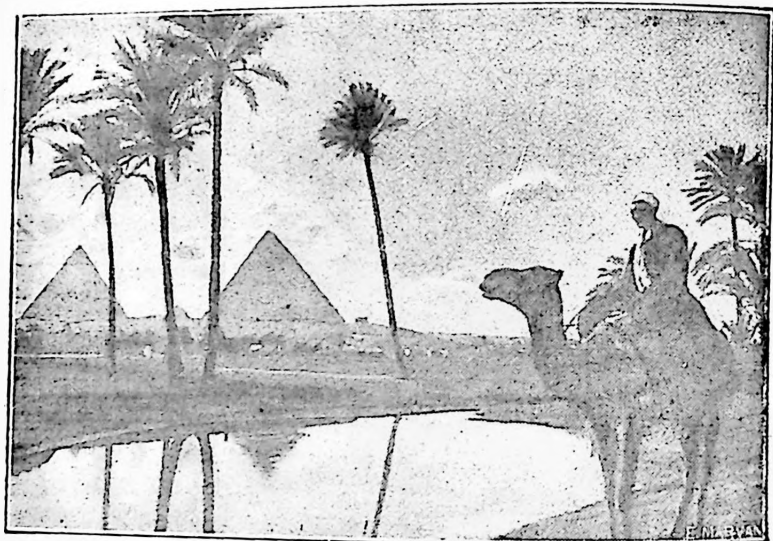
Agricultura și creșterea vitelor formau ocupația principală a locuitorilor. Se cultivau mai ales cerealele: grâu, orz, mei. Apoi plante textile, inul; pomi roșii, curmalul, măslinul, vița de vie. Pe malurile Nilului creșteau două plante de mare folos pentru Egipteni: lotusul și papirusul. Acesta din urmă se și cultiva,

Papirus (Istoria veche, de D. D. Patrașcanu).

fiind foarte întrebuințat atât pentru scris, cât și la diferite împletituri. Animalele cele mai importante erau: boul, măgarul, capra. Ca animal de tras și cărat au întrebuințat din cele mai vechi timpuri măgarul. Calul a fost adus numai la năvălirea Hicsoșilor de către ei, iar cămila s'a introdus și mai târziu.

Ca organizație economică, găsim economia naturală a gospodăriei familiale. Iar ca organizare a muncii, claca, la dispoziția Faraonului sau a claselor privilegiate, clerul și militarii, pentru care întreg poporul munciă adesea numai pe mâncare. Numai sistemul clăcii a fost mijlocul care a făcut posibilă construirea acelor nemuritoare monumente, ca piramidele sau canalizarea Nilului.

Nilul și piramidele.

Cu asemenea bogății naturale și cu astfel de organizare, poporul egiptean, sau mai bine zis: stăpânitorii lui, se simțiau foarte bine în țara lor și nu erau doritori de contactul cu streinii. Când au făcut comerț, în epocile de independență, l-au făcut prin mijlocirea streinilor, în afară; iar cel interior n'a fost prea important, consistând din schimbul în natură. Dela comerțul exterior îi mai depărta și frica de apă.

Preoții lor spuneau că apa, marea, este un element necurat, de care omul trebuie să se ferească. Mai târziu faraoni de seamă, cum a fost Ramses II (1324—1258 în. de Chr.) înțelegând importanța navigației, caută să scoată aceste idei din mentalitatea Egiptenilor. Acesta dăruie templului din Teba o corabie și construie o flotă, dar după moartea lui navigația egipteană decăzu din nou.

De aceea Egiptenii au uzat mai mult de drumurile de caravane pe uscat, ducând, pe drumurile de care am vorbit, mărfurile lor în târgurile dela hotar unde alte popoare făceau comerțul strein cu mărfuri egiptene și le aduceau mărfuri streine. Acești intermediari au fost mai întâi, din cele mai vechi timpuri, Arabii; după încercarea neisbutită de naționalizare, a lui Ramses al II-lea, comerțul extern al Egiptului cade în mâna Fenicienilor, cari obțin chiar și concesiuni pentru comerțul interior; de pe la anul 600 în. de Chr. se deschid porturile Egiptului și pentru Greci. Aceștia capătă chiar concesiunea comerțului în Naukratis, oraș dela Delta Nilului (azi Dessuk). Cu aceasta Egiptul părăsi cu totul exclusivismul său și deveni din ce în ce mai mult un punct important de legătură comercială între Occident și Orient, așa cum îi impunea situația geografică, și cum este și azi. Dar, nefiind apți Egiptenii înșiși să facă comerțul lor extern, acesta cade în mâini streine, și poate această dominație economică streină este și ea o cauză importantă a pierderii independenței politice.

Intărirea Helenismului în Egipt s'a făcut la cucerirea lui de către Alexandru cel Mare, care fundează în loc foarte favorabil Alexandria la anul 331 în. Chr. Aceasta capătă o importanță comercială foarte mare mai ales sub dominațiunea Romanilor.

Am arătat care erau principalele industrii ale Egiptenilor. In multe din ele Egiptenii au fost dascălii lumii vechi.

Ei au descoperit sticla și faianța. Erau neîntrecuți în

Facerea unei mumii. Se văd și diferite vase care ne arată arta ceramicii la Egipteni. (D. D. Patrașcanu, Istoria veche cl. IV secund.

lucrarea metalurilor, în olărie, mobile, țesături; dease-

meni în lucrarea papirusului, cioplirea pietrei și construcții din piatră. Multe din aceste produse le exportau, în schimbul celor ce le lipsiau și pe care le importau precum: stofe și pietre prețioase din India, materii de îmbălsămat morții, tot de acolo, iar mai târziu dela Fenicieni; tot dela aceștia din urmă lemn de construcție și de foc, chihlimbar etc.; din Palestina, untdelemn și miere; din Siria și Babilon vase, arme, trăsuri, etc.

În rezumat, poziția geografică și fertilitatea țării și desigur și superioritatea rasei a făcut din poporul egiptean cel mai vechiu creator de civilizație. Dela el cultura a trecut la celelalte popoare contemporane și următoare și a ajutat la progresul de care ne împărtășim și noi. Două învățături trebuie să mai notăm din expunerea istoriei economice a poporului egiptean. Una că însemnătatea și meritul unui popor se măsoară cu contribuția pe care el o aduce culturii omenesci. A doua că o primă condiție a progresului cultural la un popor este, între altele, o bună stare materială: progresul economic. Indivizi singurateci mai putem întâlni și în stare rea materială, ridicați totuși excepțional la mari înălțimi culturale, dar un popor întreg nu-și poate crea o cultură superioară și originală, fără bună starea materială, cel puțin a unei clase, și fără independență politică.

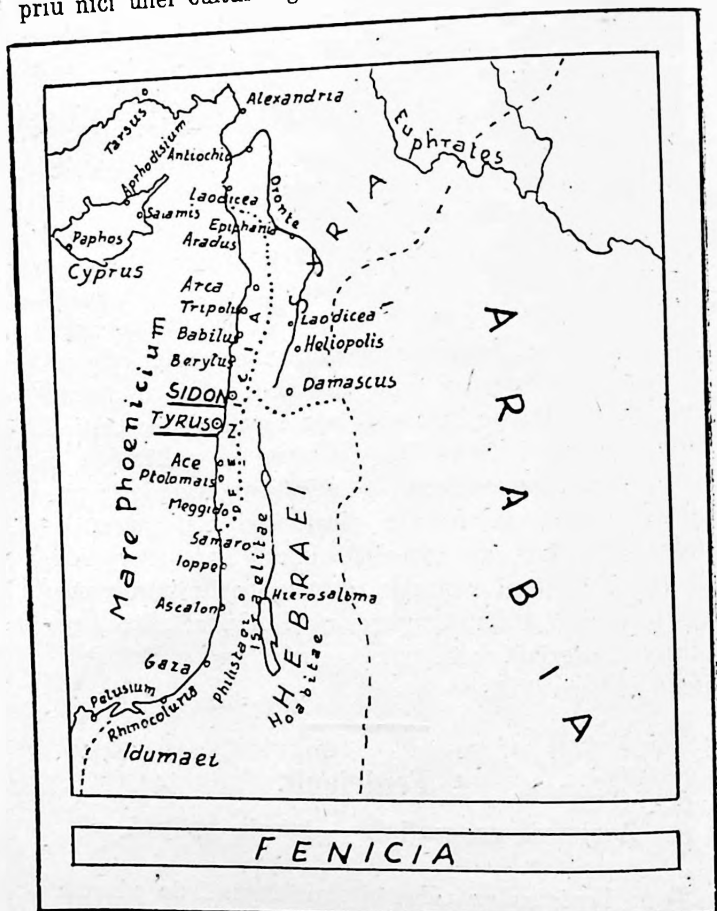
4. Fenicienii.

Așezarea geografică. — Istoria politică.

Țara Fenicienilor a fost o fâșie îngustă de pământ, așezată între țărmul răsăritean al Mării Mediterane și șirul munților Liban, lungă de 200 de km. și îngustă dela 30 până la 40 km.

Țara este foarte muntoasă, acoperită cu păduri de cedru, pin și stejar, iar țărmul foarte accidentat, fa-

vorabil porturilor și, deci, navigațiunii. E străbătută numai de două pâraie, care dealtfel, în anumite epoci ale anului se măriau foarte mult. Pământul nu e propriu nici unei culturi agricole. Pe coaste creșteau, ce-i

drept, vița de vie, măslinul, diferiți pomi roditori, chiar și puțin grâu, dar toate acestea nu mulțumiau pe Fenicieni. Marea îi atrăgea mai mult; ea avea să le aducă mult mai mari foloase.

Fenicienii, erau de rasă semită, și se crede că au venit în Fenicia de pe coasta Golfului Persic, cam prin veacul al 20-lea în. de Chr. atrași de locul favorabil pentru comerț, pe care desigur îl exercitau încă dinainte de a se așeza în Fenicia. Veniți aci, ei fundară diferite orașe, printre cari cele mai importante erau Sidonul și Tirul.

N'au alcătuit niciodată un stat unitar, ci fiecare oraș era independent de celelalte. Deaceea Fenicienii au fost rând, pe rând, cucerți de Egipteni, de Asirieni, Perși sau Greci. N'au jucat un rol politic național și nici n'au dorit prea mult așa ceva. Idealul lor era îmbogățirea și foarte adesea le convenia să fie supuși unui stat puternic spre a putea face mai ușor comerț cu locuitorii și sub protecția aceluia stat. Așa au profitat de supunerea către Egipteni, Asirieni...

Istoria lor este istoria celor două orașe importante Sidonul și Tirul.

1) *Sidonul*, așezat pe un promontoriu, în loc favorabil, are întâietate timp de 600 de ani, (1800—1200 în. de Chr.) și după o activitate rodnică sub scutul Egiptenilor, cărora s'au supus de bună voie, este distrus de Filistenii la 1209 în. Chr. Atunci se ridică Tirul.

2) *Tirul* care fusese supus Sidonului, profită de căderea lui, se întărește și cu Sidonienii refugiați și continuă cu și mai mare avânt comerțul fenician. Și el durează tot vreo 600 de ani, căci fu ruinat în luptele cu Asirienii și Babilonienii, fiind cucerit de Nabucodonosor la începutul sec. VI în, de Chr. Iar după aceea trece sub Perși, apoi e cucerit de Alexandru cel Mare, în fine de Romani.

Tradițiunea și faima comerțului fenician sunt duse mai departe, după căderea Tirului, de colonia sa Cartagina.

Comerțul fenician.

Fenicienii sunt cel dintâi popor comercial, fundatorii comerțului internațional și maritim. Au început prin a fi pescari și pirăți. Dealtfel, chiar și în epocile de înflorire a comerțului lor, nu se dădeau în lături dela piraterie, atacând alte corăbii sau pe locuitorii coastelor.

Totul îi împingea spre comerțul maritim, spre navigație: situația țării, puțina fertilitate a solului, bogăția munților în lemn bun de construit corăbii, ca și coastele mării crestate natural pentru adăpostirea vaselor. De aceea ei au devenit curând „cărăușii mărilor”, în lumea veche. Ei au perfecționat și au mărit corăbiile, adăogându-le și pânze. Călătoriau pe lângă țărmuri sau pe lângă insule, iar noaptea se conduceau după stele.

Expansiunea colonială.

Expansiunea colonială feniciană are două faze, corespunzătoare supremației celor două orașe importante: Sidonul și Tirul. Anume, raza de acțiune a Sidonului a fost partea răsăriteană a Mediteranei, Marea Egee, Marea Neagră. Dar prin sec. al XII-lea se deșteaptă și poporul grec și nu vrea să se mai lase exploatat la el acasă de comercianții streini fenicieni, ci începe însuși să facă comerț maritim, să concureze pe Fenicieni, alungându-i nu numai depe țărmurile grecești ci chiar din alte regiuni. Așa că în sec al XII-lea, odată cu distrugerea Sidonului de Filistenii, și vechiul domeniu comercial al Sidonului este acaparat de Greci. Deaceea, urmașii Sidonienilor, Fenicienii din Tir, își caută alte regiuni, în occidentul Mării Mediterane, și precum se crede, chiar în Oceanul Atlantic.

Așezările Fenicienilor erau mai ales contuare, de-

ceau argint; trecură în oceanul Atlantic până la insulele Casiteride (se crede că ar fi Sorlingele de azi) de unde aduceau cositorul, foarte prețios pe atunci pentru facerea bronzului, căci nu se lucra încă ferul. Au mers până la Capul Verde, și la marea Baltică, de unde aduceau chihlimbarul. (După unii istorici, se contestă însă că ei ar fi trecut de Gibraltar. Ei zic că cositorul și chihlimbarul l-ar fi luat Fenicienii dela locuitorii indigeni din jurul coloniilor lor Gades sau din Munții Libanului). Fapt sigur este că Fenicienii au cutreerat și au descoperit multe și depărtate regiuni și au pus în legătură toate popoarele din lumea veche.

Industria fenicienilor.

Până de curând se credea că cele mai multe industrii din lumea antică și cea mai mare parte a culturii de atunci, s'ar fi datorit lor. De când s'a putut descifra bine istoria Egiptului, s'a constatat că Fenicienii n'au avut o cultură originală. Ei n'au fost decât niște intermediari, împrumutând dela cele două popoare culte ale antichității: Egiptenii și Caldeenii.

Dar chiar simpli imitatori n'au fost. Cel puțin au perfecționat multe din industriile inventate de alții. Așa, sticla e o descoperire egipteană dar în Egipt se fabrica nu-

mai sticlă opacă și colorată, pecând ei au fabricat sticla transparentă; au fost neîntrecuți în fabricarea culoarei de purpură.

Au extras și Grecii purpura, dar Fenicienii descoperiseră o scoică de purpură (murex) care le dădea o culoare roșie — violetă mult mai frumoasă decât a Grecilor.

Scoica din care fenicienii sco-teau purpura.

Au lucrat bine metalele, au fabricat țesături diferite.

Mărfurile pe care le vindeau în toate colțurile lumii, pe lângă produsele țării lor, cum era lemnul de cedru,

sau ale industriilor lor, ca țesături, sticlă, bijuterii, purpură, mai erau totodată tot ce posedau celelalte neamuri ale pământului, dela care ei cumpărau, dând în

Fabricarea purpurei de către Fenicieni (D. D. Patrașcanu, Istoria veche, cl. I sec.)

schimb, alte mărfuri, de multe ori metale. Făceau schimb în natură, chiar dacă dădeau metale, și nu pe monedă,

care, cum știm, nu se inventează de cât la sfârșitul epocii feniciene. Dar acest fel de comerț le convenia, căci puteau să înșele mai bine la schimb.

Din punct de vedere cultural, putem spune că Fenicienii, dacă n'au avut o cultură originală cu care să contribue la civilizația omenirii, au ajutat însă foarte mult la răspândirea civilizației popoarelor cu adevărat culte din timpul lor. Ei sunt totodată cei ce au simplificat scrierea hieroglifă egipteană, formând un alfabet numai de douăzeci și două de litere, și din acest alfabet derivă și cel latin.

Iată însemnătatea activității Fenicienilor: au ajutat la răspândirea culturii altora; au ajutat traiul tuturor contemporanilor înlesnind circulația avuțiilor lor (și mai ales ale altora) în întreaga lume; s'au îmbogățit fără să fi avut o țară bogată. În multe privințe, și mai ales în cea pomenită pe urmă, sunt un exemplu de imitat. În multe altele ne servesc învățături de cum trebuie să nu fim. Căci nu-i stimăm prea mult pentru mercantilismul și utilitarismul lor egoist și-i putem chiar disprețui pentru aplicația lor la hoție și la nedreptăți.

5. G r e c i i.

În istoria economică, dealtfel ca și în cea culturală, epoca greacă are o strălucire necunoscută înaintea ei. În ce privește cultura și mai ales arta și filozofia greacă, în secolele următoare, și poate nici în timpurile moderne, mintea omenească nu s'a ridicat la înălțimi mai mari; în privința istoriei economice, epoca greacă este un progres mare față de cele anterioare, și cuprinde în sine toate elementele și experiențele ce s'au desăvârșit numai în timpurile moderne. Desigur, în comparație cu epoca noastră, trebuie să păstrăm proporțiile vremii: nu putea fi vorba atunci de agricultură

intensivă, industrie mare, comerț ca cel modern. Cu toate acestea față de comerțul fenician, mai mult „simplu colportaj maritim decât adevărat negoț”, el se deosebia foarte mult și prin natura și prin intensitatea lui.

Chiar Romanii, cari au reușit să-și creeze în cele din urmă, o cultură specifică, n'au adus niciun progres în ceea ce privește economia, mai ales că și sub stăpânirea lor, tot Grecii, supușii lor, dețin și exercită principalele activități economice, în special comerțul. De aceea, se și obișnuiește de mulți autori, a se face un singur capitol al istoriei comerțului, sub numele de perioada greco-romană.

În această perioadă, unele caractere ale comerțului antic se modifică: în primul rând, în epoca de strălucire a comerțului și civilizației grece, nu mai avem numai economia domestică (familiară) ci în primul rând economia orașelor, și foarte adesea economia națională (în înțelesul unirii economice a unei întregi regiuni) precum și o economie, un comerț internațional. Aceasta se accentuează în epoca lui Alexandru cel Mare și în aceea a Romanilor. O adoua mare deosebire față de epoca precedentă este trecerea dela „economia naturală” (cu schimbul în natură) la „economia banului”, ceea ce dă comerțului toată ușurința și elasticitatea necesară. Avem chiar și un început (desigur rudimentar) de „economie a creditului”, formă proprie vremii noastre. Găsim și un început de legislație comercială.

De aceea istoria poporului grec este foarte interesantă și din punct de vedere al instituțiilor economice, nu numai pentru viața culturală. Vom găsi deci multe învățături și pe terenul economic la acești învățători ai omenirii.

Situația geografică a poporului grec.

Înainte de a se răspândi în tot bazinul Mării Mediterane, Grecii locuiau în jurul mării Egee, adică în

insulele acesteia, pe țărmuri, și în primul rând, în Grecia continentală, adică Grecia propriu zisă.

Solul acestei peninsule este muntos, cu văi adânci și nu destul de roditor, mai ales pentru cereale. Cresc mai mult măslinul, vița de vie, iar în sud pe insule:

portocali, lămâi, curmali. În schimb, munții sunt acoperiți cu păduri ce dau lemn bun de construit corăbii, iar țărmii sunt accidentați și proprii pentru porturi ca în nici o altă țară; dacă alte ținuturi ale Mediteranei prezintă câte o parte anumită proprie adăpostirii vaselor, în Grecia pământul se îmbină cu marea de jur împrejur, dând posibilitatea ca locuitorii să se exercite cu ușurință la navigat. Marea îi îmbia în largul ei și prin roiul de insule ce sunt semănate între Grecia și Asia Mică, oferind un fel de punte naturală.

Grecia continentală se împarte în trei părți: *Grecia de Nord*, care cuprinde *Thesalia*, cea mai bună pentru agricultură, înconjurată de munții Pindului și al Olimpului; *Grecia centrală*, cea mai muntoasă, cuprinzând cele mai importante provincii: între care, mai ales *Beoția*, cu oraș principal *Theba*, și *Atica* cu *Atena*. A treia parte este cea sudică: *Peloponesul*, pe vremea aceea o peninsulă, azi după tăierea canalului de Corint, o insulă. Aci a dominat vestita *Sparta*.

Insulele înconjură Grecia de toate părțile și au ajutat legătura cu ținuturile depărtate. Cea mai mare și mai apropiată este Eubea, continuată spre sud-est de grupul Cicladelor. (între ele: Delos, cu un vestit templu al lui Apolon; Paros, cu cariere de marmoră; etc). La sud: Citera, unde Fenicienii pescuiau cele mai bune scoici de purpură; Creta, loc de popas al drumului spre Egipt și leagănul celei mai vechi civilizații grecești. Înspre coastele Asiei Mici: Insulele Sporade, din cari mai de seamă: Lesbos, Chios Samos, Rodos. De cealaltă parte, spre apus, sunt insulele Ionice, cari fac legătura cu marea Ionică spre Italia.

Poporul grec. — Privire istorică.

În vechime poporul grec, „Hellenii”, era împărțit în trei ramuri: *Ionienii*, *Dorienii* și *Eolienii*. Dintre aceste ramuri, Ionienii s’au remarcat mai mult prin spiritul lor. Ei erau mai bogați și mai industriași decât ceilalți. Cei mai de seamă dintre ei au fost Atenienii. Dorienii s’au remarcat prin spirit răsboinic și moravuri mai simple: Spartanii erau Dorieni.

Aceste trei ramuri ocupau ținuturi deosebite, ca o urmare a frământărilor istorice: Ionienii locuiau mai mult pe coaste și în insule. În Grecia proprie ei ocupau Atica. Dorienii ocupau partea sudică și răsăriteană a Peloponezului, apoi insulele din sud. Tot

restul Greciei erau Eolieni. Coastele Asiei Mici, în urma colonizărilor grecești erau împărțite de la Nord la sud între cele trei ramuri, astfel: Eolienii, dela Hellespot (Dardanele), până la fluviul Hermos; Ionienii la mijloc, până la golful Vardilice; Dorienii în partea și insulele de sud.

Grecii aveau un caracter individualist. Acesta a fost și un bine și un rău, căci i-a împiedecat totdeauna pe Greci să formeze un singur popor din punct de vedere politic și să reziste atacurilor străine. Acest spirit de desunire a făcut să fie supuși și desființați politicește de Romani. Abia dacă s'au unit împotriva pericolului asiatic al năvălirii Perșilor, ceea ce le-a dat acele strălucite victorii dela Maraton și Salamina. Incolo ei sunt veșnic stat cu stat, (și stat era aproape fiecare oraș,) în luptă între ei. Cu toate acestea aveau foarte dezvoltată conștiința unității de rasă. Religia era un puternic instrument de unire sufletească.

Grecii, ca și Romanii, aveau foarte mulți zei: unii dintre acești zei erau zei particulari ai fiecărei familii; dar foarte mulți alții erau zei comuni ai tuturor Grecilor. Astfel: Zeus, Apolon și alții, zei cari înfățișau natura în diversele ei manifestări.

Cultul acestor zei comuni îi aduna pe Greci și îi împăca, făcându-i chiar să întrerupă războaiele dintre ei pe timpul serbărilor.

Vestite erau serbările în cinstea lui Zeus, din Olimpia, cari se țineau din patru în patru ani și adunau pe mai toți Grecii din cele mai depărtate colțuri ale lumii grecești. Aici se dădeau, cu aceste prilejuri, jocuri și concursuri, în cât Grecii începură să socotească chiar timpul după aceste serbări. Dela anul 776 în. de Hr. ei socotiră timpul pe Olimpiade, care aveau 4 ani, adică intervalul dintre două serbări la Olimpia.

Tot atât de importante pentru unificarea lumii grecești erau serbările în onoarea lui Apolon dela Delfi.

Cultul acestui zeu și serbările dela Templul din Delfi, deteră naștere chiar unei confederații religioase, numită Amfictionii, între 12 state grecești. In legătură cu cultul, mai era apoi și credința Grecilor în oracole: adică putința de a afla viitorul sau de a primi sfaturi dela zei, prin mijlocirea preoților diferitelor temple. Cel mai vestit oracol a fost cel dela Delfi în Focida unde era templul lui Apolo. Acolo, în fundul altarului, erau niște crăpături în pământ, pe unde ieșiau niște aburi reci. O preteasă, Pitia, se așeza pe un trepied deasupra crăpăturilor. Aburii amețitori o făceau să spună vorbe fără șir, din cari preoții templului alcătuiau răspunsurile pentru cei ce veniau să consulte oracolul.

Pitia pe tripedul său după un vas pictat. (din Malet).

Aceste răspunsuri erau de două feluri: dacă era vorba de o întrebare asupra viitorului, greu de deslegat, oracolul (drept vorbind, preoții) dădeau un răspuns cu două înțelesuri. (De ex. „O armată va trece râul Halis și un imperiu va pieri” — dar nu preciza care imperiu: al întrebătorului, sau al inamicului său, așa că la urmă se potrivea, oricare ar fi fost rezultatul). Dacă era o întrebare pentru un sfat practic, fie de natură politică, socială sau, mai adesea economică, preoții știau să ticluiască răspunsurile cele mai bune și mai folositoare atât întrebătorului, cât și neamului grecesc în general.

Deaceea Grecii aveau mai mult decât oricare popor, conștiința unității etnice și culturale: împărțeau lumea în două: Heleni și Barbari. Barbar era tot ce nu era grec. Păcat numai că firea lor individualistă îi ținea

în lupte continui; iar luptele lor erau înverșunate: nu odată învingătorii masacrau pe învinși sau îi vindeau ca sclavi. Cetăți întregi erau astfel, rase depe pământ de cei de acelaș neam. Deaceea ușor sunt cucerți de Filip al II-lea și Alexandru cel Mare ai Macedoniei (dealtfel Greci și ei) în sec. al IV-lea în. Chr. și desființați politicește de Romani la 146 în. de Chr. când Corintul este dărâmat, (odată cu Cartagina din Africa).

Sparta și Atena.

Două cetăți, două state, s'au distins în istoria poporului grec: Sparta și Atena. Organizarea lor formă două sisteme cu totul opuse, și scopurile lor deasemeni. Sparta era un stat aristocratic, cu un ideal rășboinic cu educație severă, cu un început de regim cômunist. Legiuitorul ei, Licurg, voia să păstreze prin directiva ce impusese, moravurile și virtuțile eroice. Luxul și dorința de îmbogățire erau îndepărtate.

La Atena, dimpotrivă, după organizarea dată de Solon, găsim un regim mult mai democratic, cu mai largi drepturi pentru toți, căci deși existau și acolo clase, ele nu se bazau pe naștere ca la Sparta, ci pe avere, pe care fiecare o putea câștiga mai ușor, și deci putea trece dintr'o clasă în alta. Bunul traiu și bogăția nu erau condamnate, ci încurajate.

Sclavia există și la una și la alta.

Deosebirea de organizare și de ideal, ca și spiritul general grecesc, au făcut ca aceste două cetăți să fie veșnic dușmane de moarte, căutând fiecare să atragă de partea sa pe celelalte state grecești: lupta pentru supremație în lumea greacă, ce a culminat în rășboiul numit Peloponesiac, 431—407 în. Chr. care se termină cu căderea Atenei, din rolul de dominatoare a

lumii eline. Atenienilor li se datorește însă toată strălucirea la care au ajuns Elenii și din punct de vedere cultural, și economic. Și cea mai însemnată epocă este cea numită „clasică”, cuprinzând sec. V. și IV. până la moartea lui Alexandru cel Mare (a. 323 în. de Chr.).

6. Migrațiunile grecești.

Diferite cauze: economice (sărăcia solului patriei), sociale și politice (ca luptele și rivalitățile născute din caracterul individualist), au făcut ca poporul grecesc să fie într'o veșnică mișcare, o neîncetată fierbere.

Neîncetat ei au trecut din loc în loc tot mai departe, cunoscând, colonizând și exploatând regiuni noi. Deși această mișcare este neîncetată, totuși se pot distinge mai multe faze în migrațiunile grecești.

Cea dintâi începe prin sec. XII în. Chr. și ține până într'al VIII.

Ea se datorește scoborîrii unor populații din nordul peninsulei, între care și Dorienii. Sub presiunea lor, Eolienii și Ionienii emigrează pe insule și în Asia Mică. Dorienii înșiși nu se opresc toți pe continent, ci unii emigrează la rândul lor și ocupă insulele din sud. Astfel avem împărțirea bazinului Mării Egee, așa cum am arătat la început, între cele trei ramuri. Orașe importante și bogate se înființează în insulele și pe țărmii Mării Egee, în special în Asia Mică. Eolienii aveau de ex. Mitilene și Smirna; Ionienii, Efes, Milet; Dorienii, Rodos și Halicarnas, etc. Așezarea lor în părțile acestea nu s'a făcut fără lupte cu populațiile indigene.

și desigur, povestea războiului troian cuprinde tocmai amintirea acestor lupte.

Tot odată, observăm că expansiunea Grecilor în această parte a fost înlesnită de căderea Fenicienilor din Sidon, cari o exploataseră până atunci.

A doua, și cea mai de seamă expansiune greacă, este cea care se face din sec. VIII până în sec. VI. în. Chr. Acum Grecii se răspândesc în tot ținutul Mării Mediterane și al Mării Negre. Nu colonizează numai orașele din vechea Grecie, ci însăși coloniile înființate de acestea. E o adevărată roire. Intre coloniile colonizatoare la rândul lor, se distinge Miletul, care, se zice, ar fi înființat vreo 80 de colonii în jurul Mării Negre. Pe țărmul sudic, Milesienii întemeiază Sinope, în regiune bogată și la capătul drumului dinspre Mesopotamia la Marea Neagră. La rândul ei colonia aceasta înființă Trapezus (Trebizonda). La nordul și apusul Mării Negre locuiau Sciții. Rusia meridională era Sciția Mare, iar Dobrogea Sciția Mică. Acestea deveniră grânarul Grecilor. Coloniile mai importante au fost: Tanais, la gura Donului; Teodosia, în Crimeea; Olbia, (Cherson) la gura Bugului; Tiras (Cetatea-Albă); pe țărmul Dobrogei (Sciția Mică) încă din sec. VII în Chr. se întemeiază: *Istros* (lângă satul Karanasuf de azi, la golful Razelm); Tomis, (azi Constanța); Kalatis (Mangalia); Dionisopolis (Balcic); Odessus, astăzi Var-na; și altele. Aceste cinci orașe se înconjurară cu ziduri ca să se poată apăra contra barbarilor, și se uniră într'o confederație numită Pentapolis, (cinci orașe). În fruntea ei era Kalatis, care începe să decadă numai prin veacul al III d. Chr. când confederația, atacă Bizanțul și iese învinsă.

În Africa, Grecii se așează pe timpul Faraonului Psametic, la gura Nilului, unde formează Naukratis, iar pe coasta Tripolitaniei înființară Cirene, care în curând deveni foarte înfloritoare. Din coloniile de pe

țărâmul sudic al peninsulei Balcanice, cel mai de seamă oraș fu Bizanțul, care din sec. IV. d. Chr. se numi Constantinopol.

În Italia, se înființară atât de multe colonii, încât Italia meridională luă numele de „Grecia Mare”. Erau, între altele: Cume, Neapolis, Sibaris, Crotona, Tarentul.

Colonizară și în Sicilia, pentru care intrară în conflict cu Cartaginezii. În Sicilia, între altele, mai importantă a fost Siracusa. Deasemeni în celelalte insule din apusul Mediteranei ca și pe țărmii Galiei (Masalia, azi Marsilia), și Spaniei.

Coloniile erau independente față de metropole, unite doar prin cultul religios. Numai prin sec. al V. Atena înființează colonii dependente sub numele de clerurhii.

Această a doua emigrațiune, are mai ales cauze sociale și politice: diferite lupte interne, pe lângă dorința de îmbogățire dată de exemplul celor deja plecați și care făceau averi frumoase.

În această expansiune în toate părțile, Grecii n'au fost cu totul liberi: înspre Asia au avut de luptat cu marile regate asiatice (Lidia și mai ales Perșii, care în expediția contra Sciților amenința chiar expansiunea spre Nord a Grecilor); în apus, Cartaginezii și Etruscii. De dușmanii orientali i-au scăpat și victoriile lor din războaiele medice, dar mai ales victoriile lui Alexandru cel Mare; de Cartaginezi nu i-a scăpat decât Romanii, cam târziu dealtfel, deaceia, în partea apuseană a Mediteranei, Grecii se așezară mai mult pe coastele de Nord.

După scopul economic, unele din aceste colonii erau făcute pentru exploatarea agricole, așa au fost de ex. între altele cele din „Grecia Mare”. Desigur că, cu vremea au căpătat și importanță comercială. Altele, așezate la încrucișeri de drumuri comerciale, sau având o industrie dezvoltată, au avut dela început destinație și rol important comercial. Așa de ex. Milet, Cirene,

Siracusa (din Sicilia), Tarentul, desfășoară o mare activitate comercială, pentru că erau bine așezate, și totodată aveau materii prime la îndemână și deci o industrie dezvoltată.

Agricultura, Industria și Comerțul la Greci.

Ca regim al proprietății solului la greci, găsim în cea mai mare parte proprietatea individuală. Ca sistem de exploatare, găsim munca cu sclavii și munca prin servi sau coloni.

Grecia propriu zisă nu producea cereale suficiente consumației interne. Ea era nevoită să importe grâu fie din țările „barbare”, fie din coloniile ei. Uneori a fost nevoită chiar să reglementeze comerțul intern al grâului prin lege. De ex. căuta să împiedice urcarea prețurilor, acapararea, specula.

Industria. Deoarece Grecia nu dispunea de produse agricole ca articole de export, ci trebuia să importe, ea a trebuit să-și creeze o industrie activă care să-i procure mărfurile ce trebuia să dea în schimbul importului, spre a-și menține ceea ce se chiamă azi o balanță comercială cel puțin echilibrată. Aceasta era necesar mai ales în vremea schimbului în natură, dar chiar și după întrebuițarea monedei.

La început scopul industriei grecești a fost foarte modest: să înlocuiască produsele industriei feniciene în interiorul Greciei însăși; mai pe urmă odată cu expansiunea colonială, Grecii lucrează pentru comerțul extern, prelucrând materii prime naționale sau importate. Epoca de înflorire a industriei grecești este sec. V și IV în. Chr. și se dezvoltă mai ales la Atena și Pireu.

Ca materii prime ce se prelucrau, Grecia proprie avea cariere de piatră, de marmură, de argilă; lemnul necesar se lua mai ales din Macedonia, Tesalia, și

aducea și de prin Siria; lâna era principala materie textilă ce se găsea în Grecia; inul se găsea în Macedonia și Tracia.

În metale erau mult mai săraci. Deși se găsea aur și argint în munții Laurion și în insula Tasos, ei importau cea mai mare parte din regiuni depărtate. Cositorul îl aduceau, ca și Fenicienii, din apusul depărtat. Mai importau fildeș din Africa, chihlimbar din părțile nord-vestice ale Europei.

Progresul industriei se arată în faptul că ea se face prin diviziunea muncii. Încă nu poate fi vorba de diviziunea tehnică modernă (div. parcelară), dar era o bună diviziune profesională (sau: socială). Pentru fiecare meserie erau anumiți meseriași specializați. Ba chiar, după spusa lui Xenofon, erau și subdiviziuni în anumite meșteșuguri, ca de ex. între cismari, unii lucrau numai încălțăminte femească, alții numai hăr-bătească.

Vas atic de stil arhaic. Se vede arta desăvârșită a ceramicii la Greci. Desenuri fine, formă elegantă.

Mai dezvoltate erau: industriile alimentare, textile, confecțiuni, broderii, industrii ale lemnului (tâmplăria, carpătoria, etc.); ceramica, armele și alte lucrări în metal.

Nu exista de cât industrie mică și mijloace, cu ateliere de oarecare importanță (de ex. într'unul lucru 120 de lucrători). Dar nu era nimic din ceea ce s'ar putea numi industrie mare, căci mașini nu existau.

Comerțul.

Comerțul intern se făcea în barace, în piețe și târguri, unde producătorii se instalau în cartiere destinate după specia mărfii și vindeau consumatorilor sub supravegherea unor funcționari speciali oficiali. Mari bătăciuri erau adesea în legătură cu marile serbări religioase sau naționale.

Țărani mergând la târg cu produse de vânzare.
După un vas pictat. (Din Malet).

Mult mai important era comerțul extern, adică cel ce se făcea între orașele grecești sau între acestea și ținuturile „barbare”. Multe din colonii erau și comerciante cu produse proprii, și locuri de transit pentru mărfurile ținuturilor dimprejur.

Cirene expedia în Grecia produsele Africei venite din interiorul ei cu caravanele; coloniile din jurul Mării Negre procurau grânele Sciților și chihlimbarul țărilor nordice, precum și sclavi; Miletul pe lângă produsele industriei sale, mai procura și mărfurile Orientului asiatic.

O circulație intensă maritimă ducea, dela un capăt la altul al domeniului colonial grecesc, mărfuri locale din Grecia sau din colonii, sau produse depărtate ale țărilor streine. Se negociau diversele materii prime necesare industriei, ca și produsele agricole: grâu, vin, untdelemn, sau migdale, smochine, pește sărat. Apoi metale prețioase, sau industriale, lemne, lână, piei, chihlimbar, fildeș, care se duceau spre centrele industriale, în special spre Atena și Corint. Dinspre acestea și în general din Grecia propriu zisă, plecau stofe, covoare, vase pictate, felurite arme, instrumente de metal, bijuterii, obiecte de artă.

Centrele cele mai comerciale din Grecia continentală, erau tot Atena, care avea trei porturi la mare (mai de seamă Pireu și Faler) și Corintul care avea două, câte unul de fiecare parte a istmului.

Comerțul cel mai important se făcea pe mare. Grecii și-au făcut nave mai bune decât Fenicienii, înmânate mai mult de vânt, și numai la nevoie cu lopețile. Ele puteau lua până la 250 de tone.

Moneda era făcută din aur, din argint sau din electrum (aliaj de aur cu argint). Unitatea de monedă era dragma. Fiecare oraș avea moneda sa, și sistemul său monetar. Aceasta ar fi fost o pedică la schimb, dar calculul se făcea cu ușurință. Varietatea monedelor a dat naștere însă zarafilor, și mai pe urmă creditului. Se împrumutau bani fie sub formă de „împrumut maritim” (Se numește așa împrumutul a cărei restituire depinde de reușita unui transport maritim: dacă corabia ajunge cu bine la destinație, împrumutătorul își recapătă

suma și un bun câștig, dacă naufragiază, nu mai are nici un drept asupra debitorului); fie sub forma de împrumuturi propriu zise. Dobânda variază între 12 și 48 la sută. Făceau și alte operațiuni cu care se ocupă azi băncile.

În fine o legislație destul de completă reglementa viața economică, în special comerțul. Legile și regulamentele se refereau la asigurarea cinstei comercianților, la reglementarea comerțului de cereale, sau la regularea conflictelor maritime. În această ultimă privință au fost foarte mult luate în seamă regulile stabilite de legislația orașului Rodos.

Astfel, la sfârșitul perioadei clasice, înaintea cuceririlor lui Alexandru cel Mare, Grecii ajunseseră la o dezvoltare economică foarte mare, încât veacurile următoare n'au mai putut adăoga nimic nou la cele ce inventaseră sau organizaseră ei și numai mașinismul modern a putut aduce elemente deosebite în viața economică.

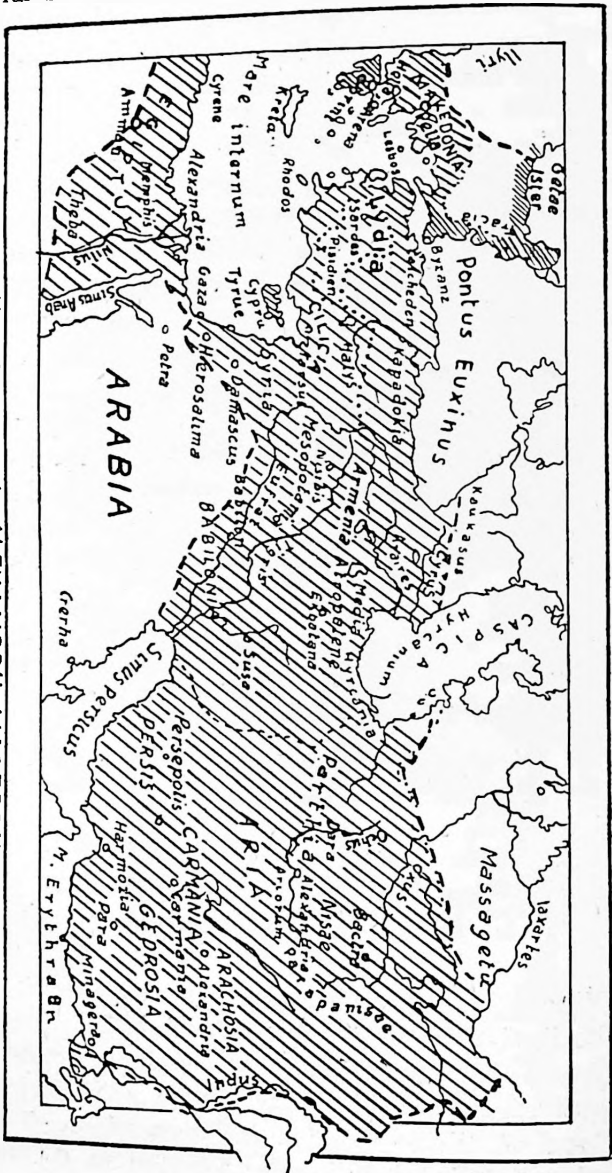
Chiar unificarea lumii prin cuceririle lui Alexandru cel Mare, nu face decât doar să întindă și să accentueze această activitate grecească, fără a-i schimba caracterul, definitiv fixat.

7. Opera lui Alexandru cel Mare. Perioada „Hellenistică“.

Macedonia este regiunea dela nordul Greciei. Locuitorii ei chiar de au fost de altă rasă la început, adoptară de timpuriu limba și obiceiurile grecești și țineau să fie socotiți Helleni. Ea se ridică mai ales în sec. al IV-lea ajungând la supremația lumii grecești sub Filip al II-lea, (a. 360—336 în. C.).

Fiul său Alexandru cel Mare, abia de 20 de ani la

IMPERIUL LUI ALEXANDRU MACEDON

moartea tatălui său, elev al filosofului Aristot, se arată

de o vitejie fără seamăn, cucerind cea mai mare parte din lumea veche, în special Orientul asiatic și Egiptul. Muri prea tânăr, la a. 323, dar opera lui a avut mari urmări asupra culturii și organizației lumii vechi, deși după moartea lui, generalii se luptară între ei și își împărțiră țările cucerite. În cele din urmă, din marele său imperiu se făcură trei mari regate: 1) Egiptul sub Ptolomei; 2) regatele asiaticе, sub Seleucizi, cari mai târziu rămaseră numai cu Siria; și Macedonia sub alte dinastii. Toți acești urmași ai lui Alexandru s'au numit Diadohi. Sub ei unitatea culturală grecească s'a menținut și s'a întins în tot Orientul și în Egipt, unde Alexandria a concentrat multă vreme toată activitatea culturală.

Ușurința și soliditatea acestei unificări se datorește, pe deoparte, stării precedente expediției lui Alexandru: Asia forma de multă vreme regate mari, iar ultimii stăpânitori erau destul de slabi; pe de altă parte se datorește geniului războinic și organizator al lui Alexandru: politica lui de unificare este mai ales înființarea de orașe mari: a înființat peste 70, din care unele trăiesc și astăzi, cum este mai ales Alexandria din Egipt.

La rândul lor, Diadohii au continuat această politică, înființând alte orașe.

Urmările cuceririlor lui Alexandru.

Expedițiunea lui Alexandru și cuceririle lui au avut mari și felurite urmări.

Nu numai o unificare a culturii, prin expansiunea hellenismului, ci și o nouă concepție politică: Alexandru șterge deosebirea pe care Grecii vechi o făceau între Helleni și „barbari”. El consideră, și ordonă să fie considerat, oricine, drept fiul aceleiași patrii, dacă este om de treabă.

O a doua mare consecință a fost întinderea cunoștințelor geografice, și mai ales aprofundarea lor. Odată cu aceasta se mări siguranța drumurilor, se construiri porturi noi. Nu mai vorbim de folosul pe care îl aduc comerțului nouile orașe înființate. Dela cuceririle lui Alexandru comerțul grec se face direct cu ținuturile asiatice și nu prin mijlocirea altora ca mai înainte. Comerțul redevine activ în ținuturile cucerite. Navigația înflorește pe vechile căi ale Nilului, Tigru, Eufrat.

Alexandru găsește și capturează în capitalele Orientale, bogate tezaure ale regilor învinși, pe care le pune în circulație, dând încă un avânt vieții economice.

Monede de argint dela Alexandru cel Mare.
Sus; tetradrachmă=cam 4 franci; jos la stâng; drachmă aproape 1 fr.; la dreapta; obol=0.15. Fiecare are pe o față capul lui Alexandru; pe cealaltă pe Zeus cu sceptru și vultur.

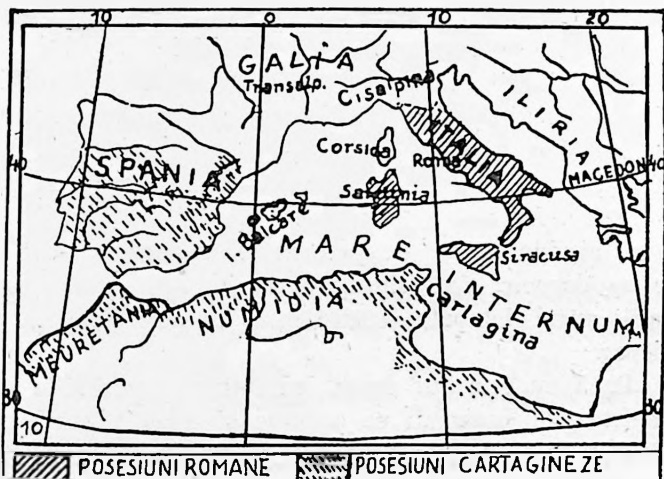
Dar odată cu această unificare, avem și o schimbare în defavoarea vechii Grecii. Prin întinderea nouilor state, Grecia încetează de a mai fi centrul lumii culte și economice; ea rămâne o simplă parte din noua or-

ganizație și multe din centrele ei cari dominau această viață, își pierd însemnătatea.

Numai Corintul își menține vechea importanță, până când este distrus de Romani la 146 î. C. — odată cu Cartagina.

Cartaginezii.

În expansiunea lor spre Mediterana apuseană, Fenicienii trebuiau să se oprească pe coasta nordică a Africei, atât ca popas cât și ca regiune de exploatat. Primele așezări trebuie să dateze de prin veacul al

Roma și Cartagina cu posesiunile lor în momentul izbucnirii războaielor punice.

XII-lea. Pe la finele sec. IX emigranți tirieni, spune legenda, fundează Cartagina. Așezată într'o pozițiune favorabilă și într'un ținut bogat, ea devine curând preponderentă față de celelalte colonii și formează un adevărat imperiu colonial, „Imperiul Punic”, care, după slăbirea Tirului de Asirieni și de ceilalți năvălitori, ia

moștenirea comerțului fenician în Mediterana. Stăpânirea și influența ei se întindea departe în interiorul Africei (în Libia sau Berberia), apoi asupra tuturor coloniilor feniciene de pe coasta africană, asupra unei părți din Sicilia, asupra Sardiniei, Balearelor și pe coastele meridionale ale Iberiei.

În lupta de concurență contra Grecilor, se unesc cu Etruscii și până la desființarea de către Romani, dețin comerțul în partea africană din Apus a Mării Mediterane. Au găsit la așezarea în aceste părți ale Africei o populație primitivă căreia, prin mijlocirea comerțului i-au transmis și un grad mai înaintat de civilizație.

E interesant modul cum făceau negoț cu populațiile primitive, povestit de Herodot, și din care vedem cum a început a se face negoțul la primitivi.

„Cartaginezii zic că se află într'un loc din Libia, dincolo de coloanele lui Hercule, (Gibraltar), oameni cu care fac comerț. Ei debarcă acolo produsele lor, le înșiră pe plajă, se urcă pe corăbiile lor, și fac un mare foc. Locuitorii, la vederea focului, se apropie de mare și depun aur ca preț al mărfurilor și apoi se retrag departe. Cartaginezii revin imediat, examinează dacă aurul le pare echivalentul acestor mărfuri și dispar.

„Dacă nu este aur destul, se întorc la corăbiile lor, și așteaptă. Indigenii se apropie și adaugă aur până când îi vor fi satisfăcut. Niciodată nu se întâmplă nedreptăți deoparte sau dealta, unii nu ating aurul până nu egalează valoarea mărfurilor, ceilalți nu ridică mărfurile până când nu se ia aurul contra căruia se face schimbul. (I. N. Angelescu, după O. Noël).

Cartagina aducea mărfuri din interiorul Africei pe drumuri de caravane: aur, pene de struț, piei de animale sălbatice, fildeș, sclavi negri. Aducea de asemeni produsele coloniilor sale dela Gibraltar sau din Iberia, pe care le vindea lumii elenice. Primiș dela aceasta

produse alimentare, sau industriale. Locul de schimb era mai ales Sicilia care avea și colonii grecești și punice.

De prin sec. IV își bate monedă proprie.

Era un popor mercantil ca toți Fenicienii, fără un ideal mai înalt, cu aceeași morală inferioară, despre care Romanii se exprimă cu neîncredere și dispreț când vorbesc de „fides punica”.

Făță de așezarea și de organizarea lor, Cartaginezii nu puteau să nu se ciocnească cu Romanii, când aceștia ajung vecini cu ei. Lupta s'a dat pe viață și pe moarte: Cartagina și Imperiul Punic au dispărut la 146 î. Chr.

8. R o m a n i i.

Istoria Romanilor începe destul de timpuriu, și a- nume de prin veacul al VIII-lea în. Chr. — deși acest început este învăluit în legende. Dar o importanță economică și în deosebi comercială nu dobândesc ei decât la jumătatea sec. II. (146 în. Chr.), când ajung să aibă supremația în Marea Mediterană, după distrugerea Cartaginei și Corintului. Această importanță ține două secole după Chr. (Deci 3 sec. și jum.).

Dacă istoria poporului grec este importantă prin creațiunile de tot felul, istoria poporului roman a lăsat deasemeni urme nepieritoare, prin civilizarea apusului și centrului Europei, prin organizarea superioară a tuturor instituțiilor de stat, prin unificarea Occidentului cu Orientul de veche civilizație. Acestea sunt fapte care nu puteau să nu aibă o mare influență asupra economiei lumii și în deosebi asupra comerțului. În fine, din toate punctele de vedere, istoria poporului roman este importantă pentru toți urmașii lui, care îi datoresc existența, așezarea și deci chiar soarta de mai târziu. Iar între acești urmași suntem și noi.

Romanii s'au dezvoltat în peninsula Italiei. Această peninsulă, întinzându-se oblic dela nord-vest la sud-est, între Marea Adriatică și Marea Tireniană, făcea legătura între Grecia și Europa occidentală; iar prin insula Sicilia face și o legătură mai bună între Eu-

ropa și Africa. Este o așezare care trebuia să ducă la prosperitate pe locuitorii ei. Solul deși destul de muntos, prezintă mult mai multe terenuri fertile ca în Grecia și clima deasemeni este mai favorabilă diferi-

telor culturi. Aceasta a făcut ca primii locuitori, și în deosebi Romanii, să se ocupe cu agricultura și păstoritul. Coastele peninsulei se deosebesc cu totul de ale Greciei: coasta Adriaticei este aproape total lipsită de porturi naturale; deabia spre sud este golful (foarte mic) și portul Brundisium. La sud este Tarentul, golf și port cu acelaș nume. Coasta tireniană din apus este ceva mai bogată: mai însemnat găsim Neapolul. Aceasta a îndepărtat de la navigație și comerț maritim, o bună vreme, pe locuitori.

Vechii locuitori ai Italiei.

Italia a fost locuită în vechime de o populație de rase diferite organizate în mici republici aristocratice sau în regate.

Dintre aceste popoare vechi, mai însemnate au fost: Galii, la nord, — în regiunea Padului; Etruscii mai jos, în Toscana de azi, al cărei nume îi amintește; Latinii în regiunea Tibrului, unde s'a ridicat Roma; și Grecii în sudul peninsulei, care știm că se numia și Grecia Mare.

Dintre aceștia cei mai civilizați erau Grecii din sud și Etruscii. Etruscii au avut o cultură înaintată cu mult înaintea Romanilor. Aveau industrii originale, în special ceramica, apoi metalurgia, căci aveau la îndemână minele din Elba, insulă ce era chiar în fața coastei lor. Erau buni arhitecți și se presupune că ei au fost constructorii Romei primitive care ar fi început să se desvolte sub stăpânirea lor. Erau navigatori iscusiți, făcând dealtfel și piraterie. Ei erau negustorii Italiei nordice. Dar au fost cotropiți și slăbiți din ce în ce, de Galii năvălitori dela nord și de Latinii de la sud, sub conducerea Romei.

R o m a.

Pe țărmul Tibrului se ridică prin sec. VIII în. Hr. Roma, într'un loc, care dacă nu era anume ales pentru comerț, putea însă foarte bine să-l favorizeze, căci era aproape de mare (unde mai târziu s'a întemeiat portul Ostia) și chiar pe Tibru puteau intra vase mai mici, fiind apărate și de pirății din Marea Tireniană. Locuitorii Romei au profitat de această așezare geografică, precum și de vecinătatea celor două popoare civilizate și, ajutați și de firea lor tenace, stăruitoare, au urmărit și au reușit să domine mai întâi peninsula lor, apoi lumea întreagă. Erau la început, aproape numai agricultori și păstori. Se crede chiar că lipsa de pământ pentru cultură i-a mânat întâi la cucerirea provinciilor vecine, începând cu cei de un neam cu ei: Latinii. În orice caz secretul succesului lor stă în caracterul simplu, virtuos, tenace, pe care li-l formase viața rurală. Căci foarte multă vreme, armata romană, aceea care a cucerit peninsula și pe cele mai multe provincii din afară, a fost o armată de cetățeni, cari luptau pe socoteala lor proprie, pentru apărarea ogorului, sau pentru mărirea lui (cel puțin cât au luptat în Italia).

Fazele istoriei Romane.

Istoria politică a poporului roman, se obișnuiește a se împărți după forma de guvernământ, în trei faze: 1) Regalitatea, dela 753 în. C. (anul presupus al întemeierii Romei de legendarul Romulus) până la 510 în Chr. 2) Republica, dela 510 până la 31 în C. când Octavian August, prin învingerea lui Antoniu și moartea acestuia, rămâne singur stăpân și își ia puteri dictatoriale. 3) Imperiul, dela 31 până la căderea Romei. Pentru studiul dezvoltării economice, este mai în-

semnată însă o altă împărțire: fazele de dezvoltare a puterii romane prin războaie :

1) Până la războaiele punice, (adică atâta vreme cât viața romană se petrece numai în peninsulă); 2) Epoca de expansiune în afară și de unificare a lumii, în care putem deosebi Imperiul, ca o fază cu caractere deosebite și cu urmări importante asupra vieții economice.

În legătură cu aceste schimbări politice, vom urmări noi evoluția vieții sociale și economice a Romanilor, și deci a lumii, în „perioada romană”.

Romanii în epoca luptelor pentru cucerirea Italiei.

Romanii au fost, precum ziceam mai sus în primele timpuri un popor de agricultori și păstori, cari siliți de împrejurări, au ajuns un neam războinic. Au fost siliți la aceasta de multele neamuri dușmane, pe care sau trebuia să le învingă, sau să piară. Și au luptat cu înverșunare timp de patru veacuri, din sec. al VIII (dela naștere) până în al III-lea, când, după învingerea lui Pirus, este în fine cucerită toată Italia. Au avut în acest timp și înfrângeri, nu numai succese, și încă, înfrângeri mari, cum au fost cele suferite dela Gali, dela Samniți, cu neuitatele pentru ei „furci caudine”, sau cea suferită dela Pirus. Dar au avut o mare calitate, singura care ajută totdeauna să învingi chiar când, momentan, ai fost învins: răbdarea și stăruința. În istoria lor găsim cele mai strălucite exemple de rezistență și statornicie.

La jumătatea sec. al III-lea în. Hr. Italia toată era în stăpânirea Romanilor, și pe deasupra, aveau acum un țărm maritim foarte lung de jur împrejurul peninsulei, cu porturile înfloritoare ale coloniilor grecești: Cume, Neapole, Regium, Tarent. Romanii deveniseră o

putere maritimă, care luă locul celei a Etruscilor și Grecilor, și trebuia să se ciocnească curând cu Cartaginezii pentru stăpânirea Mării Mediterane.

Aceste lupte și aceste succese nu puteau să nu aibă urmări asupra structurii societății romane și a vieții poporului roman.

Am spus că armata romană în prima epocă era o armată de cetățeni, cari plecau la război îndată ce erau chemați. Era formată mai ales din proprietari de pământ, cari pe atunci erau mai mult proprietari mici și mijlocii, și își lucrau în persoană pământul. Plecând la război, ei lăsau recolta nestrânsă, sau ogorul părăginit. Se echipau și se înarmau pe socoteala proprie, și dacă nu aveau cu ce, se îndatorau, ori se îndatorau la înapoiere, ca să aibă cu ce trăi. Iată *prima urmare a războaielor nesfârșite*: îndatorirea și sărăcirea micilor proprietari și a celor mijlocii. Din oameni independenți, ei ajung, în cel mai bun caz, proletari, dacă nu chiar sclavi, după cum admitea dreptul sever roman. Această clasă a sărăcimii mai era sporită și cu locuitorii cetăților învinse deposedați de pământurile lor. Pământurile cetăților cucerite din Italia erau în parte luate pe seama Statului („ager publicus”) în parte vândute ca proprietate privată, și o parte lăsată chiar vechilor posesori, cu oarecare condițiuni. Toate pământurile devenite astfel disponibile fură acaparate de patricienii bogați și de unii plebei bogați. Chiar ager publicus era lăsat particularilor cari plăteau o dare Statului, ca simpli posesori, dar cari cu timpul ajunseră adevărați proprietari. Se născură deci marile proprietăți, și lipsa de pământ pentru cei săraci, dispariția sau împușinarea micii și mijlociei proprietăți, și cu aceasta se puse „problema agrară”.

Toată epoca aceasta era frământată și de luptele pentru drepturi dintre nobili și nenobili, — patricieni și plebei —, iar procesul proprietății funciare înăspri

aceste lupte. Plebeii au reușit să capete cu încetul aproape toate drepturile politice și civile, până la deplina egalitate cu patricienii, dar problema agrară n'a fost deslegată nici odată definitiv. Acest dezechilibru în repartiția pământului a avut o mare însemnătate în istoria Romanilor; un scriitor al lor a spus că marile proprietăți au fost cauza căderii Italiei.

Deși nu avem știri precise asupra industriei din această epocă, avem totuși probe de un bun început de industrie, care însă se va desvolta mai ales în epocile următoare.

În privința comerțului, Roma devine târgul principal al Italiei ca o urmare a unificării politice, dar și pentru așezarea ei centrală.

De pe acum se desemnează caracterul comerțului Italiei și în special al Romei. Ea mai multă importă și importă mai ales grâu din afara Lațului: Campania, sudul Italiei, Sicilia. Ea dădea în schimb metale pe care și le procura din Etruria, și poate, lână, piei, și alte produse agricole. Avem probe de o dezvoltare a comerțului roman încă de prin sec. IV. Până pe la mijlocul acestui veac, Romanii se serviseră ca monedă,

Dinar republican, (din colecția d-lui D. D. Patrașcanu.
Clișeu din manualul său, Istoria veche, cl. IV).

de arama cântărită. La mij. sec. IV, apar ca monede oficiale, monede bătute din bronz, foarte greoaie și altele de argint, mai ușoare. Sistemul a fost îmbunătățit la anul 269 în. Chr. Atunci unitatea monetară

de aramă fu asul, iar cea de argint, dinarul equivalent aproape cu drachma ateniană și egal cu 10 ași de aramă. Vedem că această reformă monetară corespunde cu întinderea puterii romane asupra Italiei și mai ales asupra sudului grecesc.

9. Expansiunea romană prin cuceriri în afară de Italia.

La anul 266 în. de Chr. Romanii erau stăpâni pe Italia peninsulară întreagă. Privirea lor se îndreaptă atunci peste întinsul mării unde dominau Cartaginezii, și nu trecură decât doi ani până la începerea luptelor de supremație asupra ei. În anul 264 izbucni primul războiu „punic”. Focul se începu din Sicilia unde stă-

Corabie romană de războiu.

pâniau și Cartaginezii și unele colonii vechi grecești. Un conflict între Grecii din Sicilia și Cartaginezi, atrase intervenția Romanilor și deslănțuirea „războaielor punico” în număr de trei, și care țin mai bine de un veac, până la 146. Rezistența Cartaginei, ajutată de bobățiile ei, a fost mare, iar generalul său Hanibal a făcut minuni de vitejie și îndrăsneală, amenințând Roma

însăși; dar tactica și tenacitatea romană au învins. Răsboaiele punice le-au ajutat Romanilor să învețe și meșteșugul navigației, în care erau inferiori Cartaginezilor. În acelaș timp cu răsboaiele punice ei își îndreaptă activitatea de expansiune și în alte părți: în timpul de pace dintre cele trei răsboaie cuceresc Sardinia, Galia Cisalpină din regiunea Padului, Macedonia (la 197), Grecia la 146, apoi Spania, Siria, etc.

Scopul Romanilor era atins: erau stăpânitorii mării Mediterane, pe care o numesc deacum „mare internum”, și în curând aveau să fie stăpânitorii lumii vechi. În furia luptelor ei distrug cele două cetăți și porturi cari dominau comerțul antic, Cartagina și Corintul, probabil mai mult înpiși de furia răsbunării de cât de necunoașterea importanței lor, căci altădată, ei încheiaseră tratate cu clauze comerciale, cu Cartagina și cu coloniile Grecilor din sudul Italiei! Apoi, mai târziu ei înșiși refac atât Corintul cât și Cartagina însăși.

Urmările cuceririlor exterioare pentru romani.

Urmările acestei mari expansiuni au fost mari și felurite: urmări politice, și mai ales sociale și economice.

Roma deveni nu numai capitala întregii Italii ci chiar capitala lumii. Ea era acum locul de întâlnire al tuturor neamurilor, un fel de Babilon al perioadei greco-romane. Romanii înșiși, în contact cu civilizația grească, se prefac, părăsind moravurile vechi simple, severe, și viața aspră și econoamă de altă dată. Ei încep a iubi luxul, traiul bun, bogăția,

Clasele sociale.

Societatea, care altă dată se împărția în patricieni, clienți — (cetățenii săraci protejați de câte un patrician) — plebei și sclavi, acum, după ce plebeii fuseseră egalați în drepturi cu patricienii, este tot împărțită, în clase, dar mai ales pe baza averii. Avem în această epocă următoarele clase: Nobilii propriu ziși, sau aris-

tocrația administrativă, (Nobiles). singurii care puteau ocupa funcțiuni administrative, și cărora le era oprit a face comerț. 2) Ordinul equestru, sau aristocrația financiară, (aceia ai căror strămoși făcuseră odinioară parte din armata călăreață) singurii care se puteau ocupa cu comerțul, și cari luau în arendă impozitele statului, ajungând la bogății imense și la roluri importante.

Era în fine și acum plebea, care dacă avea drepturi, nu-i folosiau prea mult, lipsindu-i pâinea. Numărul acestei clase a crescut enorm în urma războaielor externe. O viață neîntreruptă de războiu a sărăcit pe tot mai mulți și i-a desobișnuit de muncă. Ei nu mai aveau decât două moduri de a-și asigura traiul: sau se îngrămădiau la Roma unde își vindeau votul în schimbul întreținerii pe seama candidaților ori chiar a statului, așteptând „panem et circenses”, sau se înrolau în armată, făcându-și din aceasta o meserie, și luptând pentru generalul care le asigura mai mult câștig: Luptă pentru el și nu pentru un ideal sau pentru patrie, ci chiar contra patriei, dacă generalul o cere, ceea ce duce la epoca zisă a luptelor civile, din care se naște Imperiul, iar mai târziu la „anarhia militară”.

Pe seama celor bogați se măresc latifundiile în Italia, și se preface cultura, părăsindu-se culturile de cereale, căci acestea veniau mai ieftine din provinciile cucerite, și înlocuindu-se cu grădini de măslini, cu vița de vie sau cu pășuni pentru creșterea vitelor. La mărirea latifundiilor ajută mult puțința culturii lor prin sclavi, a căror clasă crește enorm în urma războaielor. Numai la cucerirea Macedoniei se luaseră peste 150.000 de sclavi. Pirații, încă activi pe marea Mediterană, mai puneau și ei în circulație. Cel mai mare târg de sclavi era la Delos, unde se spune că se vindeau până la 10.000 pe zi. Prețul lor era între 500 și 1500 de franci (aur) de azi, un preț care dădea

o „mână de lucru” foarte ieftină. Condițiunea lor era foarte jalnică, stăpânul având drept de viață și de moarte.

Dar odată cu această transformare, și cu toată ieftinătatea muncii sclavilor, multe pământuri rămâneau

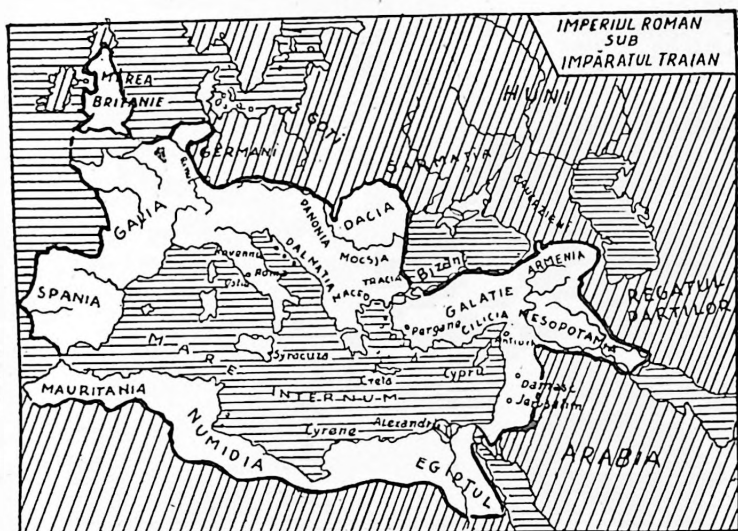
Sclav înlățuit, muncitor de pământ.
(D. D. Patrașcanu, Istoria Veche).

necultivate. Au început atunci, încercările de reformă agrară, în care s'au distins mai ales frații Gracchi, dar clasa bogată care deținea și moșiile și puterea s'a opus acestor încercări, și urmările n'au fost prea bune pentru Republică.

Opera imperiului.

În urma cuceririlor lui Cezar, statul roman cuprindea toate teritoriile din jurul Mediteranei, pe o rază foarte mare mai ales în spre nordul Europei. Dar acest întins stat, care acum devine imperiu, nu avea

liniște la hotarele lui: La Rin atacau Germanii, la Dunăre Dacii, în Asia Mică, Partii. Împărații reușesc să aducă pentru o bună bucată de vreme liniștea, fie întărind hotarele militare, cum au făcut la Rin, fie întinzându-le prin cuceriri și prin distrugerea inamicului, cum a făcut Traian în Dacia la 106 d. Chr.

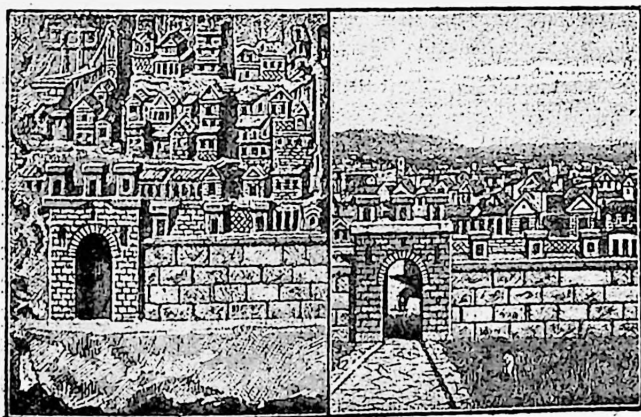
Prin victoriile lor avem în primele două secole ale imperiului, o perioadă de liniște relativă, foarte favorabilă dezvoltării economice și culturale. Lor li se datorește și o mai bună administrație. Provinciile se împart în două categorii: cele mai expuse atacurilor, sunt date în administrația împăratului. Între acestea era și Dacia Traiană. Iar cele neexpuse sunt provincii „senatoriale”, adică sunt administrate de către senat. O operă de romanizare se desfășoară în această perioadă. Tactica romană în această privință era ca și a lui Alexandru cel Mare, zidirea de orașe. Mai ales în

provinciile imperiale, cultura latină și latinizarea s'a introdus pe această cale.

În aceste împrejurări de liniște asigurată prin „pax romana”, și de unificare sub o singură stăpânire a întregii lumi civilizate vechi, era natural să se producă o activitate economică intensă, în special comercială, căci se puteau face cu ușurință legăturile între nord și sud, occident și orient.

10. Comerțul și industria în faza cuceririlor exterioare.

Atât când vorbim de industria romană, cât și atunci când cercetăm comerțul din această perioadă, trebuie să distingem între industria și comerțul Romei și industria Imperiului roman întreg. Viociunea și intensi-

Un oraș roman. La stânga, fragment de baso-relief reprezentând orașul dela lacul Fucin; la dreapta încercare de restaurare a orașului (după Malet).

tatea activității economice a acestei perioade se referă la imperiul întreg; în cceace privește însă cadrul restrâns al Romei și Italiei, are și acesta o deosebită im-

portanță, căci Roma este inima imperiului și ea comandă întregii lumi romane. Totuși comerțul său propriu ia din ce în ce mai mult un caracter pasiv și de import.

O industrie importantă este cea extractivă, mai ales pentru materiile prime de origine minerală. Ea era încurajată de marea operă edilitară mai cu seamă în timpul imperiului. Fundarea numeroaselor orașe dă naștere unei întinse industrii de construcții. Se exploatau carierele de marmură, de porfir și de granit în țările dunărene, etc. Aurul se extrăgea și din vechile mine grecești, dar mai ales din Transilvania, după cucerirea Daciei, unde erau cele mai bogate zăcăminte aurifere ale lumii vechi. Cositorul, arama, se scoteau tot din vechile regiuni. Sarea se exploata în Britania, Panonia, Dacia.

Modul de exploatare era pentru unele regiuni, arenda; pentru altele, regia.

Industria propriu zisă își urmă și în această perioadă mersul său înfloritor, în centrele orientale, cum erau Alexandria, Tirul, Antiohia, Miletul, de unde și acum se trimiteau în toate părțile imperiului: stofe fine colorate cu purpură, obiecte de artă, sticlărie, parfumuri, etc. Dar ceea ce ne prezintă nou perioada, romană, este o înflorire industrială în Apusul care până acum nu fusese de cât un debușeu al industriei orientului. Atât înspre apusul cât și spre nordul Europei apar centre industriale, odată cu întinderea urbanismului, și cele mai însemnate industrii sunt: construcțiile, industria mobilelor, a metalurgiei, ceramica, industriile textile și diferite industrii de lux. Pentru metalurgie era însemnată Spania, precum și diferite orașe dela frontiera dunăreană, unde se fabricau arme. Ceramica se lucra în Italia și Galia, etc.

În privința organizării muncii în industrie, găsim industria domestică, în care lucrau femeile și sclavii; în orașe, micile ateliere erau forma cea mai răspândită,

și în care un patron se ajuta cu un sclav sau doi, ori cu câțiva lucrători liberi. În primele secole după Chr. vedem că micii patroni și lucrătorii liberi se organizează în *corporații*, formă care se dezvoltă și se accentuează în evul mediu. Ei erau uniți prin interesele comune ce aveau de apărut, ca și printr'un cult comun. Aci e locul să observăm că religia, cultul, a jucat un mare rol în viața poporului roman atât pe terenul economic cât și social și politic.

Erau uniți în corporații de ex. cismarii, (ba încă împărțiți pe specialități, după felul încălțăminteii ce fabricau), deasemeni, croitorii, apoi lucrătorii în bronz, ferarii etc. Exista o diviziune a muncii profesională cu specializări chiar în aceeași profesie.

Pentru că vorbim de organizarea muncii, e bine să remarcăm și un aspect nou ce capătă munca agricolă sub imperiu: Anume, epoca de liniște din prima parte a acestei faze, face să se împuțineze numărul sclavilor, pe care altă dată îi procurau luptele (prizonierii de războiu); și marii moșieri încep să facă învoieli pe bază de mai multă libertate, fie cu țărani liberi dar săraci, fie cu sclavi liberați: o arendă cu dijmă în produse, dar care aduce și obligația de a nu părăsi niciodată moșia (acești lucrători sunt legați de pământ, de brazdă — „*ascripti glebae*”). Acesta este colonatul, pe care iarăși îl vom găsi ca notă caracteristică în evul mediu.

Revenind la industrie, și pentru ca să încheem, trebuie să spunem că ea nu se reduce numai la cea domestică și la micile ateliere, ci existau și ateliere mari, care ar corespunde industriei mari de azi, fără însă să se poată compara în importanță cu aceasta. Adesea aceste ateliere erau legate de marile exploatare agricole, față de care erau un fel de integrare. Erau ateliere în cari lucrau 200 și chiar 300 de lucrători.

Comerțul.

Ceeace caracterizează, între altele, comerțul, în perioada romană, este sfera lui geografică: nu numai faptul că Roma devine cel mai mare târg, care dirijează mai ales prin marele consum ce face, dar și prin întinderea direcțiunilor. Nu se mai face comerț într'un singur sens: Orient-Occident, ci și regiunile nordice sunt înglobate într'un comerț activ, se face și un comerț dela sud la nord.

În al doilea rând, ceea ce am amintit mai sus, pentru Roma și peninsula italică, comerțul este mai mult de import. Toate provinciile contribuiesc la satisfacerea trebuințelor de lux și de fast ale capitalei. Aceasta se vede bine într'o cuvântare greacă adresată Romei, pe la mijlocul sec. II d. H.: „La voi se adună din toate țările și mărirele ceea ce produc anotimpurile și toate zonele, ceea ce produc fluviile și lacurile, și munca Elenilor și a barbarilor. Atâtea corăbii vin aci din toate țările toată vara și toată toamna, încât orașul pare un magazin general al întregului pământ”.

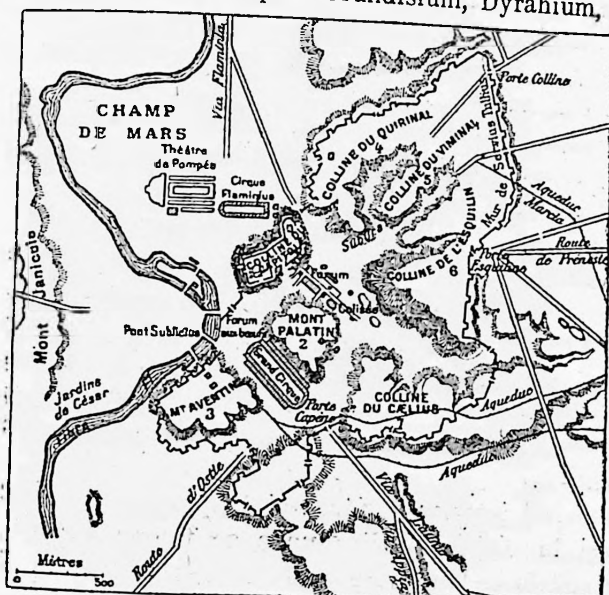
Acest mare import, căruia nu-i corespundea un export care să-l contrabalanseze, silita Roma să exporte mari cantități de monedă, ceea ce determină, spre sfârșitul imperiului, o mare criză financiară, care n'a contribuit cu puțin la căderea puterii romane.

Drumuri și centre comerciale.

Ceeace a ajutat mult dezvoltarea comerțului în această perioadă au fost și drumurile sigure și bune atât pe apă cât și pe uscat. Marea era în siguranță de când Pompeiu distrusese flotele piraților din toate mărirele (anul 67 în. H.).

Pe uscat drumurile romane au rămas fără seamănca organizație și construcție. Ele erau făcute în interese

militare, păzite prin caste, pentru buna supraveghere și apărare a provinciilor, dar erau de un mare folos și negustorilor. La Roma se întâlneau toate („Toate drumurile duc la Roma”). Ele plecau de aci în cinci direcțiuni: 1) spre sud prin Sicilia către nordul Africei; 2) spre răsărit prin Brundisium, Dyrahium, (Du-

Planul Romei. Orașul era construit pe șapte coline dispuse în semicerc pe stânga Tibrului. În acest plan se văd și drumurile care din Roma porniau în tot cuprinsul imperiului. (Acest plan e luat din Malet).

razzo), Constantinopol, către Asia; spre nord trei: a) prin Aquileia la Carnuntum, și de acolo pe Dunăre în sus și în jos; b) prin Genua în Galia și Spania; prin Milan și Raetia în Germania și Britania.

În ce privește drumurile de apă și centrele ce se dezvoltă, în Grecia, doar Corintul, refăcut în timpul imperiului, se ridică la vechea însemnătate; celelalte orașe decad definitiv. Atena nu mai are decât o importanță culturală. O dezvoltare deosebită iau orașele

de pe coastele Asiei Mici și Mării Negre; dar mai mult se dezvoltă Egiptul, și în special Alexandria, căci prin el trece drumul spre India, din cauza piedicii ce puneau prin Asia Partii. Mai e favorizat acest drum comercial și de perfecționarea navigației în această regiune: un comerciant din Alexandria observase periodicitatea vânturilor din această parte, și acum corăbiile puteau ține o cale dreaptă, fără a mai urmări coastele golfului Persic.

Comerțul era de două feluri: intern și extern (cel ce se făcea cu popoarele din afara limitelor imperiului, cum era India, etc).

Se aduceau de peste hotare: chihlimbar și sclavi din țările Baltice și din Germania; din Scitia, grâu, piei, blănuri; dela Parti (platoul Iranului) sclavi și fiare sălbatice; din India, mirodenii, parfumuri, pietre prețioase, sclavi; din China, mătase; din Africa, ecuatorială, prin Sahara, aur, piei, fiare sălbatice, fildeș, sclavi negri. Acest comerț extern, era aproape exclusiv de import.

Comerțul interior se făcea și în prăvălii particulare, dar și în piețele publice unde se țineau târguri zilnice, altele la intervale mai rare, obișnuit de două ori pe lună. Orașele comerciale ale imperiului erau adevărate piețe interregionale. Așa erau afară de Roma, porturile de pe Bosfor, apoi Trapezuntul, Efesul, Alexandria, Lyonul (Lugdunum) și a.

Comercianții erau și ei grupați ca și meseriașii în corporații, după felul comerțului: brutari, olari, postăvari, cari cuprindeau și membri meseriași și comercianți; altele însă erau numai de comercianți, ca: măcelarii, cârciumarii, etc. Importante erau corporațiile barcagiilor, a armatorilor.

Capitalul mobilier. În faza expansiunii externe și a imperiului, se naște și un mare capital mobilier din acumularea multor averi mai ales la Roma. Clasa ca-

valerilor se îmbogăți mai ales din luarea în arendă a veniturilor statului, cum și din luarea în concesiune a marilor lucrări publice. Pentru marile lucrări publice ca și pentru arendarea impozitelor în provincii, se formară mari companii pe acțiuni, numite societăți de „publicani”. Adesea acești publicani storceau fără scrupule provinciile, fiind protejați de administratori, pe care îi împrumutaseră și-i ajutaseră să ajungă la situații. Imperiul puse oarecare frâu acestor specule.

Nașterea capitalului mobilier făcu să se desvolte și comerțul de bani și de bancă. Bancherii („argentarii”) se ocupau nu numai cu schimbul de monede ci și cu negocierea acțiunilor; primiau sume în depozit, împrumutau cu dobândă, etc. Iar Roma devine cea mai mare piață financiară a lumii vechi.

Caracterul comerțului Romei și Italiei, aproape numai de import, a făcut ca această mare avere mobilieră, adunată la Roma din cuceriri, prăzi, contribuții, etc. să ia calea inversă, ca plată a mărfurilor importate. Exportul de numerar este așa de mare în unele epoci încât se iau măsuri de îngrădire. Așa cum și acum după războiul mondial, s'au luat la noi în privința „devizelor”; dar o echilibrare a comerțului extern nu o aduce decât sporirea exportului, prin mărirea producției interne. Efectul măsurilor a fost deci trecător. Lipsa de numerar a început să se simtă, prețurile ca și dobânzile s'au urcat. La începutul sec. al IV, împărății fixează prețuri maxime, dar fără mari foloase.

Odată cu criza financiară, Roma și imperiul suferiau și de alte crize, care îi vor aduce căderea. O încercare de dominare a dificultăților, se face la a. 395, prin împărțirea imperiului în două: Imperiul de Apus, cu capitala la Roma și Imperiul de Răsărit, cu capitala la Constantinopol.

Unitatea imperiului încetează, și cu aceasta și evul vechiu economic.

Înainte de a trece la cercetarea epocii următoare (evul mediu), vom face o scurtă privire asupra comerțului și industriei în Dacia Traiană.

11. Comerțul și industria în Dacia Traiană.

Cucerirea Daciei de către Traian, la începutul sec. II d. Chr. corespunde cu epoca de culminare a comerțului roman. De mult era în puterea romană peninsula Balcanică, până la Dunăre și Marea Neagră. Vechile cetăți grecești din Scitia Mică, precum și întreagă

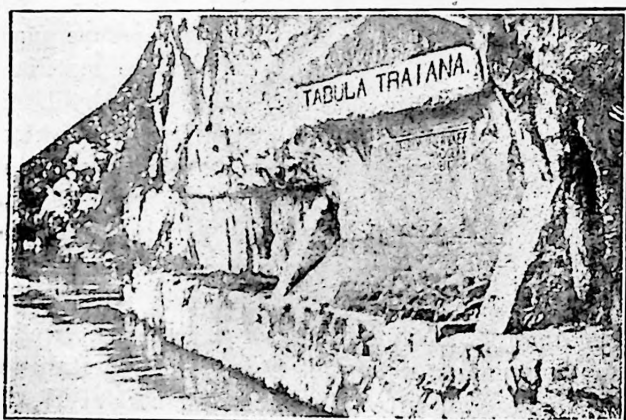

Tabla lui Traian, săpată în stâncă, la Cazane Orșova, imortalizează trecerea lui Traian în Dacia pe aci la anul 105 d. H.

această provincie erau sub stăpânire romană; cetăți întărite păziau granițele și drumuri bune străbăteau peninsula. Ridicarea poporului Dac, care ataca adesea cu succes Moesia, sili pe Romani să caute a asigura li-

niștea la Dunăre prin desființarea Regatului Dacilor, cecceace reușiră să facă la 106.

Mai erau și alte motive, care i-au îndemnat la această cucerire, motive de ordin economic: în primul rând bogățiile minerale, în special aur, ce se găseau în Dacia, și de care Roma avea mare nevoie.

Dacia fu prefăcută în provincie romană și trecută pentru administrație, între provinciile imperiale. Imediat fu organizată după sistemul roman, și colonizată cu cetățeni veniți din toate părțile imperiului. La romanizarea ei ajutară mult soldații, care ca veterani, rămăneau aici și erau împroprietăriți. Pentru buna administrare și pază, se construiește drumuri bune și orașe, două mijloace care au dus în toate părțile cultura latină și au ajutat la dezvoltarea economică.

Principalele drumuri au fost: Dela Lederata (pe Dunăre), prin Banat, un drum ducea la Capitala provinciei, Ulpia Traiana (Sarmisegetuza); de aci mai departe la Apulum (Alba-Iulia), centru militar, unde își avea sediul legiunea XIII Gemina. De aici se prelungia spre Napoca (Cluj) unde era o altă legiune și până la Porolissum (Mojgrad). Alt drum însemnat era cel de pe valea Oltului, care plecând de la Dunăre trecea Carpații prin Turnu Roșu, apoi se bifurca prin Sibiu spre Apulum, și pe valea Oltului în sus spre Oituz, unde se întâlnea cu altul care venia tocmai din Dobrogea, pe lângă Siret și Trotuș.

În general aceste drumuri aveau de scop o bună legătură cu restul Imperiului și o bună exploatare a provinciei. Ele urmează adesea cursurile râurilor principale și leagă între ele centrele orășenești sau industriale.

Un secol și jumătate Dacia Traiană se bucură de liniște și ajunge la o mare înflorire culturală și economică. Desigur că acest progres este mai ales în orașe, unde se ridică monumente, băi, se construiesc apeducte,

ba chiar amfiteatre, în orașele principale cum era Sarmisegetuza, Apulum, Porolissum. În aceste orașe se dezvoltă comerțul stabil făcându-se schimb activ cu mărfuri din toate părțile imperiului de către comercianți locali sau din celelalte provincii. Se țin deasemenea iarmaroace pentru aceasta. Băncile care se formează pentru înlesnirea creditului sunt încă o dovadă de dezvoltarea comerțului. Negustorii erau grupați în corporații. Dar importanța economică a acestei provincii era, pentru imperiul roman, exploatarea minelor, și această exploatare fu foarte bine organizată. Se exploata în primul rând aurul, din minele dela Băița (Hunedoara), Zlatna, Roșia și Abrud; apoi ferul de lângă Hunedoara, marmoră la Bucova, lângă Sarmisegetuza (Grădiște); sarea dela Salinae, lângă Uioara, și de la Turda și dela Ocna Sibiului.

Meseriile se dezvoltară deasemenea, în special cele de prelucrare a metalelor. La Drubetis (Turnu Severin) era o „schola fabrorum” care pregătea meșteșugari pentru diferite meserii, în deosebi ferari, ferăria fiind dezvoltată, căci ei fabricau mai ales uneltele necesare exploatării minelor. Meseriașii erau constituiți și în Dacia ca și în Italia în corporații, sau colegii. La fel și lucrătorii mineri, aduși aici din toate părțile, dar mai ales din Iliria, Dalmația. Minele de aur erau mai totdeauna ale statului și exploatarea lor era condusă de un reprezentant al împăratului, numit „procurator aurariorum”, care era ajutat de mai mulți subprocuratori. Erau însă și mine de aur concesionate particularilor, cari la rândul lor le puteau arenda altora.

Multă lume de prin prejur era atrasă în Dacia și de apele minerale bune pentru băi. Așa erau căutate cele dela Hydata (Călan, Hunedoara), Germizara (Geagiul de Jos), dar cele mai renumite au fost la Ad Mediam (Mehadia).

Cu o asemenea stare înfloritoare, Dacia se romaniză

repede, atât prin grija administrației, prin stabilirea veteranilor, dar mai ales prin infiltrarea lentă a păturei rurale sărace, care în lipsă de mijloace de traiu în celelalte provincii și chiar în Italia din cauza latifundiilor, emigrează în părțile mai îmbelșugate, chiar înaintea de cucerire.

Prin sec. al III-lea însă, atacurile barbarilor se îndesesc; armata romană necesară și la alte granițe, nu mai poate rezista, și la anul 271, Aurelian părăsește Dacia Traiană. Viața oficială și orășenească dispăre, dar elementul daco-roman rămâne mai departe, ba chiar se înmulțește cu locuitori aduși de barbarii năvălitori, sau emigrați de bună voie din sudul Dunării, căci mai bine le era în partea stăpânită de aceștia, de cât în cea liberă, mereu prădată.

Din elementul rămas, se naște poporul Român care apare în istoria evului mediu constituit în stat, ca urmaș al poporului latin aici la Dunărea de jos, la întretăierea unor drumuri comerciale importante.

PARTEA II-a

COMERȚUL ȘI INDUSTRIA IN EVUL MEDIU

12. Evul mediu. — Generalități.

Ce se înțelege prin evul mediu.

Sub denumirea de istoria evului mediu, înțelegem evenimentele istorice petrecute dela căderea imperiului roman de răsărit (476 d. Chr) și până la căderea imperiului roman de Răsărit (căderea Constantinopolului sub Turci la 1453).

În realitate, situația este schimbată cu mult înainte de căderea Romei, prin desmembrarea imperiului roman, în mod oficial la 395, când împăratul Teodosiu împarte imperiul între cei doi fii ai săi: Arcadiu la răsărit și Honoriu apusul. Iar situația de fapt este schimbată chiar înainte de acest act.

În orice caz, pentru istoria economică evul de mijloc începe dela slăbirea unității imperiului roman (cel puțin dela împărțirea din 395) de când Roma nu mai are în mână conducerea economiei imperiului, și ține până mai târziu de căderea Constantinopolului, și anume până la descoperirea Americii, 1492. Aceste două limite ale evului mediu au valoare chiar și pentru istoria politică, pentru că atât din punct de vedere

economic, cât și politic, căderea Romei la 476, ca și a Constantinopolului la 1453, nu fac de cât să consfințească o schimbare de situație deja înfăptuită.

Caracteristicile generale ale evului de mijloc.

Ceeace caracterizează și deosebește evul mediu de celelalte evuri sunt anumite situații și instituții, care schimbă fața lumii din punct de vedere politic, social, ca și economic. Acestea sunt: în primul rând, *desființarea puterii și dominațiunii romane*, și înlocuirea ei cu o *fărămițare a societății* și nașterea de multe popoare noi, în urma năvălirii popoarelor nord-europene și asiaticе, popoare numite „barbare”. În al doilea rând, și ca o urmare a primului fapt, instituția numită *feudalism*. În al treilea rând, *puterea dominantă a bisericii creștine*.

La aceste caracteristici generale, trebuie să adăogăm anumite evenimente istorice mari ce se petrec în evul mediu și cari au deasemeni mare influență și asupra stării economice în general și asupra comerțului în special.

Acestea sunt: în primul rând, *invazia popoarelor germane*; apoi, *nașterea și întinderea islamismului*; încercarea de către Carol cel Mare de a reface unitatea de altă dată a imperiului roman, sub numele de *Sfântul imperiu roman-german*, la sfârșitul sec. IX; *cruciadele*; în fine *răsboiul de 100 de ani* dintre Anglia și Franța, (care ține din sec. XIV până în al XV-lea). și în timpul căruia se întărește puterea regalității. Atât cruciadele, cât și silința regilor de a-și întări puterea în stat, favorizează apoi, formarea de orașe cu privilegii (*Comunele*) și uniuni de orașe, (*Ligi sau Hanse*) cari joacă un rol predominant în comerțul evului mediu. Am amintit aceste instituții și fapte istorice, căci cu multe ne vom întâlni în cercetarea comerțului evului mediu, de care sunt strâns legate.

Diviziunea istoriei evului mediu din punct de vedere comercial.

În ceea ce privește studiul istoriei comerțului în evul mediu, putem divide acest ev, după popoarele care au dominat comerțul lumii la un moment dat, făcând două perioade: 1) Perioada *Bizantino-Islamică*, dela 395—1096, în care comerțul lumii este în mâna Bizantinilor mai întâi și în a Arabilor către sfârșit; 2) Perioada *Italiano-Hanseatică*, dela 1096—1492, în care predomină activitatea comercială a orașelor italiene și a hanșelor germane.

Această a doua perioadă este cu deosebire importantă pentru noi Români, căci acest comerț ne atinge deaproape și chiar ajută formarea Principatelor noastre, după cum vom vedea la vreme.

Înainte de a cerceta activitatea comercială a diferitelor popoare în cele două perioade, mai sus arătate, vom studia mai multe chestiuni generale cari condiționează comerțul întregului ev, așa cum am făcut și pentru evul antic.

Caracterele comerțului în evul mediu.

Schimbările aduse de acest nou ev, sunt desigur importante pentru viața politică-socială a lumii; ele n'au însă aceeași însemnătate pentru viața economică; în orice caz nu găsim între economia antică și cea mijlocie, deosebirea mare pe care vom găsi-o la trecerea dela evul mediu la cel modern. Dimpotrivă, în evul mediu, vom găsi comerțului multe din caracterele pe care le avusese și în cel antic.

Astfel, ca loc și direcțiune, tot comerțul internațional are rol precumpănit și ținta lui este tot Orientul. În spre Indii tind și acum negustorii, de acolo vin mărfurile cele mai dorite de Europa, ele îmbogățesc pe comercianți. Tot Marea Mediterană, Marea Neagră, Marea Roșie sunt teatrul principal al comerțului: pe

ele se află principalele drumuri de apă. Chiar drumurile de uscat, sunt tot cele vechi din Asia sau din Africa nord-răsăriteană. *Totuși în această privință avem și o schimbare importantă: comerțul își lărgeste acum domeniul și direcția: regiunile nord-europene iau parte activă directă la comerț, și, din mai mult maritim, cum era în evul antic, comerțul devine acum în mare parte continental.*

Ca organizare, avem tot o tendință de monopolizare, pe seama celor mai favorizați de situație sau de organizarea lor, și, odată cu aceasta, o luptă inversunată pentru acapararea și menținerea monopolului, fără să se țină seamă de faptul că concurenții sunt de acelaș neam. (Ex. luptele dintre orașele italiene).

Tot mărfurile de lux formează obiectul principal al comerțului, ca și în prima perioadă a evului antic, căci prin năvălirea popoarelor barbare și desființarea vechii organizații romane, avem o decădere economică, cu reîntoarcerea la economia familială, pentru o bună parte din evul mediu.

Cu toate aceste asemănări ale comerțului din evul mediu cu cel din antichitate, găsim totuși și deosebiri, în afară de cele semnalate: la început o dare înapoi, mai în urmă și unele progrese, fără să se ridice la organizarea din epocile de înflorire ale antichității.

Industria însă s'a perfecționat în multe ramuri, după cum vom vedea la fiecare popor în parte. S'a dezvoltat spre mijlocul evului mediu foarte mult și comerțul de bani, în care se specializează mai ales Evreii și Lombarzii (Italienii din nord, în special Florentinii).

Influența bisericii creștine și a apariției Germanilor.

Dintre instituțiile și evenimentele cari au produs schimbarea situației politice-sociale-economice în evul mediu, două sunt mai ales care contribuiesc dela în-

ceput la această schimbare: *Creștinismul și năvălirea Germanilor.*

Creștinismul, luând apărarea celor săraci, mai ales a muncitorimii, face să se schimbe concepția că munca ar fi ceva degradator. Biserica creștină propovăduiește egalitatea oamenilor: „Împăratul și soldatul, bogătașul și săracul” sunt egali înaintea lui Dumnezeu, deci așa trebuie să fie și pe pământ. Aceste idei au contribuit mult la împușinarea, dacă nu chiar desființarea sclaviei; cel puțin în lumea creștină munca chiar dacă nu este total liberă, ea este supusă unei constrângeri mai dulci: colonatul, pentru agricultură, corporația pentru industrie.

Întinderea creștinismului, *îndulcește relațiile* dintre năvălitorii cuceritori și băștinașii cuceriiți. Dealtă parte prin biserică se restabilesc relațiile între mulțimea de state în care s'a transformat lumea din apusul Europei după distrugerea unității romane. Ceva mai mult, diferitele *concilii* bisericești sau *pelerinagii* la Roma *prilejesc călătorii și întruniri* cari favorizează și activitatea comercială; iar *mănăstirile* așezate în diferite locuri, mai ales în locuri singuraticе, sunt multă vreme *singurele adăposturi* și singura protecție a călătorilor, într'o vreme caracterizată mai ales prin lipsa de căi de comunicații și prin nesiguranța călătoriilor.

În fine, o mare influență asupra relațiilor comerciale ale Europei apusene cu răsăritul se datorește tot bisericii prin *cruciadele* pe care, sub îndemnul ei, apusenii le fac împotriva păgânilor Turci, cuceritori ai locurilor sfinte, — precum vom vedea când ne vom ocupa special de acestea.

Și tot propagandei creștine se datorește și *întinderea cunoștințelor* geografice, în general, în evul mediu.

Germanii.

Cei ce au dat lovitura de grație imperiului roman au fost neamurile germane, cari, după repetate atacuri, pătrund în toate părțile și, desființând imperiul

unitar roman de altă dată, îl transformă într'o *mulțime de state mici*. Odată cu aceasta, dispăre și autoritatea de altă dată a statului și avem o nouă organizare a societății cunoscută sub numele de *feudalism*, care este o fărâmițare a autorității publice, în legătură cu posesiunea pământului și o atârănare a oamenilor unii de alții (vasali-seniori) de asemeni pe baza stăpânirii pământului.

Au fost și alți năvălitori, de neam mongol, între cari mai ales Hunii, cari tocmai au împins la început pe Germani în imperiul roman.

Locuință țărănească a vechilor Germani. (D. D. Patrașcanu, Istoria mijlocie, ed. II-a).

Acești Germani adoptă cu vremea civilizația romană, dar la început ei vin cu obiceiurile și cultura lor și imprimă evului mediu instituțiile și obiceiurile lor.

Din punct de vedere economic, ei sunt în faza economiei familiale ocupându-se înainte de Chr. numai cu păstoria,

pescuitul și vânătoarea; numai în veacul I d. Chr. încep a se ocupa și cu agricultura după sistemul extensiv, ceea ce făcea să nu aibă pământ de ajuns, și trebuiau să emigreze. Meșteșugurile nu erau prea dezvoltate la ei, și nu se ocupau decât cu cele mai necesare vieții rurale pe care o duceau. Comerțul era de asemeni foarte înapoiat; înainte de invaziune nu se serviau nici de monedă, ci de schimbul în natură. Le plăcea mult să se așeze în regiuni păduroase.

Erau organizați în clase sociale. Erau oameni puternici și rășboinici vestiți, stăpâniți de sentimentul libertății individuale.

Deaceea societatea, care se naște din amestecul acestor neamuri cu vechea populație de civilizație romană, se organizează pe acest principiu al independenței regionale, autoritatea statului scade, și avem regimul feudal; deasemeni, în apusul și centrul Europei unde se formează noile state prin năvălirea Germanilor, avem nu numai o stagnare, ci chiar o înapoiere economică.

Dimpotrivă, Imperiul roman de răsărit (bizantin) rămâne multă vreme intact și era natural ca rolul predominant în comerț să-l aibă la începutul evului mediu Constantinopolul. Dacă însă Occidentul stagnează în evul mediu, el însemnează tot odată o fermentare, dacă putem spune așa, care dă mai târziu civilizația modernă și contemporană și puteri noi, cari iau conducerea politică-economică a lumii, în evul modern.

13. Bizanțiul.

Pe când imperiul de apus este fărâmițat și frământat de lupte politice și sociale, Imperiul de Răsărit scapă aproape neatins și durează încă o mie de ani, fiind în tot acest timp continuatorul civilizației și răspânditor de lumină pentru întreaga lume. Azi se vorbește cu dispreț în Apus despre „Orient” și „orientalism”; în evul mediu situația era însă tocmai inversă. Și din

punct de vedere economic situația era aceeași, căci pe când apusul se întoarce la regimul familial și economie naturală, Bizanțul predomină comerțul lumii, continuă a avea o industrie înfloritoare și progresează pe terenul cultural.

Nu numai faptul că a scăpat nedistrus de năvăliri îi ajută la aceasta, ci și situația lui geografică, în mijlocul nouilor state. El (mai ales capitala, Constantinopolul) era cel mai bine așezat spre a face pe intermediarul între Asia și Europa. Chiar când n'a mai făcut un comerț activ, Constantinopolul a continuat a fi întreprizitul comercial mondial și locul de întâlnire al negustorilor tuturor neamurilor. Un mare avantaj avea Constantinopolul și prin faptul că stăpâniă (până la cuceririle Arabilor) și multe ținuturi bogate din ceeace cuceriseră altădată Romanii: făceau parte din imperiul Bizantin: coastele Asiei Mici, unde se sfârșiau drumurile comerciale ce veniau din centrul Asiei și din extremul Orient; Siria; Egiptul și mare parte din peninsula Balcanică. Iar în aceste provincii, erau nu numai porturi și drumuri comerciale, ci și centre industriale importante, precum: Alexandria, Antiohia, Tirusul, Beirut și altele. (Vezi harta din lecția următoare, despre *Arabi*).

Să nu ne închipuim că acest imperiu era cum i se zicea, un imperiu roman, și ca rasă: el era o țară grecească, cuprinzând o populație foarte pestriță (Latini, Arabi, Armeni, Slavi, etc), asimilați de cultura greacă și formând un singur popor grec reîntinerit. Era încă un motiv de prosperitate economică.

Precum am amintit mai sus, comerț activ bizantin, adică în mâna Constantinopolului și a posesiunilor sale, nu avem decât la începutul evului mediu, vreo trei sau patru veacuri, după care comerțul activ trece în alte mâini; dar Constantinopolul continuă a fi târgul principal al lumii medievale, în care, mai toate

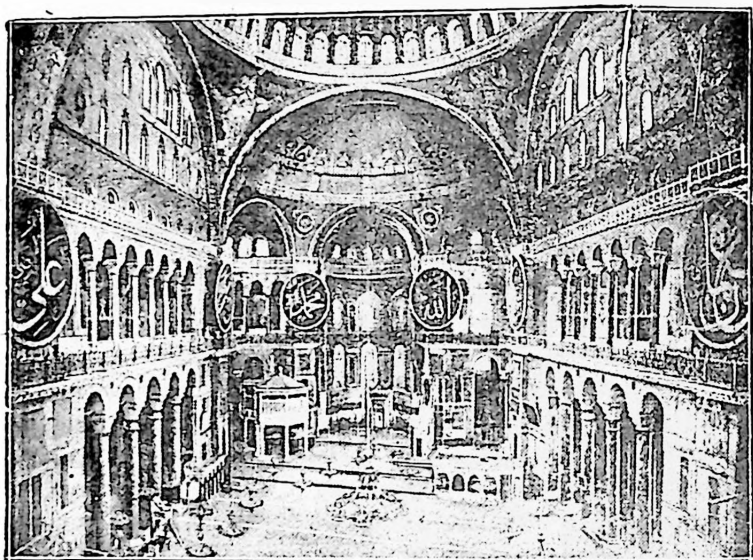
mărfurile se concentrează, sau prin care trec, formând ceea ce s'a numit „comerțul Levantului”.

Din Constantinopol mergeau drumuri în apus și în răsărit. Un drum era cel maritim umblat din vremuri vechi de Fenicieni și Greci, prin marea Mediterană spre Galia și Spania. Dela Marsilia acest drum ducea, pe Rhon și Rin, spre țările Galo-Germane, ca și spre Britania; un altul ducea prin Marea Neagră spre Rusia și spre țările noastre; în fine un al treilea mergea spre extremul Orient. Din cele mai multe din aceste ținuturi, Constantinopolul importa materii brute: din țările nord-estice ale Europei, blănuri scumpe; dela Marea Baltică, pește sărat și afumat, care se consuma foarte mult în timpul lungilor posturi prescrise de biserică; tot din părțile acestea și din altele se aduceau produse animale, în deosebi pieile din care se fabricau cele necesare călăriei pe timpul de înflorire a cavalerismului; din Anglia, lână, cositor, care acum servia foarte mult și la turnatul clopotelor; din țările Române și din Rusia aduceau grâu, miere, ceară, iarăși foarte necesară la sărbătoririle religioase. Din Orient, se aducea mătase și pietre prețioase.

Ca industrie, avem în primul rând industria textilă, în special a mătăsii, care se aducea ca material brut din China, până s'a putut aduce însăși sămânța viermelui de mătase de către doi călugări greci, pe timpul împăratului Justinian. Țesăturile de lux (brocatul, etc.) serviau regilor și clericilor apuseni. Erau apoi dezvoltate industriile de artă, cum era mozaicul, obiectele artistice de metale prețioase sau de bronz; în fine arhitectura mai ales religioasă, dând naștere la biserici monumentale cum este Sf. Sofia din Constantinople.

Era natural ca în acelaș timp să fie și o circulație mare a banilor, în vreme ce în apusul Europei moneda aproape dispăruse. Pentru mărfurile importate din India și China dădeau monede de argint fin; erau bani care nu se mai întorceau niciodată.

Această stare înfloritoare a comerțului Bizantin începe să slăbiască de îndată ce se ridică puterea islamică, Arabii, care cuceresc mai întâi provinciile asiatică ale imperiului, apoi Egiptul, încercând, fără

Interiorul Sf. Sofii, (D. D. Patrașcanu, Istoria veche și mijlocie cl. I secund.).

a reuși, să cucerească însuși Constantinopolul. Constantinopolul își păstrează și după aceea rolul de târg și întreprindere mondial, dar nu mai are de cât un rol pasiv: alții fac acum prin mijlocirea lui comerțul cu Orientul și cu Apusul: pedeoparte Arabii, pedealta mai ales orașele italiene.

14. A r a b i i.

Istoria Arabilor, în epoca lor de înflorire culturală și economică, este un exemplu strălucit de influență reciprocă dintre factorii economici și cei morali. Căci

ceea ce a făcut ridicarea politică și economică a Arabilor a fost religia lor: Mahometanismul. Chiar cultura arabă se numește pe bună dreptate „islamică”, ea fiind datorită religiunii și aparținând tuturor popoarelor cari au îmbrățișat Islamismul. Iar această religiune se datorește creatorului ei Mahomet. Desigur că întinderea ei a fost favorizată de condițiunile geografice și economice în care trăia poporul arab, ca și de caracterele lui etnice.

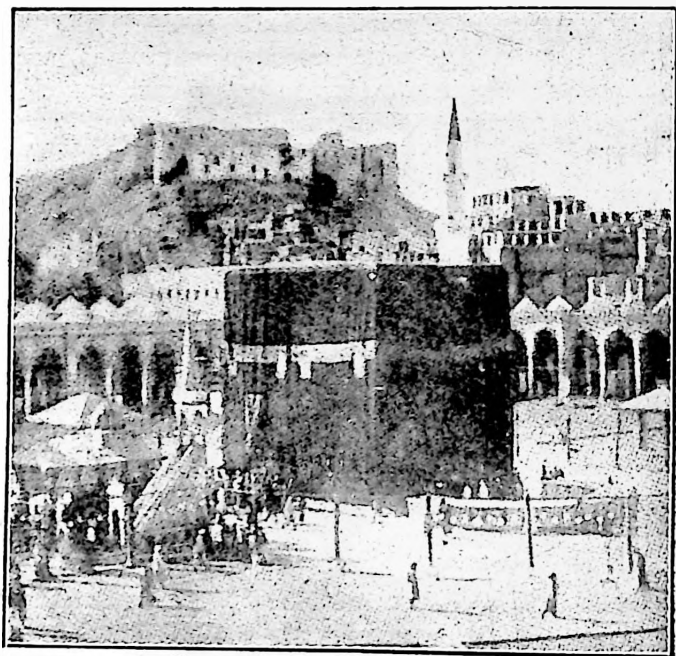
Arabii sunt un neam de rasă semită. Țara lor, Arabia este în mare parte (nordul și centrul) un pustiu nisipos și stâncos, secetos în tot timpul anului și presărat doar cu câteva oaze. Numai partea sudică, pe coastele oceanului, este roditoare, producând cafea, cuișoare și alte mirodenii.

Negustori arabi încărcând o cămilă, (D. D. Patrașcanu, Istoria Mijlocie, ediția II-a).

Deaceia toți Arabii cari trăiau în deșertul pustiu duceau o viață nomadă, în corturi, mutându-se din loc în loc cu turmele lor de cămile, de capre și de oi. Numai cei din regiunea fertilă duceau o viață sedentară, se ocupau cu agricultura și aveau orașe. În general aveau o fire răsboinică și răsbunătoare, fiind

veșnic în dușmănie un trib cu altul. Se ocupau și cu comerțul, făcând, precum am văzut, încă din antichitate pe intermediarii între Egipteni și Orientul asiatic. Foarte adesea însă se ocupau cu pirateria și cu jaful caravelor. Erau inteligenți și plini de imaginație, cu gust desvoltat pentru literatură. Înainte de Mahomet se închinau la idoli. Orașul lor sfânt era Meca unde s'a născut și Mahomet.

Meca și Kaaba (Templul sfânt al Arabilor)
(D. D. Patrașcanu, Istoria mijlocie).

Mahomet (571—632) s'a născut la Meca. În primii ani ai vieții, el s'a ocupat cu negustoria. La maturitate s'a datat meditațiunilor religioase, a început să se creadă profet și să predice poporului Arab o nouă

religiune, monoteistă: „Nu există de cât un singur Dumnezeu și Mahomet este profetul său”. Această nouă religie dădea multe sfaturi practice de viață, foarte folositoare pentru climatul în care trăiau Arabii. Dar ceea ce a făcut puterea ei au fost mai ales ideile: că cel ce luptă pentru răspândirea mahometanismului va fi răsplătit după moarte de Dumnezeu; că pentru această răspândire este foarte bine să se întrebuițeze forța, sabia; și mai ales că soarta omului este predestinată, fixată dinainte de Dumnezeu, și orice ai face nu scapi de ea: „Ce ți-e scris, în frunte-i pus”. Deci poți să te arunci în foc și dacă nu ți-e scris să mori, nu vei muri. Această credință neadevărată, pe care și poporul nostru a primit-o prin Turci, se numește *fatalism*. Acest fatalism a făcut ca Arabii (mai bine zis Musulmanii) să aibă la început succese enorme în cuceriri războinice, dar tot el a fost cauza unei decăderi rezezi, atunci când cuceririle s'au oprit, când puterea și îmbogățirea nu mai constau în războaie și prăzi, ci trebuiau câștigate prin muncă răbdătoare. Căci fatalismul care dă curaj și îndrăsneală în luptă, aduce moleșală și lene când e vorba de muncă pașnică aridă: de ce să te mai ostenești, dacă nu depinde de tine ci de soartă ca să trăești bine sau rău?

Mahomet nu și-a scris învățăturile, ci discipolii lui le-au scris după moartea lui, formând cartea sfântă („Coranul”). Adepții lui s'au numit Musulmani, dela vorba arabă *moselmi*, care înseamnă discipoli. Doctrina lui s'a numit Islam, adică încredere în voința lui Dumnezeu.

Expansiunea arabilor.

Intinderea Islamismului nu s'a făcut în timpul lui Mahomet și nici nu o opera lui, ci a urmașilor lui la conducere, cari s'au numit Califi, adică locțiitori.

ÎNTINDEREA ARABILOR.

Sub acești califi, Arabii cuceresc toate țările din Asia Mică și centrală, Egiptul și toată coasta nordică a Africei, încât stăpânirea lor se întinse dela frontiera Chinei până la Oceanul Atlantic. Cuceresc Spania (711), după care atacă Galia, dar din fericire pentru creștinătate, sunt învinși și respinși definitiv (la 732 la Poitiers și la Tours) de Carol Martel. Incercaseră să pună stăpânire pe Europa, și prin partea orientală, asediind multă vreme Constantinopolul, dar și de aci au fost respinși (pe vremea împăratului Leon Isauricul, la 718), prin întrebuițarea „focului grecesc” care ardea și în apă, o invenție grecească. Arabii avură mari pierderi. Dar dacă n’au pătruns în Europa decât în Spania, imperiul lor era totuși considerabil. De aci încolo, comerțul pe Mediterana, pe Marea Roșie, și tot comerțul cu Asia este în mâna lor. La început ei sunt foarte cruzi și nu fac decât să distrugă totul în calea lor, în numele Coranului. A rămas celebră distrugerea prin ardere a faimoasei biblioteci vechi și bogate din Alexandria: „Această bibliotecă, au zis ei, sau cuprinde aceleași învățături ca și coranul și atunci este inutilă; sau cuprinde învățături contrare coranului și atunci este periculoasă: într’un caz și în altul ea trebuie dăstrusă” — și au distrus-o. Cu vremea însă ei adoptă civilizația bizantină și ajung dacă nu chiar la o cultură originală, cel puțin să-și însușiască, să cultive și să împrăstie civilizația veche, sub numele lor. E un mare merit și acesta, într’o vreme când apusul zăcea în întunericul feudal. Excluzivismul lor dela început, dispare deasemeni, încep să lege relații comerciale, mai ales cu orașele italiene și cu Bizanțul.

Comerțul și industria.

Comerțul arab se exercită în deosebi ca intermediar între extremul Orient și între Occident ca un adevărat monopol. Ei ajunseră foarte buni navigatori și stră-

băteau apele golfului Persic și ale oceanului Indian până în China, fiind primiți în porturile Chinei până în sec. XIII, după care aceste porturi fură iar închise pentru streini. Arabii plăteau mărfurile aduse din extremul Orient cu metale prețioase, cu pânză din Egipt, cu arme și cai, cari erau ceruți foarte mult în India. Orașele cari serviau acest comerț erau Siraf, Ormuz, Basora și Bagdat, una din reședințele celor trei califate în care se împărțise imperiul. Al doilea califat era în Spania cu reședința la Cordova, al treilea în Egipt, cu reședința la Cairo, înființat de ei.

Pentru Egipt, se dezvoltă Cairo, în locul Alexandriei care nu se ridică din nou decât în sec. XIII. Tot pe coasta africană mai era oraș comercial Barca.

Pe uscat, califii au pus să se construiască drumuri prevăzute din loc în loc cu fântâni; iar în orașe, statul întreținea hanuri pentru adăpostirea călătorilor, (Karavanserai).

În Asia Mică s'au dezvoltat Meca și Medina ca locuri de pelerinaj. În Siria punctul comercial central era Damasc; pentru Bizanțiu servia de legătură Trapezuntul. Dela Marea Caspică și Marea Neagră, comercianții arabi întrețineau legături comerciale cu Rusia și țările de pe țărmul baltic. Din ținuturile Mării Negre și ale Caucazului, aduceau sclavi.

În Spania (califatul de Cordova), au dezvoltat foarte mult agricultura, făcând irigații și cultură sistematică. Ei au adus și au aclimatizat mai întâi în Siria, apoi în Europa multe plante orientale, precum: din India, orezul, trestia de zahăr, bumbacul; din China, dudul. Apoi palmierul, șofranul, lămâiul, piersicul, precum și multe plante medicinale și colorante cum era indigo și altele.

Comerțul lor avea de obiect multe mărfuri prelucrate, fie de industria arabă, fie de cea streină, între care mai așez țesăturile de mătase, pietrele scumpe, armele, obiecte de piele.

Arabii se distinseseră în lucrarea metalelor, în special în fabricarea armelor pe care le încrustau cu sidefuri. Renumite erau cele de Toledo și Granada. Pielea se lucra la Cordova. De asemenea erau renumite marochinurile din Maroc. Industria stofelor s'a dezvoltat la Alexandria, Damasc și Antiohia.

Au cultivat cu succes multe științe, ca astronomia, ajutând la perfecționarea navigației, (tot ei întrebuintează întâi busola, cunoscută se zice — de multă vreme de Chinezi), apoi geografia, matematicile (algebra e cuvânt arab), chimia, etc.

În arte au fost meșteri mari în arhitectură și în decorarea cu desene complicate, „arabescuri”.

Dar, precum am spus dela început, puterea arabă n'a ținut mult.

Impărăția lor s'a desființat din mai multe cauze adânci. Califii erau niște monarhi absoluți, cari trebuiau să-și impună voința unei populații pestrițe pe care nu o uniă decât religia. Arabii din clasa aris-

Sabie arabă din sec. IX, (D. D. Patrașcanu, Istoria Mijlocie).

Arabescuri din palatul Alhambrei. (D. D. Patrașcanu, Istoria Mijlocie).

tocrată își păstrau încă spiritul de independență. Pentru menținerea autorității, Califii au recurs la armate

de mercenari, cari cu timpul se revoltă și se fac ei stăpâni pe califate. Cei mai de seamă cari fac aceasta sunt Turcii Seldjucizi, mahometani și ei, de neam mongol, cari în sec. XI se fac stăpâni pe califatul de Bagdat. Apoi pun stăpânire și pe Ierusalim, purtându-se cu o cruzime fără seamăn față de creștini, ceea ce dă naștere *cruciatelor*.

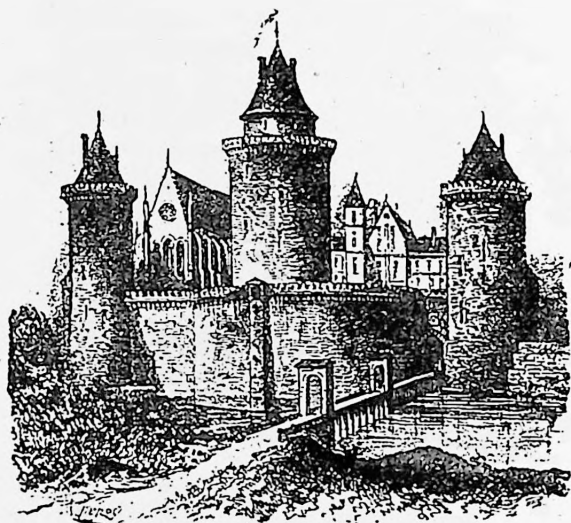
Dar înainte de a cerceta aceste expediții de mare însemnătate pentru viața socială și economică din evul mediu, trebuie să cunoaștem mai întâi regimul feudalist sub care trăia în această vreme Europa apuseană.

15. Feudalismul.

Societatea din evul mediu se caracterizează în primul rând prin regimul feudal. Acest sistem se întărește mai cu seamă de prin veacul al IX-lea, adică după încercarea lui Carol cel Mare de a reface unitatea vechiului imperiu roman, în noul „Sfântul imperiu roman-german”.

Prin feudalism înțelegem organizarea societății pe baza stăpânirii de pământ: suveranul dăruie nobililor, pentru serviciile aduse în războaie sau în alte împrejurări, o bucată de pământ numită *feud*, în schimbul anumitor îndatoriri și a obligației de a-l recunoaște totdeauna ca suveran al lor. Cei ce primiau un feud deveniau vasalii suveranului. Dar odată cu feudul dat de suveran nobililor, el pierde și autoritatea sa, căci fiecare stăpânitor de feud (senior) are dreptul de a judeca pe locuitorii de pe feudul său, dreptul de a ține armată, de a face război vecinului. Urmează din aceasta o desființare a autorității statului; regele este numai cu numele șeful statului și de altfel el însuși este de multe ori vasalul altcuiva din cauza vreunui feud pe care l-a primit sau l-a moștenit. Seniorii se luptă între ei, și cel care e mai tare acela își impune

voința: domnește „dreptul pumnului”. Pentru a se pune în siguranță, cei mai mici și mai slabi se dau celor mai tari ca vasali, cei mai tari se închid în castele puternice din care ies numai la vânătoare, sau la

Castel feudal din veacul al XIII-lea, (D. D. Patrașcanu, Istoria veche și mijlocie).

pradă. În modul acesta societatea medievală este o suprapunere de vasali și seniori, și puține pământuri libere și neatârinate de nimeni („alodii”) mai pot exista.

Cele mai de seamă îndatoriri ale vasalului față de seniorul său erau:

1. Să răscumpere pe senior când ar fi fost luat prizonier;

2. Să contribuie cu bani când seniorul își căsătoria pe fiica cea mai mare sau când fiul său mai mare devenia cavaler, și când seniorul plecă la sf. Mormânt;

3. În caz de război să vină înarmat cu toți războinicii depe moșia lui asigurându-și fiecare soldat și hrana și hainele pentru un anumit timp.

Și seniorul avea îndatorirea să apere pe vasal contra dușmanilor.

Societatea feudală își petrecea astfel viața sau în război, sau la vânătoare, sau la petreceri, ori în lupte cu vecinii. Ducea o viață brutală și barbară adesea, și foarte leneșă mai totdeauna. Dar în aceste timpuri de barbarie și întuneric, s'a ivit și o instituție, care mai ales sub influența bisericii, a devenit un instrument de altruism și de educație morală: „*cavalierismul*”. Lui i se datoresc și cele mai multe fapte strălucite în cruciate.

Starea economică.

Sub regimul feudalismului, nu ne putem aștepta la o activitate economică înfloritoare. Mai întâi, agricultura era încredințată unei clase pe jumătate aservită: servii (coloni, sau mai românește șerbi), care dacă nu mai erau legați de persoana stăpânului, ca sclavii antici, și seniorul nu mai avea dreptul de viață și de moarte asupra lor, ca stăpânii de altă dată asupra sclavilor, erau însă legați de pământul seniorului (adscripti glebae) și din ceace produceau dădeau mai tot stăpânului, lăsându-li-se lor numai o mică parte, cu care să poată trăi. Afară de aceasta mai erau obligați și la alte servicii. Desigur condiția lor era incomparabil mai bună ca a sclavilor, dar tot nu aveau prea mult interes să lucreze bine pământul și să producă mult. Cu comerțul și industria iarăși nu stăteau mai bine. Nu mai putea fi vorba de un comerț mare și depărtat, într'o vreme când drumurile aproape nu existau și erau în cea mai mare nesiguranță, călătorii fiind atacați de briganzi sau de seniori, sau trebuind să plătească vâmi la trecerea prin fiecare feud. Industria cade deasemeni numai la forma de mică industrie. Comercianții și meseriașii caută să se stabi-

lească în jurul castelului sau mănăstirii de care depind și pentru care lucrează în schimbul protecției seniorului. De obicei ei se apără și prin ziduri și întărituri. Deaci le vine numele de mai târziu de Burguri și burghezi. Cu vremea și mai ales cu prilejul cruciatelor, burghezii se îmbogățesc, își capătă independența față de senior și formează o clasă importantă care joacă un rol însemnat în epoca modernă și mai ales contemporană. Pentru a se apăra contra apăsărilor și a-și asigura interesele comune, ei se constituiesc de timpuriu în asociații numite „*corporații*”. Am întâlnit această instituție chiar la Romani, dar numai în veacul de mijloc corporațiile se întăresc și se generalizează, ajungând să nu mai fie posibil nimănui a exercita vreo meserie dacă nu făcea parte din corporația respectivă.

Scopul corporației era pedeparte apărarea intereselor meseriașilor, în primul rând lupta pentru asigurarea drepturilor, ca și înlăturarea șomajului; pedealta, asigurarea consumatorilor în privința calității și cantității lucrurilor necesare.

În aceste scopuri, corporația era supusă unor regulamente foarte amănunțite cari arătau drepturile și obligațiile tuturor lucrătorilor, cantitatea și chiar metoda de lucru a producției; felul de marfă ce putea produce o corporație pentru a nu încălca drepturile unei alte corporații de meseriași. Meseriașii erau împărțiți în mai multe grade: ucenici, calfe, patroni. Nu putea trece cineva dintr'o treaptă în alta de cât cu anumite condițiuni. Și de unde la început corporațiile fuseseră un mijloc de asigurare a traiului meseriașilor și a unei mărfi bune pentru consumatori, ele ajunseră cu timpul o garanție a diferitelor privilegii în folosul unei clase de patroni, cu drepturi aproape ereditare, căci numai fiii și ginerii lor puteau ajunge patroni fără condițiuni speciale, pe când cei ce nu se aflau în aceste

categoria, trebuiau să treacă un examen foarte riguros, și alte condiții grele, așa că cei mai mulți rămâneau toată viața calfe.

Așa ajunseră corporațiile un sistem de subjugare a muncii industriale, și un sistem de stagnare, căci regulamentele severe opriau orice inovație. Sistemul corporațiilor s'a continuat și după evul mediu, și numai Revoluția franceză le-a desființat definitiv.

În fine, pentru a pricepe bine evoluția socială și economică din vremea cruciatelor, și după ele, trebuie să mai amintim de lupta ce ducea papalitatea pentru menținerea supremației bisericii (și în special a papei) asupra oricărei alte puteri. Au dus papii lupte crâncene contra împăraților și principilor, care nu le recunoșteau supremația. Arma lor cea mai puternică era scoaterea din sânul și de sub protecția bisericii, ceea ce se numea „excomunicare”. Și a fost lungă vreme în care cuvântul Papei era sfânt, iar cel excomunicat era părăsit de toți supușii și chiar de rude, în cât excomunicarea își producea totdeauna efectul. Se știe penitența umilitoare pe care Henric al IV-lea al Germaniei a trebuit s'o facă la porțile castelului Canossa în Ianuarie 1077, ca să fie iertat de papa Grigorie al VII-lea.

Papii voiau deasemeni să-și mențină o supremație universală deci și asupra orientului bizantin. Neînțelegerile din această parte aduc separarea definitivă a bisericii de răsărit de cea de apus (Schisma) în a. 1054.

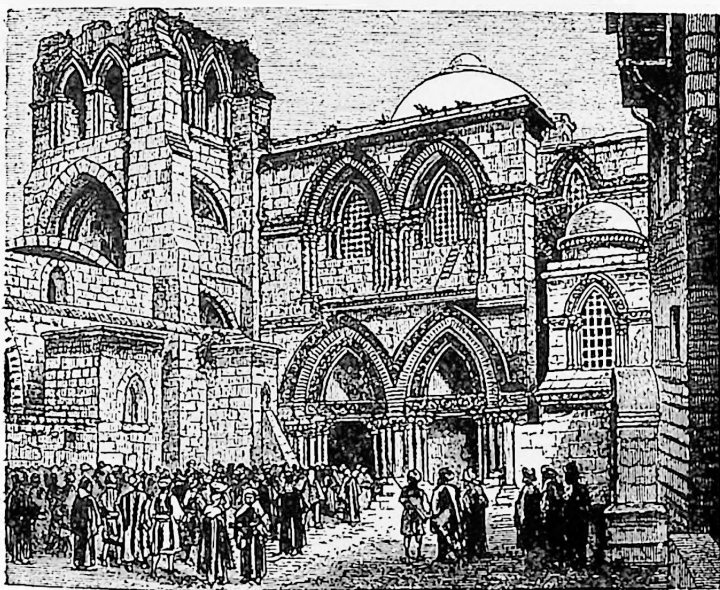
Iată împrejurările în care se pune problema liberării locurilor sfinte de sub păgâni (Turci) și în care se încep Cruciatele.

16. Cruciatele.

Cauzele Cruciatelor a fost multe și de naturi diverse = religioase, politice, sociale și economice.

Ceeace a pus creștinătatea în mișcare a fost în-

piedicarea creștinilor de a mai vizita locurile sfinte, de când acestea fuseseră cucerite de către Turci. Mai bine de 400 de ani cât fuseseră sub stăpânirea arabă, pelerinii creștini se puteau duce în voie la Sfântul Mormânt. Arabii se civilizaseră și erau chiar bucuroși de contactul cu creștinii cu cari făceau comerț.

Biserica Sf. Mormânt dela Ierusalim, starea actuală.

Turcii sălbateci, deși tot Mahometani, se purtau cu o cruzime nemai pomenită, ucizând și schingiuind pe creștini.

Dar nu aceasta era cea mai însemnată cauză a războiului sfânt, la care Papa îndemnă pe tot creștinul apusean. Era mai întâi dorința Papei de a-și relua stăpânirea pierdută asupra Orientului schismatic. Era apoi îndemnul împăraților bizantini, amenințați de cu-

ceririle turcești. Era, în fine, starea de nemulțumire generală a societății feudale din apus. Toate clasele sociale erau bucuroase de un prilej de a-și schimba situația: cavalerii căutau glorie și domenii întinse; negustorii căutau bogății și piețe de comerț, precum și prilejul de a curăți marea Mediterană de pirăți. Erau interesați la aceasta mai ales Italienii din republicele libere comerciale cari se ridicaseră și aveau să profite cei dintâi de pe urma cruciatelor; erau interesați toți să se reia comerțul cu Asia ca să poată consuma mărfurile cu care-i deprinsese Bizantinii și Arabii. Țărăanii, în fine, cei mai în mizerie sub regimul feudal, căutau prilejul de câștig și de un traiu mai bun și în orice caz n'aveau ce pierde. Se mai adăogă la toate acestea promisiunea papei că tuturor luptătorilor crucii li se vor ierta păcatele, ca și datoriile și li se vor proteja averile în lipsa lor.

Expedițiile cruciaților.

Deaceea apelul papei, în conciliile întrunite în 1095 la Piacența și Clermont, este îmbrățișat de creștini, mai ales de cei săraci, cu un entusiasm sublim și copilăresc totodată. Chiar în anul următor, (1096), o mare mulțime de creștini pornesc cu femei și copii, nearmați și neaprovizionați aproape deloc, fără să știe unde merg și ce au să facă. Ajungând prin peninsula Balcanică, din lipsa tuturor celor necesare, se transformă în cete de pradă și sunt, în mare parte, uciși de populație; puțini cari ajung la Constantinopol și trec în Asia Mică, sunt exterminați de Turci. Aceasta s'a numit „cruciata populară” și nici nu este socotită între cele opt cruciate, cari s'au făcut în decurs de aproape două veacuri, dela 1096 până la 1270. Acestea au fost cu adevărat războaie bine pregătite și duse de cavaleri, de principii și regi. Chiar dela prima cruciată, în

acelaș an cu cea populară, cruciații luptă cu succes împotriva Turcilor, sub conducerea lui Godefroy de Bouillon, ducele Lorenei, și în 1099 reușesc să cucerească Ierusalimul cu mari vărsări de sânge. Aci se înființează „Regatul Ierusalimului”, pe care creștinii îl perd în 1187 împreună cu întreaga Sirie, afară de orașul Tir.

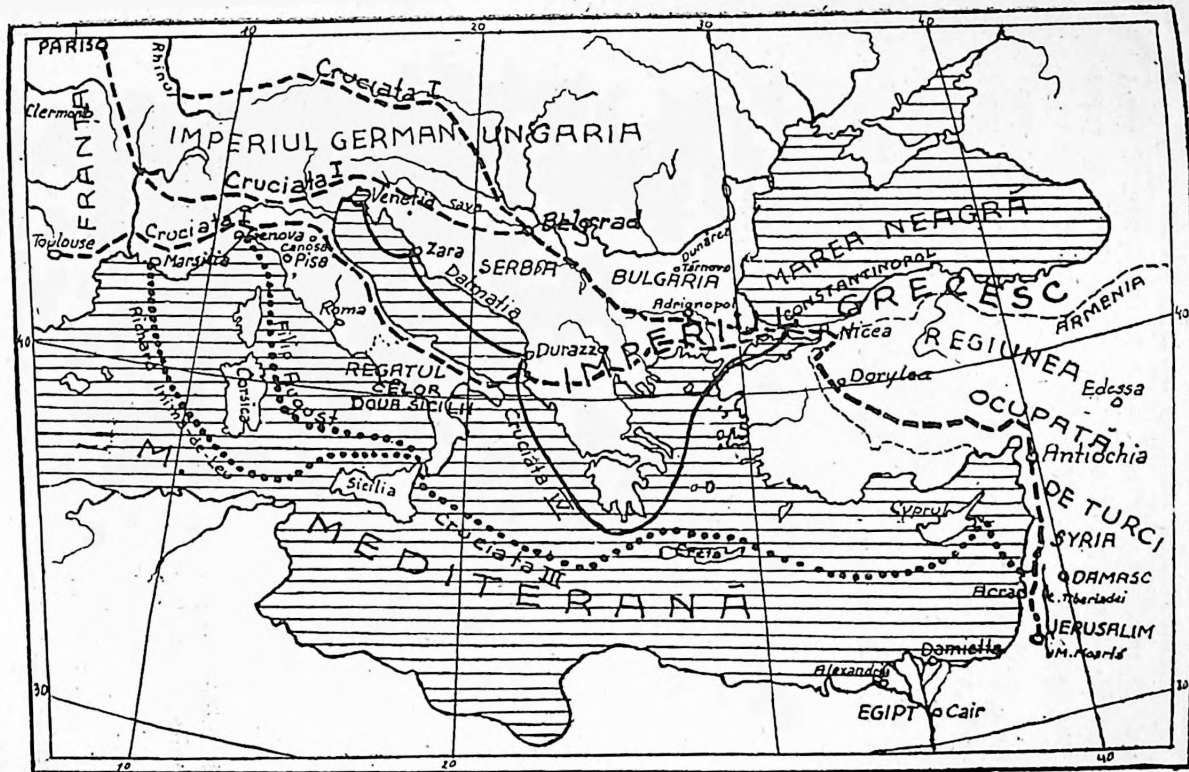

Cavaler in costum de cruciat, (Din Istoria mijlocie de D. D. Patrașcanu).

Din celelalte cruciate, merită să fie reținută cea de a IV-a (dela 1202—1204) făcută de cavaleri cu ajutorul Venețienilor. În peripețiile ei, se dau la iveală cauzele străine de religie, și poate și evoluția spiritului creștinilor spre o conlucrare cu păgânii pe teren comercial.

În adevăr, această cruciată începe cu cucerirea orașului de piraiți Zara, de pe coasta Dalmației, ca răsplată pentru ajutorul ce le dădeau Venețienii, și cari doriau să se mântuie de atacurile acestor piraiți.

Papa se supără de această abatere dela ținta ex-

Drumurile urmate de cruciați în cruciata I (— — —), a II-a (. . .) și a IV-a (—)

(D. D. Patrașcanu, Istoria Mijlocie, ediția II).

pediției și excomunică pe Venețieni, iertând însă pe cruciați. Dar Venețienii nu s'au prea speriat de excomunicare, răspunzând că ei sunt întâi Venețieni, și pe urmă creștini.

Dar nici după aceea cruciații nu-și urmează scopul, ci la intervenția împăratului Isac II (prin fiul său Alexis al IV-lea) merg să cucerească pentru el Constantinopolul (dela uzurpatorul Alexis al III-lea). Pentru acest serviciu, Isac trebuie să le plătească o mare sumă de bani și să le dea o armată de ajutor pentru cucerirea Ierusalimului. Ii mai îndemnară la aceasta și Venețienii cari îi transportau cu corăbiile lor, căci ei aveau interese comerciale în Constantinopol, unde le luaseră locul Genovezii, concurenții lor. Cruciații înving. Dar Isac nu-și putu ține angajamentele și cruciații atacă din nou Constantinopolul, se fac ei stăpâni pe el și înființează aci „Imperiul latin de răsărit”. Stăpânirea lor ține dela 1204 până la 1261, mereu în luptă cu împărații bizantini care se organizează la Niceea, Trebizonda și Durazzo, și-i atacau mereu. Așa că în loc să cucerească locurile sfinte și să bată pe păgâni, cruciații ajung să cucerească un imperiu creștin. Ba au intrat în Constantinopol cu omoruri și jafuri canişte barbari, minunați de bogățiile și frumusețile ce au găsit în el, pe care le-au prădat și distrus fără milă.

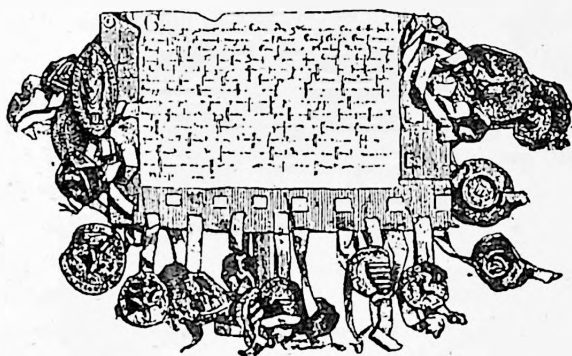
În cruciatele următoare se încheie și armistiții, ba chiar și tratate de comerț cu păgânii. Ultimele încercări de cruciate s'au făcut de Ludovic al IX-lea cel sfânt, care moare în expediția contra Egiptului, în Tunis, de ciumă, la 1270. Cu el a murit și ideea cruciatelor.

Urmările cruciatelor. — Comunele.

Comerțul de bani.

Cruciatele nu și-au atins scopul lor de a libera locurile sfinte. Ele au avut în schimb *mari urmări politice, sociale și economice.*

Puterea papei și a nobililor a scăzut, iar a regilor și a burgheziei a crescut. Papa și nobilii au pierdut din importanță pentru că ei au făcut și au îndemnat să se facă cruciatele cari nu reușiră. Dar cauza principală a scăderii puterii nobililor este sărăcirea lor din cauza războiului. Dimpotrivă, negustorii și meseriașii sunt cei mai activi și mai necesari pentru procurarea celor necesare traiului, fie pentru cei ce rămân acasă, fie pentru cei ce pleacă în cruciată. Ei ajută sau împrumută cu bani pe senior când pleacă sau când se întoarce, și nu are cu ce își satisface necesitățile din ce în ce mai pretențioase după cele

O chartă, dată de rege și înconjurată și de pecetile seniorilor care au iscălit-o împreună cu regele, (D. D. Patrașcanu, Istoria veche și mijlocie).

ce a văzut în Orientul civilizată ca traiu comod și luxos. Aceste ajutoare nu le dau burghezii gratuit, ci mai adesea în loc de plată, cer liberarea de sub dependența seniorului, în schimbul unei plăți globale sau permanente. Așa iau naștere *Comunele*, orașe libere, adevărate mici republici, cu o organizare independentă, cu drept de a se conduce singure, de a judeca pe membrii lor, de a avea armată. Cele ce s'au ridicat mai mult au fost cele din Italia; or-

ganizate liber, încă dinainte de cruciate, și cele din sudul Franței. Nu odată aceste orașe și-au cucerit independența prin lupte și răscoale față de senior. Drepturile acordate li se consfinția printr'o *chartă*. Aceste orașe jucară mare rol în comerțul evului mediu. În afară de cele italiene, cari au fost favorizate și de alte împrejurări locale, s'au dezvoltat în direcția comerțului, mai ales orașele germane prin uniunile ce au făcut între ele, precum vom vedea mai departe.

Comerțul a profitat, în general, de pe urma cruciatelor, prin legăturile ce s'au stabilit între diferitele țări europene și între Europa și Asia. Chiar despre Musulmani, Europeanii își schimbă părerile după ce îi cunosc. Ei văd că în multe privințe, barbarii sunt ei: creștinii feudali.

Un fel de desmorțire are loc pentru societatea feudală apuseană, care își petrecuse viața, veacuri întregi, numai în marginile strâmte ale feudului sau între zidurile castelului. Feudalii se civilizează, în contact cu cultura bizantino-arabă. Incep a se cultiva și în apus literile și artele, în primul rând arhitectura, mai ales bisericăscă. Viața devine mai rafinată mai luxoasă. Din aceasta, iarăși câștigă comerțul și industria.

Națiunile se consolidează, căci cei de un neam se simt mai aproape în depărtări streine, și în primejdia luptelor. Aceasta pregătește, odată cu întărirea autorității monarhilor, și constituirea de state naționale, care va caracteriza evul modern.

Comerțul de bani. — Evreii și Lombarzii.

O altă urmare importantă a cruciatelor este dezvoltarea comerțului de bani, cu care se ocupară din vechi timpuri Evreii și, mai târziu și Italienii: Lombarzii. Odată cu începerea cruciatelor, se simte nevoia de bani; se transformă însăși economia: din mai mult

domestică și naturală, se schimbă în orășenească și chiar internațională, și totodată trece la starea de economie a banului, adică bazată pe schimbul prin mijlocirea banilor. În primele timpuri ale evului mediu, puțină necesitate a banului, face ca împrumuturile să fie puțin întrebuințate în viața economică, și dobânda să fie oprită de biserica creștină. Era un păcat dobânda, care oricât de mică ar fi fost, era considerată drept camătă. Aceasta a favorizat pe Evrei, pe care religiunea lor nu-i opriă dela comerțul de bani, ba chiar îi îndemnă să împrumute pe alții, dar ei să nu se împrumute. Viața lor migratoare, care începe încă după întoarcerea din robia Babilonului, și se accentuează mai ales după distrugerea statului lor de Romani, în sec. I. după Chr., le impune acest fel de comerț și îi ajută, căci moneda este averea cea mai ușor de transportat, iar pe de altă parte, ei având conaționali pe toată întinderea lumii, puteau face cu ușurință schimburi și plăți prin corespondență. Se crede că chiar polița, ar fi o invenție medievală a lor, (iar după alții a Italianilor). În orice caz această credință arată rolul important în comerțul de bani pe care l-au avut cele două neamuri în evul mediu.

Până după începutul cruciatelor (prin sec. XII), Evreii sunt singurii împrumutători de bani și negustori de petre scumpe și de bijuterii în Spania, Franța, Anglia și Germania. Ei erau indispensabili, regilor, nobililor și episcopilor din perioada feudală; deasemeni, nu se putea oraș sau bălciu fără un evreu zaraf, necesar schimbului de monede, căci ei cunoșteau toate felurile de monede cari circulau și cari erau foarte variate.

Prin sec. al XIII-lea, încep mari persecuții contra Evreilor în toată Europa de apus. Aceasta aduce trecerea comerțului de bani în mâna Italianilor, cunoscuți

în Europa în această calitate sub numele de Lombarzi. Ei veniau mai ales din localitățile: Toscana, Piemont, Sienna, Lucca, Genua, Veneția și Florența.

Lombarzii n'au fost dela început bancheri, ci au început ca mari negustori de mărfuri, făcându-și însă ei inșiși și operațiile necesare de schimb. După ce strângeau averi mari, se lăsau de comerțul de mărfuri și se ocupau numai cu cel de bani. Aceasta e o mare deosebire față de bancherii evrei, cari ajungeau bancheri mari, plecând dela ocupația de mici cămătari. Persecuțiile contra evreilor porniau tocmai din ura creștinilor față de izolarea și de traiul lor pe seama altora, prin cămătărie. Aceste persecuții favorizează pe Italieni, cari între sec. XIV și al XVI-lea le iau locul peste tot în comerțul de bani. Numai în Florența în sec. XIII. existau 80 de case mari de bancă. Una din ele avea 16 sucursale în cele mai însemnate și mai depărtate orașe, ca: Paris, Londra, Bruges, Avignon, Rodos, Tunis, etc. și o organizație de administrație și inspecție foarte perfecționată (vreo 500 de agenți inspectori, din cari unii erau economiști de seamă). Bancherii italieni sunt deci mai însemnați ca cei evrei, ei sunt adevărați bancheri internaționali, și ajung la situații politice și sociale înalte: principii, duci și papi. Ei sunt creatorii instituțiilor financiare și inventatorii operațiunilor de schimb de care se servește azi capitalismul modern.

17. Comerțul orașelor italiene.

Perioada italo-hanseatică: 1096—1492.

Sfârșitul sec. al XI, (anul 1096) nu este însemnat numai ca începutul luptelor între Orient și Occident, între creștinism și islamism, prin cruciate; el are o mare însemnătate ca schimbare de patrie a comerțului

activ. De unde în evul antic și în prima jumătate a celui mediu, comerțul este în mâna Orientului; de aci încolo, ca urmare a cruciatelor și a deșteptării (sau *redeșteptării*) apusului, comerțul activ trece definitiv în mâna popoarelor apusene. În această a doua parte a evului de mijloc, se disting în comerț deoparte *orașele* italiene, de alta cele germane unite în ligi: *Hansele*. De aceea această perioadă poartă numele de Italiano-hanseatică.

Comerțul italian.

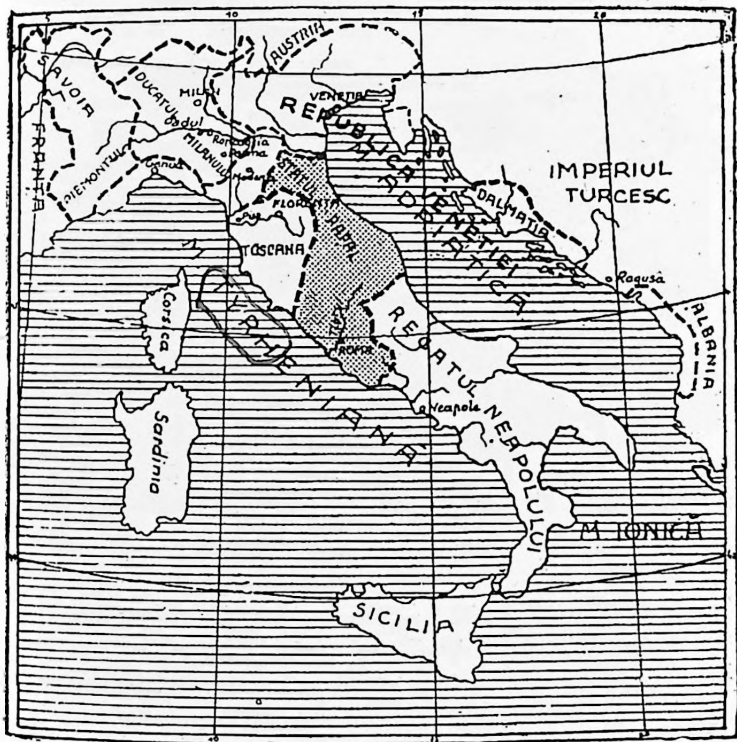
Orașele italiene se ridică înaintea altora la putere și bogăție, prin independență și comerț. Cele mai importante din ele în comerțul lumii și în deosebi, în comerțul cu răsăritul (Levantul), sunt: Amalfi, Pisa, Genua, Veneția și Florența. Activitatea lor se caracterizează și prin întreprinderi îndrăznețe și pricepute, dar și printr'o concurență înverșunată între ele, dusă nu numai prin diplomație, ci și prin lupte sângeroase, desființându-se una pe alta.

Amalfi este cel dintâi oraș italian care face un comerț important pe Marea Mediterană, fiind favorizat de așezarea lui în golful Salerno. Amalfitanii se așează la Constantinopol, spre a face comerț, încă de prin sec. al 8-lea. Ei erau renumiți ca buni navigatori și cunoscători ai regulilor navigației; lor li se atribuie un fel de cod maritim, cunoscut sub numele de „tablele amalfitane”. O dovadă de activitatea lor comercială întinsă este și faptul că moneda lor era primită în orice oraș italian, deși fiecare își avea moneda sa. Amalfi fu atacat de Pisa la 1137 și prefăcut în ruine. Deatunci însemnătatea sa comercială încetă.

În acelaș timp cu Amalfitanii își dezvoltă comerțul în răsărit Veneția, care împreună cu Genua, și în

aprigă concurență cu ea, stăpânește timp de veacuri acest comerț.

Pisa se remarcă în comerțul mediteranean de prin sec. X. ajungând la cea mai mare strălucire prin sec. XII. Locuitorii ei fac un întins comerț pe coastele Africei de Nord, în Siria, și merg și la Constantinopol,

Italia la sfârșitul sec. XV, cu orașele comerciale. Orașul Amalfi a fost în golful Salerno (sub primul cap ce se vede mai jos de Neapole).

unde obțin concesiuni în concurență cu Veneției. La început Pisa are ca aliată contra musulmanilor din Sardinia, pe Genua, dar curând aceasta îi devine dușmană de moarte, o atacă, îi ia Sardinia și Corsica,

și în cele din urmă îi distruge într'o luptă flota și cu aceasta și însemnătatea comercială.

Cele mai însemnate pentru comerț sunt însă celelalte trei orașe: Veneția, Genua și Florența.

Veneția, ajunge prin comerț, stăpâna Mediteranei în evul mediu. Adriatica era privită ca un golf Venețian. Ea își face de timpuriu o flotă puternică, cu care curăță marea de pirăți. Se amestecă în politica im-

Veneția.

periului bizantin și capătă mari concesiuni economice la Constantinopol, mai întâi ajutând împăraților să isgonească pe Normanzii năvălitori din peninsula Balcanică, în veacul al XI., apoi ajutând pe cruciați la înființarea „Imperiului latin” în veacul al XIII. Au pus chiar atâta stăpânire pe Constantinopol și pe imperiul bizantin, încât Grecii din Constantinopol îi atacă în mai multe rânduri și-i măcelăresc. La aceste silințe de a-i isgoni, când deveniau prea acaparatori, mai uneltiau și rivalii lor, Genovezii. Chiar desființarea imperiului latin și reîntronarea împăraților bizantini la 1261 se face cu ajutorul Genovezilor, care capătă în locul Venețienilor, privilegiile comerciale și politice-

Veneția adoptă de timpuriu civilizația și luxul Bizanțiului. Bogățiile ei devin fabuloase. Ea e considerată ca un al doilea Bizanț, în privința strălucirii și civilizației. În timpul dominațiunii „latinilor” ei își întind activitatea și în Marea Neagră, fundând un oraș italian: *Tana* la gura Donului, unde fusese altădată colonia greacă *Tanais*.

Genova se întărește în aceste părți mai ales dela restaurarea împăraților bizantini. Atunci capătă Genovezii concesiuni în Constantinopol, și întreg cartierul de peste Bosfor, *Galata*, pe care îl întăresc cu ziduri. În Marea Neagră ei se întăresc deasemeni, fundând, în Crimeea, un oraș al lor, *Caffa*, în locul vechii *Teodosia* greacă, din care fac comerț cu imperiul tătăresc din nordul Mării Negre, și la nevoie luptă cu succes contra Tătarilor și contra Venețienilor (dela cari cuceresc *Tana*). Vin până la noi și se așează în *Chilia* și *Cetatea Albă*. (Pe aci importau dela noi grâu, miere, ceară).

Așezările lor (ca și ale Venețienilor) sunt de trei feluri: orașe proprii, cum era *Caffa*, concesiuni, sau chiar colonii în orașe streine cum aveau la *Constantinople*, sau numai simple comptuare, cum aveau în sudul Mării Negre, de ex. în *Trebizonda* și în toată *Asia*, până în *China* și *India*.

Cu toată cearta și luptele dintre ele, amândouă republicele făcură un comerț important internațional, predominând însă fiecare în altă regiune; înspre nord-est (spre Orient prin Marea Neagră), *Genova*; iar înspre sud-est (comerțul Orientului, prin Egipt—Marea Roșie), *Veneția*. (vezi harta din lecția 19, despre *Hanse*).

Din ce constă comerțul italian cu orientul ?

Dela Ruși și Tătari, aduceau prin *Tana*, lemne, blănuri, pielărie, miere, ceară, aur și sclavi; le dădeau în schimb: pânză, postavuri colorate, și obiecte de podoabă. Din *India* aduceau pietre prețioase, stofe de

bumbac, catifea, opium, mirodenii. Dela Caffa, un drum ducea până în China, pe care se ajungea la Peching, în vreo nouă luni.

Când însă Turcii cuceresc Constantinopolul, Italienii, crezând că ar mai putea continua activitatea lor cași mai înainte, ca niște adevărați stăpâni, vin în conflict cu ei. Turcii le cuceresc Trebizonda și apoi Caffa, ucid pe cei mai mulți, pe alții îi iau robi. Puțini scapă cu fuga și comerțul italianesc al Levantului ia sfârșit.

Industria. — Băncile. — Moneda.

Industriile care s'au dezvoltat în Veneția au fost: industria stofelor din lână adusă din Anglia și Spania, țesături de in din Lombardia, și din bumbac oriental; dantele, mățăsuri foarte fine. Apoi arme, podoabe, sticlărie, oglinzi. La Genua s'a dezvoltat industria mătăsii și a corăbiilor.

În Veneția se fundă cea dintâi bancă la 1141.

Florența, însă, care s'a remarcat mai puțin în comerț le întrece pe celelalte în comerțul de bani și în industrie. Statul însuși se preocupa de dezvoltarea industriei. La 1282 se dă un ordin prin care toți cetățenii erau obligați să lucreze. Meseriașii și comercianții erau grupați în 12 corporații: eră corporația postăvarilor, a vopsitorilor, a ferarilor, a zarafilelor, etc.

Neîntrecuți erau Florentinii în perfecționarea stofelor, pe care le cumpărau mai brute de la Flamanzi, și, prin diferite procedee, le prefăceau în stofe fine și frumos colorate, în cât erau căutate pe toate piețele Europei. Dezvoltată era apoi industria mătăsii. Iar corporația bancherilor, ajunsese vestită în toată lumea, ajungând să dea familii puternice ca cea de Medicis, și să aibă sucursale de bănci în toate orașele comerciale.

De prin sec. al XIII. toată lumea se servește de monedele orașelor italiene, care se răspândesc mai întâi în țările din jurul Mării Mediterane, din jurul Mării Negre, în Asia și în Africa de Nord, și mai apoi în lumea germană, care caută să le imiteze și să le dea un caracter național.

În sec. al XII, Veneția bate monedă națională, „gross-ul” de argint; în sec. XIII, în culmea înfloririi, bate *ducatul de aur*, de o valoare superioară tuturor mo-

Florența.

nedelor existente atunci, și care ajunge moneda de schimb internațional, răspândită așa de mult, încât mai târziu, Vasco de Gama o găsește, în China.

Dar chiar această monedă este întrecută de moneda Florenței, *florinul de aur*, care este cel mai frumos și mai căutat în toată lumea.

Cucerirea Constantinopolului de Turci, dar mai ales marile descoperiri geografice dela finele sec. XV. cari schimbă drumurile comerciale în alte direcții, aduc

decăderea comerțului italian; dar bogățiile acumulate, și traiul ușor ce urmează din aceasta, dă naștere unui avânt cultural, cunoscut sub numele de „*Renaștere*”, care pornește tocmai din aceste orașe italiene, și în deosebi din Florența.

18. Cunoștințele geografice în evul mediu. Explorațiunile și descoperirile *).

În evul mediu, cunoștințele geografice, se îmbogățesc enorm, datorită următorilor trei factori: propaganda creștină prin misionari trimiși la popoarele necreștine; năvălirile barbare, și în special mișcarea de mai târziu a popoarelor scandinave: Normanzii; în fine, datorită comerțului, mai ales Italianilor și Arabilor.

Ceeace caracterizează aceste cunoștințe și explorări, este că se fac tot asupra lumii vechi, dar care nu era bine cunoscută. Ceeace se cunoaște mai de aproape acum, este mai ales centrul și răsăritul Asiei.

Normanzii, sau „Nortmanii”, rasă germană din peninsula scandinavă, rămasă în stare de barbarie în urma celorlalți, se pun în mișcare prin sec. VI-lea. Ei populează ca noi năvălitori, Franța, Britania, Rusia, fiind într-o continuă mișcare timp de aproape 400 de ani. Foarte buni navigatori, („Fenicienii și Grecii mărilor Nordului”), ei fac explorări departe de aceste regiuni. Au atins capul Nord și au ajuns până în marea Albă; iar în spre nord-vest, după ce au descoperit și colonizat Groenlanda, au descoperit coaste, pe care, după natura lor, le-au numit: Țara stâncoasă (Steinland), Țara pădurilor (Waldland) și s’au stabilit la vărsarea unui fluviu, într-o regiune cu vii, pe care o numiră Țara vinului. Aceasta se petrecea prin secolul al X-lea. Aceste ținu-

*) Am pus aci, după comerțul italian, această lecție, deși cu caracter introductiv, pentru că se poate mai ușor înțelege, căci cele mai însemnate explorări se datoresc comercianților italieni.

Notrmanii înaintea Parisului, (D. D. Patrașcanu,
Istoria Mijlocie).

turi trebuie să fi fost Labrador, Noua Scoție și baia Hudson, așa că Normanzii descoperiseră în evul mediu America. Dar descoperirile lor n'au avut nici o urmare, căci au rămas neluate în seamă și chiar necunoscute de restul Europei.

Biserica creștină, prin misionarii ei a contribuit de asemenea la întinderea cunoștințelor geografice. Mai întâi Bizantinii, apoi Papii.

Dela Bizantini, plecă prin sec. VI, un ambasador, la curtea nomadă a marelui han (mongol) al Tătarilor, din Asia centrală (se pare că prin Altai). Intorcându-se, el povestește lucruri minunate despre luxul din această parte a Asiei, unde văzuse corturi pe roate, cu perdele de mătase, covoare scumpe, sclavi circasieni și rășboinici Tătari.

Cruciatale contribuiri deasemeni la contactul apusului cu orientul, dar despre orientul mai depărtat, nici ele nu aduseră cunoștințe precise. Un mare eveniment istoric din sec. al XIII-lea, prileji o cunoaștere mult mai deplină a Asiei: În 1208, se repetă în Asia, una din revoluțiile care se mai întâmplase și altădată, de ex. în sec. VI, când cu călătoria ambasadorului bizantin. Un han al Mongolilor, Gengis, și urmașii lui, reușiră să supună toate țările cuprinse între marea Neagră și marea Chinei, Volga și golful Persic. Asia, astfel unificată, sub această puternică dominație și împărțită în patru mari state, asculta toată de urmașii lui Gengis, puși sub autoritatea unuia din ei, Marele Han. Europeanii numiau, în evul mediu, pe toți Mongolii, cu numele de „Tătari”, deși erau compuși din neamuri diferite: Tătari, Turci, Chinezi, Tibetani, etc. iar imperiul mongol din Asia se numia „Imperiul Tătarilor”. Tătarii pătrunseră în Rusia, Polonia, în țările române, în Ungaria, până la Dunăre, amenințând Apusul cu o nouă năvălire în felul celor dela începutul evului mediu. Dar curând, biserica creștină, în loc de a porni

cu o cruciată împotriva lor, găsi că se poate înțelege cu ei și intră în relațiuni, cu speranța să-i creștineze. Două fapte le îndreptățeau speranțele: mai întâiu, prin Asia mongolă se găseau creștini de foarte multă vreme, de prin anul 300, în urma propagandei episcopului Nestor, plecat din Constantinopol, fiind alungat ca eretic și ai cărui adepți s'au numit nestorienii. În al doilea rând, lucru mult mai important, Mongolii, prin întinderea stăpânirii lor, deveniseră vecini și inamici ai Musulmanilor, dușmani și ai creștinilor, cari luptau contra lor prin cruciate.

Pe aceste temeieri, Papa Inocențiu al IV-lea și regele Franței, Ludovic cel Sfânt, trimiseră ambasadori la Marele Han, sperând să încheie cu el o alianță politică și religioasă, să formeze o creștinătate asiatico-europeană, care să fie o forță unită contra dușmanului comun, Islamul. În aceste împrejurări, Europeanii au putut face ușor călătorii în Asia.

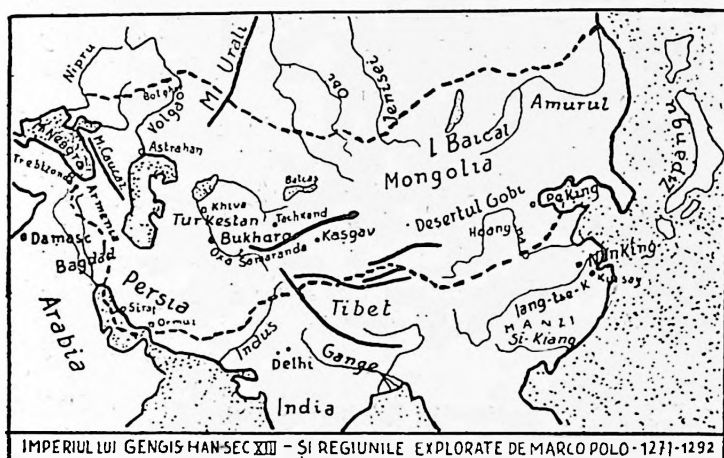
Călătoriile lui Marco Polo.

Cei care au îmbogățit mai mult cunoștințele geografice în evul mediu, au fost Italienii, prin comerțul lor, și prin călătoriile făcute în interesul comerțului. Ei au pătruns în inima Imperiului mongol și au descris apoi lumii întregi, configurația, drumurile comerciale și bogățiile Asiei. Iar cel mai însemnat dintre călătorii Italieni, este Marco Polo.

Prin comerț, ei au contribuit la îmbogățirea cunoștințelor, căci au făcut comerț cu cele mai depărtate ținuturi cu o mare îndrăsneală. În deosebi Genua și Veneția. Prima se aliase cu imperiul Mongol, cea de a doua cu Arabii. Amândouă dețineau două drumuri comerciale cele mai frecventate încă din antichitate: Genua drumul de Nord, „drumul mătăsii”, care dela Caffa și Sudack din Crimeea, mergând prin Azov, Astrahan, Khiva, Tachkend, Irtych-ul superior și Hoango-ho,

ajungea la Cambaluc (Peching) în opt până la 12 luni; Veneția deținea drumul de sud, care prin Alexandria, Ormuz, Siraf, prin India, Malaca și Insulele Sonde, ducea în porturile Chinei.

Marco Polo s'a născut la Veneția pe la anul 1260. Tatăl său, Nicolo Polo, și fratele tatălui său, Mafio Polo, erau mari negustori de bijuterii.

Chiar la nașterea lui Marco, tatăl și unchiul său, plecară într'o lungă călătorie în imperiul mongol, pentru a vinde bijuterii. Merșeră mai întâiu la Sudack, apoi spre Volga, pentru a vinde Hanului din Bolghar bijuterii. De aci se duseră la Bucara, și de aici mai departe în China la Cambaluc (Peching), noua capitală a marelui Han Cubilai. Acest puternic han, îi primi foarte bine, și dorind să-și întărească dominația prin relațiuni permanente cu apusul și papalitatea, trimise pe cei doi venețieni înapoi la Roma cu cererea către papa, de a-i trimite vre-o sută de misionari cari să propovăduiască creștinismul în China. Ei reveniră la curtea Hanului, dar nu aduseră cu ei decât pe micul

Marco, căci nu se prea găsiseră misionari doritori de a se aventura în depărtatul Orient. Cei trei călători, plecară din Veneția la 1271, pe altă cale de astădată: Asia Mică, muntele Ararat de unde scoborîră la Bagdat și de aci la Ormuz, apoi prin platoul Iranului, deșertul Gobi, și în fine în 1275, ajunseră la Ciandu, reședința de vară a marelui Han. Șaptesprezece ani rămaseră ei la curtea hanului, fiind întrebuințați în diferite misiuni, și făcându-și tot odată cu mult folos, negoțul lor de pietre prețioase. Cu deosebire, Marco Polo, se arată foarte isteț și deprinse cu ușurință diferitele limbi, foarte deosebite, ce se vorbeau în imperiul Hanului. El fu chiar guvernator al Chinei de sud (Mânzi). În anul 1292, plecară să se reîntoarcă în patrie, încărcăți de onoruri și bogății, făcând și de astă dată un ultim serviciu Hanului: însoțiau pe o principesă mongolă, până în Persia la curtea Suveranului acestei țări, cu care ea se logodise. Cu această ocazie, ei cunoscuseră și alte regiuni ale răsăritului, căci merseră pe apă, timp de doi ani, vizitând Indochina, Iava, Sumatra, coastele Indiei, Ormuz, de unde, după ce își împliniră misiunea, reluară calea mării la Trebizonda, și prin Constantinopol și Negroponte, reintrară în patrie, în 1295, după 24 de ani dela plecare. Marco Polo, bogat și apreciat de compatrioții săi, duse câțiva ani o viață liniștită și mulțumită; dar izbucnind un războiu între patria sa și rivala ei, Genua, el fu făcut prizonier în una din lupte, și ținut la închisoare, unde el dictă unuia din tovarăși (Rusticiano da Pisa), minunata sa carte, care cuprinde memoriile sale asupra șederii în China și a călătoriilor făcute: „Libro di Marco Polo o il milione”.

El vorbește în cartea sa de viața luxoasă dela curtea Hanului, de modul de administrație, de religia budistă, și mai ales de viața economică și de bogățiile ce se găseau în această parte a lumii. Intre localitățile pe care

le descrie, ceva nou pentru Europeni era descrierea capitalei provinciei Manzi, oraşul Quinsay, unde fusese el guvernator, apoi portul Zaiton, pe unde se făcea comerţul chinez cu India, dela care se importa coloniale şi mirodenii. Minunate sunt, pentru Europenii de atunci şi ştirile despre Zipangu (Japonia) pe care el n'o văzuse, dar spune ceeace auzise dela alţii. După el, au mai fost şi alţi călători italieni în Asia orientală, atât veneţieni, cât şi genovezi şi florentini. Unul din ei, comerciantul florentin Pegolotti, compuse un ghid, pentru negustori. „La Pratica della mercatura”, cu multe informaţii despre drumurile de caravane, despre vămi, monede, mărfuri şi pieţe orientale.

Relaţiile cu Orientul, încetară totuşi, în a doua jumătate a sec. XIV, la căderea dinastiei Mongole (1364). Atunci China, care îşi deschisese graniţele Europenilor, vre-o sută de ani, şi le reînchise definitiv, aşa cum s'a silit să le ţină până în zilele noastre.

19. Comerţul în Germania.

Ligile. — Origina lor şi foloasele ce au adus.

Liga Renană, Liga Suabă, Liga Hanseatică.

În aceeaşi vreme, în care Italia lua un aşa de mare avânt comercial în marea Mediterană şi în Orient, se desvolta nu mai puţin înfloritor, comerţul german, în spre Europa nord-apuseană şi centrală. Comerţul german se face în evul mediu, după regula generală atunci, de către oraşe şi cu totul independent de cel mediteranian. El stăpâneşte mai ales marea Nordică şi marea Baltică cu regiunile înconjurătoare, şi fiind în legătură atât cu comerţul sudic, prin Veneţia, cât şi cu cel oriental, prin Rusia, Polonia, Ungaria şi ţările noastre. În sec. al 13-lea, s'au înfiinţat cele mai multe din oraşele germane, în Germania, în Austria, în Ungaria şi în Po-

lonia. Cele mai multe sunt fondate de Germanii din Regiunea Rinului. Iar în aceste regiuni, primele orașe se înființează de localnici, sau de locuitorii din Flandra, atrași prin diferite favoruri. Tot din Flandra și dela Rinul de jos, sunt aduși în sec. XII-lea, de regii unguri, Sașii din Ardeal, al căror comerț a jucat un rol foarte important în viața economică a țărilor noastre.

Expansiunea aceasta nouă germană, a unor Germani, civilizați acum, de prin sec. XIII și până în al XVII-lea se face prin colonizarea, creștinarea și germanizarea țărilor slave, letone și finice dela răsărit de Elba, datorită, împrejurărilor politice cari au favorizat mai mult ca peste tot, ridicarea orașelor germane și liberarea lor de sub autoritatea centrală. Imprejurarea favorabilă, a fost slăbiciunea împăraților germani, învinși pe deoparte în lupta cu Papa, pe de alta în lupta cu nobilii. În acelaș timp, a ajutat și spiritul sociabil german, care a făcut ca orașele să se unească între ele, dând puteri enorme.

Așa se putură uni orașele germane în sec. XIII și XIV, în trei ligi puternice: Renană, Suabă și Hanseatică (sau Hansa teutonică), în scopul, la început, de a-și asigura un comerț pacinic, contra pretențiilor mari ale feudalilor, sau contra atacurilor briganzilor și piratilor; iar mai pe urmă scopul a fost întărirea și întinderea comerțului lor atât în interior cât și în străinătate.

Liga Renană. Cea dintâiu uniune fu a orașelor de pe Rin. Pe cursul mijlociu al acestui fluviu erau atâtea seniorii ecleziastice, în cât această parte se numia „drumul preoților”. Dar mai erau și seniori laici săraci, „burgravii”, cari trăiau din jafurile ce făceau asupra pelerinilor, călătorilor și mai ales negustorilor. Pentru a pune un capăt acestor atacuri, orașele de pe Rin se uniră într'o ligă la 1251, la propunerea Maienței (Mainz) în care intrară între altele, Worms, Strasburg,

Spira (Speier), Colonia. După ce uniunea fu recunoscută și de împărat, la 1255, alte orașe occidentale intrară în ea, ca Münster, Frankfurt pe Main, având un număr de 80 de orașe din Germania occidentală. Liga era fondată numai pentru 10 ani, dar din prelungire în prelungire, dură mai mult de un secol. Ea distruse multe din burgurile cuiburi de briganzi, cari împiedecau comerțul altădată, desființă multe vămi, și făcu ca circulația pe Rin și afluenții săi să devină liberă și ușoară. Avea, în epoca sa cea mai înfloritoare, 600 de nave pentru transport de mărfuri sau pentru poliția drumului. O rivalitate ce se născu mai ales între Mainz și Worms, aduse ruptura asociației la 1381, în două grupe, cari nu mai avură nici o importanță. (Colonia, făcu parte și din Hansa Teutonică și ajunse la mare înflorire).

Comerțul acestor orașe se exercita atât ca mijlocitoare între nordul și sudul Germaniei cât și ca legătură între Germania și Franța, în ale cărei provincii se țineau multe târguri, cum era în Champagne, etc.

Liga Suabă. În această ligă se organizează orașele din sud și scopul lor fu deasemeni asigurarea unui comerț pașnic, și anume cel ce se făcea cu Veneția prin trecătoarea antică Brenner. Ea se înființă în 1351 și ținu aproape un secol. Cele mai importante orașe care participară, fură Nürnberg, Augsburg și Ulm. Orașele membre contribuiau cu bani și cu trupe, și așa liga putu să organizeze transportul de mărfuri și călători pe drumul Alpilor, cu stațiuni și cai de poștă, cu hanuri de popas. Trimeteau din Germania blănuri, piele, pânză postavuri, metale, și luau din Veneția colonialele și mățăsurile Orientului, fructe, precum și produsele industriei venețiene cum erau sticlăriile, etc.

Acest comerț activ de import și export, aduse o mare înflorire orașelor din sudul Germaniei. Deasupra tuturor se ridică Augsburg, unde se găsiu cei mai mari

bancheri, cum era familia Függer, care ajunse să împumute și pe regi. Aici se dezvoltară industriile textile și metalurgice. Nürnberg, se distinse prin industria jucăriilor, în care excelează și azi, iar mai târziu, avu numeroase imprimerii și industria ceasornicelor.

În Veneția, importanța comerțului german se vedește și prin faptul că Germanii aveau acolo cartierul lor special: **Fondaco dei Tedeschi**, în care își depuneau mărfurile aduse de vânzare, sau pe care le cumpărau dela Venețieni.

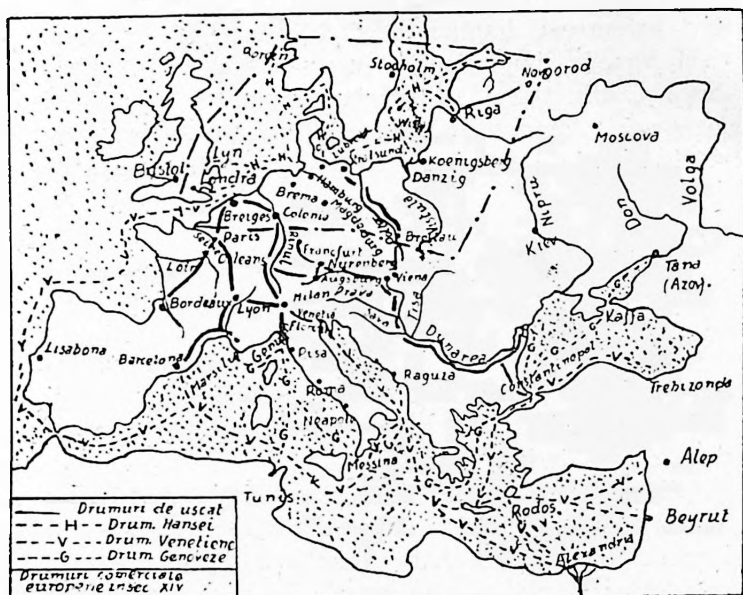
Liga hanseatică. — Organizarea și politica ei ei comercială.

Cea mai importantă ligă pentru expansiunea comerțului german a fost însă Liga hanseatică, numită și Hansa Teutonică, pentru că se pusese sub protecția ordinului cavalerilor Teutoni.

(„Hansă” se numia, la început. asociația negustorilor Germani, așezați într'un oraș străin. Așa era o hansă germană la Londra. Dela această societate a pornit apoi și unirea chiar între orașele de origine ale acelor negustori, numindu-se din cauza aceasta, **Hansă**, și ea).

Această ligă nu este numai germană, căci își întinde activitatea asupra întregii Europe septentrionale, și din ea fac parte și orașe din afară de Germania, ca orașul francez Dinant, sau Cracovia polonă. Inceputul uniunii îl făcură cinci porturi de la marea Baltică în 1283, unindu-se pentru a lupta contra piraților din această mare. Punctul de plecare al unirii a fost unirea ce exista între germanii comercianți, așezați în orașe străine, cum erau cei din Londra, din Wisby și din Brüges. Acolo ei trebuiau să lucreze uniți pentru a-și apăra interesele, și a-și menține privilegiile. Dela aceste uniuni, ușor se trecu la uniunea orașelor din patrie, cărora ei aparțineau. Liga atinse

culmea desvoltării ei în sec. XIV, și se menținu tare până după jumătatea sec. XV-lea. Formal, dură până în sec. XVII, dar din ce în ce mai fără importanță.

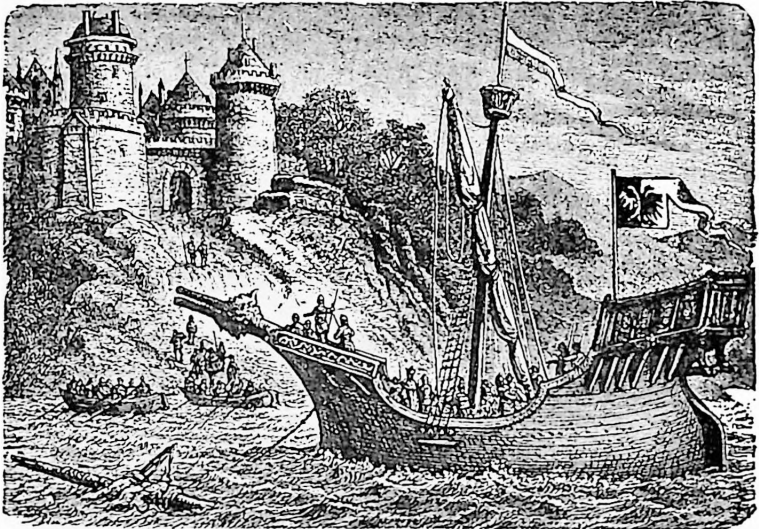
Comerțul german și cel italian în evul mediu. Paralelogramul însemnat cu linii și puncte formă domeniul comercial al Hansei. Sudul și Răsăritul era domeniul Italianilor.

În epoca sa de înflorire, avea până la 90 de orașe membre, și era organizată pe patru provincii sau cartiere.

Aceste 4 cartiere erau:

1. Cartierul Westfalic, cu capitala Colonia; orașe principale: Münster, mai târziu și Amsterdam;
2. Cartierul Saxon, cu capitala Brunswick; orașe principale: Brema, Hanovra, Magdeburg;
3. Cartierul Wendic, cu capitala Lübeck; orașe principale: Hamburg, Stettin, Stralsund, și
4. Cartierul Prusian, cu capitala Danzig; orașe principale: Frankfurt pe Oder, Breslau, Riga.

Fiecare cartier avea administrația sa, dar deasupra tuturor orașelor, ca supremă reședință conducătoare, era Lübeck. Acest oraș se dezvoltă de timpuriu având o situație favorabilă, ferită de atacurile piraților. El avu și un rol principal în organizarea Ligii. Orașele membre erau de altfel libere să se organizeze cum voiau în interior. Liga nu se amesteca în politica lo-

Corabie hanseatică și poarta întărită a unui oraș din Ligă.
(D. D. Patrașcanu: Istoria mijlocie).

cală. Ceeace interesa era ca fiecare să-și împlinească datoriile față de Ligă, și să se supună regulamentelor, mai ales în ce privea activitatea externă. Față de membrii nedisciplinați, arma principală era excluderea din ligă pe un oarecare timp. Față de străinii care ar fi împiedicat-o în activitatea ei, Liga întrebuinta, în primul rând, diplomația, de multe ori blocada comercială și câteodată chiar puterea armată. Așa a făcut în sec. al XIV-lea războiul Danimarcei, silind-o să-i respecte drepturile și să-i acorde privilegiile.

Iși întinse comerțul extern în Anglia, unde avea un puternic contuar la Londra; în Norvegia, la Bergen; în Suedia, în insula Gottlant la Wisby, în Rusia la Marele Nowgorod, unde aveau St. Petershof. Aici cumpărau nu numai produsele naturale rusești, ci chiar mărfuri orientale venite dela marea Neagră.

Ajunse să aibă astfel monopolul comerțului pentru toate țările din jurul mării Baltice și mării Nordului, inclusiv în Anglia, și căuta să speculeze aceste țări; o politică comercială, care a fost una din cauzele căderii hansei, căci, atunci când aceste țări încep să facă o politică comercială națională, nu puteau decât să caute să alunge și să desființeze pe un concurent lacom cum era Hansa, ceea ce nu s'ar fi întâmplat, dacă ea ar fi fost numai o colaboratoare în comerțul internațional, așa cum tind a deveni țările comerciale moderne.

Din sec. al XVI-lea, Hansa începu să decadă din mai multe cauze: 1) Răsboiul de 100 de ani dintre Franța și Anglia, care împedecase pe aceste două țări să se desvolte economiceste, se termină; 2) Statele Scandinave se uniră, și prin aceasta se întăriră, iar ele erau dușmanele Hansei; 3) Puterea monarhilor crescă și cu aceasta se micșoră nu numai puterea nobililor, ci și a orașelor; 4) În fine, nu puțin a contribuit și rivalități ce existau între orașele membre. Disciplina hansei slăbi și cu aceasta și puterea ei. Odinioară, delegații orașelor se adunau în fiecare an la Lübeck, într'o dietă care lua măsurile ce aduceau prosperitatea Ligii. Dela marile descoperiri, care aduc deasemeni o mare lovitură comerțului Hansei, existența ei nu mai e decât o lungă agonie de un secol și jumătate. Exista mai mult cu numele. La 1669, delegații orașelor (nu veniră decât dela 6 orașe), se adunară pentru ultima dată la Lübeck, pentru a proclama desființarea ei, sau mai bine zis a o recunoaște.

Cu schimbarea directivelor comerțului, în epoca mo-

clernă, către „Lumea Nouă, și oceanul Atlantic, ca și din cauze politice, alte popoare trec pe primul plan al activității comerciale, și pentru o bună vreme, Germania rămâne pe al doilea plan, dar activitatea Ligii Hanseatice, păstrează un mare merit în evul mediu în dezvoltarea orașelor germane, și în civilizarea multor țări din centrul și nordul Europei.

20. Comerțul celorlalte țări apusene în evul mediu: Flandra, Franța, Anglia, Spania și Portugalia.

După cele ce am studiat până acum, cu privire la comerțul evului mediu, putem deosebi trei mari domenii comerciale: Oceanul Indian (cu drumul prin Egipt sau prin Asia Mică spre extremul Orient); marea Mediterană (al cărui țel comercial este „Levantul”, adică Orientul prin Constantinopol și marea Neagră); și al. treilea domeniu, marea Nordului și marea Baltică. Iar aceste trei domenii formau monopolurile popoarelor de care am vorbit până aici: Arabii și mai ales Italienii în marea Mediterană și Orient, Germanii în marea Baltică și Nordică. Chiar numai aceste monopoluri ne pot arăta că celelalte popoare sunt cu totul în urmă pe terenul comercial. Au fost apoi și cauze politice cari au făcut ca celelalte neamuri să aibă în acest timp, un rol mai mult pasiv în comerț, și mai mult un comerț local. Totuși, între ele au o importanță mai mare, în primul rând orașele Flandrei, care colaborează cu cele germane în comerțul nord-vestic și formează punctul de legătură și de întâlnire al comercianților celor două domenii comerciale europene: nordic și vestic. În al doilea rând, are importanță Franța, în care deasemeni găsim un comerț destul de dezvoltat local și internațional, prin bătăliile regulate ce se țineau, și prin orașele sale din sud. Apoi acolo găsim

mai tipic dezvoltate instituțiile economice și sociale medievale, cum sunt: corporațiile, comunele, monarhismul (către sfârșit).

F l a n d r a.

Această țară ajunsese de timpuriu independentă, și se bucură de libertate mai mare în interior decât alte țări; ceea ce aduse prosperitatea economică. Țara nu e prea favorizată de natură în privința solului, de aceea, politica cuminte a principilor săi, o îndrumă în spre industrie și comerț, iar pentru aceasta avea o situație destul de favorabilă, fiind așezată la țărmul mării Nordului și înconjurată de țări civilizate. Ca și în Italia, se organizează de timpuriu corporații de meșeriași, care pe baza diviziunii muncii, făcură să progreseze industria. Încă de prin sec. XI și XII, se dezvoltă industria țesătoriei. Industria postavurilor, pe care le fabricau cu lână importată din Anglia, deveni industria națională flamandă. Postavurile flamande se răspândiră peste tot. Mai vindeau însă și produse ale solului și produsele animalelor domestice, apoi vase de cositor, pânzeturi, mai ales de in, dantele numite de Valenciennes și covoare.

Cele mai industriale și comerciale orașe flamande, fură: Bruges, Anvers, Gand, Lille, Arras. Numai la Gand erau 40.000 de țesători. La Bruges erau 50.000 de lucrători în industria lânii.

Comerțul Flandrei era de asemeni însemnat, mai ales cu Anglia, de unde se aproviziona cu lână. Încă din sec. al XII-lea, deci înaintea Hansei germane, se înființă o hansă flamandă în Londra, care neguțătorea însă și la târgurile din Champagne, numită și Hansa celor 17 orașe. Din ea făceau parte și orașe franceze și cuprindea vreo 50 de localități.

Marele centru comercial al Flandrei era în vremea aceea Bruges. Avea 150.000 de locuitori și era locul

de întâlnire al negustorilor din 34 de naționalități (sub naționalitate se înțelegea atunci un stat deosebit organizat de altele, chiar în sânul aceluiaș popor, cum erau republicele italiene). Din cauza aceasta, Bruges făcea și un mare comerț de transit, între țările vecine, ca și între ținuturile nordice și cele sudice, căci aici se întâlneau Germani, Italieni, Spanioli și alte neamuri. Venețienii, Florentinii, Barcelonezii, erau deprinși acasă la ei să se adune într'un anumit loc din oraș, la anumită oră și sub conducerea notarilor, să încheie diferite afaceri. Acest obicei îl transplantară și la Bruges. Italienii se adunau în fața casei consulului lor. Această casă aparținea unei familii numite „Van der Burse”, iar pe blasonul ei se găseau trei punți, care erau reprezentate și pe pereții casei. Locul acesta de întâlnire se numi pe scurt: „la bursă”, și se crede că de aci a rămas numele burselor moderne, locuri importante de transacții comerciale.

Bruges păstră întâietatea sa în transitul european numai până către finele sec. XV. Evul modern găsește în acest rol orașul flamand Anvers, în locul lui Bruges. Până atunci, Anvers era însemnat prin două mari târguri de postav.

În fine, o importanță economică a Flandrei, era și comerțul de pește, pe care Flamanzii mergeau să-l pescuiească până în Groenlanda, ceace aduse și mai mult dezvoltarea navigației.

F r a n ț a *).

Comerțul, industria, corporațiunile. — Orașele principale comerciale.

Până în timpurile moderne, industria și comerțul nu s'au dezvoltat în Franța, pentru că, cu mici excepțiuni,

*) Luăm acest capitol aproape întocmai după Louis André: *Histoire économique*, chap. VII, *Histoire économique de la France. Moyen Âge*, etc. fiind foarte potrivit cursului nostru.

împrejurările n'au fost favorabile. Principalele piedici au fost: năvălirile barbarilor, sistemul rigid feudal, apoi războiul de o sută de ani cu Anglia. Totuși, în evul mediu, comerțul și industria franceză s'au organizat sub forma pe care au păstrat-o până la marea Revoluție. Au avut oarecare prosperitate în sec. XIII și XIV, prin activitatea comunelor libere și privilegiate prin Charte, dar până la 1789 n'a fost liber nici comerțul, nici industria.

Industria în evul mediu, nu se poate compara nici pe departe cu cea modernă. Pe atunci nu se întrebuintau forțele motrice de azi, nici mașini. Lucrătorul lucra cu mâinile, o cantitate mică de obiecte, atâtea cât se puteau cere de localnici. Nu se putea gândi să lucreze pentru alte orașe, sau pentru străini, din cauza greutății comunicațiilor. De ex. dela Paris la Marsilia, un drum care astăzi se face în douăsprezece ore, se făcea atunci în mai mult de o lună. Deci industria era aproape exclusiv locală.

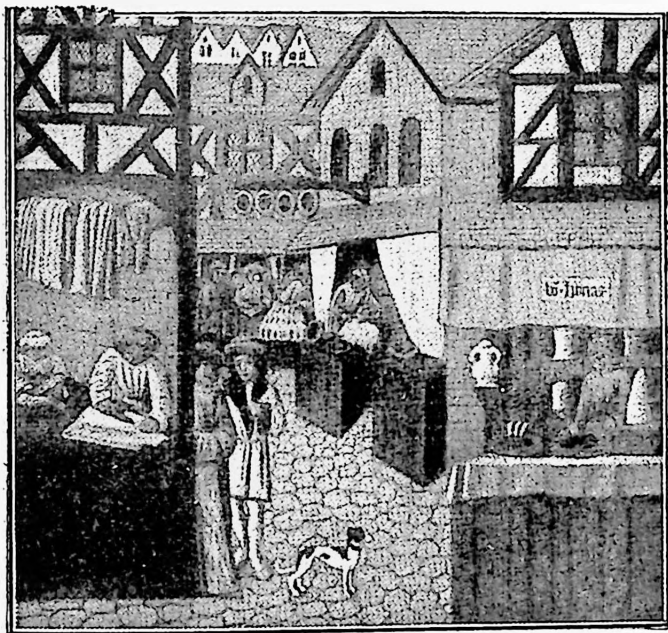
Industria era redusă la mici ateliere, unde lucrau, trăind ca în familie, un patron și până la cel mult 5 lucrători. Aceste ateliere se îngămădiau în străzi foarte strâmte, unde soarele nu pătrundea niciodată. Se lucra, din această cauză, lângă fereastra unei prăvălioare larg deschise. Ceeace, de altfel, impunea și regulamentul corporației, spre a fi ușor de supravegheat și ca să nu existe secrete de fabricație. Seara când, la biserica din apropiere tocă de vecernie (L'angelus), toate dughenile trebuiau închise. Nu era permis lucrul la lampă, de teama incendiilor, căci cea mai mare parte din case erau din lemn. În fine industria nu era liberă.

Corporațiile. În fiecare oraș, toți meseriașii de aceeași meșerie, se asociau și formau o corporație.

Corporația era o asociație obligatorie. Ea era în acelaș timp o societate de ajutor mutual, o comunitate religioasă, și o administrație strict reglementată. Avea o

casă (buget) specială ale cărei fonduri se formă din cotizațiile membrilor, putând ajuta orfani, văduve, invalizi.

Șefii corporației erau aleși când de patroni, când de seniori: ei se numeau jurés, syndics, sau prudhommes. Ei făceau poliția meseriei, observând să se respecte regulamentele. Cu vremea, funcțiunile lor se plătiră foarte scump și fură numite jurande.

O stradă în evul mediu. Se vede cum lucrau împreună lucrători și patroni în prăvălii deschise și sub ochii publicului. La stânga este o croitorie; la dreapta o cofetărie; în dosul ei o bărbierie, în fund blănărie. (Din Malet).

Corporația avea obiceiurile ei sau regulamente: Ludovic al IX, puse să se adune în volum regulamentele corporațiilor din Paris. Așa se întocmi „Le Livre des Métiers” de către Etienne Boileau, după care putem cunoaște azi istoria corporațiilor.

Regulamentele fixau precis două lucruri: 1) condițiile pentru a intra într'o meserie; 2) condițiunile de muncă.

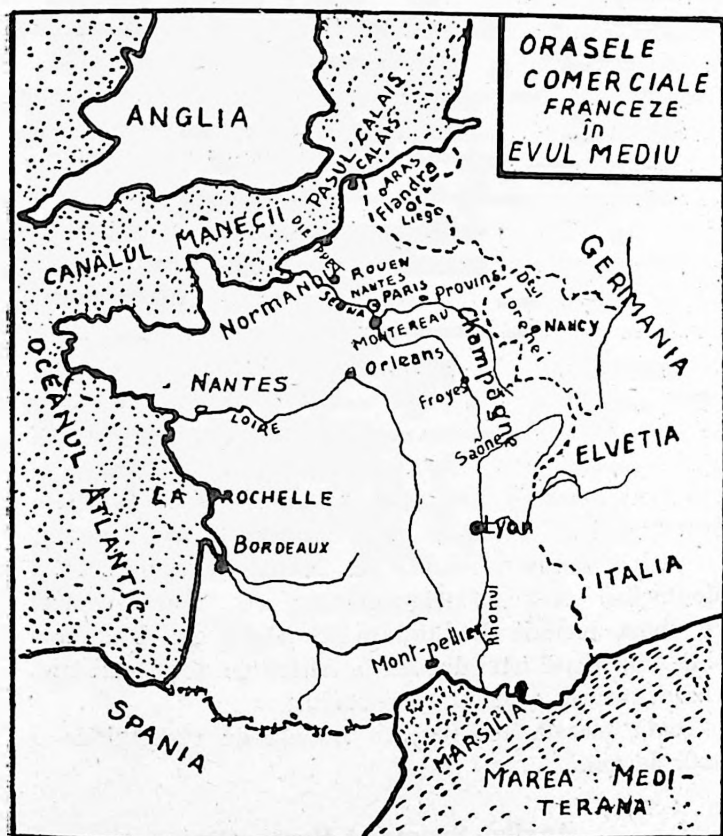
Știm cele trei grade: ucenic, lucrător, patron. Ucenic putea fi cineva dela 6 luni la 10 ani. După aceea devenia calfă, lucrător, în care rang, putea rămânea toată viața, căci locurile de patron erau limitate, ca să nu se întindă prea mult corporația. Deci trebuia să se facă o vacanță, iar atunci să treacă un examen riguros, precum și să plătească diferite taxe, regelui sau seniorului, corporației și fiecărui patron în parte. Regulamentele de lucru fixau cele mai mici detalii: greutatea și dimensiunile obiectului ce se fabrică; calitatea materiei prime' modul de a o întrebuința, etc. Jurații, inspectau și amendau pe cei ce călcau regulamentele. Ei confiscau obiectul care nu împlinia condițiunile regulamentului, îl expuneau la stâlp, și în urmă îl distrugeau. Dacă meseriașul repetă de mai multe ori călcarea prescripțiilor de fabricație, era expus el însuși la stâlp („stâlpul infamiei”).

În fiecare oraș, meseriașii de aceeași specialitate se așezau de obicei în aceeași stradă, formând străzi întregi de aceeași branșe de unde a rămas și azi numele de „str. argintarilor, ferarilor, sticlăriei”, etc.

De multe ori corporațiile nu se înțelegeau între ele, căci adesea într'o branșă erau mai multe corporații cu specialități înrudite, și atunci se porniau procese interminabile pe motiv că una a încălcat domeniul celeilalte. Așa între croitori și negustorii de haine vechi, între postăvari și abagii, etc. fiecare corporație căutând să-și menție monopolul specialității.

Astfel, din folositoare pentru lucrători și consumatori, corporația deveni păgubitoare pentru ambele categorii, căci introdusese regulamente prea severe, îngrădind până la aservire munca industrială și o făcu și rutinară și vrășmașă oricărui progres.

- Comerțul francez în evul mediu, ca și comerțul din alte părți, și ca și industria, trăi prin monopol și prin asociație. Comercianții se uniră în corporații, la început spre a se apăra contra abuzurilor sistemului feu-

De corectat: Pe Sena, între Paris și Rouen, se află orașul Mantes, nu Nantes; mai spre sud, se află Troyes, nu „Froyes“.

dal, mai apoi, pentru a se îmbogăți în detrimentul altora.

În Franța, cea mai importantă corporație fu aceea de la Paris, numită „a comercianților pe apă” („des marchands de l'eau”). Ea organiza caravane comune,

înarmate, căci peste tot pândeau briganzii care adesea erau înșiși seniorii.

Comerțul se făcea greu în evul mediu în Franța și din cauza multelor vămi: pe Loire erau de ex. 70 de vămi, pe Rhone și Saône, 60.

Hansa „negustorilor pe apă” căpătă monopolul navigației pe Sena, dela Montereau până la Mantes. Nicio navă nu mai putea debarca mărfuri la Paris, fără a fi însoțită de un delegat al Hansei, care încasa o taxă.

Comerțul era mai mult de transit. Totuși la epoci fixe, comercianții se adunau în bălciuri ce se țineau în diferite orașe. Cea mai renumită regiune în această privință a fost Champagne, unde se țineau șase mari bălciuri, în Troyes și Provins, organizate astfel încât, când unul se închidea, altul începea, așa că în Champagne era un fel de târg permanent. În celelalte provincii, orașe importante comerciale erau: în Normandia (care se îndreptă de timpuriu spre comerțul maritim) Dieppe, apoi Rouen, care era în relație cu Irlanda, și avea și el o corporație a negustorilor pe apă. Nantes și La Rochelle exportau vinuri, fructe și lână; Bordeaux făcea comerț cu rășină, goudron, vinuri, unt, brânză și carne sărată. Montpellier avea 120.000 de locuitori, făcea comerț cu dimie, pielărie de Cordova, cuțitărie, etc. Din Marsilia numeroase nave duceau în Africa de nord lemnărie, vinuri, uleiuri, săpunuri și postavuri.

Toată această activitate fu ruinată de războiul de o sută de ani.

Anglia, Spania și Portugalia.

În ceea ce privește comerțul Angliei, Spaniei și Portugaliei în evul mediu, avem puțin de spus. Ele fac un comerț aproape numai pasiv. Anglia acordă diferitelor hanse monopolul comerțului său, mai ales hansei Teutonice. Ea vinde mai ales lână întregii Europe, și

în deosebi Flandrei. Apoi metale, cu deosebire cositor. După ce sfârșește războiul de o sută de ani, și chiar mai înainte, începe a se desvolta și în Anglia o industrie națională, care concurează pe cea streină și caută să ia comerțul național din mâna străinilor.

Spania și Portugalia stăpânite de Mauri și ocupate cu continue lupte pentru izgonirea acestora nu dezvoltă un comerț însemnat **național** decât după liberarea deplină și în urma descoperirilor geografice. Dar stăpânirea arabă a făcut să se desvolte atât agricultura cât și industria și comerțul. Aurul nemuncit adus din colonii, în sec. al XVI, le va face să se ruineze.

Să notăm ca punct important comercial Spaniol încă din evul mediu portul Barcelona.

21. Comerțul și Industria în țările române.

Inainte de întemeierea principatelor.

Evul mediu este de o mare importanță pentru istoria neamului nostru, căci atunci s'a format el, atunci s'a constituit în state naționale; este importantă istoria comerțului și a economiei în general a poporului nostru în acest ev și ca o strălucitoare pildă de influență reciprocă între condițiunile economice și starea politică. Comerțului internațional care s'a dezvoltat în evul mediu în părțile noastre, se datorește constituirea Principatelor române.

O adevărată activitate comercială în țările noastre și care să poată fi socotită comerț românesc, nu s'a putut dezvolta decât după înființarea Principatelor. Trebuie să cercetăm însă această activitate și înainte de acest eveniment, căci precum am sus, comerțul de transit ce se făcea în evul mediu prin țările noastre a ușurat, a creat chiar, Principatele române.

Comerțul la Dunăre.

Toată epoca de după retragerea Romanilor din Dacia Traiană sub împăratul Aurelian (271), țările noastre au fost drumul de trece al tuturor barbarilor cari au năvălit în Europa. Să nu ne închipuim însă, cum se

credea altă dată, că Românii s'au ascuns în munți, sau cum susțineau streinii interesați, că toată populația daco-romană a fost retrasă peste Dunăre la 271. În realitate Românii au continuat să trăiască în Dacia, sub toate năvălirile, ducându-și viața când mai bine când mai necăjit, plătind tribut sau muncind pentru năvălitori. Cu unii s'au împăcat mai bine și au dus trai comun, împrumutând obiceiuri, instituții, cuvinte, cum au fost slavii, dar pe care i-a asimilat. Numai după acest amestec și după această asimilare, care s'a întâmplat începând din sec. al VI-lea, se poate vorbi de un popor român, și de o limbă românească.

Urmarea de seamă a retragerii oficialității romane peste Dunăre la 271, și a stăpânirilor mai trecătoare sau mai durabile ale barbarilor în Dacia, a fost însă desființarea orașelor și a vieții orășenești romane din această provincie și reducerea la o viață rurală, o populație organizată în sate, și în gospodării familiale, cu o economie naturală, în care unitatea economică este o familie, care își produce totul de ce are nevoie, și în care schimbul, cât se poate face, este mai mult în natură. În al doilea rând, o altă urmare importantă a părăsirii Daciei a fost desființarea unei puteri centrale de stat, fiind înlocuită, cu autoritatea locală marginală la un sat și ținutul său, aceea a „cneșilor” și „juzilor” sau „judecilor”, dintre care încep să se ridice mai târziu voevozii cu autoritate mai întinsă.

Dar și în acest timp, comerț s'a făcut; un comerț extern fie în folosul streinilor stăpâni vremelnici, fie în folosul popoarelor care se ridicau și se întăreau în state sau cetăți, la granițe.

În primul rând, împărații bizantini au căutat întotdeauna să-și mențină stăpânirea până la Dunăre, dacă nu și în Dacia, și cei mai glorioși dintre ei fundează noi cetăți la Dunăre sau întăresc pe cele vechi.

Așa încă sub Constantin cel Mare și fiii săi, se fac

și întăresc mai multe cetăți pe ambele maluri ale Dunării: Bononia, Novae, Nicopolis, Transmarisca-Turtucaia, Durostorum, Axiopolis, Troesmis, Noviodunum, etc.

Din ele unele, ca Durostorum și Novae, erau totodată și târguri însemnate. Tot așa Troesmis și Axiopolis. În porturile acestea dobrogene, ca și pe uscat, pe drumul ce pornia dela Tropaeum prin Abritus, se făcea din ținuturile noastre un mare export de materii prime spre Constantinopol. Această stare fericită este întreruptă de mișcarea popoarelor mănate de Huni, dar e restabilită mai târziu, prin sec. al VI-lea de Justinian.

Din nou mărfuri bizantine, arme, stofe de lux, se vând în aceste târguri Avarilor care stăpâneau atunci la noi, sau Slavilor supuși lor. Banii bizantini ai lui Justinian se găsesc până prin Ardeal.

Mai târziu, în sec. al IX-lea altă formațiune politică, a Bulgarilor slavizați, ia locul puterii bizantine la sudul Dunării, și comerțul se continuă cu ei. Cetățile bizantine se desființaseră odată cu înfrângerea generalilor cari le apărau. În orașele care le iau locul: Vidin-Bononia, Durostor-Drstr, fac acum comerț Bulgari (Slavi dintre supușii aristocrației militare a Bulgarilor) în locul Latinilor și mai ales Grecilor care făcuseră până atunci.

Din acest comerț pe care Românii l-au făcut cu Bulgarii au intrat în limba noastră o mulțime de cuvinte slavone, căci totdeauna un lucru importat și care nu se produce în țară, sau înlocuește pe cel indigen asemănător se introduce cu numele lui de proveniență. Aceste numiri ne arată și cam ce negoț se făcea: astfel avem numiri slavone pentru unele lucruri de îmbrăcăminte: căciulă, cușmă, opincă, cojoc, suman, catrință, etc. apoi, pânză, postav, multe nume de unelte. Toate aceste cuvinte arată că între cele două maluri ale Dunării se făcea un comerț foarte activ.

Tot așa și poate chiar mai importante și pentru dezvoltarea economică, și pentru cea politică a Românilor

au fost însă relațiile și împrejurările ce s'au stabilit înspre răsărit și marea Neagră și peste Nistru, precum și la nord și apus. peste Carpați. La sud, lucrurile s'au mai schimbat de multe ori: statul bulgar a fost desființat, puterea bizantină s'a întins a treia oară până la Dunăre, apoi și aceasta a fost iar înfrântă în sec. al XIII, de către Cruciați; s'a mai ridicat apoi un imperiu Româno-Bulgar, și se înțelege că și comerțul nostru în spre sud a fost când mai activ, când mai încet, după cum era pace, sau războiu, ceeace alterna destul de des. O unitate se restabilește prin pătrunderea Turcilor în peninsula Balcanică și cucerirea ei în sec. al XIV-lea de către aceștia.

Comerțul pe Marea Neagră.

In Răsărit precum am văzut, un mare eveniment istoric, favorabil dezvoltării comerțului internațional din Carpați și marea Neagră până la oceanul Pacific, este înființarea unui mare imperiu mongolic, „imperiul Tătarilor”, în sec. al XIII-lea.

Sub scutul acestei unificări politice, se începe un comerț activ al răsăritului, „comerțul Levantului”, cu Europa apuseană, pe drumuri care treceau prin țările noastre. Acest comerț era făcut numai în mică parte de Tătarii stăpânitori; el era în mâna Italianilor: mai întâiu, după înființarea de către Cruciați a „Imperiului latin de răsărit” în 1204, Venețienii, cu baze sigure în Pera delă Constantinopol și în Tana delă gura Donului, exploatează prin comerț toate drumurile și ținuturile din partea noastră; mai apoi, după căderea numitului imperiu, prin ajutorul Genovezilor, aceștia au dominația comerțului mării Negre, fiind stabiliți cu învoirea Tătarilor, în bogata și puternica cetate din Crimeea, Caffa, și în Galata la Constantinopol, și, ceeace e mai important pentru noi, în cetățile: Chilia (numită de ei

Lycostomo, adică Gura lupului) unde s'au aşezat pe la sfârşitul sec. XIII-lea, şi Cetatea Albă, (fosta colonie milesiană „Tyras”, şi fostă sub Bizantini când „Cetatea Albă”, când „Cetatea Neagră”). De la Bizantini, Cetatea Albă ajunge în mâinile Tătărilor, care în expansiunea lor pun stăpânire mai ales pe vămi, iar dela ei trece în a doua ujmătate a sec. al XIV. la Genovezi cari o numesc Moncastro. Dela aceştia o cucereşte Alexandru cel Bun la începutul sec. al XV-lea şi rămâne moldovenească până la 1484, când Turcii i-o iau lui Ştefan cel Mare, şi o numesc Akerman.

Chilia, stăpânită deplin de Genovezi numai scurt timp la sf. sec. XIV-lea după ce o ia Mircea cel Bătrân pe la 1403, trece şi ea la Moldova pe la 1465.

Aceste două porturi sunt „plămânii economici” ai Moldovei”. Lor se datoreşte dezvoltarea economică şi politică a Principatelor române şi în special a Moldovei.

Venirea Ungurilor. — Colonizarea Ardealului.

In părţile de Nord şi de Apus, se întinde, comerţul oraşelor germane, sub scutul şi îndemnul statului Ungurilor şi al Poloniei. Ungurii au un mare amestec în istoria noastră, epoca de formaţiune a statelor române.

Ungurii s'au stabilit în Panonia pe la anul 900, şi dela anul 1000 încep să pătrundă şi în Ardeal pe valea Mureşului, desigur un vechiu drum de negoţ. În Ardeal găsesc voievodate româneşti, cum erau şi dincoace de Carpaţi, înfiinţate încă din sec. IX-lea sub stăpânirea Pecenegilor, şi continuând a se întări sub Cumani, pe care Ungurii îi găsesc la noi în această expansiune a lor.

Ungurii, veniţi din răsărit în stare destul de barbară, au găsit la aşezarea lor în regiunea Tisei şi Dunării populaţie slavă, dela care au împrumutat cultură şi insti-

tuții, și în curând au ridicat pretenții de reprezentanți ai culturii și civilizației. Ca și azi, tot așa și în trecut, Ungurii au știut să-și atragă simpatii și foloase din partea apusenilor.

Norocul lor, în vremea aceea, le-a venit din două părți: 1) dela așezarea lor; 2) dela religionea catolică și, prin ea, sprijinul Papei.

Ca așezare, și importanța și puterea statului ungar, vine tot dela drumurile comerciale care, din apus, treceau prin Ungaria și pe la noi.

Pentru asigurarea acestor drumuri și pentru siguranța granițelor dinspre Carpați, ei chiamă și colonizează pe Sași în părțile Sibiului, în sec. al XII (1141—1161), dându-le multe privilegii; iar în părțile Brașovului pe cavalerii Teutoni, prin sec. al XIII-lea (1211), cavaleri veniți dela Ierusalim, după căderea lui sub Turci. Ei aveau misiunea să apere Ungaria în contra Cumanilor dela noi și să stăpânească ce vor putea lua dela ei. (Teutonii au și înființat Câmpulungul românesc). Erau deprinși cu comerțul din timpul șederii în Asia Mică și imediat îl începură și aci. Desvoltarea comerțului lor se face însă numai după fundarea Principatelor române, ai căror principi dau siguranță tranzacțiilor și drumurilor. Sașii dela Sibiu, n'aveau la început nici măcar organizație orășenească. Satele lor se ridică la rang de oraș numai în sec. al XIII. și mai ales al XIV-lea. Până atunci au dus și ei o viață de țărani agricultori și crescători de vite. Ungurii, astfel favorizați de situația geografică și de împrejurări politice, își întind șșuzeranitatea asupra vovodatelor române, ba chiar tind să facă cuceriri în nume propriu în părțile noastre. Un eveniment care turbură această întindere este grozavul jaf pe care Tătării îl fac în năvălirea dela 1241 în Ungaria. Atunci, Ungurii mai chemară și pe Cavalerii din ordinul Sf. Ioan din Ierusalim, Ospitalierii francezii. (1247).

Intemeierea Principatelor.

Din documentul care arată acest fapt și care prevede concesiile și privilegiile date cavalerilor, aflăm și de organizarea Românilor de dincoace de Carpați: Voevodatul lui Litovoi pe dreapta Oltului, deținând drumul Oltului cuprinzând și țara Hațegului din Ardeal și fiind autonom, deși tributar Ungurilor; voevodatul lui Seneslau la Argeș, ajuns acum sub stăpânirea Tătarilor. Din unirea acestor voevodate și din lupta contra Ungurilor pentru independență, a ieșit în a doua jumătate a sec. al XIII-lea principatul Munteniei, sau Țării Românești. Tot prin scuturarea suzeranității ungurești se înființează și Principatul Moldovei la jumătatea sec. XIV-lea.

(Intemeată de Voevodul Dragoș, dar făcută independentă de Bogdan la 1359)

Dar ca să se poată ridica aceste Principate și ca să se formeze chiar, au trebuit să aibă pedeoparte un prilej de îmbogățire, și un rol care să intereseze și pe streinii din alte state; acest mijloc a fost comerțul ce se făcea pe drumurile de comerț ce treceau prin țările noastre, iar misiunea internațională era paza acestor drumuri de o putere arganizată în stat. Deaceea s'au născut și au durat Principatele române, cu toate vitregiile vremurilor, cu toată întinderea puterii turcești mai târziu și neunirea noastră. Să notăm că și alte fapte mari de mai târziu, ca unirea Principatelor, independența, unirea cea mare de azi, se datoresc în bună parte și intereselor economice și politice internaționale, adică misiunii de ordin general ce se așteaptă dela noi.

Astfel, în preajma formării Principatelor și după aceea, găsim în țările noastre un comerț activ al Apusului și Nordului, prin mijlocirea orașelor germane din Ungaria și Polonia, cu Răsăritul, prin Cetatea Albă, Chilia, Caffa,

Constantinopol, sub dominația comercială a Venețienilor și Genovezilor.

Comerțul mai activ se dezvoltă în Muntenia numai după înființarea Principatului; în Moldova, începe cu mult înainte de întemeiere. Dar tot numai după întemeiere s'a putut face un comerț activ românesc; de asemeni, după așezarea unei vieți politice de Stat, s'au ridicat la rang de orașe multe sate care se aflau pe drumurile de comerț. Intr'un cuvânt, drumurile comerciale joacă un rol precumpănitor în viața economică și politică a poporului român. Să vedem care au fost aceste drumuri în evul mediu.

22. Drumuri comerciale în Principatele Române.

Drumurile care treceau prin Principatele românești, puneau în legătură orașele săsești din Ardeal și pe cele germane din Polonia, cu Orientul, pentru comerțul de transit prin țara noastră, deci mergeau toate către Dunăre sau către marea Neagră. Orașele de plecare din Ardeal au fost Sibiu, Brașovul, Bistrița și Rodna. Dintre toate, cel mai însemnat, mai activ și mai puternic, a fost Brașovul. În Polonia punctele de plecare au fost Cracovia, Lembergul (sau Liov), Lublinul și Colomeea. Dintre ele, cel mai important a fost Lembergul (Liovul). Orașele acestea s'au dezvoltat grație privilegiilor de care se bucurau, fiindu-le acordate de rege. Erau mai ales două privilegii după sistemul german, care ridicau anumite orașe: era mai întâi, dreptul de popas obligator (stapelrecht), prin care negustorii din alte părți, în trecere prin orașul respectiv, erau obligați să se oprească un anumit timp (de ex. 14 zile) și să vândă mai întâiu negustorilor locali marfa lor, și numai ce nu vor putea vinde acolo, să treacă să vândă în alte părți. Așa a avut acest privilegiu Lembergul,

Braşovul. Un al treilea mare privilegiu, era drumul obligator: să nu ocolească negustorii oraşul privilegiat. A avut de ex., acest drept, Sibiul faţă de Braşov pentru Ţara Românească.

Drumurile comerciale ale Munteniei.

Dela Braşov, plecau spre Ţara Românească, patru drumuri, prin cele patru trecători ale Carpaţilor: 1) Drumul Buzăului, prin pasul Buzău; 2) al Teleajenului, prin pasul Bratocea (şi pe la pasul Tătarului); 3) al Prahovei, prin pasul Timişului numit azi Predeal, şi 4) cel care trece prin pasul Branului.

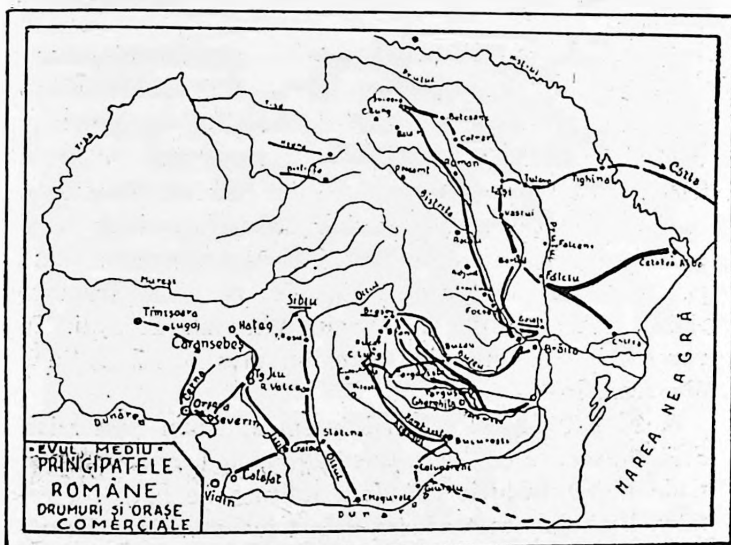

Trecerea Buzăului, (după o stampă veche).

Dintre toate, drumul Branului a fost cel mai umblat de negustori ardeleni, munteni şi levantini. Plecând din Ardeal, el străbătea Ţara Românească şi ajungea la Dunăre. El este cel mai important pentru comerţul Munteniei cu Ardealul. Să le urmărim pe rând.

1. *Pe drumul Buzăului*, înaintau carele negustorilor braşoveni şi munteni, urmând cursul râului Buzău şi

ajungeau la orașul Buzău, cel dintâiu popas mai însemnat. (Buzăul apare încă dela 1431 ca târg, unde Sașii își desfăceau mărfurile. Se pare că avea între locuitori și Secui ,trecuți din Ardeal. Locuitorii Români erau și ei cunoscuți ca negustori și cărăuși, cari aduceau dela Brăila pește la Brașov). Dela Buzău, Sașii cumpărau mărfuri brute ca: vite, oi, piei, ceară, lână, etc., sau mărfuri levantine, și aduceau fabricate bra-

șovene. Dela Buzău, drumul se continua pe malul râului, până la Siret, pe care se mergea cu luntrele până în Dunăre ,apoi încă puțin pe Dunăre în sus și astfel se ajungea la Brăila. Acesta era deci drumul Brăilei. La Brăila se ajungea și pe uscat, părăsind cursul Buzăului înainte de vărsarea lui în Siret. Brăila s'a dezvoltat grație așezării ei la Dunăre, încă de pe la 1350, ca cel mai important port al Munteniei, și ca punct important de legătură cu Orientul. De aci corăbiile încărcate, mergeau la Chilia, la Cetatea Albă și mai departe.

2. *Drumul Teleajenului*, trecea pe la pasul Bratocea și mai ales pe la pasul Tătarului, unde a fost și o cetate de apărare contra Cumanilor dela noi, cetate zidită de Teutoni; ruinele se mai văd și azi lângă Tabla Buții. El trecea pe la un târg, Teleajenul, care se crede a fi fost pe locul unde azi sunt Vălenii de Munte. Dela vărsarea Teleajenului în Prahova, înainte de Gherghița, acest drum înainta pe lângă râul Ialomița spre Brăila.

3. *Al treilea drum, al Prahovei*, prin pasul Timiș, urma valea Prahovei, trecând când pe un mal, când pe celălalt, până la vărsarea râului în Ialomița, de unde se îndrepta spre Brăila ca și cel al Teleajenului. Pe acest drum, s'a dezvoltat, pe vremea lui Mircea, Târgșorul, ca loc de popas al negustorilor ce veniau și pe el și pe cel al Ialomiței, dela Bran. Aci era și loc de vamă pentru peștele adus dela Brăila. Tot pe acest drum se ridică, mai târziu, sub Mihaiu Viteazul, Ploeștii. În apropierea lui era și Gherghița, târg însemnat încă din sec. al XV-lea.

4. *Al patrulea și cel mai însemnat drum comercial, dela Brașov, trecea pela pasul Bran*, unde era vamă și unde regele Ludovic cel Mare ridicase pe la 1370, cetatea Branului, care adesea a fost în stăpânirea Românilor. Drumul acesta era însemnat și prin așezarea în preajma lui a capitalei Munteniei, Târgoviștea. Această apropiere a avut mare influență asupra dezvoltării și a Brașovului și a Târgoviștei. După ce trecea Branul, drumul urma cursul Dâmboviței, pe care se aflau ca popasuri: Rucărul și Dragoslavele (probabil ceea ce se numea în documentele timpului „Cetatea Dâmboviței”) unde se afla și vama domnească. Dela Dragoslavele, drumul atingea Câmpulungul, înființat de Teutoni în sec. al XIII-lea. Aci era o răscruce: drumul se bifurca apucând în două direcțiuni: unul apuca spre Ialomița la Târgoviște, scaun domnesc din sec. al XV-lea. De

aci, dealungul râului Ialomița ajungea la Dunăre, (de unde se aducea la Brașov, peste), iar mai departe cu corăbii și bărci, mărfurile erau duse la Brăila.

A doua ramură a drumului dela Bran, plecând dela răscrucea dela Câmpulung, lua cursul Dâmboviței și ajungea la un popas însemnat, Bucureștii, care aveau să ajungă capitală în locul Târgoviștei, atunci când Turcii își întăriră stăpânirea asupra Munteniei. Dela București, drumul, trecând râul Argeș pela Călugăreni, ajungea la Giurgiu. Aici, în Ostrovul Dunării, a ridicat Mircea cel Bătrân, o puternică cetate de piatră, ca să păzească trecerea peste Dunăre. Când Turcii pun piciorul pe pământul românesc, înțelegând importanța strategică și economică a celor două vaduri muntene, Giurgiu și Brăila, ei le iau în stăpânire deplină, făcând din ele cetăți, ca și la Turnu Măgurele, cuprinzând și ținutul înconjurător: raiă turcească.

Drumurile Olteniei.

II. *Dela Sibiu*, al doilea mare oraș comercial al Sașilor din Ardeal, pleca numai un singur drum, *vechiul drum al Oltului*, care trece prin pasul Turnu-Roșu, unde se ridicase încă din sec. al XIV-lea o cetate de apărare a drumului și trecătoarei, și se vămuiau mărfurile. În sec. XV (1473). Matiaș Corvin, autoriză pe Sibieni să lărgescă drumul dela Turnu-Roșu spre Țara Românească, cu condiția să păzească această intrare în Ardeal. În partea românească, era vamă la „Genune” (Câineni), vamă pe care Mircea o dăruiește la 1415 mănăstirii Cozia, întemeiată de el, pentru ca din veniturile ei să se întrețină. După ce treceau Oltul la Câineni, pe malul drept, călătorii aveau popas la Râmnicul-Vâlcei, unde se aflau și locuitori Sași. Mai departe, drumul urma cursul râului, până la Slatina, unde trecea pe malul stâng. Aici se plătia iar vamă (Radu cel Mare o

dăruiește mănăstirii Govora). La Slatina se ținea Duminica un bâlciu foarte căutat de negustori și cărăuși, chiar de pe la Brașov. Pe malul stâng, drumul mergea până la vadul Dunării dela Turnu Măgurele („Nicopolea cea Mică”, cum se zicea pe atunci). Dincolo, pe țărmul drept, era Nicopolea cea Mare, care pe la 1370 era în mâinile Domnului Român Vlaicu Vodă. Dela acest vad, mărfurile se încărcău în corăbii spre a fi duse pe Dunăre și pe mare mai departe.

Se pare că drumul Oltului, înainte de a trece la Slatina, pe țărmul stâng, se ramifica la dreapta, și, prin Craiova, ajungea la Calafat, unde se plătea vamă pentru mărfurile ce treceau mai departe la vadul Dunării, sau la puternica cetate din față a Vidinului, ajunsă și ea curând sub Turci.

Din pescăriile dunărene din aceste părți, vestite încă de pe la 1247, se aproviziona Sibiul și alte orașe ardelenene, cu pește. Țăranii români din Oltenia, îl duceau cu carele pe drumul Oltului, până la Sibiu.

Un alt drum, din vremuri foarte vechi, era cel care *pleca dela Hațeg*, reședința voevodului Litovoi de la 1247. Acest drum mergea *dealungul Jiului*, prin pasul Vulcan, unde se plătea vamă, ajungea la Târgu-Jiu, iar de aci apuca în două direcțiuni: unul prin Craiova la Calafat, și altul mergea la Turnu-Severin.

Banatul era unit cu Oltenia printr'un drum, care venia dela Timișoara, trecea pe la Lugoj, Caransebeș și intra în Țara Românească pe la Orșova, unde era vamă, pomenită într'un document dinainte de 1373, al lui Ludovic cel Mare.

Drumurile comerciale ale Moldovei.

Mai importante erau două: 1) Drumul Siretului, sau drumul muntenesesc și 2) Drumul tătarăsc, sau al Levantului.

Ambele plecau dela Lemberg, treceau prin Pocuția pe la Colomeea și ajungeau la Sniatyn, târg renumit la granița Moldovei; se trecea apoi de pe valea Prutului la a Siretului, la punctul unde mai târziu se ridicară Cernăuții, care formară și vama de hotar la intrare, se abătea apoi puțin din valea Siretului, pentru a ajunge la Suceava, capitala țării, și cel mai comercial oraș totodată, datorită și privilegiilor ce-i acordară Domnii. Aici era și „vamă mare”. În fine, era un oraș cu caracter cosmopolit, unde Lemberghezii aveau chiar un „fondaco” al lor. Dela Suceava se ramificau cele două drumuri:

1. *Drumul Siretului* (sau muntenesc), mergea pe râul drept al Siretului trecând prin orașele de pe acest râu, unde se întâlnea cu drumurile secundare ce veniau din Ardeal dela Bistrița, Rodna și Brașov. La vărsarea Buzăului în Siret, se unia cu drumul muntenesc al Brașovului și mergea la Brăila. Erau vămi la Bacău și Bârlad pentru Munteni, la Baia și Moldovița pentru Bistrițeni, la Bacău și Trotuș pentru Brașoveni.

2. *Drumul tăărăsc sau al Levantului* pornind dela Suceava, se îndrepta spre Botoșani, de unde se urma valea Bahluiului prin Hârlău, Cotnari, până la Iași. Ceva mai jos de Iași, trecea Prutul pe la Țuțora, și străbătând Basarabia, ajungea la Tighina, unde se termina drumul românesc și începea drumul prin ținuturile tăărăști până la Caffa genoveză.

Când Moldova dobândește Chilia și mai ales Cetatea Albă, la începutul sec. al XV-lea, acest drum se schimbă (sau mai bine se dublează), nu mai trece Prutul la Țuțora, ci se lasă în jos la Vaslui, de aici la Bârlad, de aici apoi la Galați, sau trecând Prutul pe la Fălciu, mergea mai departe pe malul basarabean și ajungea la Chilia sau la Cetatea Albă. La Tighina și la Cetatea Albă erau deasemeni vămi pentru mărfurile ce treceau la Tătari sau veniau dela ei.

23. Negustori și orașe.

Din punct de vedere al negustorilor și orașelor, comerțul român, în evul mediu, s'ar putea împărți în două faze: înainte de întemeerea orașelor, când se făcea mai mult comerț de transit și de către negustori străini, românii făcând cel mult un comerț pasiv; și o a doua fază, după întemeerea orașelor, și mai ales dela întemeerea Principatelor, când se dezvoltă și un comerț mai activ local, și făcut și de comercianți români. Chiar întemeerea multor orașe se datorește străinilor. Germanii au fost întemeetorii celor dintâiu orașe românești. Ei veneau mai ales din Ungaria, precum am văzut, sau din Polonia. Cu ei veniau și Unguri, și foarte puțini Poloni. De aceea și populația primelor orașe române este germană și, în parte, ungară, și totodată organizarea orașelor noastre este germană, adoptându-se chiar diferite numiri de autorități germane, precum: pângari (Bürger), șoltuz (schultheis), pârčălab (Burgraf, — reprezentantul Domnului).

Negustori streini.

Astfel, *negustorii germani* veniți din Ungaria și Polonia, aduc cu ei și primele elemente de cultură orășenească, dar mai ales, ei sunt negustorii țărilor române, având reprezentanța diferitelor orașe străine depărtate. Cu vremea, ei se asimilează și dau astfel un prim avânt comerțului național românesc. În al doilea rând, au făcut comerț în primele timpuri, la noi, *Italienii*. Aceștia însă nu s'au așezat niciodată stabil. Cel mult au stat în orașele dela marea Neagră și de pe Dunăre, iar prin țările noastre au fost numai trecători: erau un fel de „curieri internaționali”, vânzând peste tot produsele fabricate italiene sau orientale, și cumpărând produsele

naturale locale. Românii nu s'au apropiat prea mult de ei, ba chiar, uneori, au avut lupte și conflicte.

Armenii, în schimb, sunt elementul care ne pun mai intens în legătură cu răsăritul și iau parte la organizarea comerțului orașelor noastre. Din cauza întinderii puterii turcești în Asia, peste țara lor, ei se răspândesc în părțile răsăritene și centrale ale Europei. În două rânduri emigrează ei: în sec. al XI și al XIV-lea (a doua jumătate). Pe drumul Levantului, trecând pe la Caffa, ei au ajuns, în a doua emigrare în orașele germane din Polonia, mai ales în Lemberg, și de aici au venit și la noi, pe vremea când se întemea principatul Moldovei. Alții vin direct din Constantinopol, când Turcii îl cuceresc. Ei erau cei mai în măsură să facă comerțul nostru cu Orientul, căci aveau și o lungă experiență comercială și legături întinse în lumea Orientului. De aceea lor se datorește în mare măsură înflorirea economică de care s'au bucurat țările noastre până prin sec. XVI-lea.

Dar rolul acesta l-au împlinit Armenii mai ales în Moldova, și mai puțin în Muntenia. Aici, elementul de legătură cu Orientul au fost mai mult *Grecii*, care au ajuns până la noi tot în urma invaziunii turcești. Când Turcii își întind stăpânirea asupra țărilor noastre, Grecii sunt cei care profită mai mult prin comerț, căci Turcii căutau câștiguri nemuncite din vămi, biruri, plocoane. Grecii au ajuns cu vremea, bancherii imperiului Otoman și ai Domnilor români. Evreii, bancherii medievali ai Apusului, în evul mediu și până târziu, în cel modern, nu se pomeniau prin țările noastre.

Negustorii români.

După cele ce am spus mai sus, s'ar putea crede că tot comerțul român în epoca de care ne ocupăm, era numai în mâini străine. Aceasta însă nu

este decât o aparență. Mai întâiu cei mai mulți din străinii comercianți imigranți, se asimilau, se românizau și, după câțva timp, simțiau românește și se opuneau celorlalți străini veniți mai recent. Orașe care la început erau mai mult nemțești sau ungurești, cum au fost Câmpulung, Râmnicul-Vâlcei, Baia, ajung cu vremea să nu aibă decât Români, deși străinii începători n'au

(„Intoarcerea dela bălcu”, tablou de Grigorescu).

plecat niciodată din ele. În al doilea rând, populația românească locală, sau cea din satele înconjurătoare, începând, mai întâiu cu cărăușia, imigrează cu vremea la orașe și îmbrățișează comerțul. Dar, cu întemeierea Principatelor, comerțul devine românesc și în alt mod: Domnul și boierii sunt cei mai mari comercianți; ei având puterea politică și economică, prin marile moșii ce posedau, și produsele agricole, sunt cei dintâiu care îmbrățișează comerțul în mare, fiind acesta cel mai sigur mijloc de a-și procura, în vremurile acelea, moneda necesară Domnului, pentru administrație, și tuturor din clasa conducătoare, pentru cumpărarea lucrurilor de lux străine. (Putem admira cinstea în care clasa suprapusă de atunci ținea comerțul).

Cei mai de seamă Domni, se ocupă cu negoțul în mod

obișnuit. Ștefan cel Mare vindea morun, prin oameni de ai săi, la Lemberg. Tot așa, și ceilalți Domni, au făcut comerț cu pește sau alte produse, rezervându-și chiar monopolul pentru unele din ele. De altă parte, mărfurile cumpărate sau vândute de Domn erau scutite de vamă în țară, și se intervenia și la vecini să se scutească, sub condiția reciprocității pentru mai marii de acolo.

Boierii făceau și ei comerț, precum am spus, în legătură cu moșiile mari ce posedau, dar și în legătură cu slujbele. Așa, vameșul cel mare, care avea în concesiune vama, făcea și comerț, fiind în contact cu comercianții străini. Toți boierii mari făceau comerț cu străinătatea, iar cei mici făceau cel puțin un negoț mărunț, în care nu era nevoie de capital mare sau de influență mare. Ni s'au păstrat nume de mari boieri cari erau totodată și mari negustori, în timpul lui Alexandru cel Bun (Mihul Logofătul), al lui Ștefan cel Mare sau Vlad Țepeș (Stoica Armașul), etc.

În arhivele Sibiului și Brașovului s'au găsit și s'au publicat diferite socoteli de comerțul făcut cu Moldova și mai ales cu Țara Românească. Din acestea aflăm care erau negustorii și care erau orașele românești cu care se făcea comerț de către Sași, în trecut.

O r a ș e.

Orașele comerciale vechi românești, au fost:

In Muntenia: Argeșul, vechea reședință domnească; *Câmpulungul*, de care am vorbit cu prilejul arătării drumului dela Bran. La începutul sec. al XVI-lea nu se mai găsesc în el decât nume de negustori români, deși fusese înființat de Teutoni. Avea vechea organizare germană, cu un Jude, (ceeace era în Moldova Șoltuzul) și 12 pângari, ținând corespondență pe la 1524 cu Brașovenii în limba germană; avea și pârčalab domnesc. *Piteștii* sunt un târg mai mic; *Târgoviștea*, fiind atâta vreme canitală,

s'a bucurat de o însemnătate comercială deosebită. Aci se aflau, pe lângă negustori români, și mulți străini, și comerțul ei se făcea cu mărfuri din cele mai diverse proveniențe. În aceeași regiune, s'a dezvoltat Târgșorul, apoi pe valea Prahovei, Câmpina, că târg al mocanilor de pe aceeaș vale. Mai departe, Teleajenul; apoi un târg azi dispărut, al Săcuenilor, după care s'a numit, până a dispărut și el, județul dintre Prahova și Buzău, (zis pe slavonește sud Saac), și ca o amintire a posesiunilor și colonizărilor ce au avut în sec. al XIV-lea în părțile acestea regii unguri (Ludovic cel Mare, de ex.). Un alt oraș care a decăzut, a fost Gherghița. Tot așa Floreștii din județul Ilfov. Bucureștii aveau să se ridice la mare importanță numai în sec. al XVI-lea, dar cu mult înainte el este popas și loc de comerț, în drumul Giurgiului. Giurgiul, capătul drumului dela Brașov, se dezvoltă ca oraș mai ales după luarea în stăpânire de Turci. Am văzut importanța *Buzăului*; am vorbit de asemeni despre *Brăila*, ținta la care ajungea atâtea drumuri. În apus, am amintit cu ocazia drunurilor, Slatina și Râmnicul Vâlcei, pe lângă celelalte de mai mică importanță. Pe malul drept al Dunării, Durostorul (Silistra) a fost în stăpânirea lui Mircea.

In Moldova, avem mai întâiu marile porturi dela gurile Dunării și marea Neagră, *Chilia și Cetatea Albă*, cu rădăcini în antichitate și formând cheile puterii economice și politice totodată ale Moldovei. Aceste două orașe au atras întinderea Moldovei până la mare și tot ele i-au atras legăturile cu Polonia și cu Apusul, care avea interes să fie în legătură cu stăpânul care garanta siguranța drumului Levantului dela Cernăuți, granița Poloniei, până la marea care continua drumul spre Caffa și Constantinopol. La 1475, când Turcii cuceresc Caffa, soarta Chilie și Cetății Albe, era hotărâtă. Ștefan cel Mare cu pătrunderea lui politică, vedea aceea: de aceea el trimite oaste moldovenească să lupte în Cri-

meea contra Turcilor. Dar ei pieriră apărând Caffa, care căzu în mâna Turcilor. Cu aceasta și cetățile Moldovei pierd orice viață. Genovezii fugari, trec prin ele în spre Italia. Nu trece mult până ce Turcii, urmându-și ținta, atacă și cetățile moldovene. Ștefan caută să intereseze la apărarea creștinătății și pe Apuseni, în primul rând orașele italiene, Veneția, Roma, Florența. Dar afară de felicitări pentru victoriile proprii, nu capătă altceva. De aceea la 1484, Ștefan pierde Chilia și Cetatea Albă. Venețienii nu numai că nu compătimesc măcar aceste pierderi ce nu-i mai priveau de mult direct, dar cum tocmai erau în legături favorabile de comerț și concesi

Chilia Nouă în secolul XVIII.

cu Poarta, felicitară pe Mahomed al II-lea, pentru cucerirea făcută în dauna fostului lor aliat.

Cu această pierdere slăbește și comerțul internațional al Poloniei prin Moldova.

În interiorul Moldovei (în legătură cu drumurile, ca și în cellalt Principat), s'a ridicat la mare însemnătate, în primul rând *Suceava*, ea fiind capitală, apoi reședință a Mitropoliei și având și vamă mare. În vecinătate se desvoltă numai până la sfârșitul domniei lui

Ștefan, Siretul, unde Domnia avea mori. Mai erau Dorohoiul, Botoșanii, Hârlăul, de unde era mama lui Petru Rareș, și reședință mai ales la bătrânețe a lui Ștefan. Tot prin interesul Domnilor se dezvoltă mai târziu Cotnarii. Baia își avu începerea și dezvoltarea din legăturile cu Bistrița. Ea a fost înființată în sec. al XIII-lea de coloniști saxoni catolici. De aici a luat Alexandru cel Bun pe soția sa Ringala. A fost prima reședință a țării, pe vremea întemeetorului Bogdan. Alte orașe vechi sunt: Roman (sec. XIV), Câmpulungul Bu-

Bâlcium la Bacău, (tablou de Grigorescu).

covinei (din sec. XIII), Bacăul, la început mai mult unguresc, Neamț, Trotuș, Putna, care azi nu mai este și nici nu se mai știe unde era; Crăciuna, în vecinătatea căreia se înființă mai târziu Focșanii, care nu erau prin sec. XV. În fine Adjud, Iași, Cernăuți, Hotin, Soroca, Orhei, Bârlad.

Mărfuri și monede. — Vechile tratate comerciale.

Când vom cerceta, mai jos, tratatele comerciale încheiate de Domnii Principatelor române, cu diferite orașe străine, vom vedea atât mărfurile cu care se făcea negoț cât și banii cari „umblau”. Insemnăm aci ca-

racterele generale ale comerțului românesc în acea vreme. Ca transit, se făcea desigur comerț cu produsele de lux orientale: mirodeniile Indiei și Arabiei, mătasea și hainele din ea ca și din stofe fine, dela Constantinopol și de mai departe. Din nord și apus, dela orașele săsești sau germane, ori de mai departe dela cele italiene, treceau pe la noi fabricate, în special textile, postavuri de felurite calități, și unelte de metal, arme, lucruri de artă. Aceleași mărfuri formau și obiectul importului nostru. În ce privește exportul, noi vindeam aproape exclusiv produse brute ale solului, sau agricole, ca cereale, animale și produsele lor: lână, piei; peștele forma un articol foarte important de export; nu mai puțin erau căutate mierea și ceara. Abia spre sfârșitul evului mediu și la începutul celui modern, dacă se exportă în mică măsură produse ale industriei casnice. Nu s'a dezvoltat la noi în acea vreme o industrie, nu pentru export, dar nici măcar să satisfacă consumul intern. Cauzele vor fi fost mai multe, dar una principală era privilegiile mari ce Domnii noștri au dat industriei săsești. Nicio piedică nu era pusă intrării fabricatelor săsești în țara noastră. Deaceea aflăm adesea că Domnii, pentru lucruri mai de seamă, ca repararea unui candelabru, lucrări de geamgerie, chiamă meșteri dela Brașov sau dela Sibiu.

Monedele care circulau prin țările noastre erau de prin părțile cele mai depărtate: ungurești, polone, germane, italienești, bizantine etc. ceeace este încă o probă de un comerț activ internațional în țările române. Au bătut și Domnii români monede naționale, imitând fie pe cele bizantine, fie pe cele apusene, dar nu aceste monede au fost mijlocul principal de schimb ci cele streine, iar când acestea nu se ajungeau se făceau plăți însemnate în natură.

În Muntenia, înainte de întemeerea principatului au circulat *perperii* bizantini și *dinariii* ungurești. Aceștia

din urmă se numesc mai târziu dinarii Banului, căci se băteau de diferiți Bani, ca cel al Slavoniei, al Severinului, iar la urmă s'au zis simplu: bani. Domnii munteni au bătut și ei perperi: „perperul muntean”.

În Moldova, se întrebuița mai ales *gross*-ul, imitație a groschen-ilor germani fabricați în Ungaria și Polonia. Sistemul monetar din care făcea parte *gross*-ul cuprindea și alte numiri de monede, ca „fertunul” (dela viertel) adică sfert din moneda principală Marca, dar numai *gross*-ul era moneda reală, bătută, celelalte erau numai de calcul. Toate aceste numiri de monede le întâlnim în tratatele de comerț ale Domnilor.

Vechile tratate comerciale ale Țării Românești și Moldovei.

Principatele, înființate ca un efect al comerțului și al drumurilor comerciale, influențează la rândul lor, comerțul. Înainte de întemeerea lor, regii unguri acordau privilegii orașelor săsești nu numai în Ardeal și Ungaria, ci și asupra ținuturilor noastre până la Dunăre. După întemeiere însă, aceste privilegii nu mai au efect decât dacă sunt întărite și de Domnii noștri. Aceste scrisori de privilegii sunt adevărate tratate de comerț. În ele se specifică mai ales vama care trebuia să se plătească, la diferite mărfuri și pe diferitele drumuri de comerț, sau anumite scutiri de vamă, toate acestea cu reciprocitate. Cel mai vechiu document de privilegii acordate Brașovenilor de un Domn român îl avem dela Vladislav sau Vlaicu Vodă la 1368. El este repetat, și mai amănunțit întocmit, de către Mircea cel Bătrân la 1413. În Moldova cel mai vechiu privilegiu este dela Alexandru cel Bun acordat Lembergezilor, la 1408, altul dat Bistrițenilor și Brașovenilor la 1412. Aceste privilegii au fost întărite de toți Domnii următori. Pentru Muntenia, comerțul extern culminează în

timpul domniei lui Mircea cel Mare; iar pentru Moldova, în timpul lui Ștefan cel Mare.

Tratatul, sau privilegiul lui Mircea, care se întitulează „*Domn peste întreagă țara Ungrovlahiei, și peste părțile de dincolo de munți (Făgăraș și Amlaș), și spre cele tătărăști, și peste amândouă laturile Dunării întregi, până la Marea cea mare și din mila lui Dumnezeu și stăpânitor al cetății Dârstor*” — confirmă și arată detaliat privilegiile vechi ale Brașovenilor. Acest privilegiu este în două exemplare: unul în slavonește și unul în latinește, completându-se unul pe altul. (I-iul, la 6, al II. la 25 August, 1413).

După acest privilegiu se plăteau următoarele taxe vamale la Rucăr: La import: „Un vilar (velours-catifea de lână) de Ipriu (Ypres în Belgia) va plăti 1 fertun (24 ducați sau bani); dela cel de Luvia (Louvain) se va lua 1 perpera (18 ducați); dela cel de Colonia, 12 ducați; dela cel din Cehia sau Polonia, 6 ducați. Bucățile începute nu plătesc nicio vamă”. Deasemeni nu plătesc cismele și pălăriile („șăpci frânțești”) fabricație săsească, brașoveană. Nu plăteau vamă nici alte mărunțișuri brașovene ca: fier, săbii, bohou (postav grosolan), pânză de cânepă și de in, traiste, cuțite, arcuiri, funii, blăni și cojoace. O scutire, care — precum am amintit deja — împiedecă să se desvolte o industrie națională.

La export: pentru pește, se plătia vamă la Brăila pentru o majă, un perper, apoi se mai plătia și la Târgșor și la Târgoviște, de fiecare car de pește câte un pește; la Dâmbovița (Dragoslavele) de carul de pește, un pește; pentru fiecare cal legat de car, 1 Ducat (1 denar), — (se luau totdeauna mai mulți cai de rezervă pentru locurile grele). Din pește se mai lua vamă și la Rucăr. La Dâmbovița se mai lua: pentru un cal încărcat, 3 denari; pentru unul slobod, 1 denar. Pentru vite și produse animale se plătia numai

la Rucăr: de o majă de ceară, 12 ducați; un bou sau vacă 3 ducați și așa mai departe, diferite taxe pentru: berbeci, porci, piei de cerb, burdufuri de brânză, piei de fiară (dintr'o sută de piei, se iau trei). Mărfurile ce nu sunt numite sunt scutite.

La tranzit: taxa este de 3% atât pentru cele ce se trec din Ardeal peste Dunăre (fără a mai plăti și când se întorc cu ele înapoi), cât și pentru cele aduse de peste Dunăre. Vlaicu Vodă scutia de vamă mărfurile trecute din Brașov pela Brăila; Mircea suprimă favoarea. Vedem că se aduc de peste Dunăre: piper, șofran, cuișoare, bumbac, țesături de păr de cămilă (camelot) etc.

Tratatul, sau „privilegiul”, se încheie cu o clauză, întărită și de Domnii următori, care oprește pe Români de a se folosi de dreptul de „oprire”, foarte uzitat pe acele vremuri. Acest drept de „represalii” consista în oprirea mărfurilor oricărui negustor, nevinovat desigur, pentru pagubele ce ai suferit dela vreun compatriot de al său. Mărfurile oprite nu se liberau decât atunci când păgubașul opritor a fost despăgubit, de cel vinovat, în urma judecării, sau de bună voie. Un mijloc sigur și comod de despăgubire și de garanție, dar care împiedica relațiile comerciale.

Privilegiul dat de Alexandru cel Bun Lembergului este imitat după cel pe care Lembergezii îl avuseseră mai înainte cu principii tătari, și e făcut după sistemul tătăresc.

Se plătiă o vamă de hotar la Cernăuți, o vamă de ieșire în localitățile pe care le-am arătat la descrierea drumurilor Moldovei, iar între acestea, o vamă mare la Suceava. Suceava avea și privilegiul de a cumpăra cu preferință postavurile destinate a fi vândute în țară. Vama este de 3 groși de marcă la valoare. La exportul spre Tătari se plătește vama pe greutate pentru mărfurile de tranzit (1 rublă la 12

cântare) sau pe valoare pentru mărfuri indigene. Mai sunt și vămi locale. Tătarii sunt mai favorizați. Taxele sunt exprimate mai mult în gross-i.

Se importă: postavuri, pălării, coarde de arc, săbii; se exportau: mărfuri tătărești: mătasea, piperul, camha, tebenca (tot mătăsuri), tămâie, vin grecesc, iar din țară: vite, porci, oi, veverițe, piei nelucrate. Este monopolizat comerțul cu jderi, caii moldovenești cei buni, argintul și ceara. Domnul are drept de preemiune asupra argintului topit din Ungaria.

Privilegiul recunoaște Lembergezilor drept de fondaco la Suceava, fără cârciumă, berărie, fabrică de mied, măcelărie și pielărie.

Aceste tratate pun țările noastre în legături permanente și sigure cu apusul cel mai depărtat, prin intermediul orașelor cu care ele se încheiau.

I n c h e e r e

Cele ce am spus despre comerțul român privesc o epocă de formare a vieții noastre economice și politice, și totodată o epocă de întărire și înflorire, după care urmează o scădere, provocată de subjugarea turcească. Această primă epocă a istoriei noastre economice ține până la întinderea puterii turcești asupra Ungariei (1540), ceea ce ne taie legăturile cu Apusul și ne silește numai la un comerț mai mult unilateral: spre orient, și sub privilegii forțate pentru Turci.

În acea primă epocă, într-o vreme când peste tot se făcea un comerț al orașelor, fără o legătură cu caracter național, noi am avut un comerț național, căci se făcea sub supravegherea și reglementarea Domnului, interesat la încasarea vămile, și la aplicarea privilegiilor sale, încât era un comerț unitar al Principatului și după un sistem relativ unitar.

Dar, sau tocmai deaceea, comerțul profita unei mâni de oameni, în primul rând Domnului și boierilor: „țara — zice d. Iorga — se ținea tot din plugăria îndătinată și din creșterea vitelor”.

Intemeierea Principatelor a dat naștere, clasei boierești prin favoruri, sate dăruite, privilegiile acordate de Domn, celor ce-i aduceau servicii mai ales în războaie. Vechea organizație familială a satelor noastre, poaie. Vechea organizație familială a satelor noastre, într-o organizație feudală cu boieri stăpânitori de mari moșii și țărani legați de pământ, șerbi ca și în apus. Din neamul cnejilor liberi deplin, și conducători de sate odinioară, mulți cad în stare de șerbie ei înșiși, iar acolo unde neamul lor a fost numeros, iar vechii locuitori conduși au emigrat spre moșiile boierilor (unde găsiu condiții ușoare și pământ destul) acele sate s'au transformat în sate de răzeși, sau moșneni, fără niciun drept la conducere, dar liberi. Ei sunt însă minoritatea. Sistemul vremii este feudalismul care la noi durează mai mult de cât în apus.

PARTEA III-a.

COMERȚUL ȘI INDUSTRIA IN TIMPUL MODERN

25. Generalități.

Sfârșitul secolului al XV-lea aduce schimbări mari în viața politică și economică a lumii vechi: o nouă eră începe, — evul modern. Sunt multe schimbări și multe fapte noi care desparte vechea stare de cea nouă, adică evul mediu de evul modern, dar cel mai însemnat fapt sunt marile descoperiri geografice: drumul cel nou spre Indii, prin înconjurul Africei de către Portughezi descoperire urmărită cu stăruință timp de 80 de ani, dela 1419 până la 1498, și descoperirea Americii de către Columb la 1492, marele Genovez care lucrează cu ajutorul și în folosul Spaniolilor.

Istoria politică modernă se obișnuiește a se începe dela căderea Constantinopolului sub Turci, la 1453. Pentru istoria economică, însă, evenimentul mai important nu este acesta, ci marile descoperiri, mai sus amintite, deci anul 1492. În realitate, nu putem însemna cu o dată fixă trecerea dela un Ev la altul, ci există o perioadă mai lungă de trecere, în care fapte istorice și instituții noi pregătesc o transformare a lumii. (De altfel chiar și în istoria politică, mulți istorici încep evul modern tot cu anul 1492).

Am arătat la începutul capitolului despre evul mediu că trecerea la evul modern este mai importantă decât dela cel antic la cel mediu. Intrăm acum în așa numita fază a oceanelor în ce privește comerțul mondial, și vom vedea accentuându-se caracterul internațional și mondial al comerțului, și a interdependenței economice dintre state, stare care face mai ales nota caracteristică a timpului nostru.

Popoarele comerciale în evul modern.

În sec. al XVI-lea comerțul internațional este în mâna Portughezilor și Spaniolilor, ca urmare a fericitelor lor descoperiri geografice; în sec. al XVII-lea. deținătorii comerțului mondial sunt mai întâi Olandezii, apoi Englezii, care continuă a-l stăpâni aproape până astăzi, după o concurență și o luptă aprigă colonială cu Francezii în sec. al XVIII-lea; cu Germanii în sec. al XIX-lea; iar în acelaș veac al XIX-lea concurați cu succes de Americani, cari, azi după războiul le-au luat aproape înainte, în unele domenii.

Caracterele deosebitoare ale evului și comerțului modern.

Evul modern se caracterizează, în primul rând, printr'o prefacere a organizării politico-sociale a lumii medievale: în locul feudalismului, se introduce o viață națională prin formarea de state naționale unitare sub forma de monarhii absolute, născute mai ales ca urmare a luptelor dintre papalitate și puterea laică a principilor. Războiul de o sută de ani a contribuit de asemeni la întărirea regalității în Franța. Clasa burgheză se întărește și devine un element important în organizarea socială modernă. Se formează armate permanente la dispoziția șefului statului, ceea ce ajută și

mai mult la înfrângerea puterii nobililor. În sânul bisericii catolice se produce o mare ruptură: reforma religioasă, un fenomen care are și multe urmări politice și economice. Un mare progres cultural se arată prin „Renaștere”. Diferite descoperiri științifice schimbă mentalitatea medievală și ajută la descoperiri de drumuri și regiuni noi. *Intr'un cuvânt, trecerea dela evul mediu la cel modern înseamnă o mare și multiplă revoluțiune: „o revoluție politică și socială, prin ruinarea vechiului sistem medieval; o mare revoluție intelectuală, Renașterea; o mare revoluție religioasă, Reforma; o mare revoluție economică, în urma descoperirilor geografice și științifice.”*

Caracterele speciale ale comerțului modern.

Comerțul nu se mai face de orașe ca în evul mediu, ci de către statele naționale care se formează. Ca și în epocile anterioare, comerțul are caracterul de monopol, în folosul unei națiuni, fie ca monopol chiar al statului, fie concesionat unor mari societăți naționale. Și cum aceste state sunt formațiuni mai puternice de cât orașele, lupta pentru menținerea privilegiului este aprigă. Această luptă se dă mai ales pentru stăpânirea de colonii cât mai întinse. Sistemul colonial se deosebește în mare parte de cel antic. Domeniul geografic în care se exercită comerțul este altul decât înainte: în locul mării Mediterane, drumurile comerciale brăzdează acum oceanele: oceanul Indian și cel Atlantic. Deaceia altele sunt și popoarele care trec pe primul plan al activității comerciale, și anume acelea care au la îndemână noile drumuri, sau care au puterea să le domine: Portugalia și Spania la început, Olanda și mai ales Anglia mai pe urmă. Populații noi din ținuturile descoperite, cu cultură deosebită de cele cunoscute în lumea veche intră în scenă, dar pe când ciocnirea dintre cul-

turile vechi dădea naștere la influențe reciproce și la transformări generale, noua ciocnire de civilizații, a lumii vechi și a celei noi, aduce o totală și crudă distrugere a celei din urmă (americane).

În fine prin același fapt al descoperirii de mari regiuni necunoscute, cu produse noi, se schimbă și obiectul comerțului în bună măsură: ca obiecte de import pentru Europeeni se adaugă pe lângă vechile mirrodenii orientale, o mulțime de produse noi, cunoscute azi sub numele de „coloniale”, cum sunt zahărul, cafeaua, etc.; iar pentru cumpărarea lor se exportă produsele europene fabricate sau agricole, ca vinul, obiecte de găteală sau de îmbrăcăminte. În prima perioadă (Portughezo-Spaniolă) monopolul acestui comerț este urmărit cu o forță aproape sălbatecă, și totodată are un caracter de speculă fără margini.

Descoperirile științifice.

Descoperirile și invențiunile științifice cari au ajutat la transformarea lumii ca și la descoperirile geografice au fost următoarele:

1) *Iarba de pușcă*, cunoscută de foarte multă vreme de către Chinezi, dar întrebuintată de Europeeni abia în sec. al XV-lea și imediat aplicată la armele de luptă, (pe când Chinezii o întrebuintaseră numai pentru artificii). Prin aplicarea ei la luptă, se schimbă cu totul caracterul războaielor. Acum se putea ucide dela distanță: lupta cavaleriească încetă. Numai așa, au putut Spaniolii să cucerească cu o mână de oameni, regate întregi în America.

2) Altă invenție însemnată a fost *hârtia de cârpe* și mai ales *tiparul*. Tiparul a fost inventat de Guttenberg la jumătatea sec. al XV. Acum cărțile s'au putut tipări cu înlesnire, s'au ieftinit, și astfel cultura s'a răspândit cu repeziciune.

3) *Busola*, cunoscută de mai mult timp se perfecționează și începe a se întrebuița cu succes la orientarea pe mare și astfel navigatorii nu mai sunt nevoiți să se țină aproape de coastă, ci pot să se avânte în largul mării și oceanului.

4) *Perfecționarea navelor*. Se construiește un tip nou de navă: caravela lungă de vreo 30 de metri și cu pereții mai înalți, așa că putea înfrunta valurile mari ale oceanului, având și o iuțeală mai mare, (de 10 km. pe oră).

În fine *renașterea culturală*, aduce progresul cunoștințelor de tot felul: oamenii reiau ideile vechilor Greci, cum era și ideia despre sfericitatea pământului, și părăsesc superstițiile medievale.

MARILE DESCOPERIRI GEOGRAFICE.

26. Descoperirile Portughezilor. — Comerțul Portugaliei. — Sistemul său colonial. — Cauzele decăderii comerțului portughez.

Cauzele descoperirilor geografice.

Cauzele cari au dus la descoperirile geografice din sec. al XV-lea sunt mai multe și de naturi diferite. În afară de progresul științific care punea din nou în circulație ideile geografice ale Grecilor antici, erau mai ales cauze de ordin economic. Popoarele noi care se formează doresc cu toatele îmbogățirea. Mijlocul cel mai ușor de îmbogățire, în vremea aceea, era comerțul și anume comerțul cu Orientul, în special cu India. Dar acest comerț era în mâna Italienilor. Două drumuri serviau pentru aducerea produselor orientale în Eu-

ropa: unul trecea prin marea Neagră, și era în mâna Genovezilor; altul venia prin Egipt la Alexandria și era în mâna Venețienilor. Atât Genovezii, cât și Venețienii nu aduceau mărfurile orientale ei direct dela sursă, ci le primeau dela Arabi, cari, după ce încetaseră de a mai fi o forță politică, se mulțumiau cu rolul de intermediari între Asia și Europa. Chiar după ce Constantinopolul cade în mâna Turcilor, Italienii continuă a avea dela Turci concesiunea comerțului oriental, deși în condițiuni mai defavorabile decât înainte. Din cauza monopolului ce aveau Italienii asupra acestor drumuri comerciale, era natural ca alte popoare care ar fi voit să facă și ele acelaș comerț, să caute alte drumuri spre Orient. Ele s'au gândit atunci la posibilitatea unor drumuri prin sudul Africei, sau prin înconjurul pământului. Cauze politice-sociale au făcut ca descoperitorii noilor drumuri și pământuri să fie tocmai Portughezii și Spaniolii. Portughezii și Spaniolii termină la sfârșitul sec. al XV-lea luptele contra Maurilor pentru liberarea țărilor lor. Poporul se deprinsese cu aceste lupte cu caracter național și religios. O mulțime de luptători dornici de aventuri nu mai aveau întrebuintare. Ideea de a duce lupta pentru întinderea religiunii creștine în dauna păgânismului, prindea deci cu mare ușurință mai ales că îndemna la aceasta și dorința de câștig prin puțința de a pătrunde pe alte căi în acel Orient minunat.

În special pentru Portugalia, o țară de coastă, fără posibilități de câștig prea mare în interior, expansiunea în afară pe calea oceanului care îi stă la îndemână era o mare necesitate. Putem găsi o asemănare de situație favorabilă navigației între Fenicienii de altădată și între Portughezi. Situația pe care o aveau cei dintâi la marea Mediterană, o au cei din urmă la oceanul Atlantic. Chiar sistemul colonial portughez a fost identic cu cel fenician, ceea ce a fost o greșeală, căci

vremurile fiind altele, și concurenții moderni mai îndemânatici, Portughezii au pierdut foarte curând foloasele ce le-au adus descoperirile lor.

Descoperirile portugheze.

Descoperirile portugheze și spaniole nu sunt cele dintâi. Am văzut că Normanzii au atins cu mult înainte America de Nord, iar în ce privește Africa, navigatori francezi au descins în sec. al XIV-lea pe „Coasta aur” și „Coasta de fildeș” (în golful Guineii) numite astfel, pentru mărfurile ce se găseau în aceste părți. Dar aceste explorări au rămas fără rezultat practic. Descoperirile Normanzilor au rămas necunoscute, iar Francezii au fost împiedecați de războiul de o sută de ani, de a se folosi de descoperirile lor.

Descoperirile Portughezilor încep la 1419. Inițiatorul explorărilor portugheze a fost principele Henric, (1394—1460) al patrulea fiu al regelui Ioan I, numit pentru zelul său în dezvoltarea navigației, Henric Navigatorul. Acest principe creează o școală de navigație la Sagres. Rând pe rând Portughezii ating capurile: Bojador, Alb, Verde, descoperă gura Congului (1485) după ce trecuseră Ecuatorul încă dela 1471. În 1487, Bartolomeu Diaz, împins de furtună, trece de punctul cel mai sudic al Africei. Inspăimântat se întoarce înapoi și dă numele de „Capul furtunelor” (Capo tormentoso), capului de sud al Africei. Dar regele Ioan al II-lea schimbă acest nume în acela de „Capul Bunei Speranțe”. Cel care a desăvârșit toate aceste încercări și a descoperit întregul drum până în India a fost Vasco de Gama. Era în 1497 când el întreprinse această călătorie, adică 5 ani după ce Columb descoperise America fără a ști că era un pământ nou, ci cu credința că ajunsese în India prin înconjurul globului pământesc. Portughezii erau cu atât mai măhniți

de această întrecere a Spaniolilor, cu cât Columb li se adresase întâi lor, dar fusese refuzat.

Vasco de Gama merse ușor până la Capul Bunei speranțe, drumul fiind cunoscut, dar de aci începe necunoscutul. Urmări coasta orientală a Africei până la Zanzibar, trecând pe la gurile Zambezului și pela Mozambic. Dela Zanzibar, fu condus de un pilot arab, care folosindu-se de vântul Musson, îl duse în 22 de zile pe coasta Indiei la Calicut. Astfel, la începutul anului 1498, Portughezii descoperiseră drumul spre India pela sudul Africei.

Imperiul colonial portughez și sistemul lor colonial

După această descoperire, Portughezii întreprind o operă sistematică de cucerire și colonizare punând stăpânire mai ales pe porturile Indiei, între care în special Goa, din care fac reședința vice-regelui însărcinat cu stăpânirea posesiunilor din părțile Indiei. În această întreprindere se distinge mai ales urmașul lui Vasco de Gama, Albuquerque, adevăratul întemeietor al imperiului colonial portughez. El nu avu de luptat numai cu șefii indieni, ci și cu alții, cărora întinderea puterii portugheze le aducea pagube, și anume, Venețienii și Arabii. Egiptul încă nu căzuse în stăpânirea Turcilor. Venețienii uniți cu Arabii din Egipt, încercară să înălțare pe Portughezi din Oceanul Indian. Venețienii dădură banii necesari și Sultanul Egiptului înarmă o flotă contra Portughezilor. Dar Albuquerque, îi învinse și reuși să ocupe două puncte importante: Aden la intrarea în Marea Roșie și Ormuz la intrarea în golful Persic, tăind astfel drumurile Arabilor, și deci și ale Venețienilor între India și Europa și întărind și mai mult monopolul Portughezilor pentru comerțul cu Orientul. Cuceririle portugheze se continuă spre răsă-

rit, ocupând Malaca, Iava, Molucele, și stăpânind astfel și drumurile spre China și Japonia unde ajunseră la 1517 la Canton; în 1520 trimiteau o ambasadă la Peching, iar în 1542 debarcau în Japonia. Ceva mai mult: în anul 1500, în Oc. Atlantic o flotă a lor, condusă de Alvarez Cabral, fusese împinsă de furtună spre apus și astfel Portughezii debarcaseră fără să vrea în Brazilia a cărei posesiune o avură multă vreme, folosind-o însă mai mult ca loc de deportare pentru condamnați și pentru Evreei expulzați din Portugalia.

Intr'un sfert de veac abia, Portughezii posedau o întindere de 20.000 de km. de coastă, dela capul Bojador până la insulele Moluce și insulele Sondei.

Sistemul colonial al portughezilor.

Spre deosebire de sistemul colonial modern, și chiar de al Spaniolilor în America, Portughezii se apropie în modul de exploatare a coloniilor lor de anticii Fenicieni. Ei nu caută să colonizeze propriu zis, ținuturile cucerite ci numai să exploateze populațiile indigene printr'un comerț de un monopol și o speculă fără margini. Deaceia ei nu caută nici să asimileze populațiile supuse, nici să colonizeze cu naționali țările cucerite. Nici n'ar fi putut să facă așa ceva, pentru că populația Portugaliei era prea rară pentru a da loc unei emigrații intense. Portughezii cari mergeau în colonii fie ca funcționari, fie pe cont propriu, stăteau acolo numai până se îmbogățeau, și se întorceau cât mai curând în patrie. Așezările lor, ca și ale Fenicienilor, nu erau ceva stabil, ci simple contuare, adică depozite de mărfuri în locuri întărite, pe care le desființau îndată ce nu mai erau rentabile. Ca și vechii Fenicieni sau Cartaginezi, căutau să ascundă isvoarele comerțului lor, și își apărau monopolul comercial prin mijloacele

cele mai crude. E de ajuns să cităm numai cazul unei flote arabe, surprinsă în 1502, de către Vasco de Gama în fața portului Calicut ca o încărcătură de orez. Aceasta însemna contrabandă, căci Portughezii declaraseră că nici un vas străin n'avea voie să mai navigheze în jurul Indiei fără autorizațiunea lor. Pedepsa pe care o aplică acestor navigatori arabi este de o sălbătăcie induscriptibilă: au tăiat tuturor Arabilor depe vase, în număr de 800 de oameni, nasul, urechile și mâinile, apoi au dat foc vaselor cu oameni cu tot. E adevărat că aceasta se petrecea în epoca de cucerirea Indiei, deci într'o stare de războiu și de răzcoale continui ale indigenilor ajutați de Arabi, dar cruzimea întrece totuși scopul luptelor.

În ceea ce privește sistemul de monopol al comerțului, acesta este aplicat cu rigoare de către comercianții portughezi, sub stricta supraveghere a guvernului. Se vindea numai atâta marfă cât să nu scadă prețurile. Specula ce practicau se poate vedea în următoarele prețuri: în India vindeau o pereche de ghete vechi cu 300 de galbeni, o manta spaniolă cu o mie de galbeni, un pahar de vin cu 200 de galbeni; în Europa, apoi, pentru 50 kg. de piper care îi costa 3—5 galbeni, luau 40 de galbeni. Lisabona ajunge cel mai însemnat centru comercial al Europei și al lumii întregi în cât popoarele orientale o numiau „capitala Europei”.

Dar sistemul acesta era nenatural. El nu s'ar fi putut susține decât printr'o forță mare politică și armată, și Portugalia nu poseda astfel de forțe. Concurenți se ivesc curând și reușesc să-i ia posesiunile una după alta, mai ales că Indienii erau bucuroși să scape de o stăpânire așa de vitregă. Cei ce profită în primul rând de moștenirea portugheză sunt Olandezii. A mai venit și supunerea Portugaliei de către Spanioli la 1580, din cauza stingerii dinastiei portugheze, stăpânire care ține până la 1640, și în care timp, Spaniolii nu

se interesează prea mult de coloniile portugheze, ocupați fiind cu exploatarea coloniilor lor americane. Când Portugalia își recapătă independența la 1640, Olandezii, cari fuseseră în războiu cu Spaniolii, pușeseră mâna pe cele mai multe și mai bune colonii portugheze. Portugalia căzu în cele din urmă sub dependența politică și economică a Angliei, sub care se găsește și azi.

27. Descoperirea Americii. — Comerțul Spaniol.

Starea Spaniei înainte de descoperirea Americii.

La sfârșitul sec. al XV-lea Spania este în fine definitiv liberată de stăpânirea Maurilor, după lupte care au ținut multe veacuri, lupte care au dat poporului spaniol un caracter de luptători cavaleri, dar i-a îndepărtat de munca pozitivă. În acelaș timp, i-a făcut intoleranți. În Spania a înflorit cea mai odioasă instituție de prigonire și tortură în numele bisericii: inchiziția. Apoi, din aceeaș cauză, ei fac greșeala de a expulza în masă elementele active cum erau Maurii.

Datorită acestora, exista în Spania un comerț promițător, în care se distingea Barcelona încă de pe la anul 1300, exista o agricultură intensivă și mai ales o industrie înfloritoare. Se fabrica în Spania cel mai frumos brocard (sau „brocat”, — stofă împodobită cu aur, argint sau mătase) la Grenada și Sevilla; la Sevilla erau la 1519 peste 16.000 stative de mătase; la Segovia lucrau 34.000 de lucrători cari transformau în fiecare an 4.500.000 de livre de lână. Erau renunțate în toată Europa argintăriile dela Valadolid, pieile de Cordova sticlăria și mărgeanul de Barcelona, mănușile de Ocana, etc.

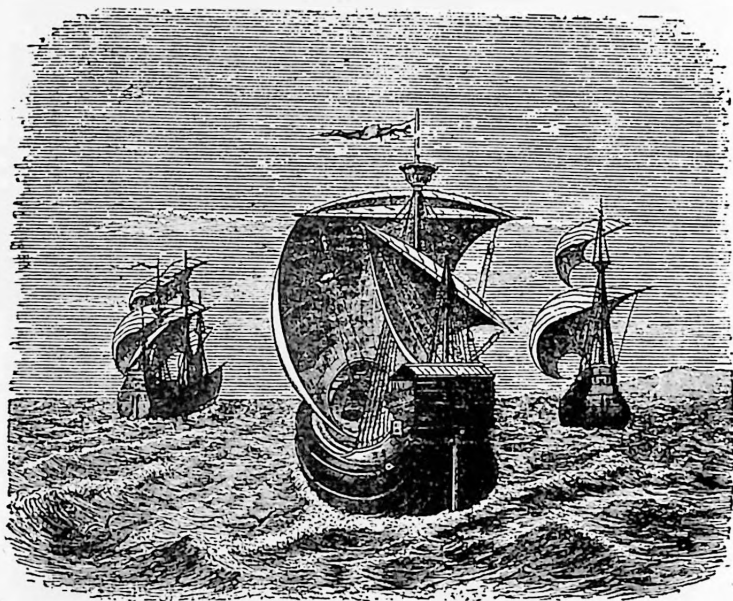
Aceasta era situația economică a Spaniei la isgonirea Maurilor. Cu caracterul lor, desigur că nu erau în stare

Spaniolii să ducă mai departe o muncă pozitivă oboșitoare; erau însă oricând gata de aventuri de cucerire. Acest prilej li se prezintă prin descoperirea Americii de către Columb. Fără intervenția întâmplătoare a acestui Italian îndrăzneț, nu-i deloc probabil că America ar fi căzut în mâinile Spaniolilor, căci spre deosebire de Portugalia, Spania nu este țară de ocean, nici săracă: dimpotrivă are terenuri fertile care poate hrăni pe locuitorii săi, fără ca aceștia să aibă nevoie a-și căuta norocul departe de patrie. Dar a apărut Columb și drumul istoriei Spaniei a luat calea spre apusul depărtat, o îndrumare care a fost poate mai mult în paguba neamului spaniol.

Descoperirea Americii. — Cristofor Columb.

Cristofor Columb s'a născut cam pe la anul 1440, aproape de Genua. A studiat la universitatea din Pavia și s'a făcut marinar, făcând numeroase călătorii pe mare atât în Mediterana, cât și în Oceanul Atlantic, până pe coastele Islandei și Guineei. Pe la 1470 se așază la Lisabona unde se căsătorii cu fiica unui marinar și își câștigă traiul, făcând hărți geografice. Din studiile sale geografice i se înrădăcină tot mai mult ideea rotundizării pământului, și propuse mai multor state să facă o călătorie spre India prin înconjurul pământului peste Oceanul Atlantic. În credința lui Oceanul se întindea până la India, și după descrierea pe care Marco Polo o făcuse asupra Orientului, depărtarea aceasta peste ocean n'ar fi fost prea mare. A fost însă refuzat rând pe rând de toate curțile regesti, cărora se adresase: Portugheză, engleză, ba chiar și de regii Spaniei Ferdinand și Isabela, care erau ocupați cu luptele contra Maurilor. Numai când ei reușiră să învingă pe Mauri, primiră să-l asculte și îl ajutară să-și realizeze planul, în schimbul foloaselor ce ei își asigurau din comerțul ce avea să se facă pe noul drum.

Așa putu Columb să plece cu trei nave (Sfânta Maria, Pinta și Nina) din portul Palos, la 3 August 1492. Se opri în drum în insulele Canare, de unde plecă mai departe la 9 Septembrie; iar la 11 Octombrie ora 10 seara, zăriră pământul, după o călătorie destul de grea și nesigură, din care de mai multe ori marinarii

Corăbiile lui Columb: Sf. Maria, Pinta și Nina.
(D. D. Patrașcanu, Istoria Mijlocie).

lui ar fi voit să se întoarcă înapoi. A doua zi debarcă pe acest pământ salvator. Era o insulă dela sudul peninsulei Florida, insulă pe care indigenii o numiau Guanahani, iar Columb o numi San Salvador. Peste câteva luni, Columb descoperi insulele San Doming și Cuba, apoi se întoarse în Spania, ducând cu el câțiva indigeni „piei-roșii”. Ajunse la Palos la 15 Martie 1493, și fu primit regește.

Filipine, voind să cucerească una din ele, intrară în luptă cu indigenii și el pieri în luptă. Locotenentul său Sebastian del Cano, reuși să încheie călătoria, înapoiindu-se cu puțini din cei plecați și numai cu una din cele cinci corăbii, pe care o aduceau încărcată cu mirodenii din insulele Moluce. Se întorceau după o călătorie de mai mult de doi ani. Astfel, posesiunile Spaniolilor se întâlneau cu ale Portughezilor. (Ca să nu se ajungă la rivalități, ei se adresaseră de mult Papei Alexandru al VI-lea, care împărțise globul pământesc în două părți, după un meridian ce trecea la 200 de mile spre apus de insulele Azore, hotărînd la 1494, că tot ce se va descoperi la apus de acest meridian să fie al Spaniolilor, și tot ce se va descoperi la răsărit să fie al Portughezilor).

Cuceririle Spaniolilor în America. — Starea Americii la cucerirea ei de către Spanioli.

În momentul descoperirii Americii de către Columb, populația de pe continentul acesta se găsea în multe părți într'o stare de civilizație înaintată (deși nu pe acelaș nivel cu a Europeanilor). Cele mai înaintate și mai bine organizate populații se găseau în Mexic, în America Centrală și în Peru. Cultivau sistematic diferite plante alimentare, în primul rând, porumbul, făceau grădinărie și se serviau de irigațiuni. Mexicanii creșteau curci și alte păsări domestice, iar în Peru se domesticise lama. Stăteau mai rău în privința animalelor de tras, căci nu aveau din rasa bovină decât bisonul și boul muscat, amândoi greu de domesticit. Deaceea se presupune că în America nu a existat o stare de ocupație păstorească între starea de vânătorie și cea agricolă. Multe alte populații, din marile șesuri sau din munți, se găseau în stare primitivă de păstori. Unele triburi din Columbia nu cultivau niciun fel de

plantă, și nu știau nici să-și pregătească alimentele prin fierbere în apă. Dar indigenii din statele civilizate, arătate mai sus, locuiau în case de piatră, întrebuințau moneda, aveau un fel de serviciu poștal. O industrie înaintată era a olăriei.

Mexicul, capitala regatului Astecilor, era o adevărată cetate, cu palate și temple și cu întărituri pentru apărare. Bogăția cea mai mare consistă în metale prețioase. Șefii acestor țări înaintate posedau mari tezaur, de care au fost deposedați, jefuiți, de către cuceritori.

Spaniolii, superiori prin armele de foc, pe care Americanii nu le cunoșteau, ca și prin folosirea cailor, de care Americanii se speriară ca de niște ființe supranaturale, cuceriră ușor toate statele organizate americane, ca și ținuturile mai puțin civilizate. S'au remarcat însă mai ales prin jaf și cruzime.

S'au remarcat ca cuceritori („conquistadores”), mai ales trei: Fernando Cortez, Francisc Pizarro și Diego de Almagro.

Ferdinand Cortez numai cu 10 vase, 10 tunuri, 18 călăreți și 600 de pedestrași întreprinse cucerirea întinsului imperiu al Mexicului, cece reuși să facă numai în trei ani (1519—1521). El fundă apoi Vera Cruz, cel dintâi oraș european în America. Pizarro și Almagro „adevărați aventurieri cari comandau fiecare câte o bandă de vreo sută cincizeci de briganzi” înaintară în America de Sud. Supuseră cu ușurință imperiul Incas-ilor din Peru, unde fundară Lima; apoi Almagro merse de cucerii Chili, (1534). Dar între ei se iscară certuri și amândoi muriră în luptele ce își deteră reciproc. Carol Quintul trimise la 1548 un ofițer al său, care restabili ordinea în Peru. Spaniolii se întinseră repede peste întreaga Americă de Sud, (afară de Brazilia), în America Centrală și în Antile căutând mai ales ținuturile care aveau mine de aur și argint. Te-

renurile așa de fertile dela nordul Mexicului, adică din sudul Statelor Unite de azi, erau însemnate pe hărțile lor de atunci cu numele de „ținuturi fără va-

Athabaliba, cel din urmă rege al Peruvienilor. (D. D. Patrașcanu, Istoria mijlocie, evul mediu și modern).

loare”. Aceasta însemna că nu posedau mine de metale prețioase și deci nu-i interesau.

Cruzimile pe care le-au întrebuințat pentru supunerea și prădarea indigenilor sunt de nedescris. Astfel, în Mexic, Cortez puse pe rug pe împăratul Astecilor, pentrucă nu voia să spună unde și-a ascuns comorile. În Peru, șeful Incas-ilor dete lui Pizarro toate comorile sale, ca să scape cu viață, însă după aceea Spaniolii îl acuzară de trădare și-l condamnară să fie ars de viu, dar pentrucă el primi să se boteze îi schimbară

Cum erau duși ca sclavi negrii din Africa.

pedeapsa în moarte prin spânzurătoare. După ce îl executară, luară doliu și făcură rugăciuni pentru odihna sufletului lui.

După ce luptele de cucerire se terminară, maltratarea indigenilor nu se sfârși totuși. Ei fură prefăcuți în adevărați sclavi și întrebuințați numai la exploatarea minelor pentru Spaniolii, muncă grea care îi decimă. În curând bieții Indieni — piei-roșii — se împuținară

și cei ce mai rezistau erau în stare de plâns. În insula San Domingo, fuseseră în 1492 la descoperirea ei de Columb, mai mult de un milion de locuitori.

În 1514, nu mai rămăseseră decât vreo 13 mii. Indigenii urau de moarte pe Spanioli, din cauza aceasta. Se povestește că un indigen din Haiti fugise în Cuba și pentru aceasta a fost condamnat la moartea pe rug. I s'a promis că va fi iertat dacă trece la creștinism, arătându-i-se totodată că prin această credință va ajunge în raiu după moarte. El a întrebat dacă în raiu sunt și Spanioli; la răspunsul preotului că toți Spaniolii vor fi acolo, bietul sclav declară că mai bine voiește să moară acum, și să meargă oriunde decât în paradis la un loc cu Spaniolii.

Mișcat de suferințele lor, un preot spaniol, Las Casas, începe să le ia apărarea și să divulge toate cruzimile făptuite contra lor. Urmarea fu că pentru a fi ușurați ei de munca grea a minelor și plantațiilor, începu să se aducă negri din Africa. O adevărată vânătoare se începu contra negrilor din pădurile africane, și un rușinos comerț de sclavi negri, care nu încetă decât după jumătatea sec. al. XIX-lea.

28. Sistemul colonial și comerțul spaniol.

Sistemul colonial spaniol se aseamănă în multe privințe cu cel portughez din aceeaș epocă. Se aseamănă prin caracterul său de speculă, de monopol și de jaf și maltratare a indigenilor. Se deosebește însă foarte mult prin aceea că Spaniolii au căutat să supună și să stăpânească pentru totdeauna ținuturile cucerite. Spaniolii cari treceau în colonii înțelegeau să se fixeze acolo pe toată viața. Față de sistemul actual colonial, care caută să pună în valoare toate avuțiile coloniei, sistemul spaniol din veacul al XVI. se deosebiă fundamental, căci ei nu urmăreau altceva decât extragerea

metalelor prețioase și importarea acestora în Spania. Nu numai că au lăsat în părăsire orice alte posibilități și avuții naturale din colonii, dar chiar au interzis cultura plantelor care se găseau în Spania, și au impus indigenilor să consume numai mărfuri spaniole, sau aduse de vase spaniole, căci numai ele aveau dreptul să facă comerțul cu coloniile spaniole din America. Negreșit, foarte curând, producția în Spania a decăzut, și mărfurile duse de vasele spaniole în colonii erau la rândul lor importate din alte țări. Statul lua însă dela ele impozite mari. Deaceia în acelaș timp începe să se practice contrabanda de către navigatorii streini, mai ales Olandezi. Comerțul era deci absolut rezervat Spaniolilor, și chiar între aceștia erau anumiți privilegiați: la început orașul Sevilla, care ajunge la o mare dezvoltare și bogăție, mai pe urmă Cadixul. Pentru mai multă siguranță a supravegherii se mărginiră transporturile peste ocean la două pe an. Din Sevilla plecau corăbiile încărcate cu produse europene în fiecare primăvară și toamnă, spre Portobelo (astăzi Colon), unde se ținea un târg de patruzeci de zile. Veniau aci în caravane produsele coastei oceanului Pacific, și după ce se făcea schimbul, vasele spaniole, formând ceea ce se numea flota Spaniei Noi (Mexic) se înapoiau spre Europa, unindu-se pe drum cu vasele ce veniau dela Vera Cruz, după care purta mai departe numele comun de „flota de argint”. Mărfurile astfel aduse treceau prin mai multe mâini până să se desfacă în Europa, și deci prețurile erau destul de urcate.

Acest sistem colonial și comercial nu întârzie să aducă decăderea Spaniei. Oricât aur și argint au pompat ei din colonii, cu prețul epuizării indigenilor, acest aur mai mult le-a stricat decât le-a folosit. În credința că aurul îi face destul de bogați pentru a nu mai munci muncă adevărat productivă, ei au lăsat să cadă

În ruină după isgonirea Maurilor, și agricultura și industria. Tot ce consumau ei sau chiar ce exportau în colonii, era strein, importat și de ei, din țările înconjurătoare: Olanda, Franța, Anglia. În acest mod, chiar aurul adus cu prețul atâtor neomenii din America, nu era al lor, căci numai trecea prin mâna lor, și mergea la cei ce munciau cu adevărat, pentru producțiile care formează adevărata avuție: bunurile utilizabile direct. Deaceea, când Spaniolii n'au mai fost în stare să-și apere coloniile și când le-au pierdut, fie luate de alte State, fie emancipându-se, atunci s'a arătat tot răul ce le-a pricinuit aurul american: nedepriși cu munca adevărată, ei au trecut dela falsa bogăție din sec. al XVI-lea, la o sărăcie adevărată și cu ea și la decadența politică, din care nu s'au mai ridicat nici până azi. Pe când la începutul aceluia veac de glorie erau cei mai mândri oameni, iar Împăratul Carol Quintul se lăudă că pe domeniile sale soarele nu apune niciodată, azi coloniile lor s'au redus la prea puțin. Din cel mai mare stat, a rămas în urma altor state. Pe urma cuceririlor lor, a rămas însă în toate statele Americii de Sud și ale celei Centrale, o populație de rasă latină, de limbă și cultură spaniolă.

Dar descoperirile și comerțul Portughezilor și Spaniolilor au avut mari urmări economice asupra lumii, și în același timp și urmări sociale și politice.

Urmările descoperirilor și ale comerțului Portughez și Spaniol.

Urmările marilor descoperiri geografice au fost de două feluri, sau mai bine zis în două direcțiuni: asupra celor două popoare descoperitoare pedeoarte, iar pedealta urmări generale asupra comerțului și stării economice, sociale, în Europa.

Asupra celor două națiuni, am văzut că urmările nu au fost în cele din urmă, favorabile, căci după o îmbogățire și o strălucire trecătoare, ele au rămas sărace și desorganizate, incapabile de o adevărată muncă productivă. Avem în această stare a lor un exemplu strălucit, că popoarele ca și indivizii nu se înalță decât prin desvoltarea și întărirea forțelor creatoare și nu prin câștiguri ușoare și fără muncă.

Dacă au avut și un câștig mai durabil cele două popoare, acesta a fost doar progresul cultural, mai ales literar, pe care l-au făcut în acele vremi trecătoare de belșug. Renașterea culturală ce apare în Italia în acelaș timp și în aceleași împrejurări, se resimte și în Spania.

Schimbarea centrelor comerciale.

Dar urmările descoperirilor asupra stării generale din Europa sunt mult mai importante.

Mai întâi, precum am amintit dela început, comerțul și cu el înflorirea economică trec în alte mâini, decât cele ce prosperaseră în evul mediu. Orașele italiene, Veneția, Genova, Florența decad, și nu se mai pot ridica, cu toată sforțarea lor de a se menține; se potrivesc încă de atunci frumoasele versuri ale marului nostru Eminescu:

„S'a stins vieța falnicei Veneții... Nu 'nvie morțiș e'n zadar, copile”.

În locul lor strălucesc alte orașe. Deocamdată, Barcelona, Sevilla, Lisabona... Brugges decade și el și în locu-i se ridică Anvers. Dintre orașele Germaniei, numai unele reușesc a se acomoda noiei stări de lucruri, pînându-se în legătură cu orașele monopolizatoare, spaniole și portugheze, pe o cale nouă și anume pe valea Ronului, prin Lyon. Deaceea Lyonul se ridică și el la o mare înflorire comercială. *Lyonul și cu An-*

vers sunt cele două mari orașe comerciale europene din sec. al XVI-lea, două burse internaționale de valori totodată. Ele decad odată cu supremația Olandezo-engleză la începutul sec. al XVII-lea, și odată cu ele și casele de comerț germane, care reușiseră să se acomodeze noiei stări.

Alte urmări.

Influența comerțului spaniol fu în deosebi o adevărată revoluție monetară. După ce, la sfârșitul sec. al XV-lea, puterea de cumpărare a banului crescuse atât din dezvoltarea comerțului, cât și din cauza răririi monetei, deodată, după descoperirea Americii și exploatarea bogatelor mine de aur din Peru și Chili și a celor din Mexic, aduse pe piața Europei o cantitate mare de metal prețios. De aceea moneda scade în valoare și în aceeași măsură mărfurile se scumpesc. Viața multora devine grea. A fost un fenomen aproape la fel cu cel provocat de războiul din zilele noastre, prin înmulțirea monetei de hârtie, căci și atunci a fost o inflație monetară, deși de metal prețios. Totodată s'a întâmplat și o transformare socială: s'a întărit clasa mijlocie, burgheză, căci ea a făcut mai mult comerț; s'au plătit datoriile mai ușor, în timp ce creditorii sau posesorii de numerar și-au văzut, ca și în zilele noastre, averea scăzând. Întărirea clasei burgheze, care se face în urma descoperirii Americii, va da putere acestei clase să lupte contra nobililor privilegiați, și astfel va duce la marea revoluție franceză pentru desființarea vechilor privilegii feudale. Tot o urmare a importului de metal prețios din America, fu și **mercantilismul** de care vom vorbi mai târziu.

O altă urmare a fost silința tuturor statelor de a cuceri colonii, și de a aplica un alt sistem colonial decât anticii. Pe când coloniile Fenicienilor sau Grecilor se

bucurau de o deplină independență, coloniile moderne sunt ținute sub o dependență mai mare sau mai mică de către metropole, spre a se asigura aprovizionarea cu coloniale, când nu se urmărește chiar specularea și robirea lor cum au făcut Portughezii și Spaniolii. Aceasta va da loc la cele mai multe din războaiele moderne pentru concurență și expansiune, sau pentru liberare.

○ urmare tristă, din fericire azi terminată, a fost comerțul cu sclavi negri, care a ținut peste trei sute de ani, și din care Americile s'au ales cu o populație de rasă neagră, într'un număr care vine azi după rasa albă imigrantă și cu mult superioară populației autohtone împușinate de exploatarea și civilizația europeană.

In fine, o urmare de cea mai mare importanță este lărgirea sferei comerțului atât ca teritoriu și populație cât și ca mărfuri. Un obiect principal al comerțului îl formează de aci încolo „colonialele”, ca zahărul, cafeaua, etc., chinina și alte articole farmaceutice.

In acelaș timp, un schimb de plante și animale se petrece în culturile celor două lumi; în America se introduce din Europa calul, boul și alte animale, Europeanii aduc porumbul, cartoful, tutunul, etc.

Vedem dar cât de mare este însemnătatea descoperirii Americii, pentru popoarele și civilizația Europei. Dacă ne-am întrebă însă și din punctul de vedere al Americii din momentul descoperirii ei, n'am putea da un răspuns de fericire pentru vechii Americani indigeni, nici mai ales de cinste pentru Europeanii. Intrarea Europeanilor la sfârșitul veacului al XV-lea, în America, a fost o năvălire neasemănat mai barbară decât aceea pe care Europa o suferise cu o mie de ani mai înainte. După ce au tratat așa de neomeneste pe indigeni, până la desființare, după ce au degradat pe negri prin comerț de sclavi (degradându-se însă mai întâiu însșișii traficantii), statele Europene s'au silit să exploateze

pe propriii lor coloni din statele nou înființate. Pe-deapsa și-au luat-o Portughezii și Spaniolii dela început, prin decăderea ce a urmat. Ceilalți au pierdut și ei cu vremea nu numai dominațiunea noilor state de coloniști, dar chiar influența superiorității economice și politice. Azi America, reprezentată prin Statele-Unite din America de Nord, comandă lumii, economicește și deci și politicește.

Putem spune, în orice caz, că din punct de vedere moral, descoperirea Americii a fost un păcat, așa cum a fost exploatată la început.

COMERTUL IN SEC. AL XVII-lea ȘI AL XVIII-lea.

29. Generalități. — Comerțul Olandez.

Sec. al XVII și al XVIII-lea, formează o perioadă în care Olandezii la început și Englezii în cea mai mare parte de timp, au avut supremația economică. Cele două veacuri sunt influențate de descoperirile geografice și totodată formează o epocă de continuare a descoperirilor. Foarte bine a fost numit tot timpul dela 1492 și până astăzi erva descoperirilor geografice, căci chiar azi mai sunt terenuri de cercetat, deși în general globul pământesc este cunoscut în întregimea lui.

Din punct de vedere politic, aceste două secole sunt marcate prin întărirea monarhiilor absolute; din punct de vedere al politicii comerciale sunt însemnate prin amestecul statului în regularea activității economice, tinzând mai ales la sporirea avuției naționale, și cum (după trecătoarea îmbogățire a Spaniei, prin exploatarea minelor americane), se întărise credința că o țară este

bogată dacă posedă aur, toate statele căutau să-și înmulțească cantitatea de monedă, printr'o balanță comercială cât mai activă, adică practicau ceea ce s'a numit „mercantilism”.

În fine din punct de vedere al comerțului internațional, această perioadă este epoca luptelor pentru colonii, date mai întâiu între Olanda și Anglia, mai apoi între Anglia și Franța; din ambele rivalități iese învingătoare Anglia, și rămâne cea mai mare putere colonială din lume, până azi. În fine, altă caracteristică a comerțului după căderea Portugaliei și Spaniei, este că se face de mari companii naționale, privilegiate de statele respective.

Olandezii. — Comerțul lor în Indii și în America.

Istoria înfloririi Olandei în sec. al XVII-lea este în strânsă legătură cu istoria Spaniei căreia Olanda aparținuse până atunci, precum și cu reforma religioasă care a frământat Europa în sec. al XVI-lea și chiar în cele următoare.

Carol Quintul, mai întâiu rege al Spaniei sub numele de Carol I, de la 1516, apoi și împărat al Germaniei (1519—1556) și fiul său Filip al II-lea rege al Spaniei și al țărilor de jos (1556—1598), își puseseră în minte că trebuie să fie apărătorii catolicismului, contra reformiștilor și au dus o persecuție nemiloasă contra protestanților. În deosebi, Filip al doilea a fost de o cruzime neîndurată în urmărirea „ereticilor”. Pentru Țările de Jos, în special, și-a găsit colaboratorii cei mai strașnici, cum a fost Ducele de Alba, care condamnă la moarte 50.000 de oameni, din care 20.000 au murit pe eșafod. Anversul, orașul care devenise așa de înfloritor, fu aproape distrus în aceste represiuni. Dar toate persecuțiile îndârjiră și mai mult pe poporul de

marinari îndrăsneți al Olandezilor. Provinciile Țărilor de Jos se împart atunci în două: cele de sud, cu orașul Anvers împreună, rămân supuse Spaniei, pe când cele 7 provincii dela nord se constituiesc în republică independentă printr'o convenție dela Utrecht din anul 1579.

Partea de sud este Belgia de azi, iar cea de nord, Olanda.

Urmarea fu că Anversul decăzu și nu se mai ridică decât în sec. al XIX-lea, pe când Olanda luă locul Spaniei și Portugaliei în comerțul colonial. În locul portului Anvers, se ridică **Amsterdam**, care deveni, la rândul-i întreprindere mondial și locul de întâlnire al comerțului internațional. Filip al doilea continuă să considere pe Olandezi drept rebeli, dar această eroare politică a lui se întoarse împotriva Spaniei și Portugaliei, care formau atunci un singur stat: la 1594, tocmai în anul când celebra „Invincibile armada” trimisă contra Angliei fu sfărâmată, Filip al II-lea ca să pedepsească pe Olandezii „rebeli”, le interzice de a mai veni cu corăbiile lor în portul Lisabona spre a lua mărfurile orientale și a le duce în alte părți, cum făcuseră până atunci.

Acesta fu punctul de plecare al formării imperiului colonial olandez și al stăpânirii comerțului internațional. Impiedecați de a mai face comerț prin intermediul Lisabonei, ei se hotărâsc să aducă înșiși direct dela sursă produsele orientale. În scurt timp, devin „cărăușii mărilor” și servesc toate națiunile prin comerțul lor de intermediari.

Ei încearcă mai întâiu să găsească un drum spre Orient pe la Nord, și descoperă Spitzberg și Noua Zemble, dar nereușind să treacă pe aici, se îndreaptă și ei spre sud pe drumul Portughezilor, după ce atinseră coastele Americii de Nord și fundară orașul „Noul Amsterdam”, astăzi New-York. Ocupară și câteva puncte din America de Sud, în Brazilia; dar norocul și-l gă-

siră în părțile Indiei. Rând pe rând ocupară prin lupte încoronate de succes, toate posesiunile Portughezilor. Capitala acestor posesiuni și-o așezară în Insula Iava, unde fundară la 1618 orașul Batavia. Astfel ei nu mai erau expuși răscoalelor Indienilor, ca Portughezii cari

Ocuparea insulei Iava. Stampa reprezintă flota Olandeză sosind înaintea orașului.

avuseseră capitala în Goa. Au isgonit din părțile acestea și pe Englezi care începuseră să se așeze pe aici, căci statul englez nu era în stare pe atunci să-și apere coloniștii. Cruzimea cu care se purtară Olandezii față de ei, fu răsbunată abia mai târziu.

Imperiul colonial olandez.

Olandezii luară astfel în stăpânire insulele Sondei, Celebe, Moluca, peninsula Malaca, obținură concesiunea de a face comerț în China și Japonia. Se instalară în regiunea de lângă Capul Bunei Speranțe în Africa, înlăturând deci total pe Portughezi în comerțul cu Orientul. Capitala acestui întins domeniu colonial, Batavia, avea o populațiune de 500.000 de locuitori. Aci rezida un

guvernator general, care avea sub comanda sa o armată puternică de apă și de uscat.

Comerțul era exclusiv în mâna marilor companii privilegiate. Pentru Orient se formase în anul 1602 „Compania Indiilor Orientale”, cu un capital de 14.200.000 de franci, în acțiuni, și având monopolul comerțului la răsărit de capul Bunei Speranțe, precum și suveranitatea asupra terenurilor noi ce ar descoperi. Aceasta făcu pe conducătorii companiei să caute a întinde domeniul posesiunilor olandeze, și în adevăr, diferiții exploratori, cercetară și puseră stăpânire pe țărmul Australiei, (numită Noua Olandă), Tasmania (numită așa după exploratorul său Abel Tasman), precum și noua Zelandă. Sediul principal al companiei era la Amsterdam. Sistemul comercial olandez nu se deosebește de cel portughez-spaniol, decât prin aceea că autorizația de comerț se dădea de o companie privată privilegiată, pe când la primii se dădeau de către stat direct. De altfel și guvernul olandez, căuta să nu piardă puterea din mână, și de aceea dădea privilegiul Companiei pe un timp relativ scurt și i-l reînnoia din termen în termen.

Politica comercială a Companiei era tot specula. Nu numai că își apăra cu strășnicie monopolul, dar impunea chiar coloniilor ce anume produse să cultive, și ce anume cantitate să se vândă. Pe lângă vechile mirodenii, ei negociau zahărul, tutunul, cafeaua,, ceaiul și humbacul. Câștigau între 20 și 50%. Dar în sec. al XVIII comerțul companiei începe să dea deficit, mai ales din cauza luxului, risipei și necorectitudinii funcționarilor. La 1795 e silită să lichideze.

A fost și o companie a Indienilor Occidentale, creiată în anul 1622, dar se mărgini mai mult la comerțul de contrabandă în dauna Spaniei. Mai ales în prima jumătate a sec. XVII. Olanda are supremația în comerțul mondial. Ea făcea pe intermediara tuturor popoarelor.

Amsterdam întrecu și pe Lisabona modernă, și pe Veneția medievală în bogăție și putere.

Decadența Olandei.

Decadența comerțului olandez fu adusă în primul rând, ca și al Spaniei, de sistemul rapace de exploatare, dar fu provocat și de concurența și luptele Angliei. Cromwuell, dete Olandezilor o mare lovitură în rolul lor de intermediari, prin „Actul navigației” din 1651, despre care vom vorbi la vreme. Două lupte navale se deteră între cele două țări: la 1653 în care Olandezii fură învinși, și la 1665—667, cu rezultat indecis. Rivalitatea încetă printr'un eveniment politic, căci principele Olandei Vilhelm de Orania, deveni rege al Angliei la 1688, sub numele de Vilhelm al III-lea. S'ar fi așteptat după aceasta o epocă favorabilă Olandei. In realitate, Vilhelm al III-lea înțelese să-și servească cu credință noua patrie, iar Olanda deveni un satelit al Angliei care ia deacum în stăpânire imperiul mărilor.

30. Comerțul în Anglia. — Inceputurile domeniului colonial și al industriei engleze.

In tot timpul evului mediu, Englezii iau o parte cu totul neînsemnată la comerțul lumii. Ei nu au decât un comerț pasiv ca furnizori de lână și cositor, pentru diferiții comercianți streini cărora le acordaseră privilegiu, cum au fost mai ales negustorii hanseatici.

Inferioritatea aceasta a fost cauzată de multele prefaceri și lupte interne, politice sau religioase, precum și de nesfârșitele lupte cu Francezii,—ei înșiși rămași în urmă cu comerțul, din aceleași cauze. Deaceea, Englezii și Francezii sunt cele din urmă dintre popoarele apusene cari vin să ia parte la lupta și silințele de expansiune în colonii; dar spiritul întreprinzător și tenace al Englezilor face ca ei să devină prima putere maritimă și stăpânitoare de colonii. Această supremație o capătă în sec. XVIII, în urma luptelor pentru colonii cu Fran-

cezii. Baza puterii comerciale și industriale a Angliei se pune însă în sec. XVI și XVII, cari formează o perioadă de pregătire a supremației ce se întemeiază în sec. următor.

Privire istorică.

Abia terminase războiul de o sută de ani cu Franța, și Anglia fu frământată timp de treizeci de ani de luptele pentru tron ce se deteră între două partide (Casa de York și cea de Lancaster) ceea ce se numește „războiul celor două roze”. (1455—1485). Isbânda fu a Casei de Lancaster și tronul fu ocupat de familia Tudorilor, începând cu Enric al VII-lea 1485—1509, și sfârșind cu lunga și glorioasa domnie a Reginei Elisabeta, sub care Anglia face primele progrese reale și durabile. Familiei Tudorilor îi urmează la tron familia Stuartilor cu Iacob I (1603—1625) și Carol I (1625—1649). Acești regi provoacă din nou luptele pentru libertățile constituționale, ale poporului englez, căci ei încercară să le calce și să domnească în mod absolutist. Aceasta duce la învingerea lui Carol I și condamnarea lui la moarte la anul 1649. Dela anul 1649 Anglia fu condusă de șeful răsculaților învingători, Olivier Cromwell, cu titlul de Lord Protector. Lui i se datorește creiarea puterii maritime a Angliei și înfrângerea marinei olandeze, prin celebrul „*act al navigației*” din 1651. Curând după moartea lui, care se întâmplă la 1658, se restaurează monarhia, rechemându-se la tron Stuartii (1660). Dar acești regi răsccoală din nou poporul englez prin tendințele lor absolutiste. Deaceia Iacob al II-lea este silit să părăsească tronul și țara, și în locul lui fu chemat olandezul Wilhelm de Orania, (1688).

Tot timpul acesta de două veacuri, Anglia este frământată nu numai de luptele politice interne pe care

le-am amintit, ci și de lupte religioase, căci regii catolici au persecutat pe protestanți și invers. Frământările acestea au ajutat însă expansiunea engleză în colonii, căci cei persecutați au căutat refugiul în lumea nouă și au înființat acolo colonii prospere. Astfel, dezvoltarea comerțului și coloniilor engleze se datorește pe deoparte unor regi activi, cum a fost mai ales regina Elisabeta, iar pe de altă parte, acestor luptători dârji, cari neputând suporta persecuțiile politice sau religioase, se expatriau și întemeiau în diferite părți ale lumii, colonii pline de viață și de viitor, cum au fost cele din America de Nord.

Primele explorări engleze.

Tot un Italian face primele explorări și pentru Anglia, și anume Ioan Caboto și fiul său Sebastian, în serviciul lui Henric al VII, care făcuse greșala de a refuza propunerea lui Columb cu câțiva ani mai înainte. Cei doi Italiani în slujba regelui Angliei, pleacă în 1497, să caute un drum al Indiilor tot în spre apus, ca și Columb, dar pe la Nord. Ei descoperiră o parte din Labrador, insula Tera Nova, și câteva puncte în regiunea de azi a Statelor Unite. Aceste încercări fură reluate numai sub marea regină Elisabeta, când diferiți exploratori englezi, descoperiră diferite coaste sau mări, dar fără să găsească trecerea nord vestică din oceanul Atlantic în cel Pacific, care nu fu descoperită decât în sec. al XIX. Ei încercară atunci să treacă pela nord-răsărit în spre China: înconjurară Scandinavia, zăriră estuarul fluviului Obi, dar renunțară la planul de a ajunge în Orient pe această cale. Aceste explorări nu avură deci o prea mare aplicație practică. Totuși în timpul lor se puse bazele coloniilor din America de Nord: în anul 1584 Walter Raleigh ajunse pe coasta Atlanticului descoperită

de Caboto și înființă aci în onoarea reginei Elisabeta, o colonie numită Virginia. De aci aduse el în Europa tutunul și cartoful.

Inceputurile expansiunii și comerțului englez. Marile companii.

Adevărata colonizare și întărirea comerțului extern englez se făcură de către comercianți particulari uniți în companii, cu ajutorul guvernelor, care le dădea privilegiul comerțului, și le mai ajuta și indirect, prin războaiele duse contra Olandei și Spaniei, cele două rivale pe mare ale Angliei în acea vreme.

Regina Elisabeta fundă în anul 1599, „Compania negustorilor din Londra pentru comerțul Indiilor Orientale”. Compania era destul de modestă, căci nu avea decât un capital de 1.800.000 franci (pe când cea Olandeză ce se înființa cam în acelaș timp era cu mult mai puternică). Deasemeni și scopul ei era modest, căci nu-și propunea de cât să facă comerț cu produsele Orientului. Dar superioritatea ei față de companiile olandeze și franceze era în aceea că era o companie pur comercială, și aceasta făcu puterea ei de mai târziu, căci neavând nici caracter politic, nici scopuri politice, fu scutită de nestatornicia politiceii. Ceva mai mult, organizarea și administrarea ei aveau caracterul de întreprindere privată. Aveau monopolul dela guvernul englez pentru comerțul cu Orientul, dar ea nu căută pe aici nici cuceriri, nici amestec în politica locală. Cu șefii indieni, ea trata afaceri, recunoscându-le suveranitatea și plătindu-le redevențe. În schimb Compania căpătă cu ușurință teritorii, oriunde îi trebuia și-și construi contuare comerciale.

Făcea mai mult comerț de import, aducând în Europa: ceaiu, orez, mătăsuri, țesături de bumbac („indian”) și mai puțin mirodenii.

În 1639, fundă *Madras* pe coasta orientală a Indiei și făcu din el centrul operațiunilor comerciale. Mai târziu căpătă regiunea *Bombay*, în fine în 1689, fundă *Calcuta*. Dar Englezii se întăriră în India, numai prin învingerea Francezilor în luptele pentru colonii din sec. al XVIII-lea. (Ne vom ocupa de aceste lupte după ce vom cerceta și istoria comerțului modern al Franței).

Coloniile din America.

În apus Englezii înființează deasemeni mai multe colonii în sec. al XVII-lea, dar nu ca în Orient, prin ajutorul companiilor privilegiate, ci prin inițiativa particularilor, sau prin activitatea directă a guvernelor. Din războaiele contra Spaniei, Anglia ocupă Jamaica, iar contrabandiștii englezi operau în celelalte insule spaniole, cum erau Antilele. Dar mai ales războaiele civile și religioase din Anglia, au făcut ca mulți particulari să meargă în America și să înființeze, în jurul coloniei Virginia, alte colonii. Puritanii, persecutați în Anglia, se așezară la nordul Virginiei, înființând alte cinci colonii; partizani de ai lui Carol I, emigrară deasemeni după executarea lui la 1649 și înființară lângă Virginia trei colonii noi. Ei cultivau aci câmpii întinse de tutun sau de orez, cu ajutorul sclavilor negri. La aceste nouă colonii se adăogară în 1667, trei colonii cucerite de la Olandezi, în urma războaielor cu aceștia. În fine la începutul sec. al XVIII-lea mai înființară o colonie: Georgia. Dar și în America se isbiră de expansiunea franceză, și prin războiul amintit, își măriră posesiunile cu ale Francezilor, precum vom vedea mai departe.

Astfel, la sfârșitul sec. al XVII-lea, coloniile americane ale Englezilor se întindeau între munții Alegani și coasta Atlanticului, formând 13 state adevărate și

prosperă, cu o populație de peste un milion de locuitori. Se distingeau ca piețe comerciale New York, Filadelfia, Boston.

Măsuri protecționiste ale guvernului englez. Actul navigației.

Cromwell inaugură o politică protecționistă, care fu de mare sprijin comerțului și industriei engleze, încât după ce ele deveniră atât de puternice încât să nu mai poată fi învinse de nimeni, Englezii putură institui, și propaga în sec. al XIX-lea o politică de liber schimb.

Actul Navigației, pe care Cromwell îl dete în anul 1651, cuprindea următoarele puncte:

1. Mărfurile asiatice, africane, sau americane, fie din colonii engleze, fie din ținuturi streine, nu vor putea fi aduse în Britania sau Irlanda, decât pe vase engleze.

2. Mărfurile europene nu pot fi aduse în Anglia decât de vase naționale din locurile de origine a mărfurilor, sau de către vase engleze, și nici un vas fie englez fie strein nu poate încarcă afară de mărfuri din porturile de origine a mărfurilor, mărfuri din alte porturi, cun ar fi cele olandeze;

3. Cabotajul (navigația în jurul coastelor engleze) și pescuitul în regiunile engleze este rezervat exclusiv vaselor engleze.

Printr'un „Pact colonial” își asigură desfacerea mărfurilor în Colonii și aprovizionarea din acestea cu materii prime.

Urmarea aplicării acestor măsuri fu dezvoltarea unei flote puternice englezești, distrugerea comerțului olandez, cu toate încercările Olandezilor de a și-l apăra prin cele două războaie dela 1653 și 1665—1667.

Pentru mărfurile permise la import vaselor străine, se înființă în 1652, un tarif vamal atât de apăsător, încât era aproape prohibiționist.

Inceputurile industriei engleze.

În urma acestor măsuri și acestei politici comerciale, Anglia întrecu atât pe Spania cât și pe Olanda, care în sec. al XVII erau în plină decadentă comercială. Francezii, cari ar fi putut să concureze pe Englezi, făcură greșala de a reîncepe persecuțiile religioase prin revocarea „Edictului de Nantes”, la 1685. Numeroși protestanți căutară atunci adăpost în Anglia, și cum cei mai mulți erau foarte buni industriași, căci în Franța industria era mai dezvoltată, ei contribuieră la întărirea și dezvoltarea industriei engleze. O mulțime de produse începură a se fabrica după procedee noi: astfel, covoare, pălării, pânzeturi mătăsuri, etc.

Domnia lui Vilhelm de Orania înseamnă o altă perioadă de progres.

La 1694 se fundă cea dintâi bancă a Angliei, de credit și emisiune, „Banca Angliei”, devenită azi cea mai tare din lume. După ea altele se înființară în Scoția. Ideea acestei bănci se născu din trebuința de bani ce guvernul avea în războiul pe care trebuia să-l ducă cu Franța pentru colonii.

31. Comerțul în Franța.

Regii și miniștrii mai însemnați până la revoluție.

Sfârșitul evului mediu, găsește Franța în condițiuni destul de favorabile unei dezvoltări economice, căci regalitatea se întărise prin înfrângerea seniorilor feudali, și țara era liberată de Englezi, în urma războiului de 100 de ani.

În adevăr se și fac oarecare progrese sub Ludovic al XI-lea „Regele burghez” (1461—1483), și Francisc I (1516—1547).

„Regele burghez”, Ludovic al XI, favoriză pe burghezii industriași și comercianți, înființând primele fabrici de mătase la Tours și aducând lucrători specialiști Italieni; în acelaș timp încurajă cultura duzilor necesari acestor fabrici. Protejă bălciurile dela Lyon. Inființă o poștă regulată, mai întâi în interes personal, mai apoi în serviciul publicului.

Francisc I, vestit mai ales prin luptele sale cu împăratul Carol V, fu și un mare protector al comerțului.

El încheie la 1535 un adevărat tratat de comerț cu sultanul Turcilor, Soliman al II-lea, vestitele „capitulațiuni”, prin care obțineă mari avantajii pentru Francezi, în Turcia, și devenia protectorul creștinilor în orient. A fundat portul Havre, și a făcut și alte lucrări de utilitate publică. Ajută introducerea și desvoltarea industriilor de lux în Franța, cum erau manufacturile de mătase dela Lyon, fabricile de catifea și satin dela Montpellier, etc. In fine spre a nu lăsa pe Spanioli și Portughezi singuri stăpânitori ai țărilor noi, încurajă explorările franceze peste ocean. Astfel, sub domnia lui, Francezii explorară mai întâi golful St. Laurentiu, ocupară insula Tera Nova, în fine Căpitanul din St. Malo, Jacques Cartier, exploră o parte a fluviului St. Laurentiu, prin trei călătorii (1534—1543).

Din nefericire, acest bun început fu cu totul nimicit sub urmașii lui Francisc I, prin războaiele religioase dintre catolici și protestanți („Hughenoți”), ca și din pricina războaielor externe.

la suirea pe tron a lui Henric al IV-lea (1589) țara era într'o desăvârșită mizerie, cu întreaga economie ruinată. Deaceea numai sub acest Rege, putem găsi bazele desvoltării moderne a țării lui (1589—1610), la care îl ajută demnul său ministru și prieten de copilărie, Sully, (cu numele său întreg: Maximilien de Béthune, baron de Rosny, duc de Sully).

Importantă este apoi pentru istoria economică a Franței

domnia lui Ludovic al XIII-lea (1610—1643) prin activitatea ministrului său Richelieu, mai ales pentru întărirea și expansiunea în afară, și mai puțin pentru progresul intern. Pentru organizarea economică internă, celebru este Colbert, ministrul lui Ludovic al XIV-lea (1643—1715). Demnă de amintit, ca experiență în materie de circulațiune monetară, este experiența lui Law, în timpul minorității lui Ludovic al XV-lea, de numele căruia se leagă și faptul trist pentru Franța al pierderii coloniilor fondate înaintea sa și trecerea lor în mâinile Englezilor. Cel din urmă lucru important înainte de Revoluție, este opera lui Turgot, care aplică teoria fiziocrată, ca o reacțiune contra Colbertismului și caută, în timpul lui Ludovic al XVI-lea, să scape Franța de revoluție, prin reforme radicale, dar fără să reușească, din cauza intrigilor.

Iată atâtea lucruri din istoria modernă a Franței, care este un capitol tot așa de instructiv pentru omenire, ca și epoca contemporană a Franței. Să cercetăm pe rând, în măsura posibilității, aceste chestiuni.

Henric al IV-lea și Sully.

Henric al IV-lea se sili să aducă liniștea în țară și să îmbunătățească starea poporului. Este prea cunoscută vorba ce i se atribuie că „el dorește ca fiecare țăran să ajungă să aibă, Duminica, o găină la masă”. Pentru liniștea țării, și încetarea luptelor religioase, el dete celebrul „edict din Nantes”, la 1598, prin care se declara toleranța religioasă pentru protestanți. El se sili să împace cele două culturi, sfătuind ca atât catolicii cât și protestanții să se considere fiii Franței și să se silească a deveni buni cetățeni. O politică mai cuminte nu se poate sfătui nici azi, acolo unde o națiune este împărțită în privința cultului. Un alt act înțelept al lui a fost faptul că s'a înconjurat de oameni capabili și buni patrioți, cum a fost mai ales Sully.

Opera lui Sully. Opera lui Sully fu multiplă, căci regele îi încredință toate serviciile, cum am zice azi ministerele, în care era de îndreptat situația. El se ocupă deci, de apărarea națională, de finanțele țării, de agricultură, de industrie, de comerț, de lucrări publice, de colonizare.

Finanțele. Sully proiectă să organizeze o percepere justă, să sporească veniturile și să reducă cheltuielile. Introduse deci principii financiare care abia mai târziu, când se creează știința finanțelor, sunt luate serios în seamă de guvernanți. El obligă pe perceptori să țină o contabilitate riguroasă, pentru a putea fi controlați, și a se înlătura furturile. Reduse numărul pensionarilor favorizați pe nedrept până atunci, precum și pe al cetățenilor scutiți pe nedrept. Prin aceste măsuri, el restabili echilibrul financiar, reușind, a plăti din datorii, a ușura sarcinile țăranilor și a face chiar și un tezaur de rezervă.

Agricultura. Sully în deplin acord cu Regele său, se sili să protejeze agricultura. Am văzut legenda grijei ce regele avea de traiul țăranilor. Și Sully, în scrierea sa „Les Economies Royales”, formulează grija sa de agricultură într'o maximă celebră: „Paturages et labou-rage sont les deux mamelles dont la France est ali-mentée, les vrais mines et trésors du Pérou”.

Potrivit acestei concepții, el ia o sumă de măsuri de protecție pentru țărani. În afară de reducerea dă-rilor lor, se interzice obiceiul medieval al seniorilor de a face vânătoare în terenurile cultivate; se luă mă-suri contra furturilor produselor agricole; se interzise sechestrarea pentru dări neplătite a instrumentelor a-gricole; puse în valoare și în stare de a fi cultivate o mulțime de terenuri băltoase sau inundabile. Nobilii, care înainte de 1598 erau ocupați cu luptele civile, se întoarseră și ei la moșiile lor și se ocupară serios de cultura lor. Unul din ei, Oliviers de Serres, scrisese un tratat de economie rurală, foarte apreciat de Rege.

In industrie, Henric al IV-lea și Ministrul său favorit se cam deosebiau în păreri: Sully ar fi voit să se dea atenție numai industriilor de primă necesitate, temându-se ca industriile de lux să nu moleșească pe Francezi și să-i abată dela muncile serioase. El protejă fabricarea postavurilor din Normandia, fabricile de oțel, de fer, etc. Regele găsia însă că și industriile de lux sunt necesare și se îngriji de ele. Sub protecția lui se dezvoltă la Paris industria covoarelor fine, imitând pe cele orientale, persiene și turcești. Industria mătăsurilor înflori la Tours și Lyon, în jurul cărora se înființară numeroase crescătorii de viermi de mătase. Mătasea se mai fabrica și la Paris, Montpellier, etc.

O mulțime de edificii publice înfrumusețară Parisul.

Comerțul și expansiunea colonială. In domeniul comerțului, Sully avu drept colaborator pe Laffemas, fost croitor și valet al Regelui. Acesta fu numit controlor general al comerțului în 1602. El era de părere să se aplice o politică protecționistă.

Până a putea face o astfel de politică Sully căută să favorizeze pe alte căi comerțul intern: Incepu a construi o rețea de drumuri, prevăzute cu serviciu de poște prin diligențe; făcu un început de construcții de canale. Inființă un consiliu de comerț, care trebuia să găsească măsurile cele mai folositoare comerțului intern, care suferia mai ales de multele vămi interne dintre provincii.

In comerțul extern, reînnoi și dezvoltă capitulațiunile cu Turcii, și încheie tratate de comerț favorabile (mai mult pe baza libertății și egalității schimbului) cu Anglia, cu Olanda, apoi cu Spania, etc. Sully vedea cu tristețe avântul colonial pe care îl luau Olandezii și încurajă și el colonizarea și formarea de companii de comerț. Compania Indiilor Orientale, care se înființă la Brest în 1601, nu prosperă din cauza concurenței olandeze. Atunci Henric al IV. fundă Compania comer-

cială a Nouei Franțe (Canada), cu monopolul comerțului cu această colonie. Samuel Champlain explorează regiunea Sf. Laurențiu, pe unde fusese și Cartier, și înființă Quebec la 1608. Colonia Canada se putea considera fundată; aici nu mai erau împiedecați de Olandezi, și Francezii pot veni să pescuiască sau să facă comerț.

La 1610, Henric al IV este ucis și opera sa care aducea o adevărată vindecare a relelor cauzate de luptele civile dinaintea lui, este oprită în loc, ba chiar desființată în unele privințe, în timpul minorității urmașului său Ludovic al XIII-lea și al lui Richelieu, ministru său. La 1614 fură convocate pentru ultima dată, până la 1789, „Statele generale”, — reprezentanți ai nobilimii, clerului și ai stării a III. Deaci în colose întărește tot mai mult absolutismul.

R i c h e l i e u.

(Ministrul lui Ludovic XIII dela 1624 până la 1642).

Richelieu este cunoscut în istorie ca cel care a reușit să întărească monarhia în Franța, prin înfrângerea nobililor, și întărirea Franței între celelalte state, prin diplomația sa iscusită. Mai este cunoscut prin opera sa culturală, prin fundarea Academiei franceze la 1635, restaurarea Sorbonei, etc.

Dar el s'a ocupat și de problemele economice, tocmai pentru a putea să-și ajungă scopurile politice, cari erau principala sa preocupare. N'a fost desigur tocmai desăvârșit în această latură a activității sale. În primul rând, n'a fost destul de bun financiar. Politica sa financiară s'a bazat numai pe sporirea impozitelor. (ceeace a provocat și răscoale, pe care a trebuit să le reprime sângeros) și pe abuzul de împrumuturi, care slăbi foarte mult creditul statului.

Fu, însă, un bun continuator al lui Henric al IV-lea în privința comerțului, industriei și coloniilor.

Făcu un cod al navigației, în 1629, care ca și actul lui Cromwell de mai târziu, încerca să favorizeze vasele franceze. Ajută ca și Sully și Henric al IV. pe fabricanții de mătase, se îngriji de căile de comunicație. Mai ales însă căută să desvolte comerțul maritim și colonial. Pentru aceasta căută în primul rând să creeze o marină militară, spre a proteja coloniile și comerțul maritim.

Pe lângă protejarea Canadei, el puse să se ocupe sudul insulei Madagascar, care deveni locul de popas al navelor ce mergeau în India. Înființă câteva contuare pe coasta occidentală a Africei (Senegal, Guyana).

Ar fi voit să înființeze o singură mare Companie pentru comerțul acestor colonii, după modelul celor engleze și olandeze, dar neputând face aceasta, fundă mai multe companii mici: Compania Nouei Franțe, pentru Canada; Compania Americii de Nord, pentru a coloniza Martinica, St. Doming, Guadelupa, Dominica; Compania Coastelor occidentale ale Africei; Compania Coastelor Orientale, pentru Madagascar, etc.

Incheie tratate de comerț cu Rusia, Danemarca, etc. Astfel, întrucât îi permitea politica sa externă care îi dădea foarte mult de lucru, el reuși să facă un și mai bun început decât predecesorii săi în comerț și colonii. Cu moartea lui la 1642, urmată de a regelui său la 1643, acest început este urmat de o epocă de stagnare pe timpul minorității lui Ludovic al XIV-lea, dar este strălucit reluată de Colbert, care se și consideră discipolul și continuatorul lui Richelieu.

32. Colbert 1619-1683. — Opera și sistemul lui: „colbertismul“.

La moartea lui Ludovic al XIII-lea. fiul său Ludovic al XIV-lea nu avea decât cinci ani. Conducerea țării o luă mama sa, ca Regentă, ajutată fiind de mi-

nistrul Mazarin, care la moartea sa recomandă regelui pe secretarul său Colbert, fiu de negustor, educat și el pentru aceeaș meserie, dar ale cărui calități Mazarin știe să le vadă foarte bine încât se zice, că pe patul de moarte îl recomandă Regelui cu aceste cuvinte: „Sire, vă datorez totul, dar socotesc că mă plătesc de orice datorie lăsându-vă pe Colbert”. Astfel, Colbert conduse toată activitatea economică a Franței, dela 1661, până la moartea sa, 1683, dând exemplul cel mai strălucit din istorie al unei munci neobosite în slujba țării și a poporului francez, căutând să facă binele public, fără a se preocupa dacă este înțeles și apreciat cum merita de cei pentru care își sacrifică odihna. Deaceea nu e de mirare că a murit fără să fie regretat; dar urmașii de mai târziu i-au recunoscut meritele, socotind pe drept că **dela el „începe adevărata istorie economică și comercială a Franței”**.

Ca și Sully altădată, el trebui să se ocupe de toate interesele statului, și conduse mai multe departamente, ca: finanțele, marina, etc., silindu-se să facă din Franța cea mai puternică țară din punct de vedere economic.

În finanțe căută să pună ordine în desordinea lăsată de Mazarin. Revizui datoria publică, și căută s'o reducă; făcu economii; începu să răscumpere rentele; institui un tribunal de justiție numit „Camera arzătoare” pentru mănuiitorii de bani publici necinstiți. Acest tribunal pronunță chiar condamnări la moarte, care însă fură transformate în muncă silnică, la galere; dar prin aceasta statul își recăpătă o sumă destul de mare din ceea ce i se furase. Ordonă să se țină o contabilitate sistematică și căută să stabilească în fiecare an un buget pentru anul următor. Se feri pe cât putu de împrumuturi. Mări impozitele care apăsau pe clasele bogate, dar micșoră pe ale săracilor. Intrebuință și el ca și mai nainte, sistemul arendării impozitelor, dar pe sume mult mai avantajoase pentru stat.

Căută să protejeze agricultura și pe țărani, reducându-le impozitele, scutind chiar, pe cei cu familie numeroasă; reînoi interdicția de a se urmări instrumentele agricole. Puse să se șteargă din calendar peste cincizeci de sărbători bisericești în care agricultorii erau opriți să lucreze. Incurajă anumite culturi (grâul, ș. a.) precum și creșterea sistematică și îmbunătățirea rasei vitelor.

Dar activitatea care îl face mai ales renumit, este protecția ce s'a silit să dea comerțului și industriei naționale, prin măsuri care formează sistemul zis mercantil, aplicat în mod sistematic de el și care a și rămas în istoria Franței sub numele de colbertism.

Colbertismul.

Politica industrială și comercială a lui Colbert, nu este decât aplicația sistematică a mercantilismului. Mercantilismul s'a născut mai ales în urma afluenței monetare din sec. al XVI-lea prin exploatările coloniale ale Spaniolilor. Atunci se născu ideea că aurul este cea mai mare avuție și deci o țară este cu atât mai bogată cu cât are mai multă monedă; iar dacă nu are mine de metal prețioase, trebuie să ducă o astfel de politică, încât să intre cât mai mult aur din alte țări și să iasă cât mai puțin. Așa dar o politică de intervenție a statului în activitatea economică a supușilor, pentru a determina o balanță comercială activă.

Mercantilismul se formulase înainte de Colbert, mai ales ca luptă împotriva dominației comerciale a Spaniolilor și Olandezilor în sec. XVI și XVII, dar Colbert l-a aplicat așa încât să desvolte forțele active ale țării, să determine o economie națională integrală, lucru la care tind și azi națiunile dar care nu trebuie să se exagereze, căci atunci se ajunge numai la un rășboiu economic între state, la o izolare a statelor și în loc de câștig,

poate aduce pagube. Mercantilismul a fost exagerat de alte state, ca Austria, Prusia. Chiar politica vamală a lui Colbert a dus la un nesfârșit războiu economic cu Anglia, dar pentru economia națională colbertismul a fost folositor, căci a dezvoltat industria, comunicația, etc.

Protejarea și reglementarea industriei.

Pentru a realiza scopul arătat, Colbert se sili să creeze o mulțime de industrii și luă tot felul de măsuri cari să facă Franța independentă de străinătate.

Printr'un edict din 1673, el obligă pe toți meseriașii să se constituie în corporații, confirmând statutele și privilegiile corporațiilor care existau de mai înainte. Măsura aceasta generală provocă însă și nemulțumiri.

Dar și mai drastică fu reglementarea fabricațiunii. Colbert dete nu mai puțin de 180 de regulamente minuțioase, în care se precizau toate operațiile și procedeele de fabricațiune. Așa de ex. codul postavurilor arăta anume cum să se țeară, cum să se coloreze, etc. Fiecare bucată fabricată trebuia să poarte numele și marca celui ce o fabricase. Controlorii manufacturilor când găseau o marfă nefabricată după prescripțiile regulamentelor, sau care nu era de calitate mulțumitoare, o confiscau, o expuneau vederii publicului, atârând-o de un stâlp, apoi o distrugeau; în caz de recidivă, era pus la stâlp, însuși fabricantul și comerciantul la care se găsisse marfa proastă.

Scopul lui Colbert era să asigure controlul și autoritatea statului și să facă din produsele franceze, niște produse în stare să concureze pe ale tuturor națiunilor străine. Și în adevăr, în urma acestor măsuri, reuși, căci un ambasador venețian scria în acea vreme: „Ceea ce e mai bun în toate părțile lumii, se fabrică azi în Franța, și așa de mare este faima acestor produse, încât din toate părțile vin comenzi pentru ele”.

Pentru industria mare, Colbert poate fi considerat creatorul ei în Franța. El atrase numeroși lucrători străini, mai ales italieni, dar și flamanzi, englezi, germani, și protejând industriile existente, el înființă altele noi. Astfel prosperară industriile de lux a căror bază o pusese Henric al IV-lea.

Erau tapițeriile din Paris (gobelinuri), cu sucursale la Beauvais, apoi la Aubusson unde lucrătorii tapițeri formau o corporație. Se dezvoltă și industria oglinzilor, cu

ajutorul lucrătorilor venețieni, care înființară o astfel de fabrică la 1665 la Paris, cu filiale în alte părți. Tot lucrătorii venețieni, dar și flamanzi dădură un mare avânt manufacturei de dantele dela Reims, după ale căror modele începură a se fabrica și în alte orașe. Mătăsăriile dela Lyon, progresară deasemeni.

Dar și mineritul și lucrarea metalelor și alte industrii de primă necesitate, fură ajutate.

Comerțul și coloniile.

Aceeaș politică protecționistă o duse Colbert și în privința comerțului și expansiunii coloniale. El reînființă Consiliul de comerț creat odinioară de Henric al IV-lea. Dete în 1673 o ordonanță privitoare la comerț, care este un adevărat cod comercial, prin care se regula ținerea registrelor, contractele între comercianți, falimentul, jurisdicțiunea consulară, etc., înlocuind prin lege scrisă și unitară, cutumele deosebite după localități, ce se aplicau mai nainte.

Comerțul interior fu mult ajutat de înmulțirea drumurilor și canalurilor. Cel mai important canal fu **Canal du midi**, prin care se lega Mediterana cu Garona, și, prin aceasta, cu Oceanul Atlantic. Incercă să desființeze vămile din interior și să le înlocuiască numai cu vămi puse la graniță, prin tariful dela 1664; dacă nu reuși să le suprime între toate provinciile, reuși totuși în bună parte, reducând sistemul defavorabil de până atunci, la unul mult mai bun: 23 de provincii desființară complet taxele dintre ele; altele le mențin, însă aplică tariful lui Colbert, în fine câteva își păstrează vechiul drept, fiind asimilate țărilor streine în privința tarifului vamal.

Pentru comerțul extern, Colbert, creè porturi, declară porturi france porturile Marseille, Bayonne și Dunkerque; înființă întreprize pentru tranzit, creè o marină militară și una comercială.

Un tarif vamal la 1667, avea de scop să încoroneze protecționismul său, înființând la import taxe din ce în ce mai urcate pentru fabricatele străine și taxe mici pentru materiile brute, iar la export invers. El protejă totodată marina comercială franceză, căci prevedea o taxă de 50 de *sous* de tonă pentru orice navă străină care ar ancora într'un port francez. Dar aceste măsuri aduse în cele din urmă mai mult rău, căci deteră naștere la continue războaie cu Olanda, cu Anglia, din care Franța avu multe pierderi.

Politica colonială.

În privința coloniilor, Colbert își dete toată silința de a le înmulți și a le face să prospere. Francezii exploatarea insulele dela sud-estul Africei, începând cu Madagascar, apoi Bourbon și Ile de France (azi Maurice) unde se cultiva orez, bumbac, cafea, trestie de zahăr, și se practica comerțul de negri. Se așezară în India, înființând factorerii la Pondichéry și Chandernagor. În Antile, Colbert ajută pe contrabandiști, dela care mai pe urmă cumpără cea mai mare parte din aceste insule, și Guyana (pe coasta nord-estică a Americii de Sud).

Dar centrul domeniului colonial francez, rămase tot America de Nord, unde Canada cu orașul Quebec luase o bună dezvoltare. Această colonie numită Noua Franță, se întinsese foarte mult de-a lungul fluviului Misisipi prin diverse explorări noi. Acum Noua Franță se întindea deci dela Baia Hudson până la delta Misisipelui, unde se înființă Louisiana, numită astfel în cinstea regelui Ludovic al XIV-lea, așa încât posesiunile franceze din America, închideau celor engleze trecerea spre apus, ceea ce a dat naștere în sec. XVIII, războiului cu Anglia.

Pentru exploatarea acestor colonii, Colbert încurajă

formarea de companii de comerț, stabilind că nu este incompatibilitate între noblețe și participarea la aceste companii, ba făgăduind chiar rangul de nobil, celor ce nu-l aveau și s'ar fi distins în activitatea companiilor.

Companiile de comerț.

Se înființară astfel patru mari companii de comerț:

1. Compania Indiilor Orientale, fu reorganizată în 1664 cu baza în portul Lorient din Bretagne. Centrul comerțului ei era Madagascar, având ca anexă India.

2. Compania Indiilor Occidentale, înființată cam în acelaș timp, cu monopolul comerțului pentru America și pentru Africa occidentală. Cu toată reclama și protecția de care se bucură nu avu succes. Sediul ei era în Le Havre.

3. Compania Nordului dela Dunkerque, pentru comerțul cu Scandinavia, fu ruinată prin războiul cu Olanda.

4. Compania Levantului din Marsilia, reînoi capitulațiunile cu Turcia și făcu comerț pe marea Mediterană, dar dură numai până la 1670.

Din desmembrarea acestor companii mari, luară naștere altele mai mici, dar tot fără mare succes.

La moartea sa, în anul 1683, Colbert lasă în Franța o stare înfloritoare, în comerț, industrie și agricultură. Din nefericire, după moartea lui, Regele Ludovic al XIV-lea, prin politica sa religioasă și externă, distruge în mare parte opera lui Colbert. La 1685, el revoacă Edictul din Nantes. Persecuțiile reîncep, protestanții emigrează, industria franceză ca și comerțul, sunt ruinate în folosul țărilor străine. La aceasta se adaogă războaiele lui Ludovic, și câțiva ani agricoli răi. Populația murea de foame. Această situație o lasă Ludovic al XIV la moartea sa (1715).

33. Comerțul și industria în Germania și celelalte state europene.

Germania. — Principalele orașe comerciale.

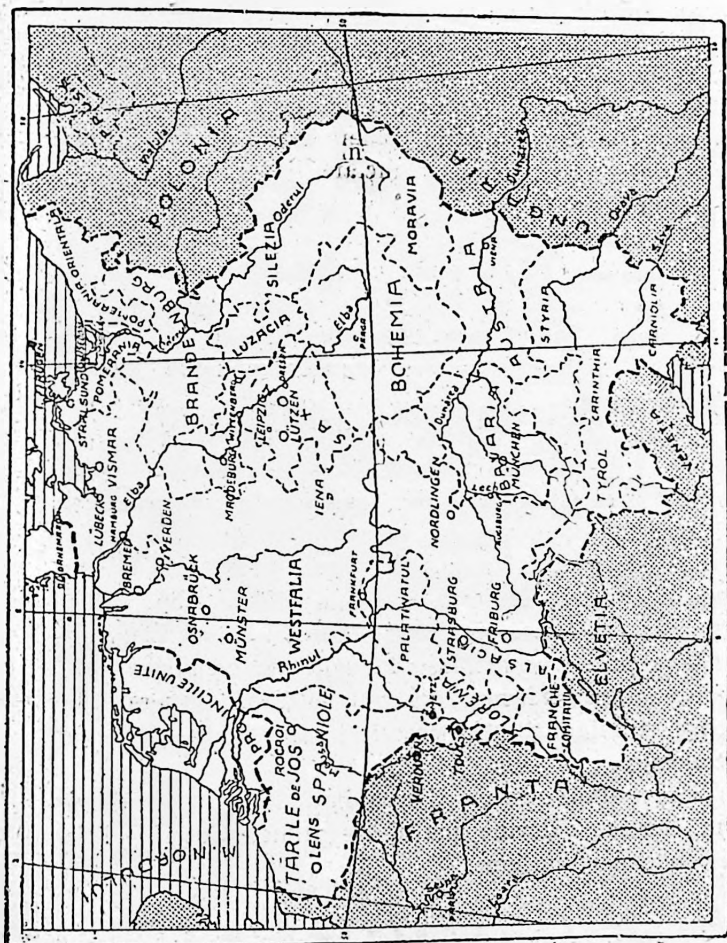
Inceputul evului modern, înseamnă pentru comerțul german, așa de înfloritor în perioada hanseatică, o decădere din ce în ce mai mare.

Nu numai deplasarea drumurilor comerciale pe oceanul Atlantic îi aduce ruina, căci am văzut că parte din orașele germane au căutat să se acomodeze acestor drumuri noi, punându-se în legătură cu Lisabona și Anvers. Dar mai întâi spiritul monopolizator al puterilor dominante Olanda, Anglia, Franța, îi pune mari piedeci. În același timp, în jurul mării Baltice și Nordice, care formaseră domeniul comercial al Hanselor, se ridică state noi, care caută să ia o parte activă la comerț. Acestea sunt: Suedezii, Danezii, Rușii.

Dar toate acestea n'ar fi de ajuns să explice decăderea comerțului german. Faptul principal este slăbiciunea în care timpurile moderne găesc statele germane, tocmai atunci când toate popoarele înaintate se concureau strașnic pentru stăpânirea mărilor și coloniilor. Slăbiciunea vine dela nesfârșitele lupte religioase. Pe pământ german se dau cele mai strașnice lupte religioase, căci aici se naște reforma în sec. al XVI-lea. Și cel mai desastros dintre aceste războaie este războiul de 30 de ani, care ține dela 1618—1648, când se sfârșește prin pacea din Westfalia, și care lasă Germania micșorată și împărțită în o puzderie de stătuțe. Franța și Olanda ieșiau, dimpotrivă, mărite și puternice, din acest războiu.

Nu-i mai rămânea Germaniei drum liber de a face comerț decât în spre sud și în spre răsărit, în partea noastră. Dar Italienii cu care ar fi putut face comerț la sud, erau ei înșiși în decădere; iar în spre răsărit, Turcii cari ajunseseră la Buda și au dominat răsăritul

până în sec. al XVIII-lea, erau o piedică de neînviat. Numai cu Polonia și cu Rusia ținură legături mai regulate, orașele Breslau și Leipzig.

Germania după pacea din Westfalia.

O oarecare înflorire industrială provoacă imigrarea Hughenoților plecați din Franța, în urma revocării edictului de Nantes (1685).

Comerțul, cât se putea face în asemenea grele împrejurări, se făcea prin **Hamburg**, pe unde se exportau produse agricole, ca: cereale, in, cânepă, fructe, apoi lemne, metale, etc. sau fabricate din Germania nord-estică, mai ales pânzeturi de Silezia, cari erau cerute de Olandezi și Englezi. Prin Hamburg se importau apoi, fabricate olandeze, engleze și franceze, precum și coloniale. Din cauza acestui comerț destul de activ, Hamburg deveni și o piață financiară importantă.

Bremen, pe Weser, se ridică de asemeni la o importanță mult mai mare de când, prin pacea vestfalică, gurile Rinului nu mai erau la dispoziția Germanilor ci în mâna Olandezilor. Din ce în ce mai mult, porturile dela marea Baltică erau întrecute de cele dela marea Nordului, fiind acestea mai aproape de noile drumuri ale oceanului.

Totuși, porturile Lübeck, Stettin, Danzig, etc., păstrează încă o bună importanță pentru comerțul de export al materiilor prime din regiunile în care se aflau.

Comerțul și economia germană încep a se ridica numai odată cu ridicarea politică, în special prin politica regelui Prusiei, Frederic al II-lea (1740—1786), zis și Frederic cel Mare, și „Regele-filosof”. El se îngriji de toate ramurile economice, de căile de comunicație, și aplică protecționismul, un mercantilism exagerat, dar reuși să refacă Prusia complet, din punct de vedere economic.

Numai după unirea Germanilor, în evul contemporan, Germania devine una dintre primele puteri politice și economice din lume.

A u s t r i a.

În Austria, se fac progrese mari politice și economice, după învingerea Turcilor, și întinderea stăpânirii austriace, peste Ungaria și Transilvania, în urma păcii dela

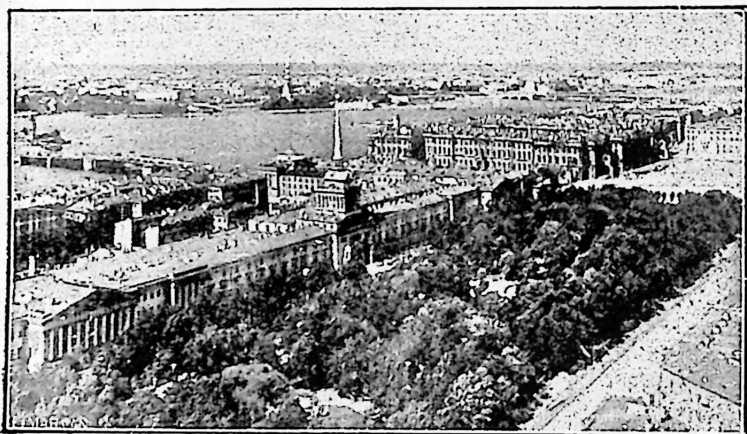
Carloviț din 1699. Impăratul Carol VI-lea (1711—1740), încurajă comerțul, încercând să înființeze companii de comerț și făcând porturi franceze, ca **Triest** și **Fiume**. Austria se întări mai ales sub fiica lui Carol al VI., Maria Tereza, (1740—1780) sub care Polonia fu împărțită între această monarhie și vecinele ei, Prusia și Rusia. Pe deasupra, Austria, răpi și Bucovina noastră. Maria Tereza continuă politica tatălui ei, protejând Fiume și Triest, și în plus dă un edict al navigației. Austria începe să aibă o mare influență în spre orient și pe **Dunăre**. De aci încolo, soarta țărilor noastre, ca și a comerțului nostru nu mai depinde numai de puterea Turcilor, cari merg spre decădere continuă, ci și de rivalitatea dintre Austria și Rusia, cealaltă putere creștină lacomă să ne moștenească dela Turci.

Celelalte state europene în evul modern. **Rusia, Polonia, Suedia, Danemarca.**

Rusia. În evul mediu, în epoca de înflorire a comerțului Hańselor, comercianții acestora făceau un comerț însemnat cu produsele rusești, mai ales în marele târg Novgorod. Rușii erau însă într'o stare de mare înapoiere. Ridicarea lor datează numai dela împăratul lor Petru cel Mare, (1689—1725). Acesta își puse în gând să civilizeze, să europeneze pe Ruși, chiar cu sila așa cum încearcă în zilele noastre Mustafa Kemal, cu Turcii săi. El merse însuși în toate centrele mari ale Europei, ca să învețe și să știe cum să-și organizeze statul și poporul său. Își reorganiză armata, și prin luptele cu viteazul rege al Suediei, Carol al XII-lea, reuși să întindă Rusia până la Marea Baltică, prin cucerirea provinciilor suedeze: Livonia, Estonia, Carelia, Finlanda. Își deschidea — zicea el — o fereastră către Europa. Mută capitala dela Moscova la Petersburg, oraș întemeiat de el, — azi Leningrad, după ce

s-a numit câțva timp în urmă Petrograd. În spre sud se ciocni cu Turcii, tot din cauza lui Carol al XII-lea, pe vremea Domnilor Români Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu, dar fu învins, iar simpatia ce îi arătaseră Domnii noștri aduse pe capul țării noastre domnia Fanarioșilor. Se știe cât de mult au urmărit apoi Rușii expansiunea spre sud și răsărit în dauna Turciei, ideal pe care nu l-au părăsit nici azi și care este cunoscut ca un „testament al lui Petru cel Mare”.

Petru a căutat să se extindă și în Nord-est prin Siberia, al doilea drum pe unde Rusia poate ieși la mare liberă.

Orașul lui Petru cel Mare: Petersburg, Petrograd,
azi Leningrad.

Europenizarea pe care el a căutat s'o impună Rușilor, a fost numai o spoială, dar din punct de vedere administrativ, politic și economic, el este întemeietorul puterii rusești, „părintele Rusiei”, cum a fost numit de Ruși.

El a favorizat Orașul său, dându-i privilegii diferite. A făcut un canal între Ladoga și Volga ca să unească marea Baltică cu cea Caspică. A încurajat comerțul și

industria, atât pe cea minieră cât și pe cea manufacturieră. Pentru aceasta a favorizat intrarea lucrătorilor germani.

Opera lui este dusă mai departe de Ecaterina a II-a (1762—1796), în timpul căreia Rușii ajung la marea Neagră și Nistru, iar în nord-est, până în China, cu care leagă relații comerciale. Este interesant că între cei ce explorează Asia orientală pentru Rusia, este și boerul moldovean, refugiat politic, Spătarul Nic. Milescu.

Sub această împărăteasă, fac cunoștință Românii întâia oară cu ocupația rusească (1768—1774) și le simt dela început prietenia, arătând că „Muscalii se poartă mai rău decât Tătarii”.

Ecaterina a II-a creiază prin diferite încurajări o clasă de comercianți și industriași; înmulți căile de comunicație și se sili să desvolte navigația. La 1792, când prin pacea dela Iași, Rușii ajungeau până la Nistru, se întemeie și portul Odesa, care avea să joace un rol însemnat în comerțul mării Negre.

P o l o n i a .

Cu Polonia, țările noastre au avut strânse relații în toată această epocă; uneori de prietenie, alteori de dușmănie, precum și strânse legături comerciale încă din evul mediu. Orașele mai importante pentru comerț, erau Lemberg, Cracovia, Riga, Danzig. Ceeace lipsia însă Polonilor era o clasă mijlocie națională. Comerțul lor era în mâinile streinilor chiar în orașele lor. Industria le lipsia, și, ca și la noi, în vremurile acelea, produsele naturale se exportau și erau prelucrate de alte națiuni. Aveau o clasă de nobili, care în sec. al XVIII-lea se țineau numai de lupte politice interne, și o clasă de țărani în mizerie. Această stare a dus la împărțirea Poloniei între cei trei vecini lacomi, dela care nu a scăpat decât prin marele războiu. Azi începe din nou o colaborare rodnică între Polonia și România.

Țările scandinave.

În nord-vestul Europei, se ridică și se întăresc în evul modern, Suedia și Danemarca, urmași ai vechilor Normanzi, cari ajunseseră în călătoriile lor până în America. Dacă aceste țări se ridică așa de târziu, cauza este atotputernicia de până atunci a Ligei Hanseatice. Cu pași modești dar siguri, aceste două state se organizează și progresează.

Danemarca profită de așezarea ei între marea Baltică și marea Nordului. După regula generală din acest timp, înființează și ea companii de navigație, fundează contuare în Indiile Orientale, în Antile, în Islanda și Groenlanda. La sfârșitul sec. al XVIII-lea se desființează iobăgia clasei țărănești, și în urma acestui act, se formează o clasă puternică agricolă care progresează mai mult decât oriunde.

Și Suedia înființează o Companie a Indiilor Orientale, care făcu multă vreme comerț cu China. Exportă în deosebi metale. Înfrângerea lui Carol al XII-lea de Ruși, aduse slăbirea Suediei în folosul Danemarcei. Mai puțină importanță economică avea cealaltă țară scandinavă, Norvegia, din cauza sărăciei solului.

34. Comerțul și industria în țările române în evul modern.

Starea politică.

Epoca modernă pentru Principatele Române este caracterizată prin întinderea puterii turcești în Europa și căderea lor tot mai mult sub această putere. În ce privește starea politică și economică, epoca aceasta este un regres față de cea precedentă.

Istoria Principatelor, în evul modern, se desfășoară în strânsă legătură cu dezvoltarea puterii turcești, la început; iar mai pe urmă cu ridicarea Austriei și Rusiei,

care le devin vecine, după ce Austria se face stăpână pe Ungaria și Transilvania (Pacea dela Carloviț 1699); iar Rusia prin luarea pământului ocupat de Tătari, până la Nistru, (la 1792), după ce prin pacea dela Cuciuc-Cainargi, la 1774, căpătase marele drept de a se amesteca în afacerile Principatelor, ca protectoare. Rivalitatea dintre Ruși și Austriaci, pentru moștenirea imperiului turcesc, ne-a ferit de a fi înglobați de ei; luptele lor contra Turcilor ne-au adus însă mari pagube economice, sărăcindu-ne țărișoarele, sau sfâșiindu-le: la 1718 Austria ne-a luat „dela Turci” Oltenia, dar a retrocedat-o la 1739; la 1775 ne-a luat Bucovina și nu ne-a mai redat-o până la desființarea aceluși Imperiu în 1918 iar la 1812 Rusia ne-a luat Basarabia.

Astfel, comerțul român și starea generală a țărilor Române se resimt de evoluția puterii turcești.

Până la pacea dela Carloviț această putere este în continuă creștere. Incepând dela 1541, când Turcii ocupă Ungaria, prefăcând-o în pašalâc, legăturile noastre cu apusul sunt îngreuiate și comerțul nostru extern este forțat să se îndrepte mai mult către Orient și să se supună restricțiunilor impuse de Turcii suzerani. Aceiași soartă o au câte trele principatele locuite de Români, căci după 1541, și Ardealul este principat autonom sub suzeranitatea Turcilor. La sfârșitul sec. al XVI-lea, Mihai Viteazul încearcă să scuture jugul turcesc și să unească cele trei Principate, dar fapta lui măreață nu durează, din cauza neumirii și invidiei vecinilor creștini. Abia peste o sută de ani, Turcii sunt învinși, Austria ocupă Ungaria și Ardealul. Epoca de decădere a Turcilor aduce și o decădere a Principatelor în sec. al XVIII-lea, cu domnia Fanarioșilor.

Comerțul Principatelor sub dominația turcească.

Precum am amintit mai sus, căderea Principatelor române sub puterea Turcilor, aduce o schimbare însemnată în comerțul extern al Românilor: acest co-

inert se face mai mult spre Orient și mai puțin spre nord și apus. În afară de obligațiile de aprovizionare impuse de Turci, schimbarea aceasta era impusă de așezarea lor la Constantinopol. Chiar numai prin această așezare ei ar fi putut să aibă aproape un monopol de cumpărare a cerealelor noastre, care ca și azi se exportau pe drumul cel mai lesnicios, al mării. Dar ei, cari în vremea aceea nu se ocupau decât cu războiul și înțelegeau să trăiască din munca și birul impus țărilor supuse, au obligat Principatele să aprovizioneze întâi Turcia și armata ei, și numai după aceea dacă mai rămâneau produse, să vândă și în mod liber altor țări. Negreșit, ceea ce luau negustorii Turci sau funcționarii lor de aprovizionare, se plătea, dar plata se făcea după un tarif anumit, care era totdeauna mai scăzut decât prețurile din târgul liber. Dacă mai adăogăm și abuzurile celor însărcinați cu strângerea acestor provizii, ne putem face o idee de paguba ce se producea comerțului și economiei Principatelor. Un mijloc de a mai scoate din aceste pagube era contrabanda: granițele Principatelor nu erau așa de păzite și de controlate încât să nu se poată trece mărfuri și în Ardeal sau Polonia. Dar comerțul de export cu aceste țări și chiar cu altele mai depărtate, se făcea mai ales cu produsele pe care nu le cereau Turcii, cum erau în primul rând cele a căror consumare era oprită de Coran: porcii, formau un articol foarte important al comerțului cu orașele săsești din Ardeal; vinul de asemeni. În Polonia se exportau din Moldova mai ales, boi și cai. Caii moldovenești se cumpărau chiar și de Prusia.

Turcii luau mai ales cereale, iar dintre animale, oi, cu zecile de mii. În astfel de condiții, și importul se făcea vrând nevrând mai mult din Orient. Vechile mărfuri pe cari ni le aduceau altă dată Italienii, ni le aduc acum Turcii și Grecii, sub numele de mărfuri turcești.

Aceste mărfuri erau mirodenii, coloniale, covoare, stofe de mătase, anumite obiecte de îmbrăcăminte, pe care Românii le adoptă dela Turci, până când încep a se lucra în țară, și altele.

Din orașele ardelene și din Polonia, se importa ca și altă dată, postavuri și alte fabricate textile, unelte agricole de metal, clopote, etc.

Când însă începe decadența Turciei și ridicarea și apropierea de Principate a Austriei (pacea dela Carloviț 1699, și mai ales prin cea dela 1718, dela Passaroviț, cu luarea Olteniei), atunci Principatele sunt mai strâns legate de Apus și comerțul lor în această parte se întărește prin Austria și Germania, o orientare care se accentuează mai ales în sec. al XIX-lea. De asemeni, când la sfârșitul sec. al XVIII-lea se exercită influența politică a Rusiei, și comerțul se îndreaptă și în această parte, dar fără o deosebită importanță, și de scurtă durată; e mai mult o împiedecare a comerțului în spre Turcia și Austria.

Comercianții.

Ca și în vremurile de altă dată, găsim comercianți români, în primul rând în persoana Domnilor și a boierilor. Găsim însă și o clasă specială de comercianți, cari după uzul general din acea vreme, se constituie în corporații (sau după numirea turcească, „isnafuri”), ca și meseriașii. Negustorii români, duc o grea luptă contra comercianților străini, cari se introduc în acest timp în țară, în mare număr.

Au intrat în Principate, odată cu înaintarea Turcilor în Europa, mai ales Grecii. Indrăzneala și specula lor, mai ales la cămătărie, ajunsese atât de departe, încât Mihai Viteazul a trebuit să procedeze foarte săngeros ca să scape țara de plaga lor, atunci când își pusese în gând să o libereze de orice jug. Altă răscoală împo-

triva lor, a fost pe vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Ei au pătruns însă mai ales în sec. al XVIII-lea în timpul domniei fanarioților.

Un element străin de importanță în comerț, dar mai agreabil, fiind tot creștin, au fost Armenii. Evreii au venit întâi în sec. XV și XVI, înainte de epoca Fanarioților. Aceștia erau mai mult evrei spanioli și se ocupau mai mult cu zărăfia. Cei mai mulți au venit însă la sfârșitul sec. al XVIII-lea, din Galiția, după ocuparea Galiției și Bucovinei de către Austriaci, care privindu-i drept indezirabili, au făcut tot ce le-a stat prin putință să scape de ei. Numărul lor a crescut mai ales la începutul sec. al XIX-lea. La București au ocupat un loc izolat și puțin ocupat în vremea aceea, unde se află și azi în număr compact: mahalalele Sf. Vineri, Udricani, Olteni, etc.

Lupta cea grea trebuiri să o dea negustorii români cu cei străini, mai ales când după pacea dela Șistov a Turcilor cu Austria (1791), se înființară Principate, consulate, mai întâi cel austriac, apoi și ale altor țări cari protejau pe supușii lor. Acești supuși străini, protejați de consuli naționali din Principate, se numeau „sudiți”. La orice nevoie sau apăsare, de bir sau altele, acești sudiți alergau la consuli lor, cari intervineau la Domn, sau chiar la Poartă, pentru ca supușii lor să fie scutiți. La început, negustorii străini, nu aveau dreptul să facă decât comerțul en-gros, și numai negustorii români aveau privilegiul comerțului de detaliu. Cu vremea însă și această deosebire dispăre, încât negustorii străini aveau mai mult privilegii, iar cei români mai mult angarale. Aceasta a făcut pe mulți negustori români să alerge pe la diferiți consuli străini și să-i roage să-i primească de sudiți ai lor și să-i protejeze ca și pe străini. Au trebuit să intervie Domnitorii ca să oprească această trecere a Românilor sub protecție străină.

Sub regimul consulatelor, au pătruns în țările române foarte mulți Români transilvăneni, ceea ce de sigur a fost un bine, ocupându-se aici cu comerțul de „brașovenie” și băcănie. Ei aduceau din apus, mai ales prin Triest diferite coloniale și au introdus o instalație mai europeană în prăvălii, în locul celei orientale grecești.

O r a ș e l e.

În această epocă, cu schimbarea condițiunilor, față de cea precedentă, găsim mari schimbări și în importanța orașelor: unele decad, altele noi se ridică. În Moldova, decad: Suceava, care nu mai este capitală, Siretul, Baia, Romanul, Bacău, Adjud, pierzându-și tot odată și caracterul străin al fundatorilor sași și unguri și devenind românești. Unele dispar cu totul, ca Putna.

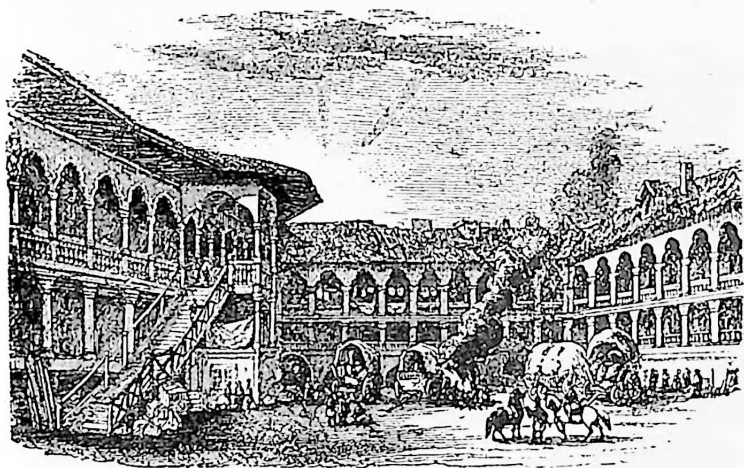
Se ridică Focșanii, cu totul nou, apoi Dorohoiul, Botoșanii, Cernăuții, Iașii, noua capitală, Bârladul, Galații și altele.

În Muntenia, Brăila ajungând cetate turcească, nu mai are vechea însemnătate din evul mediu; Târgoviștea decade de asemeni, de când țara e sub Turci și capitala mai mult la București. Alte orașe, înfloritoare în vremea comerțului activ cu Transilvania, devin acum simple sate: Târgșor, Gherghița... Câmpulungul mai are o viață comercială doar de târgul lui Sfântu Ilie. Argeșul e complet decăzut. Se mențin: Piteștii, Slatina, Râmnicu-Vâlcei. Se ridică Craiova, Ploeștii și mai ales noua capitală: Bucureștii.

Pentru comerțul extern ce se făcea cu țările noastre sau prin ele, avem o interesantă descriere de călătorie din 1612 a negustorului italian Tomaso Alberti din Veneția. (Vezi aceasta în N. Iorga „Istoria Românilor prin călători”).

I n d u s t r i i.

Multă vreme, singura formă de industrie în Principate a fost industria casnică, pentru lucrurile ce se pot lucra în casă, sau mica industrie cu care se îndeletniceau mai ales țiganii, sau streinii. Pentru pro-

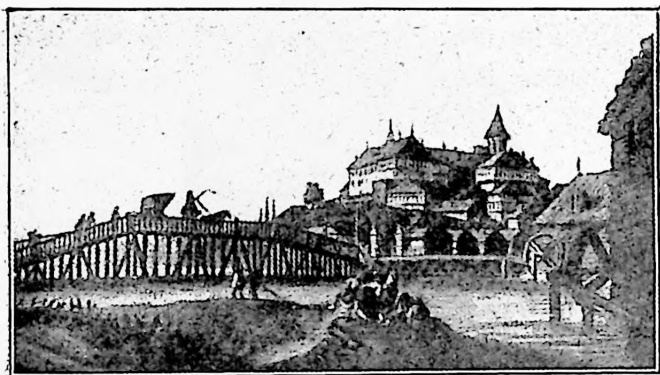
Bucureștii de altădată: Hanul lui Manuc, a existat până târziu în sec. XIX, pe locul unde azi e hotelul Dacia.

duse fabricate cu mai multă greutate, nevoile interne se împlineau prin importul din străinătate.

Unii Domni fanarioți încep însă în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea să înființeze, sau să încurajeze înființarea de fabrici diferite, acordându-le privilegii. Scopul lor era ca prin această fabricație națională să nu mai fie nevoie de import. Se înființează astfel fabrici de postav. Demn de amintit în această privință este Grigore Alex. Ghica, domnul Moldovei cel care a protestat contra răpirii Bucovinei. El a înființat o fabrică de postav în satul Chipărești, pela anul 1767,

și ca să dea exemplu boierilor săi cari purtau mai mult postav fin strein, se îmbracă el însuși cu postav din fabrica dela Chipărești. În Muntenia, o fabrică de postav se înființă la Pociovaliște la 1766; apoi cam pe aceeași vreme, se înființă o fabrică de hârtie („harturghie”). Mai erau fabrici de testemele și basmale, altele de lumânări.

În acelaș timp și încă înainte de înființarea acestor fabrici, dar mai ales după aceea, meșteșugari, uniți în

Mori de apă pe Dâmbovița în București, cu podul de lemn în dreptul mănăstirii Mihai Vodă prin sec. XVIII.

bresle, lucrau cu mâna: olăria, cismăria, șelăria, dogăria, croitoria, și altele. Toate acestea formau obiectul comerțului intern, care se exercita în prăvălii sau în târguri.

În ceea ce privește regimul agrar, în tot acest timp, se produce o tot mai mare întindere a feudalismului. Cei mai mulți țărani devin vecini sau rumâni adică servi legați de pământul pe care se află.

Constantin Mavrocordat a desființat șerbia, în Muntenia la 1746 și în Moldova la 1749, dar până în

sec. al XIX-lea starea țăranilor nu s'a îmbunătățit. Asupra acestei chestiuni vom reveni mai pe larg, când ne vom ocupa de starea economică a Principatelor în sec. XIX, când s'a desființat și claca și s'au împroprietărit țăranii de către Domnitorul Alexandru Ioan I. Cuza.

SECOLUL AL XVIII-lea.

35. Evenimentele importante din acest veac. Sistemul lui Law. — Politica colonială. Economistii și Turgot.

Sistemul lui Law.

În sec. al XVIII-lea avem câteva fapte de mare importanță pentru viața economică. Între altele este și experiența pe care o face bancherul scoțian Law, în Franța, cu circulația monedei fiduciare.

La începutul acestui veac, Franța se găsea într'o mare criză economică și financiară, din cauza politicii ce dusesse Ludovic al XIV-lea, după moartea lui Colbert (1683), începând cu nesocotitul act al revocării edictului de Nantes, la 1685. Astfel, la moartea acestui monarh absolut, 1715, Franța era într'o mare sărăcie, datoare și slăbită. Nemulțumirea adusă de domnia lui nu se va potoli în tot cursul veacului și va duce la marea Revoluție.

La moartea lui, conducerea țării o ia nepotul său, Filip d'Orléans, ca regent al regelui minor Ludovic al XV-lea, care nu avea decât 5 ani. Tot timpul cât a condus țara, Filip (1715—1723) — s'a luptat cu greutatea crizei financiare. În adevăr, el găsisse o datorie publică apăsătoare, ce se urcă curând până la 3

miliarde livre, pentru care se plăteau dobânzi de 86 milioane, pe când încasările anuale era numai de 75 de milioane, iar cheltuielile anuale erau de 140 milioane.

În aceste grele împrejurări, apare scoțianul Law, cu o idee nouă, ca mijloc de a remedia starea cea rea financiară. El mai fusese prin Franța în timpul lui Ludovic al XIV-lea, 1708, dar fusese expulzat. Până

Jean Law.

la 1715, când reappare la curtea Franței, imediat după moartea lui Ludovic XIV, el cutreerese țările europene, jucând la noroc, și studiind mecanismul diferitelor bănci. Revenind, el propune Regentului sistemul său de îmbogățire a Statului, fără impozite, fără împrumuturi, numai prin înființarea unei bănci de emisiune, care astfel va întrebuița mai mult moneda fiduciară de cât pe cea reală, după ce publicul va fi căpătat încredere în moneda de hârtie. O astfel de bancă trebuia apoi să înlocuiască pe toate băncile particulare, și deci tot câștigul comerțului de credit ar fi al statului. Ceva mai mult, Statul ajungând prin mijlocul băncii sale generale să aibă capital abundant la în-

demână, va putea să ia asupra-și diferite întreprinderi comerciale, în loc să sprijine pe particulari, și astfel se va îmbogăți, își va achita datoria, etc.

Vedem dar că sistemul lui Law se bazează pe credința că moneda este cea mai mare avuție a unui stat (ideea veche mercantilistă); că valoarea monedei este pur convențională, deci se poate da valoare unei monede de hârtie tot așa ca și celei de metal, de către Stat; în fine că pentru a mări bogăția unei națiuni, e destul să mărești circulația monetară. Și toate acestea se puteau realiza prin mijlocul băncii de circulație a Statului; dar toate aceste idei erau false sau exagerate și experiența lui nu întârzie să o arate.

Realizarea planurilor lui Law.

La început, cu toată jena financiară, Filip nu îndrăzni să adopte planul așa de îndrăzneț al lui Law. Il autoriză însă pe el să înființeze pe risc propriu o bancă privată de emisiune.

Așa luă ființă banca lui Law la 1716, cu un capital de 6.000.000 livre, împărțit în 1200 acțiuni de câte 5000 livre. Banca emitea bilete convertibile în monedă bună de metal. Aceasta dădu încredere publicului, care începu să prefere aceste bilete în locul metalului greoiu. Regentul însuși autoriză pe perceptori să le primească în plata impozitelor.

Până aci Law era pe calea cea bună: banca sa era o bancă privată privilegiată de emisiune, cu bilete convertibile. Dar el nu întârzie de a-și pune planul său original în aplicare. Cea dintâi abatere dela drumul cel bun, fu înmulțirea biletelor sale în mare disproporție cu acoperirea. În scurt timp, emisiunea se ridică la 60 de milioane, adică de zece ori capitalul băncii. A doua greșală, și mai mare, fu (iarăși pentru a-și realiza planul integral) înființarea de către bancă a

„Companiei Occidentului”, având monopolul comerțului pentru coloniile franceze din America. (1717). În fine în 1718, Filip fiind pe deplin convins de reușita planului lui Law, nu mai ezită și transformă banca lui în Bancă de Stat, „Banque royale”, făcând biletele ei obligatoare, adică le dăte curs forțat. Planul lui Law era deci în întregime aplicat și totodată falimentul asigurat. Cum zice Boccardo, „Law intra cu pânzele umflate în acea mare furtunoasă unde era să facă naufragiu”.

În acelaș timp, Compania Occidentului, fu transformată în „Compania generală a Indiilor”, cu privilegiul comerțului pentru toate coloniile. Așa dar, două mari greșeli, pe care niciodată nu trebuie să le facă o bancă de emisiune: bancă de stat, cu bilete la curs forțat, și amestec în comerțul legat cu atâtea riscuri. Angajată în această direcție, banca emise tot mai multe bilete, Law lunecă pe panta speculației cu acțiunile companiei pentru a le ridica cursul, care și ajunsese repede dela 500 de livre, valoare nominală, la 20.000 livre. Această speculă și urcare nenaturală, aduce căderea întreprinderii, căci la un așa preț, afacerea nu mai era rentabilă, dividendele fiind foarte mici. Până la această cădere însă, Law se bucură de o favoare neasemănată. Regentul îi acordă concesiunea baterii monedei, vânzării tutunului, perceperea impozitelor (care pe atunci se arendau) și în fine îl făcu ministru de finanțe (controleur général).

Dar în anul 1719, dividendul neînsemnat de 1%, ce Compania putu să dea acționarilor, atrase neîncrederea în această întreprindere, și totodată în biletele băncii, cu care era în legătură. Cei mai mulți alergară la bancă să ceară preschimbarea biletelor în bani buni, ceea ce banca nu putu face, neavând decât o neînsemnată acoperire. Dacă ar fi lăsat să cadă banca și să se salveze Compania, el tot ar fi reușit măcar în această întreprindere, căci după ce ar fi trecut turburarea produsă de specula cu acțiunile, aceasta s'ar

fi însăușit; legând însă cu totul Compania de bancă, în speranța să o salveze și pe aceasta, el ajunsese la falimentul general. Ruinat (ceea ce arată că era de bună credință) și disgrațiat, fugi la Bruxelles și de aci la Veneția, unde muri în mizerie la 1729. Urmările experienței lui Law fură mari. Franța rămânea tot cu datorie deși ceva mai mică decât înainte, creditul statului și mai ruinat, și ideea băncii de emisiune discreditată pentru multă vreme, pe când Anglia avea o astfel de bancă de un sfert de veac. Societatea pariziană rămase cu gustul jocului de bursă și al unui traiu fără muncă. Inflația monetară, cum îi zicem azi, a avut ca și după războiul nostru, mari influențe sociale, răsturnând clasele: unii s'au îmbogățit, alții au sărăcit. A fost însă și o urmare bună, ca la orice inflație și deci înmulțire de numerar și de credit: industria și comerțul au luat pentru câțeva vreme un mare avânt. Coloniile franceze din America și din India au prosperat. Era un efect prevăzut de Law; păcat numai că prin sistemul lui trebuia să fie legat și de atâtea rele. Prosperitatea comerțului și coloniilor franceze, deslănțui lupta Englezilor pentru dominația în colonii, în aceleași părți ale lumii, căci tot acolo căutau să se înrădăcineze și Englezii; iar slăbiciunea lui Ludovic al XV-lea care începe să domnească însuși la 1723, făcu ca Englezii să câștige, iar Franța să rămână fără colonii, și în urma Englezilor, pe teren comercial, pentru totdeauna.

36. Politica colonială.

Luptele franco-engleze în colonii în sec. XVIII.

Independența Statelor-Unite.

Rivalitatea franco-engleză era foarte veche. În sec. al XVIII-lea ea se deslănțui din nou cu furie, mai ales prin amestecul lui Ludovic al XIV-lea în politica Angliei, și apoi cu ocazia războiului pentru succesiunea

la tronul Spaniei, Ludovic tinzând să unească cele două țării latine Spania și Franța sub aceeași familie domnitoare a sa.

Acest plan nu i-a reușit până la urmă, căci a ridicat toată Europa contra sa, și rezultatul n'a fost decât ruinarea Franței. În plus, prin pacea care încheie acest războiu, pacea dela Utrecht din 1713, Franța fu nevoită să cedeze Angliei din coloniile sale americane, insula Terra Nova și peninsula Acadia, sau Noua Scoție, ceeace deschidea Englezilor o poartă în Canada, prin fluviul Sf. Laurențiu. Pe aici vor înainta ei cu succes în timpul războaielor pentru dominația în America, atunci când se deslănțuie aceste lupte.

La începutul sec. al XVIII-lea, Francezii aveau o situație în adevăr superioară Englezilor în colonii, atât în America, cât și în India. În America, Francezii aveau Luiziana, cursul Misisipelui și Canada. O privire pe hartă ne arată că aceste posesiuni închideau cele treisprezece colonii engleze și le condamnavă să nu se poată întinde niciodată înspre vest, ci să rămână strivite între Atlantic și Alegani.

Lupta trebuia să înceapă pentru această descercuire. În India, influența și posesiunile franceze erau deosemeni foarte întinse, iar Englezii abia aveau câteva contuare, amenințate să fie înlăturate de harnicii guvernatori ai Companiei franceze.

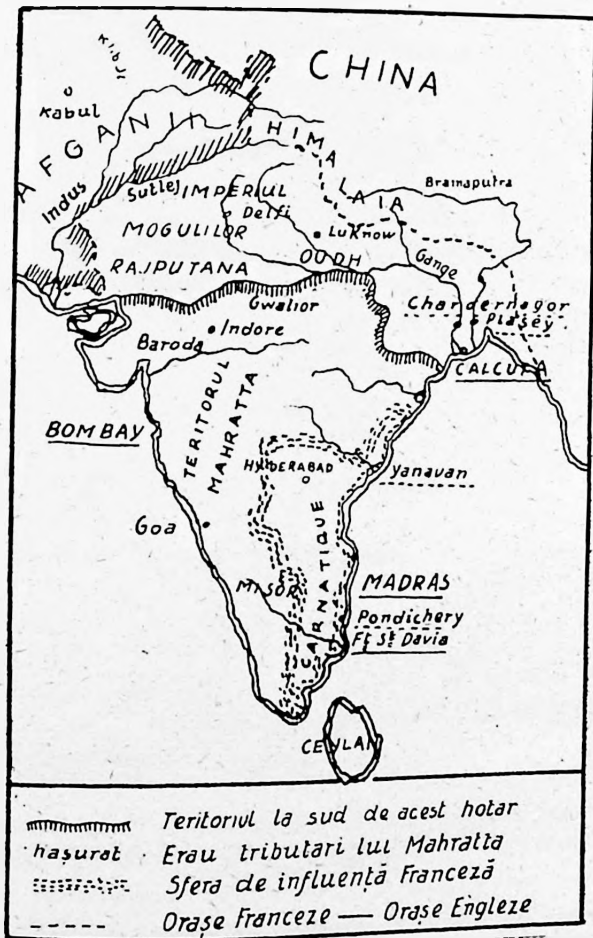
Lupta începu, deci, și ea se dete mai mult între coloniștii înșiși; dar pe când cei englezi erau puternic sprijiniți de Anglia, cei francezi erau aproape părăsiți de slabul rege Ludovic al XV-lea. Diplomația engleză reuși să-I încurce pe Ludovic în războaiele din Europa: războiul pentru succesiunea Austriei (1740—1748) contra Mariei Tereza și războiul de șapte ani (1756—1763) contra lui Frederic al II-lea regele Prusiei. Anglia avu însă grijă să fie totdeauna de partea adversă Franței: în primul, de partea Austriei; în al doilea, de partea

lui Frederic, și astfel, la fiecare pace smulgea avantații în colonii dela Franța, până îi luă chiar aceste colonii, aproape în întregime prin pacea dela Paris, 1763.

Luptele în India.

In India, unul din cei mai vrednici guvernatori ai Companiei franceze, Dumas, după ce își formase o armată indigenă de „cipay” se amestecase în neînțelegerile dintre prinții indieni, și printr'o politică dibace întinsese influența franceză. Dupleix, urmașul său la 1741, dusesse mai departe acest sistem și întinsese și mai mult influența franceză. Incercările coloniștilor englezi de a ataca pe cei francezi, în timp ce în Europa se dedea războiul pentru succesiunea Austriei, fură zadarnice, ba încă Francezii le ocupară și orașul lor Madras. La pacea care punea capăt războiului succesiunii Austriei, pacea dela Aix-la-Chapelle, 1748, Francezii redară Englezilor Madras, dar preponderanța Francezilor în India fu recunoscută. Prin hărnicia reprezentanților Companiei comerciale franceze, influența franceză se întinse deci tot mai mult în India, ajungând dela golful Oman până la cel de Bengal, peste un teritoriu ocupat de o populație de 30 milioane. Atunci Englezii cerură sprijinul guvernului din Anglia, care prin presiuni asupra lui Ludovic al XV-lea determină înlocuirea lui Dupleix cu un guvernator incapabil, Godeheu (1754). Acesta, sfătuit încă dela numire din Franța, cum ajunsese la Pondichéry, încheie cu compania engleză din India un tratat prin care cele două companii rivale, renunțau reciproc la protectoratul asupra prinților indieni. Numai că Compania engleză nu prea avea ce pierde prin aceasta. În urmă Englezii, profitând și de războiul european de șapte ani, începură cu strășnicie luptele împotriva Francezilor din India. Cu toată

vitejia Francezilor sub un nou guvernator, Pondichéry capitulă la 1761 și cu aceasta stăpânirea franceză în India se încheiase.

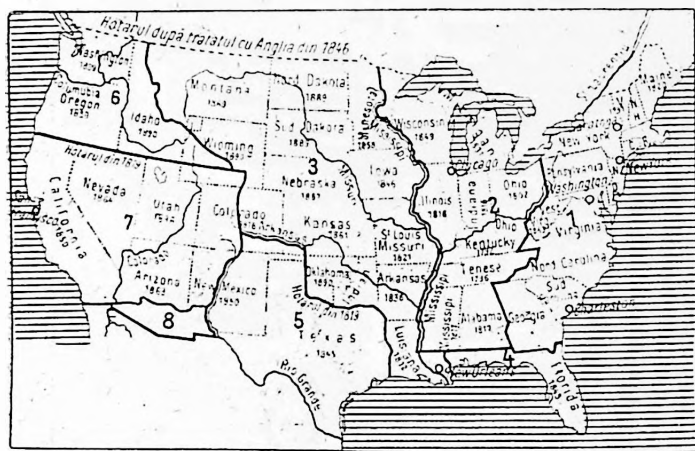
Luptele franco-engleze în colonii în sec. XVIII

Acum întreprinseseră Englezii cucerirea întregii Indii sub conducerea lui Robert Clive. Tratatul de pace dintre Francezi și Englezi dela Paris, 1763, nu mai

lăsa Francezilor în India, decât cinci orașe, între care și Pondichéry și Chandernagor, fără drept de a se întări, deci cinci contuare, care nu mai putură avea nicio influență în India. Situația celor două rivale era acum tocmai inversă celei dela începutul secolului. Englezii își ajunseseră scopul.

Luptele din America.

În America, Englezii urmăriră cu tenacitate acelaș plan. Lupta începu în timpul războiului pentru succesiunea Austriei, care se dădea, precum am văzut în

Formarea Statelor Unite ale Americii, (D. D. Patrașcanu, Istoria Nouă). 1. Cele 13 colonii primitive engleze. 2. Statele despărțite de Anglia la 1783.

Europa. Cuceririle ce Englezii făcuseră în dauna Francezilor (Louisbourg), fură restituite acestora, prin tratatul dela Aix-la-Chapelle, dar tot din acest tratat rezultă și continuarea luptei, căci el lăsa ca o comisiune mixtă să fixeze granițele pe Ohio, valea care constituia cel mai bun drum al Francezilor între Canada și Lui-

ziana, dar pe care Englezii căutau să o străbată pentru a se putea extinde spre Vest. Și unii și alții căutară să se întărească dealungul acestei văi, ridicând fortărețe. Războiul începu la 1755. Dar cum Ludovic al XV-lea era ocupat cu războiul contra Prusiei, Canadienii trebuiră să lupte singuri. Ei ținură piept cu bărbăție sub conducerea marchizului de Montcalm. În anul 1759, însă, Englezii urcară pe valea fluyiului Sf. Laurentiu, cu o armată respectabilă. În lupta ce se dete lângă Québec, Francezii sunt bătuți, după ce și deoparte și de alta căzură în luptă chiar generalii comandanți.

Aceeași pace dela Paris, din 1763, care pecetluia încetarea dominației franceze în India, aduce și pierderea coloniilor americane. Francezii cedează Englezilor Canada și toate teritoriile depe țărmul stâng al Misissipelui. Deacum, coloniile engleze puteau să se întindă în toată voia spre vest. În plus, Anglia, dobândiă în Canada mari bogății în blănuri scumpe.

Independența coloniilor engleze din America.

Scurtă vreme după succesul acesta colonial al Englezilor, avură însă și ei o pagubă în pierderea coloniilor americane, care se revoltară și deveniră independente, iar Francezii avură în aceasta o oarecare consolare indirectă.

Revolta coloniilor americane fu provocată de impozitele ce Anglia le impuse pentru a-și reface finanțele slăbite tocmai de luptele duse contra Francezilor pentru colonii. Spre a-și scoate pagubele, pricinuite de aceste lupte, Englezii luară două măsuri: 1) Aplicarea riguroasă a pactului colonial, care prevedea pentru flota engleză monopolul comerțului cu coloniile; 2) extinderea și în colonii a impozitului de timbru care exista în Anglia.

Coloniștii refuzară să se supună acestui impozit, pe

motivul foarte puternic, că dacă ei sunt considerați cetățeni englezi, nu pot fi supuși unei sarcini pe care ei nu au fost chemați să o voteze. Atunci guvernul englez înlocui acest impozit prin mai multe taxe vamale asupra unor articole ce se aduceau din Anglia în colonii: pe fier, sticlărie, hârtie, vopsele, ceaiu. Americanii boicotară atunci aceste articole și Englezii cedară încă odată, desființând taxele, afară de taxa pe ceaiu. Americanii se înțelesesă să nu mai permită introducerea ceaiului. Ei aruncară în mare ceaiul din trei corăbii sosite la Boston în anul 1773. Războiul începu odată cu aceasta și ținu până la 1783. Conduși de un plantator bogat din Virginia, George Washington, și cu ajutor dela Europeni, mai ales din partea Francezilor sub conducerea lui La Fayette, Americanii ieșiră învingători. Încă dela începutul războiului, 1776, coloniile se constituiră Republică independentă, în congresul dela Filadelfia, sub numele de „Republica federativă a Statelor-Unite ale Americii de Nord”. Acum, la sfârșitul războiului, în urma victoriei, independența lor fu recunoscută prin tratatul de pace care se încheie la Versailles, la 3 Septembrie 1783. Se alese și Franța cu câteva insule mici din Antile și cu Louisiana, dar tot Anglia, cu toată pierderea coloniilor ce deveniră Statele-Unite, rămase cea mai mare putere maritimă, păstrând Canada și India, la care adăogă neconținut alte posesiuni în tot largul pământului.

37. Economisții și Turgot.

Atâtea mizerii și pierderi, aduse Franței de absolutismul lui Ludovic al XIV-lea, și mai ales de slăbiciunea și risipa lui Ludovic al XV-lea, care putea să declare cu nepăsare „Après moi, le déluge!”, nu puteau să nu provoace o reacțiune din partea unui popor atât de încercat. Înainte de marea revoluție care avea să is-

bucnească la sfârșitul acestui secol, reacțiunea se produse mai întâi în domeniul ideilor. Scriitori de mare talent ca filozofii J. J. Rousseau, Voltaire și alții au dat la iveală opere de seamă în care se critica starea politică. Alții însă, „Economistii”, au discutat și au scris mai ales în domeniul economic și financiar. Ideile lor sunt o reacțiune contra Colbertismului, adică a intervenției exagerate, a statului în domeniul economic. Ideea lor fundamentală este că în domeniul economic, întocmai ca și în restul naturii, fenomenele sunt cârmuite de legi naturale, că există o ordine naturală și în lumea economică, o ordine care este cea mai bună posibilă. Omul trebuie numai să caute să descopere această ordine și să se supună ei; deci să intervină cât mai puțin posibil: „Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui-même”.

De aci, le-a venit și numele de fiziocrați. Cel mai însemnat dintre acești economiști a fost medicul lui Ludovic al XV-lea, Quesnay care avu câteva scrieri cu aceste idei. Adepții săi i-au complectat lucrările. Unul din ei a publicat o lucrare cu numele de „Fiziocrația” — dela care s'au numit apoi și ei „Fiziocrați”. Alte idei ale lor, ca aceea că singurul izvor de adevărată producție este agricultura, apoi ideea impozitului unic pe agricultură, arată, că ei erau exagerați sau unilaterali în teoriile lor: dar marele lor merit este de a fi avut credința puternică într'un mers ordonat al fenomenelor economice, credința în existența legilor economice. Numai dela o astfel de credință a putut începe să se formeze o știință economică. Această știință se și născu imediat prin opera englezului Adam Smith „Cercetări asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor”, (1776). Fiziocratul care a căutat să pună în practică aceste idei economice a fost Turgot, ministru în slujba regelui Ludovic al XVI-lea, care a domnit dela 1774 până la marea Revoluție 1792.

T u r g o t.

Turgot se născuse la 1727, fiind fiul unui staroste al negustorilor din Paris. Se ocupă cu studii de economie politică; scriind mai multe articole și lucrări, între care cea mai însemnată, și cu idei fiziocrate, este „Réflexions sur la formation et la distribution des richesses”

Turgot (D. D. Patrașcanu, Istoria Nouă).

(la 1769). Avu ocazia să-și pună ideile în practică, fiind numit intendent în Limousin, unde stete 13 ani (1761—1774), în care timp se arată un foarte bun administrator, mai ales prin măsurile de ordin economic, contribuind ca locuitorii administrați de el să fie feriți de mizeria celor din alte ținuturi.

Când în 1774, vine la tron Ludovic al XVI, care era foarte doritor să facă bine țării sale și să îndrepteze relele de care suferia, el chemă ca ministru pe Turgot, făcându-l secretar de stat al Marinei, și apoi controlor general al Finanțelor.

Dela început, Turgot expuse regelui său un program cu totul nou. In opera sa el scrisese că proprietatea este baza societății, că societatea nu se poate desvolta decât prin libertate; în fine, într'o scrisoare către rege el declară că finanțele țării trebuiau îndreptate, fără a se mai recurge, cum se făcea deobiceiu, nici la bancrută, nici la sporire de impozite, nici la împrumuturi.

Regele avu încredere în el și-i lăsă mână liberă în aplicarea programului său. Din nenorocire intriga dela Curte, pe care slăbiciunea regelui nu o putu domina, făcu ca guvernarea lui Turgot să nu dureze nici doi ani. In acest scurt timp el făcu un început de mari reforme.

In Finanțe, făcu mari economii, mai ales în cheltuielile Curții. Prin aceste economii și prin urmărirea celor ce se sustrăgeau dela impozite, el făcu ca bugetul să se echilibreze, pe când la venirea lui dădea un deficit permanent de 23 milioane.

In Agricultură, căută să îmbunătățească soarta țăranilor, prin ușurarea modului de executare a dărilor acestora, dar mai ales prin libertatea comerțului de grâne. Regimul restrictiv de până atunci, făcea ca de munca agricultorilor să profite speculanții. Măsura lui Turgot în această privință întâmpină o adevărată revoltă din partea celor atinși, dar el o potoli fără vărsare de sânge. Curând dete și libertatea comerțului la vin.

O adoua importantă măsură, fu desființarea corvoadei pentru repararea drumurilor, la care țăranii erau supuși din vremuri foarte vechi, stingherindu-i dela munca lor productivă. Dar nu numai atât: Turgot înlocui această obligație țărănească cu o contribuție pentru drumuri pe care trebuiau să o plătească toți proprietarii funciari, indiferent de clasă socială. Era o adevărată revoluție: egalitatea în impozite și desființarea privilegiilor.

In domeniul industriei, el decretă deasemeni libertatea, desființând corporațiile și celelalte formațiuni care încătușau munca și pe lucrător. O asemenea măsură numai cu greu și cu intervenția regelui fu acceptată de Parlamentul din Paris (Parlamentul acesta nu era ceea ce înțelegem azi prin această instituție, ci o instanță de judecată, care însă avea și rolul de a înregistra decretale, fără care înregistrare nu aveau putere de aplicare).

Pentru comerț, el căută să înlesnească creditul înființând bănci, precum și transporturi, construind drumuri.

Avea proiecte mari de organizare administrativă și politică a Franței pe baza ideilor de libertate și de egalitate, dar intrigile, cari au dus la înlăturarea lui dela guvern numai după optsprezece luni, au zădărnicit nu numai realizarea proiectelor, ci au desființat chiar reformele înfăptuite. Regele Ludovic al XVI-lea, fiind prea slab pentru a rezista stăruințelor celor interesați, îl îndepărtă pe Turgot la 13 Mai 1776, deși declarase că numai el și cu Turgot iubiau poporul.

În locul lui Turgot, veni Calonne, care inaugură o politică de risipă și desființă mare parte din reformele lui Turgot. Curând fu chemat bancherul Necker care, deși recurse la împrumuturi (necesare cheltuielilor făcute cu intervenția în luptele Anglo-Americane), luă totuși alte măsuri în spiritul ideilor lui Turgot, și care atingeau pe cei privilegiați, ceea ce duse la aceleași intrigi, cari îl depărtară și pe el dela guvern la 1781. Dela această dată și până la izbucnirea marelui revoluții, Franța e guvernată după vechiul sistem și ideile economiștilor nu mai au nici o aplicație practică. Atâta doar că în 1786 se încheie între Franța și Anglia un tratat de comerț pe baza unui protecționism moderat, în locul protecționismului exagerat de altă dată, tratat care nu ține însă decât șapte ani. La 1793, Convenția, și mai apoi Napoleon, încep războiul economic cu Anglia.

Ideile de liberalism economic profesate de fiziocrați, pe care Turgot încearcă să le pună în practică, și pe care le susțin apoi mai ales economiștii englezi, nu se pun serios în aplicare decât la jumătatea secolului al XIX-lea, pentru a se reveni din nou în vremea noastră la sistemul protecționist.

Sfârșitul sec. al XVIII-lea, aduce acea mare luptă pentru libertate și egalitate, după care o eră nouă începe în istoria Europei: evul contemporan.

PARTEA IV-a.

COMERȚUL CONTIMPORAN.

38. Revoluțiunea Franceză.

Rezumat istoric.

Evenimentele cunoscute sub numele de „Marea revoluție franceză” deși se împletesc între ele, formând un tot unitar, pot fi privite însă din două puncte de vedere: politic și economic. Legătura dintre aceste două domenii ne silește să facem întâiu o privire sumară a faptelor politice, și apoi să ne ocupăm de partea care ne interesează: istoria economică în timpul revoluției în Franța. În ce privește cercetarea laturii economice vom împărți acest studiu în două părți: Perioada revoluționară și Perioada napoleoneană.

Cauzele revoluțiunii.

Cauzele revoluțiunii franceze sunt pedeoparte organizarea socială nedreaptă, rămășiță a feudalismului, cu clase privilegiate (Clerul, nobilii) și întregul popor, (starea a treia) apăsate de toate sarcinile — lipsit de cele mai elementare drepturi. Regii absoluți, Ludovic al XIV, Regentul și Ludovic al XV-lea, au săpat tot mai mult prăpastia între clase. Regele ispășitor, Lu-

dovic al XVI-lea, cu toată iubirea sinceră de popor, este prea slab pentru a determina prefacerea care nu mai putea întârzia mult. Nu mai putea întârzia, căci scriitorii sec. al XVIII-lea deșteptaseră în mintea tuturor dorința unei organizări constituționale după modelul Angliei, în locul absolutismului.

Clasele sociale : cleric, nobil și burghez în sec. XVII.

Dar cauze puternice care au deslănțuit furtuna au fost cele economice. Sărăcia generală, secătuirea tezaurului public, traiul luxos-risipitor dela Curte trebuiau să ducă la ridicarea maselor flămânde și împilate.

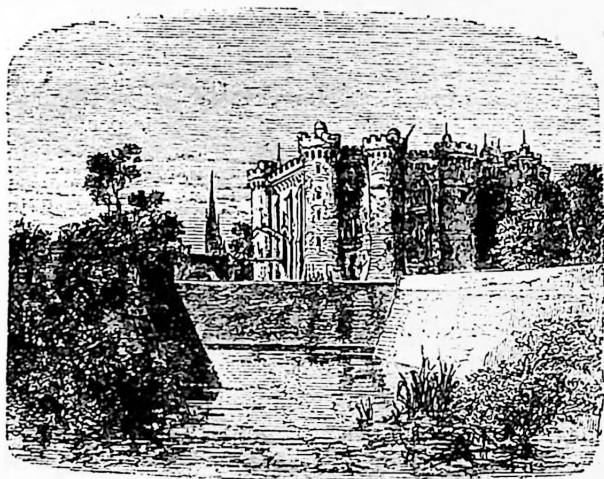
Punctul de plecare îl formează nevoia reorganizării finanțelor Statului. De atâtea ori Statul absolutist făcuse bancrută, trăind din împrumuturi și impozite apăsătoare. La sfatul lui Necker, chemat adoua oară la guvern, Ludovic al XVI-lea se hotărăște să convoace „Statele generale” — (mai exact: „Stările generale”), pentru ca ele să dea o nouă organizare financiară. Ce erau stările generale”? Erau trei adunări, formate din reprezentanții celor trei clase sociale, și pe care regele le chema când avea nevoie de noi ajutoare bănești. De la 1614 ele nu mai fuseseră convocate.

Necker potrivește ca numărul deputaților aleși de starea a treia să fie egal cu al celor două stări pri-

vilegiate la un loc, pentru ca acestea să nu mai aibă majoritatea. Altă dată, cele trei adunări lucrau separat, fiecare având un vot, așa că privilegiații unindu-se în hotăriri, starea a treia nu avea de fapt niciodată ascultare.

Isbucnirea și desfășurarea revoluției.

La 5 Maiu 1789, adunarea celor trei stări se întrunește la Versailles. Starea a treia refuză să se lucreze separat pe clase și totodată hotărăște, intitulându-se „Adunarea națională”, să nu se despărtească până nu va da Franței o constituție. De atunci, (20 Iunie) adunarea ia numele de *Constituantă*.

Bastilia.

Ofițerului care aduce adunării ordinul să se împrăștie, Mirabeau îi răspunde: „Mergi și spune celor ce te-au trimis că noi am venit aci din voința națiunii și nu vom pleca decât prin forța baionetelor”.

La 14 Iulie poporul răsculat dărâmă închisoarea Bastiliei, în care zăceau nejudecați atâția prizoniți politici.

Ziua aceasta este și azi sărbătoarea națională a poporului francez, sărbătoarea libertății. Parisul se declară „Comună” cu conducere proprie. Răscoala se întinde la țară și în celelalte orașe. Pretutindeni se înființează „comune” și se dau lupte contra privilegiatilor de până acum. Adunarea dă „declarația drepturilor omului” la 4 Aug. 1789 hotărînd libertate și egalitate pentru toți.

La 1791, Ludovic al XVI-lea este pus să jure pe constituție, după ce încercase să fugă în streinătate și fusese prins. Franța devine astfel, **monarhie constituțională**.

Odată cu aceasta, adunarea constituantă, împlinindu-și misiunea, se dizolvă. În locul ei se fac alegeri noi, pentru o adunare obișnuită, *Adunarea legislativă*. Pentru că Regele nu se supuse cu sinceritate noului regim, tocmai când și dușmanii revoluțiunii amenințau hotarele uniți cu emigrații francezi, el fu detronat și trimis la închisoare cu întreaga familie.

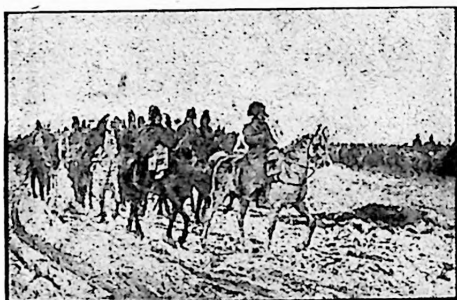
Locul adunării legislative îl ia o nouă adunare specială (1792) care are și misiunea de a urmări pe trădători. Ea s'a numit *Convențiunea*. Regele este condamnat la moarte de această adunare și decapitat împreună cu regina. Execuțiile și cruzimile patronate de Convențiune sunt așa de mari încât guvernarea ei este cunoscută sub numele de „Teroare”.

Dela moartea regelui, Franța este declarată *Republică*.

La 1795, Teroarea încetează. Puterea executivă este încredințată unui comitet, Directoratul, compus din cinci directori. Viața în interior este liniștită iar în afară, armatele republicei câștigă multe victorii, mai ales sub conducerea generalului Napoleon Bonaparte.

Directoratul ține până la 1799, când Napoleon, încărcat de glorie și simpatizat de țară, prin lovitura de stat dela 18 Brumar (9 Noembrie) face să fie înlocuit cu un comitet mai restrâns, Consulatul, numai din trei consuli, dintre care el era Primconsul cu puteri aproape

absolute. Respectând numai ca formă Republica și instituțiile ei constituționale, el nu întârzie să devină un monarh absolut, acceptat de toți din țară, pentru că absolutismul lui era un absolutism „luminat” și pentru că sub conducerea lui armata franceză ajunge stăpâni-toarea Europei.

Napoleon în campanie.

La 1802, el reușește să fie declarat consul pe viață, iar la 1804, printr'un plebiscit, devine împărat și republica devine Imperiu.

După atâtea lupte date în contra lui de diferitele coaliții ale inamicilor săi, între care cel mai neîmpăcat era Anglia, el cade întâi în anul 1814, apoi definitiv în 1815. Imperiului îi urmează Restaurațiunea.

Starea și politica economică a Franței în timpul revoluției.

Epoca revoluțiunii franceze, mai ales faza revoluționară propriu zisă, este o epocă de turburări interne și de războiu aproape nesfârșit, în care deci nu ne putem aștepta la prosperitate economică de ordin practic. însemnătatea ei stă doar în măsuri de ordin principial, adesea contrazise de practică, fie și în mod trecător, din cauza forței majore a împrejurărilor excepționale.

Astfel, în principiu, revoluția caută să aplice și în domeniul economic ideile de egalitate și de libertate, ideile lui Turgot, dar nu odată se iau măsuri practice tocmai contrare.

Prima mare reformă a fost desființarea privilegiilor feudale ale nobililor și clerului, în urma celebrei „Declarațiuni a drepturilor omului” din noaptea de 4 August 1789. S'au desființat servajul, corvoada, impozitele senioriale, privilegiul nobililor de a avea singuri moară, teasc, etc. fără nici o despăgubire din partea celor emancipați. Aceasta s'a numit „desrobirea pământului”.

Starea agriculturii.

Agricultura a luat un oarecare avânt prin împroprietărirea țăranilor, care munciau acum ca pentru ei, și deci mai cu țăgere de inimă. Intinderea cultivată a crescut. Dar au fost și măsuri restrictive care au avut efecte contrare, descurajatoare. Mai întâi, în lupta cu inamicii din afară, precum și de teama foametelor mult simțite de Franța în secolul al XVIII-lea, s'a interzis exportul anumitor produse, s'a impus cultivarea tuturor terenurilor cu grâu, după ce se puseseră prețuri maxime.

În fine, o altă eroare de politică agrară, este instituirea de către Constituantă a impozitelor numai pe baza proprietății funciare. Este eroarea veche a Fiziocraților.

Starea finanțelor.

Revoluția avea nevoie de fonduri, pentru reforme și pentru susținerea războaielor, dar fondurile statului erau sleite. (Doar aceasta provocase și convocarea Stărilor Generale).

În lipsă de alte mijloace, se confiscară, precum am văzut, proprietățile clericilor și ale nobililor emigrați. Din vânzarea lor se putea aduna o sumă frumoasă, dar ele nu se puteau vinde așa de ușor, pedeparte din lipsa generală de numerar, pedealta din cauza nesigurăței viitorului. Atunci, se emiseră pe garanția acelor terenuri, niște titluri numite assignate, cu care Statul să facă diferitele plăți. Și fiindcă nu prea erau primite și nu circulau ușor, li se dete, curs forțat, așa dar, fură transformate în hârtie monedă. Dar necesitățile mari și urgente împinseră pe guvernanți mult mai departe: la inflație, (ca și războiul mondial pe statele din sec. XX). Prima emisiune în 1790 a fost de 400 de milioane franci; în 1794, ajunseseră la 45 de miliarde. Toate pedepsile edictate nu putură opri scăderea valorii lor și scumpirea mărfurilor. Insuși guvernul, făcând un împrumut forțat în 1795, primi assignatele numai cu valoarea de 1/100 din valoarea lor nominală.

O întreagă serie de măsuri, toate bazate pe depreciere și bancrută, nu fură în stare să facă monedă bună din monedă rea de hârtie, după cum nu reușise nici Law cu aproape un veac înainte, după cum nu reușiră nici statele de azi cu un veac în urmă.

O măsură bună financiară pe care o ia Convenția este înființarea Marii cărți a Datoriei publice, prin care se unificau diferitele titluri ale acestei datorii, căci erau numeroase și cele ale vechiului regim erau mai bine cotate decât ale republicei. Prin această unificare și limpezire, se pune o bază mai solidă creditului public.

Industria.

În Industrie revoluția aplică aceleași idei de libertate și egalitate. În 1791 se desființară definitiv corporațiunile. Se institui brevetul de invențiune. Dar împreju-

rările nu puteau fi favorabile dezvoltării industriei. În acelaș timp era concurată de produsele industriei engleze care intrau în Franța ușor, în urma unui tarif vamal aproape liber schimbist, stabilit printr'o convenție dela 1786. Deci industria decăzu, multe fabrici se închiseră, mulți lucrători erau lipsiți de lucru. S'a încercat înființarea de „ateliere naționale” (ale statului) dar fără succes. Ba s'a interzis lucrătorilor chiar dreptul de asociație și deci de grevă; în cât libertatea muncii se întorcea acum împotriva muncitorului. Dealtfel, ne aflăm, în această epocă, la punctul în care industria franceză intră în faza mașinismului.

Comerțul.

În ce privește **comerțul interior**, o măsură bună este desființarea vămilelor interne, începută încă sub Ludovic al XIV-lea de către Colbert, dar nedesăvârșită până la revoluție. Alte împrejurări favorabile însă nu există în epoca revoluționară. Căile de comunicație, destul de bune sub vechiul regim, se strică și nu mai sunt îngrijite. Siguranța circulației dispăre cu totul, căci la briganzii vechilor crize, se adaugă mulți dezertori. Lipsa de producție silește Convențiunea să impuie prețuri maximale și chiar posturi forțate (dealtfel, ca peste tot și ca totdeauna, fără alt rezultat decât dispariția mărfurilor.) Deaceea tot Convenția suprimă aceste măsuri restrictive, în 1794, după abia un an de experiență.

O măsură folositoare, și ca multe opere franceze, imitată și folosită apoi de lumea întreagă, a fost reforma și unificarea Măsurilor întrebunțate în comerț. Revoluțiunea este aceea care a pus la baza măsurilor sistemul metric socotit științificește pe o fracțiune de una din 40.000.000, din meridianul pământesc, lungime numită metru liniar, pe baza căruia s'au inventat apoi celelalte măsuri, de suprafață, volum, capacitate, etc.

Comerțul exterior a fost întrucâtva activ la început, pe baza tarifului moderat din 1786, corectat cu altul din 1791, dar curând începând seria războaielor cu puterile europene și cu Anglia, nu se mai putea vorbi de un comerț extern însemnat și regulat.

Precum se vede acești zece ani de lupte și prefaceri adânci, schimbând total organizația socială și politică, au adus și slăbire economică și oboseala poporului care devine dornic de ordine și refacere ceace înlesnește ridicarea lui Napoleon, nu numai un geniu militar, dar și un bun administrator.

39. Perioada napoleoniană.

Starea și politica economică a Franței în timpul Imperiului.

Dela 1799, în urma loviturii de stat din 18 brumar (9 Noembrie), Napoleon stăpânește Franța, ca Prim consul până la 1804, ca Impărat până la 1815.

În afară de gloria câștigată în războaie și de priceperea în administrația unei țări care după atâta turburare, avea mare nevoie de ordine, stăpânirea sa aducea consolidarea noii repartiții a proprietății, asigură liniștea și folosul muncii.

Dacă politica economică în faza revoluționară a fost, cel puțin în principiu, apropiată de ideile fiziocraților, (politica încercată de Turgot,) apoi politica economică din perioada napoleoniană este mai mult politica lui Colbert, folosind un sistem protecționist și reglementarist.

Politica financiară.

Napoleon găsește finanțele desorganizate, creditul Statului slab. Cu toată regula adusă prin Marea carte a datoriei publice, titlurile de stat căzuseră din nou la

7 franci sula. Napoleon reorganiză administrația financiară introducând în ea ordinea și cinstea. Reuși să satisfacă nevoile publice fără mijloace extraordinare sau împrumuturi forțate. Chiar din anul 1800, începură a se plăti „în monedă bună” rentele și pensiile, „lucru ce nu se mai văzuse de multă vreme”.

Inființarea Băncii Franței. Pentru consolidarea creditului, Napoleon făcu încă o operă de seamă: înființă la 13 Februarie, 1800, Banca Franței, — la început ca bancă privată cu un capital de 30 de milioane, împărțit în 30.000 acțiuni a 1000 franci. Societatea avea dreptul să emită bilete de bancă convertibile. În 1806, banca fu transformată în bancă de stat, cu acelaș rol de bancă de emisiune, dar având și chemarea de a da concursul tezaurului, precum și de a ajuta la progresul economic al țării, de care Napoleon se ocupă cu deosebit interes, fiind ajutat de către ministrul său Chaptal.

Agricultura, Industria.

Agricultura, fără să înainteze prea repede, face totuși destul progres, atât în întinderea terenului cultivat cât și în înmulțirea plantelor cultivate. Se răspândește mult cultura inului, se cultivă sfecla de zahăr în nord, se înmulțește cultura viermelui de mătase, etc. Pentru perfecționarea sistemelor agricole, se reconstitue în 1804, Societatea de agricultură, care dată din 1761.

Industria face însă cu adevărat mari progrese. În acest domeniu, Napoleon introduce reglementarea strictă ca și sub vechiul regim. Diferite măsuri, luate printr'o lege din 1803, reglementează aproape ca în regimul corporațiilor, relațiile dintre lucrători și patroni. Lucrătorii n'aveau dreptul de grevă, ei trebuiau să aibă o carte de lucrător pe care trebuia să o prezinte patronului la angajare; angajamentul nu se putea face pe

mai mult de un an. Neînțelegerile dintre lucrători și patroni trebuiau deslegate de autoritățile polițienesti.

Industria Mare fu cu deosebire încurajată și protejată de Napoleon, întocmai ca și pe timpul lui Ludovic al XIV-lea.

În 1801, se creează Societatea pentru încurajarea industriei naționale.

Aceasta este epoca în care se transformă, în Franța mica industrie în industrie mare în urma introducerii mașinismului. Se dezvoltă mai ales industria textilă. Sunt renumite în această ramură întreprinderile Richard și Lenoir, care au 40 de manufacturi și plantează bumbac în regatul Neapolului, pentru a-l înlocui pe cel american, împiedecat de a mai veni în Franța de către Englezi. Se fabrică felurite țesături și se dă de lucru la mii de lucrători. Chaptal aduce pe cel mai bun constructor englez de mașini și toate fabricile introduc mașinile trebuitoare. Jacquard inventează o mașină perfecționată de țesut mătase, Nîmes, și alte orașe fac mari progrese în fabricarea mătăsii. Se dezvoltă deasemeni, industriile chimice, metalurgice, precum și a mobilelor, creindu-se un nou stil, *style empire*, imitat după stilul greco-roman.

Progresul industrial ni-l arată și expozițiile ținute în anii 1801, 1802, 1806. La prima au participat 229 de industriași, la a doua, 540, iar la a treia 1422.

Comerțul.

Comerțul dimpotrivă nu se bucură de o propășire asemănătoare industriei, cu toate măsurile ajutătoare luate de Napoleon. Astfel, în 1807 el făcu Codul de comerț, care dădea siguranță tranzacțiunilor. Stabili unitatea monetară în 1803, fixând raportul dintre aur și argint la $1/15\frac{1}{2}$, raportul comercial din acel moment. Luă măsuri de îmbunătățirea căilor de comunicație, dând

drumurile vicinale în grija comunelor, iar pe cele naționale în sarcina statului. Făcu drumuri noi cu ajutorul armatei și construi mai multe canale.

Și cu toate acestea, comerțul interior nu prosperă, ci trecu prin crize mari în 1804, 1810, 1813. Căci toate măsurile acestea, dealtfel foarte necesare, erau zadarnice față de prea marea reglementare, deci lipsa de libertate. Astfel, Napoleon impuse cu taxe mari întreprinderile de diligență, de mai multe ori interzise vânzarea cerealelor în interior; puse chiar prețuri maxime pe grâu în 1812, ca și Convențiunea în 1893 și rezultatul nu putea fi decât acelaș.

Dar deasupra tuturor acestora, el înțelese să lupte contra inamicei înverșunate, Anglia, și pe cale economică, pentru a-i ruina comerțul, adevărata sa putere. Aceasta duse la celebrul „blocus continental”. Pacea pe care Napoleon o încheiase cu Anglia la Amiens în 1802, ținu foarte puțin. În 1803, chiar, Napoleon luă măsuri drastice contra comerțului englez: Prohibirea mărfurilor engleze sau taxarea altora cu sume mari, închiderea porturilor franceze pentru orice navă care ar veni din Anglia.

Blocul continental.

La aceste măsuri, Anglia răspunse cu „blocul maritim”. La 11 Noembrie 1806, Anglia declară blocate toate porturile Franței, dela Brest până la Hamburg.

Blocul Continental. Peste zece zile, Napoleon, care se afla în acel moment în Germania, răspunse prin decretul din 21 Nov. din Berlin, declarând la rândul-i, „blocul continental”.

Iată măsurile ce se hotărau prin acest decret, pe care trebuiau să-l respecte nu numai Franța ci și toate statele ocupate de ea sau aliate cu ea:

1) Orice comerț cu Anglia este interzis. (Anglia blocată).

2) Orice Englez prins va fi arestat și tratat ca prizonier.

3) Orice navă engleză va fi capturată.

4) Orice marfă engleză va fi confiscată, chiar când va fi găsită mai târziu în interior. Orice scrisoare primită de la un englez, sau adresată unui englez, sau

Din harta aceasta se poate vedea întinderea blocului continental, fie în state de guvernământ personal, fie în state supuse, sau în state aliate cum a fost Rusia până la 1810.

numai scrisă în limba engleză va fi distrusă de poștă, și alte măsuri de acelaș fel.

După un an, blocada se agravă și mai mult, aplicându-se și neutrilor.

Un asemenea regim înăbușitor nu putea fi aplicat integral. Cu toate confiscările și distrugerile de mărfuri capturate, se făcea destulă contrabandă. Suferința era prea mare pentru supușii proprii, și Napoleon trebuia să-și mai îndulcească sistemul. El permise în 1810

importul coloniilelor în urma plății unor taxe vamale foarte mari. Ceva mai mult, el adoptă sistemul „licențelor”, autorizând comercianți francezi să importe anumite mărfuri, în schimbul unor anumite condițiuni și taxe. Aceasta nu făcu însă decât să sporească nemulțumirea, odată cu imoralitatea și corupțiunea. Nu era un spectacol moral și liniștitor arderea unor mărfuri de contrabandă, când cu același fel de mărfuri, privilegiații se îmbogățeau la adăpostul monopolului acordat.

Retragerea din Rusia, (D. D. Patrașcanu, Istoria Nouă).

Regimul blocului durează cât și domnia lui Napoleon, pentru Francezi, cauzând și căderea lui prin nemulțumirea aliaților. Lovitura îi fu dată de Rusia. Țarul Alexandru I, care aderase la blocus prin tratatul de la Tilsit din 1807, își luă independența de acțiune în 1810, reluând comerțul cu Anglia, ba chiar taxând greu mărfurile franceze.

Expediția pe care Napoleon o face în Rusia aduce marea lui înfrângere, și căderea lui este simțită ca o ușurare pentru Europa.

Efectele blocului continental.

Blocul continental, prin care Napoleon a crezut că va putea învinge și distruge Anglia, a avut mari urmări politice și economice.

În ordinea politică, blocul a împins pe Napoleon la atâtea războaie și anexiuni, căci numai prin întinderea stăpânirii putea impune întreruperea totală a comerțului european cu Anglia. Tot blocul a pricinuit la urmărirea relațiilor cu Rusia și în parte, căderea sa.

Urmările economice au fost și mai importante. Este adevărat că industriașii, lucrătorii și consumatorii englezi au suferit, dar nu atât cât cei francezi și aliații lor.

Blocada a ajutat Angliei să devină marea putere maritimă și comercială care este și azi. În timpul blocării, comerțul englez și-a găsit deosebiți în America și în Asia.

Asupra industriei, blocada provacă crearea diferitelor fabricațiuni înlocuitoare sau surrogate, pe continent, cum fu zahărul din sfeclă, diferite vopsele noi, etc., așa după cum în războiul mondial Germania, blocată de aliați, s'a silit să fabrice diverse surrogate.

În general însă efectele blocului n'au putut fi bune pentru economie, care are nevoie de libertate și liniște.

40. Caracterile comerțului contemporan și faptele însemnate după revoluția franceză.

Comerțul Contemporan începe dela revoluția franceză, care prefăce societatea europeană și organizația ei politică. Dar schimbarea stării economice este datorită și altor cauze, cum este mașinismul în primul rând. Economia epocii contemporane se deosebește de economia epocilor precedente prin următoarele caractere:

1) Introducerea mașinismului în industrie și, prin aceasta:

2) Creierea și dezvoltarea uriașă a *mării industrii*.

3) Din această cauză, nevoia de mari debușuri, care impune o colaborare internațională, aspect nou: Economie Internațională, în locul economiei naționale din epoca modernă de după marile descoperiri geografice.

4) Marea industrie, mare producție, făcută cu mari capitaluri concentrate în mâini puține, care comandă muncii, deschide un proces, o luptă necunoscută celor vechi: **lupta pentru împărțirea avuțiilor**.

Știința economică progresează; se nasc diferite școli economice: socialismul, comunismul...

5) Alte mărfuri ocupă comerțul internațional: din mărfurile comerțului epocilor precedente, numai cerealele și textilele își mai păstrează importanța; locul mirodeniilor îl iau materiile prime necesare mării industrii: fierul, cărbunii, petrolul..

6) În legătură cu schimbarea mărfurilor, popoare noi apar pe scena comerțului: cele care posedă mai din belșug aceste mărfuri, ca Statele-Unite, Germania, Rusia.

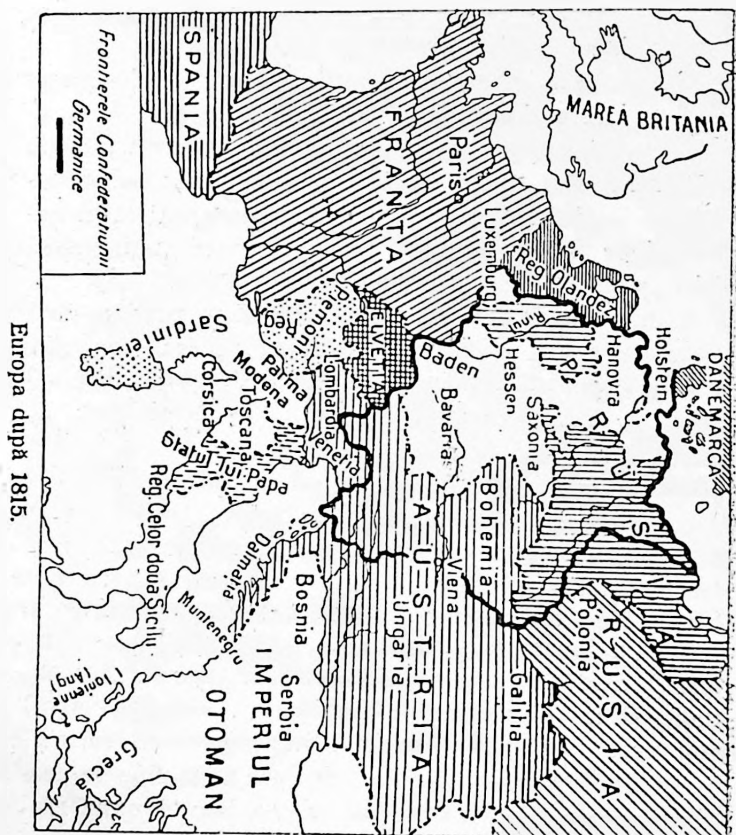
7) În sfârșit, ca notă generală a economiei sec. al XIX-lea, avem o tendință de libertate, conform ideilor profesate de Fiziocrați încă de la finele sec. al XVIII-lea. Cu dezvoltarea mașinismului, în urma aplicării forței aburilor, nevoia de mari capitaluri, face să se dezvolte foarte mult creditul, mai ales cel privat, sub diferite forme. Căile de comunicație iau o dezvoltare neașteptată odată cu inventarea trenului. Se formează „uniuni vamale” care premerg uniunile politice cum a fost în Italia și în Germania: (Zollverein). Un alt fapt important care urmează căderii lui Napoleon este emanciparea Statelor americane de sub Spania. În fine se desființează comerțul cu negri și sclavia lor, în urma războiului de „secesiune” (1865).

În urma emancipării coloniilor din ambele Americi, Statele industriale mari europene, căutându-și de bușuri

din nou înspre Orient, pun piciorul cu forța în China (1842). Se nasc războaie crâncene pentru pătrunderea și spăpânirea în Orient: Războiul Crimeii (1853—1856), Războiul mondial 1914—1918; în toate este interesată Anglia și în toate iese învingătoare.

Europa după 1815. — Situația politică.

Primul eveniment politic european important după căderea lui Napoleon, a fost unirea între suveranii ab-

soluți spre a împiedica orice răscoală împotriva suveranității „divine” a monarhilor, în orice țară s’ar mai

încerca. S'a numit această uniune „Sfânta Alianță”, și a fost încheiată la început între împărații Austriei și Rusiei și regele Prusiei, dar mai pe urmă au aderat și Anglia și Franța.

Sfânta Alianță a și avut prilej de intervenție, căci popoarele se deprinseseră cu ideile de libertate și nu mai suferiau cu aceeași răbdare de altădată absolutismul.

Diferitele răscoale care s'au produs, mai ales ca urmare a reacțiunii de după îndepărtarea lui Napoleon, se pot grupa în două categorii: Popoarele din Apus se răscoalau contra guvernelor lor proprii pentru libertatea individuală, (așa au fost mișcări în Spania, Italia, Germania...); Popoarele din Răsărit se răscoală contra stăpânirilor streine, luptând pentru libertatea națională. (Astfel Sârbii, Grecii, contra Turcilor, Românii contra Turcilor și Rușilor, Polonii contra Rușilor, etc.) Tot acum se liberează și Coloniile americane ale Spaniei și Portugaliei.

Evenimentele politice din Franța dela 1815—1870.

În Franța, după exilarea definitivă a lui Napoleón în insula Sf. Elena, urmează Restaurațiunea, adică restabilirea vechii monarhii dinainte de Revoluțiune; sub această denumire se cuprinde epoca dela 1815 până la 1830, în care au domnit doi regi: Ludovic al XVIII-lea, fratele lui Lud. al XVI-lea, dela 1815 până la 1824, și Carol al X-lea, dela 1824 până la 1830. Ludovic al XVIII-lea ca și fratele său, cu toată dorința de a domni cu blândețe, nu se putu opune curentului reacționar al nobililor reînțorși: lupte aprige se dau între partidele politice: Regaliști, (care aveau acum puterea) Republicanii și Bonapartiști. Persecuțiile ce se duc contra partidelor de opoziție sunt cunoscute sub denumirea

de Teroarea albă. De bine de rău, Ludovic al XVIII-lea păstrează „Carta Constituțională” pe care o dăduse în 1814, și care asigură, fie și numai pe hârtie, libertatea; dar urmașul său Carol al X-lea luptă pe față contra drepturilor cetățenești, desființând „Carta”, dizolvând Camera, schimbând legea electorală, etc. Aceasta aduce Revoluția din 1830, (care face să se nască războaie și în alte țări). La tronul Franței vine Ludovic Filip I, foarte democrat la început dar mai pe urmă tot mai absolutist, ceea ce aduce Revoluția din 1848 și declararea celei de a doua republici. Domnia lui Ludovic Filip a fost numită „Monarchie de Juillet”, căci a fost începută în urma revoluției din Iulie 1830. În timpul acestei domnii se desăvârșește cucerirea Algeriei, întreprinsă încă sub regele Carol al X-lea.

Republica a II-a nu a ținut decât până în 1852, la început sub conducerea unui guvern provizoriu, din care făcea parte și reprezentantul socialiștilor, Louis Blanc, căci alături de alte partide care au făcut revoluția din 1848, desființând „Monarhia din Iulie”, a fost și partidul socialist al lucrătorilor, partid nou dar din ce în ce mai important. Pretențiunile exagerate (despre care vom vorbi mai departe) ale lucrătorilor, dă putință lui Ludovic Napoleon (nepot de frate al lui Napoleon Bonaparte), ca după ce fu ales Președinte al Republicii, să ajungă prin plebiscit, împărat în 1852, înființând „Al doilea Imperiu”, iar el numindu-se Napoleon al III-lea. Revoluția din 1848, după cum știm, s'a întins în multe țări din Europa, până la noi, fără să aducă schimbări de seamă nicăiri.

Mai bogată în urmări politice este domnia lui Napoleon al III-lea, căruia noi și Italienii îi datorăm unitatea națională. El sprijinește politica Englezilor contra Rusiei, care este învinsă după lupte crâncene în Crimeea, după care noi am scăpat de protectoratul ei și am recăpătat jumătate din Basarabia.

Domnia lui Napoleon se sfârșește odată cu războiul contra Prusiei, pe care face greșala să-l declare în 1870. Din acest războiu, Franța iese învinsă, micșorată cu o mare datorie de războiu; iar Germanii se unesc într'un singur stat federal. Franța se transformă din nou în republică, Republica a III-a care durează și azi.

41. Mișcarea economică după 1815 în Franța.

Politica economică a Franței, după 1815, prezintă trei faze: În timpul Restaurațiunii și al Monarhiei din Iulie, s'a dus o politică protecționistă; în timpul Imperiului s'a aplicat liber-schimbismul, iar după războiul din 1870, s'a produs o reacțiune protecționistă, care se aplică și astăzi (dealtfel nu numai de Franța ci de toate statele).

Liber-schimbismul triumfă mai întâi în Anglia, care începe să-și desființeze cu începere dela 1842, sistemul protecționist pe care până atunci îl aplicase cu cea mai mare tărie, mai bine de două veacuri. Trecerea la politica liberală în comerț nu putea decât să folosească Angliei căci pe timpul războaielor napoleoniene industria și comerțul ei deveniseră atât de puternice, încât nu se puteau teme de nici o concurență, ci ele puteau învinge comerțul și industria oricărui alt popor care ar fi aplicat sistemul libertății comerțului. Această supremație o păstrează Anglia până la 1870 când începe să fie concurată serios de Germania unită și de Statele-Unite ale Americii de Nord.

În Franța, Restaurațiunea, aducând în politică, reacțiunea nobililor reînțorși, aduce și teama nouilor deținători de pământuri că vor fi deposedați de proprietățile lor. Dar legea despăgubirii nobililor, cărora li se votează un miliard pentru moșiile confiscate, con-

solidează proprietatea în mâna noilor stăpâni. Pământul se fărâmițează și mai mult. Deaci, se naște nevoia unei culturi intensive pentru a putea satisface nevoile consumației. Aceasta se face prin introducerea mașinismului în agricultură. Incep să se întrebuițeze mașinile de semănat, de treerat, etc. Atât întinderea culturilor de tot felul, cât și producția la hectar cresc. Agricultura ia astfel o așa dezvoltare, încât în 1830 se creiază un minister special, iar în 1831, un consiliu superior de agricultură. Nevoia mașinismului în agricultură, și a asociațiilor de agricultori care să poată folosi mașinile perfecționate și costisitoare de azi, o simțim noi acum după marele război, căci prin împroprietărirea țăranilor cu pământul expropriat de la marii proprietari, ne aflăm exact în faza Franței din timpul Restaurației.

Căile de comunicație. Un alt factor care a contribuit la dezvoltarea agriculturii a fost înmulțirea căilor de comunicație. În deosebi, de mare folos i-au fost agriculturii multe drumuri vicinale, căci acestea ajută imediat transportarea produselor agricole. Dar marele fapt în domeniul comunicațiilor este crearea drumurilor de fer inventate în această epocă. În timpul lui Ludovic Filip, se încep aceste construcții, mai întâi linii scurte: (Lyon-Saint-Etienne, 1832), (între Paris și orașele din apropiere, (1836—1837), apoi linii mari în 1842.

Comerțul profită foarte mult depe urma iuțelii transporturilor pe drumul de fier. El mai fu ajutat și de noile așezăminte de credit, care iau naștere și se răspândesc în această epocă. Banca Franței înființă patrușprezece sucursale în provincie. Se întemeiază case de economie, (cea dintâi la 1818). Totuși comerțul interior suferi numeroase crize.

Comerțul exterior progresă ajutat fiind și de transportul navigației cu aburi. Numeroase linii de navigație se înființează în timpul Monarhiei din Iulie: la

Constantinopol, New-York, Brazilia etc. încât produsele Franței se schimbă cu toate mărfurile lumii. Un folos mare economic aduce cucerirea Algeriei, sub Carol al X-lea și Ludovic Filip. Sistemul vamal aplicat este protecționismul. În ceea ce privește comerțul de grâne s'a aplicat un sistem special numit „scara mobilă”. S'a numit așa pentrucă taxele cu care se impuneau grânele streine variaau după prețurile interne ale grânelor naționale, socotindu-se astfel încât agricultorii francezi să aibă totdeauna cel puțin un anumit minim de câștig pentru munca lor. Protecționismul se întinse și asupra marinei căutând a se asigura transportul de cabotaj și cel cu coloniile numai năvilor franceze. Acest protecționism general și accentuat fu folositor mării industrii, marelui comerț, precum și proprietarilor; nu totașa însă și consumatorilor. În anii de lipsă în agricultură, viața era scumpă și consumatorii au făcut chiar răscoale împotriva protecționismului agrar, pe care ei îl credeau cauza lipsei și a scumpetei. Așa că pe la sfârșitul Monarhiei din Iulie, adică în preajma Revoluției din 1848, numeroși oameni de seamă iau apărarea sistemului liber-schimbist, care și triumfă în epoca Imperiului al II-lea.

În *industrie* se continuă progresul și se accentuează tot mai mult mecanicizarea, transformând mica industrie în industrie mare. Două caractere de seamă prezintă industria în toată această vreme: 1) o tendință de *concentrare* și 2) de specializare pe regiuni și orașe. Se specializează anumite orașe sau regiuni în anumite industrii, dezvoltându-se mai ales industria minieră, metalurgică, industriile textile.

Progresul industriei se poate vedea în importanța crescândă a expozițiilor ce se țin regulat la fiecare patru-cinci ani.

Această dezvoltare a industriei cu concentrarea și mecanicizarea ei aduce și o problemă a muncii adică

a muncitorilor. Lucrătorii sunt din ce în ce mai numeroși, soarta lor nu este din cele mai bune. Ei se grupează în partide speciale muncitorești, căutând ca prin obținerea puterii politice să lupte pentru îmbunătățirea stării materiale. Nemulțumiți politici mai erau și alții, iar un ajutor în plus dat de partidul socialist al muncitorilor este bine venit pentru lupta contra guvernului. Aceasta aduce revoluția din 1848.

Revoluția din 1848. — Atelierele naționale.

Cauza directă și imediată a revoluțiunii din 1848, fu lupta pentru modificarea legii electorale. Sistemul în vigoare atunci în Franța era cel cenșitor: nu aveau drept de vot decât cetățenii avuți, care posedau o anumită avere și plăteau un anumit impozit către stat. Cu sistemul acesta, nu aveau drept de vot decât vreo 200 de mii de cetățeni, din cei 30 de milioane. Toate partidele cereau „Votul universal”. Il cereau mai ales socialiștii, care se considerau „a patra stare”, socotind că prin obținerea puterii politice vor putea introduce în Franța diferite măsuri economice și sociale spre binele lucrătorilor, cum era de ex. ideea ca Statul să înființeze „ateliere naționale” unde lucrătorii să găsească totdeauna de lucru și să aibă astfel traiul asigurat.

Nemulțumiții țineau adunări în care se sfătuiu și puneau la cale schimbările ce găseau necesare în politică. Interzicerea unei asemenea adunări (un „banchet politic”), provoacă revoluția din Februarie 1848, căderea lui Ludovic Filip și declararea *Republicei a II-a*.

Un guvern provizoriu ia conducerea și o adunare constituantă avea să dea o nouă constituție Franței, care se și face și se consacră votul universal. Conducerea trebuia s'o aibă un Președinte ales pe patru ani. În Guvernul provizoriu intră, natural, și repre-

zentanți ai partidului socialist, între care însuși șeful partidului, Louis Blanc. Aceștia ar fi voit să determine o organizare a unei republice socialiste, cerând chiar ca Franța să adopte drapelul roșu. Mulțumită eloquenței lui Lamartine, membru și el în guvernul provizoriu, Franța fu scutită de experiența distrugătoare pe care o încearcă Rusia în zilele noastre. Din ideile socialiste se înfăptuiră numai „atelierele naționale”, pe care le propovăduise însuși Louis Blanc.

Atelierele naționale n'au dat de loc rezultatul așteptat, adică n'au dat un rezultat mulțumitor pentru stat și pentru organizarea economică și socială. Cât pentru mulți dintre cei întrebuințați în ele situația era încântătoare, căci curând atelierele ajunseră mai degrabă un fel de susținătoare ale multor leneși fără de căpătăiu, decât ateliere. A doua zi chiar după instalarea guvernului provizoriu, lucrătorii fură adunați, repartizați pe grupe și întrebuințați la diferite lucrări edilitare. Li se plătia câte 2 franci pe zi de lucrător. Dar se adunară atâția încât nu puteau să ia toți parte la lucru. Atunci se organiză munca prin rotație: o parte lucrau și ceilalți se odihneau. Cei ce se aflau la odihnă primiau și ei plată, dar pe jumătate: numai un franc. Și multora le convenia mai bine acest fel de angajament cu leafă pe ședere. Se adunară curând, un număr colosal de lucrători care cereau să fie primiți în atelierele naționale. Dar lucrările se isprăviseră, și lucrătorii erau întrebuințați la un fel de jucărie de lucru, la diferite drumuri: „băteau apa 'n puiă”, cum zice Românul, ca să nu se zică pedeoparte că sunt plătiți degeaba, dar să se discrediteze totodată ideea atelierelor naționale.

Desigur, că tot munca liberă în întreprinderi private prezintă cea mai bună organizare și mai folositoare și din punct de vedere social și economic, dar nu e mai puțin adevărat că nereușita încercării făcută la 1848

în Franța, nu se datorește numai erorii ideii însăși, ci în primul rând relei organizări. Propagandiștii ideii atelierelor naționale nu înțeleseseră să pui pe croitor alături de cismar și de tâmplar la... căratul pietrelor pe străzi. Era vorba de ateliere pe specialități, care să producă, și din acel produs să se poată plăti lucrătorii. Așa cum s'a făcut, s'a văzut curând că muncitorii sunt un fel de pensionari ai statului și pe care acesta nu mai are fonduri din care să-i plătească. Atunci trebui să se hotărăscă închiderea atelierelor naționale, ceea ce dete loc „revoluției din Iunie” 1848, a lucrătorilor. O luptă crâncenă se încinse între lucrători și armată pe străzile Parisului, timp de patru zile, încheindu-se cu învingerea lucrătorilor, din care muriră 10.000, alți 4000 fură deportați în colonii, iar restul împrăștiați.

Această revoluțiune făcu din nou pe Francezi doritori de ordine și de un guvern tare, ceea ce favoriză ridicarea lui Napoleon al III-lea.

42. Al doilea imperiu.

Opera economică a lui Napoleon al III-lea.

Tratatele de comerț. — Expozițiunile.

Ludovic Napoleon, ales Președinte al Republicei a II-a, nu întârzie să imite pe unchiul său, și după ce, printr'o primă lovitură de stat, în Decembrie 1851, se proclamă Prinț-Prezident pe timp de zece ani, cu drept de a fi mereu reales, peste un an, printr'o nouă lovitură de stat, se proclamă Impărat cu numele de Napoleon al III-lea. Totodată, el dete o nouă constituție Franței, prin care își rezerva cea mai mare parte din puterile statului, putând astfel governa ca un adevărat monarh absolut.

Ca aspect general, politica lui economică se caracterizează prin suprimarea prohibiționismului și aplicarea sistemului libertății comerțului. Schimbarea aceasta se datorește la două cauze: una este împrejurarea că Napoleon al III-lea trăise înaintea revoluției din 1848 ca exilat prin America (Statele-Unite) și Anglia, și văzuse acolo prosperitatea adusă de sistemul liber-schimbist; în al doilea rând Napoleon al III-lea era îndemnat la schimbarea regimului comercial și de un scop politic: apropierea maselor consumatoare printr'o ușurare a traiului. Fapt este că în timpul domniei lui Napoleon al III-lea, Franța progresa pe toate terenurile economice.

Sistemul libertății comerciale îl aplică el uzând de dreptul ce-și asigurase prin constituția din 1852 de a încheia tratate comerciale cu țările străine. Primul tratat pe noua bază îl încheie cu Anglia la 1860, ajutat fiind de unul din cei mai de seamă reprezentanți ai școlii liber-schimbiste din Franța, Michel Chevalier, care tratează cu Englezul Richard Cobden, prietenul său. Comerțul de import și export, era acum liber între cele două țări contractante, unele mărfuri fiind complet scutite de orice taxă vamală, altele fiind impuse foarte ușor până la un minimum fixat prin tratat, peste care nu se putea trece. Acestui tratat îi urmară altele cu celelalte țări europene, precum: cu Belgia la 1861, cu Uniunea vamală (Zollverein) germană, la 1862; cu Italia la 1863, cu Austria la 1866, etc. Aceasta este epoca în care sistemul liber-schimbist s'a aplicat aproape în întreaga lume, aducând desigur mai mult bine general decât sistemul ultra protecționist, aplicat mai târziu iarăși de toată lumea. Noul regim al comerțului aduse o mare activare a schimburilor internaționale, și o bună propășire în Franța, deși proprietarii de pământ și industriașii erau nemulțumiți.

Desvoltarea căilor de comunicație. — Finanțele.

Comerțul, în timpul celui de al doilea Imperiu, fu în deosebi ajutat de înmulțirea și perfecționarea căilor de comunicație.

Revoluția din 1848, adusese o stare de înapoere în mijloacele de comunicație, ale Franței. Imperiul al II-lea îndreptă această stare, creind șase mari companii de căi ferate, pentru linii de interes general, și multe altele mai mici pentru linii de interes local. În acest mod, căile ferate sub al doilea Imperiu, deveniră în 1870, de șase ori mai lungi decât fuseseră în 1851. S'au construit deasemeni, ca și sub guvernele anterioare, canaluri și s'au îngrijit râurile, dar opera de seamă a Imperiului al II-lea este tăierea Canalului de Suez, proiectat și dorit de atâta timp de lumea antică, precum și de cea medievală. Această utilă și măreață lucrare, se începe în anul 1859 și se termină în 1869, de către Ferdinand de Lesseps. Drumul spre Indii se scurtă enorm, marea Mediterană, care dela sfârșitul evului mediu, după marile descoperiri geografice, lăncezise atâtea secole dearândul, era chemată din nou la viață. Era, de altfel, în ordinea nouilor necesități economice, căutarea unui drum mai scurt spre Orient și crearea acestui drum nou, arată încă odată adevărul că „funcția creează organul”, dar deschiderea acestui canal mai dovedește și starea prosperă a Franței în timpul acela.

Instituțiile financiare se înmulțesc de asemeni și sunt al doilea factor important ajutător al comerțului. În afară de Banca Franței, care ocupă mereu locul întâi pe piața financiară, alte mari instituții de credit se fundează cum sunt: „Creditul funciar”, „Creditul mobilier”, „Creditul industrial și comercial”, „Creditul Lionez”, etc. Prin aceasta nu numai că se înlesnește finanțarea diverselor întreprinderi dar se înmulțiră și valorile mobiliare și cu ele puțința plasării economiilor.

De mare importanță este și opera edilitară a Imperiului al II-lea. Cele mai multe din marile orașe fură reconstruite și modernizate în această epocă, dar mai ales Parisul, care căpătă cea mai estetică și mai utilă înfățișare prin bulevarde drepte și largi, parcuri, cheiuri.

O operă socială stăruitoare dete adăpost și puțință de ajutorare la nevoie celor lipsiți și slabi: orfani, bătrâni, lucrători sărmani, prin crearea de azile, cooperative, etc. Pentru lucrători, o mare îmbunătățire fu acordarea dreptului de asociere, printr'o lege din 1864. Acum lucrătorii puteau lupta mai cu efect contra patronilor, prin mijlocul grevei.

Agricultura. — Comerțul. — Industria.

Agricultura făcu progrese mari mai ales după 1862, când se introduse întrebuințarea îngrășămintelor artificiale alături de cele naturale.

Comerțul nu putea decât să propășească, având atâtea împrejurări favorabile, la care trebuie să mai adăogăm abundența de numerar, în urma descoperirii minelor de aur din California (la 1848) și din Australia (la 1851). Acum se fundară în Paris marile Case comerciale care există și azi, ca: Bon Marché, Louvre... Comerțul extern, care în 1848, era de 1772 milioane, ajunse în 1869, la valoarea de 6228 milioane, așa dar mai mult decât triplat, pe când al Angliei nu sporise decât de două ori în acelăș interval.

Atâta progres și bună stare a desvoltat o viață luxoasă, după exemplul chiar al Curții Imperiale, lux care dacă a cam stricat, poate din punct de vedere moral, a dat un impuls și mai mare progresului material.

Progresul industriei se văzu cu deosebire în marile expoziții universale ce se organizează în acest timp. Prima avu loc la Londra în anul 1851, și Franța ocupă al doilea loc ca importanță, imediat după Anglia; a doua la Paris în 1855, la care participară

24.000 de expozanți din toate părțile lumii, iar la cea din 1867, expuseră 42.000.

Intr'un cuvânt, al doilea Imperiu este o epocă de mare înflorire economică pentru Franța. Dar cum lucrurile bune se uită repede după ce trec, așa și poporul francez, după pierderea războiului cu Germanii în 1870, aruncă asupra împăratului toată răspunderea și declară Republica. Și ca și cum n'ar fi fost de ajuns nenorocirile aduse de războiu și sarcinile grele puse de inamic, se mai ridică și partidul muncitoresc să desființeze statul, proclamând „Comuna”. A trebuit să se verse alt sânge în războiu civil ca să se restabilească ordinea și să se consolideze Republica, a III-a Republică pe care Francezii o au și azi.

Sarcinile noii Republici fură destul de mari după 1871. Numai Germanilor trebuia să plătească 5 miliarde, iar totalul datoriei publice de războiu era de 13 miliarde. Dar prosperitatea reală anterioară, făcu ca Franța să se refacă curând, rămânând poate cu câștigul moral de a lua viața în serios, de a înțelege că pentru individ și pentru Stat, menirea este să-și trăiască viața în muncă cinstită productivă, nu în trai ușor și în consumație cu orice preț. Un astfel de învățământ a silit pe Francezi la munca de refacere care i-a și ajutat a se ridica din nou și în foarte scurt timp la rangul de prim stat bogat și civilizată. Au mai rămas Francezii și cu dorul frumoaselor provincii pe care le pierdeau, și care avea să-i mână la primul prilej în lupta pentru liberarea lor. Intru cât se aseamănă situația de atunci cu cea de azi, și ce învățături putem trage pentru poporul nostru, nu este greu de văzut.

43. Comerțul și industria după 1871.

Viața economică în evul „contemporan”, adică după frământările produse de Revoluția franceză cea mare, are un aspect cu totul și cu totul deosebit de economia

epocilor anterioare. Acest nou aspect, ale cărui caracteristici le-am amintit pe scurt, la începutul acestui capitol, se accentuează după anul 1871. În plus, după această dată, fapte și directive noi se nasc în viața economică a popoarelor.

Ceeace schimbă cu totul industria și comerțul în evul contemporan sunt în primul rând marile descoperiri științifice, urmate de aplicările lor practice, prin diferite invențiuni tehnice. Mașinării de tot felul revoluționează industria, precum și comerțul, prin perfecționarea, fără seamăn în epocile precedente, a mijloacelor de comunicație.

De aceea, această epocă, sec. al XIX-lea, a mai fost numită și „Era mașinei cu aburi”, căci această invențiune, cea dintâi a transformat radical industria și transporturile.

Industria îmbracă o formă tot mai concentrată, adică întreprinderile devin tot mai mari sub diferite forme de asociații uriașe, care caută să exercite un monopol absolut în mai toate ramurile principale: sunt cartelurile și trusturile de tot felul.

Mărfurile internaționale sunt acum cu totul altele decât cele ce îmbogățeau pe cei vechi. Sunt mai ales metalele, combustibilele, ca petrolul și cărbunele, bumbacul, lâna și fabricatele lor, cerealele. De aceea și popoarele cele mai industriale și mai comerciale sunt acum cele ce posedă astfel de mărfuri și materii prime.

Căile noi și mijloacele perfecționate de transport, prefac comerțul din național, în internațional. Transporturile se fac cu o mare repeziciune: Canalul de Suez scurtează drumul spre India; alte canale importante se taie spre sfârșitul secolului: C. de Corint, C. de Panama, c. dintre marea Baltică și marea Nordului. Pe uscat, căile ferate, din ce în ce mai numeroase, canalurile, telegraful și telefonul, poșta perfecționată, dau o viață comercială febrilă. Circulația monetară.

deasemeni ia un alt aspect. Comerțul se bazează mai ales pe credit, ca și industria de altfel: suntem în era capitalistă. Nu numai moneda ajută la schimb, ci și diferite efecte de credit: cambiile, cecurile și alte efecte pe care comerțul de bancă foarte dezvoltat, le negociază.

După anul 1871, Anglia, care în epoca modernă stăpâniă comerțul mondial fără rival, după ce doborîse pe Franța, capătă doi concurenți periculoși în Germania învingătoare și în Statele-Unite americane, fostele colonii engleze.

În sfârșit, altă caracteristică a Europei contemporane, este înmulțirea mult mai repede de cât înainte a populației. Dela 1820 până la 1905, populația acestui continent s'a ridicat dela 200 milioane, la 420 milioane. De aceea și emigrația europeană a fost mai mare în ultimul secol (cam 35 milioane). Pe de altă parte, mai toate statele mari, caută să cuprindă ținuturi noi în celelalte continente și să le colonizeze, sau să-și întindă coloniile vechi prin anexare de teritorii vecine. Se fac în scopul acesta și explorări noi mai ales în Africa, cea mai puțin cunoscută în interior până aci.

Expansiunea colonială în sec. al XIX-lea*)

Puterile coloniale și regiunile de colonizare.

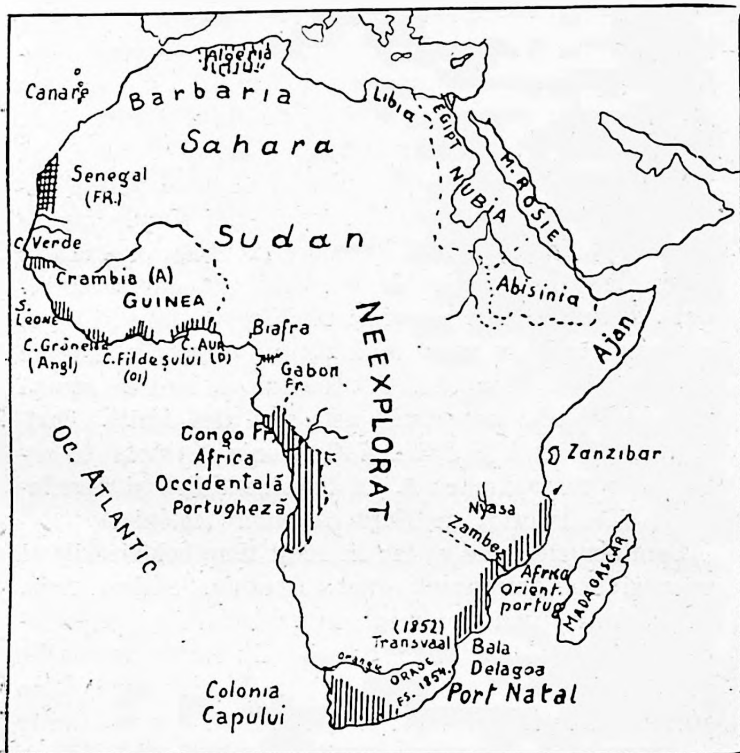
Curentul mare de colonizare a Europeanilor în celelalte continente, ajutați de armele moderne, și mai ales de mijloacele noi puternice și rapide de comunicație, face din ei stăpânitorii întregului glob pământesc. Puterile mari europene se întrec, în sec. al XIX-lea să-și creeze colonii în celelalte continente. Dar altele sunt acum aceste puteri colonizatoare, de cât cele dela începutul evului modern, când se iăcură

*) Importanța acestui capitol ne-a făcut să-i dăm o dezvoltare mai mare. La lecție el se poate reduce însă, învățându-se numai părțile generale.

marile descoperiri geografice în Sud și Vest. Am văzut cum Papa împărțise atunci pământul între Portughezii și Spaniolii descoperitori. Câtă schimbare după 200 de ani! Cele două mari puteri coloniale de atunci, abia mai contează acum în expansiunea colonială. Puterea care stăpânește mărilor și oceanele și care are cel mai mare domeniu colonial este acum Anglia, care, învingătoare în războiul colonial contra Franței, își mărește continuu imperiul colonial în toate părțile pământului, ocupând ținuturi întinse, sau simple puncte strategice, fie prin primă ocupație în urma explorărilor noi, fie prin răpirea de la vechii stăpânitori Europeni. A doua putere colonială este Franța, care își caută o compensație în acest mod pentru pierderile suferite în războaiele Europene. Continentul în care se așează mai cu folos și importanță este mai ales Africa. După anul 1880, intră și Italia și Germania în lupta de expansiune extraeuropeană. În fine, se ridică și Statele Unite din America de Nord ca putere colonială.

Continențele unde se fac în acest timp colonizările și expansiunea Europeană sunt: Oceania, Africa, Asia. În acest din urmă continent, în centrul lui și în extreumul Orient, se întâlnesc puterile Europene cu marile popoare asiatice Chinezii și Japonezii, cari până acum au fost cu totul protivnici contactului cu streinii. Dintre aceste două popoare, Japonezii au primit contactul cu Europeii și au adoptat cultura și civilizația lor, ajungând să joace un rol de mare putere în politica și economia mondială. Chinezii continuă însă și azi a fi neprimitori, și rămân mai departe pasivi. Dar cel mai de seamă conflict de interese a fost între cele trei mari popoare europene care s'au întâlnit în centrul și apusul Asiei în mersul expansiunii lor: Englezii, Germanii, Rușii. Această întâlnire a fost una din principalele cauze ale marelui războiu european.

Următorul tablou ne poate arăta progresele expansiunii europene în celelalte continente, în a doua jumătate a sec. al XIX (după Istoria comerțului de Dr. R. Mayr).

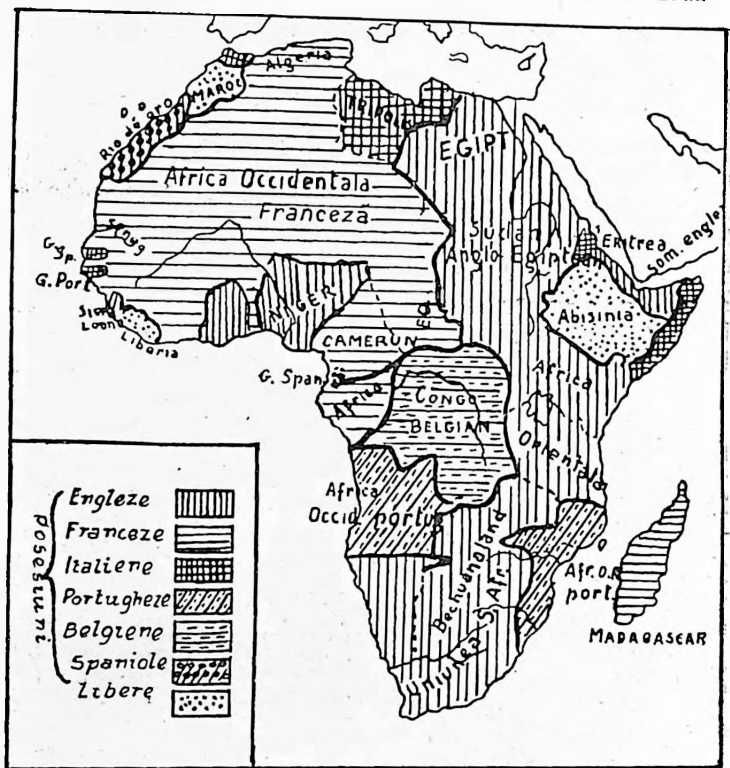
AFRICA *pela jumătatea secolului al XIX^{lea}*

Se vede cât de puțin se cunoștea din Africa față cu exploatarea actuală, care se vede pe a doua hartă.

Puterile coloniale posedau în:

Africa	la 1876:	11 %;	iar la 1900,—	90 %	din suprafața totală.
Polinesia	" "	57 %;	" " "	99 %	" " "
Australia	" "	100 %;	" " "	100 %	" " "
Asia	" "	52 %;	" " "	57 %	" " "
America	" "	27 %;	" " "	27 %	" " "

Din acest tablou se poate vedea că cele mai mari colonizări s'au făcut în această ultimă epocă de expansiune, în Africa și insulele Oceaniei; în al doilea rând, că în aceste două

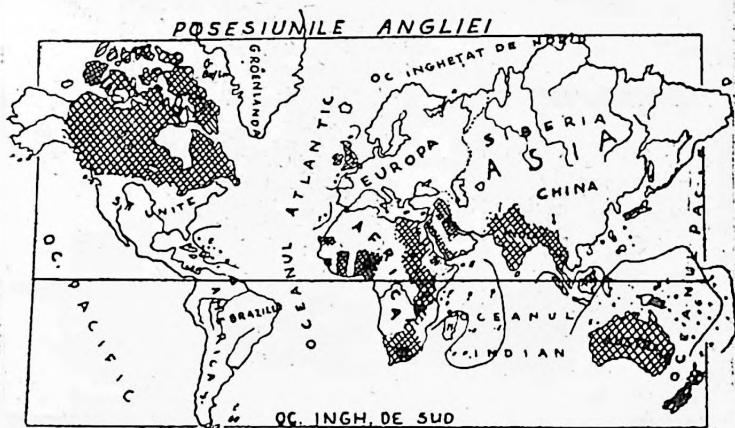

Posesiunile Europene în Africa.

regiuni s'a ocupat aproape tot ce se putea ocupa; în fine că alte locuri de colonizare nu mai sunt, ci doar regiuni de „influență”, cum este Asia, dar precum am văzut, de aci a pornit conflictul Anglo-german, care a dat naștere marelui războiu. Tot de aci se vor mai naște conflicte între Anglia și Rusia, sau între Japonia și puterile europene, așa cum a mai fost ciocnirea dintre acest stat al extremului Orient și Rusia la începutul sec. al XX-lea.

44. Imperiul colonial englez. — Imperiul colonial francez.

Anglia, devenită din sec. al XVIII-lea cea mai mare putere colonială, și-a mărit și mai mult imperiul său colonial în sec. al XIX-lea, pedeoparte pentru a-și menține întâietatea colonială, pe de alta pentru a-și întreține dezvoltarea industrială și a avea unde să-și desfacă mărfurile produse. Intre industria, comerțul și domeniul său colonial, este așadar o legătură indstructibilă. Menținerea și întărirea acestui imperiu colonial este o chestiune de viață pentru Anglia. Deaceea nu a cruțat niciun mijloc pentru acest scop.

Coloniile sale se întind azi pe o suprafață de vreo 30 milioane km. pătrați, și cuprind o populație de vreo 400 milioane locuitori. Când ne gândim că Marea Britanie, împreună cu Irlanda au abia o întindere de 314.380 km. pătrați, vedem că posesiunile engleze sunt aproape de o sută de ori cât Anglia. O hartă geografică a coloniilor ne arată apoi dela prima privire că Anglia posedă mai mult de jumătate din America de Nord, cam jumătate din Africa, aproape toată O-

ceania, în care Australia în întregime, iar din Asia cea mai bogată din peninsule, India. În afară de aceste întinse terenuri, mai are diferite insule și puncte strategice, cari o fac stăpână pe toate drumurile în lungul și în latul pământului. Astfel, în Marea Mediterană, Englezii stăpânesc Gibraltarul (dela 1704), apoi Malta (dela încep. s. XIX) și Ciprul (1878).

În America, are ca puncte de sprijin ale drumului Nord-Sud, insulele din oceanul Atlantic: Terra-Nova, Jamaica din Antilele Mari, o parte din Antilele Mici, Bermudele și Falkland. Pe continent: Canada, Honduras în America Centrală și Guiana engleză în America de Sud.

În Oceania, o mulțime de mici arhipelaguri, o parte din Noua Guinee, (1886), o parte din Borneo, și mai ales: Noua Zelandă, (1840—1866) și Australia cu Tasmania, luată dela Olandezi în cursul sec. al XVIII-lea. La început, Australia fu întrebuințată ca loc de deportare a condamnaților, mai în urmă însă merseră și coloni liberi. Populația ei s'a înmulțit în deosebi dela descoperirea minelor de aur la 1851.

În Asia, posedă India, care dela 1857, după disolvarea Companiilor Indiilor în urma unei răscoale a Cipailor, trecu în administrarea directă a Statului Englez. Apoi, protectoratul asupra Belucistanului, influența asupra Afganistanului. Ceilanul fu luat dela Olandezi la începutul sec. XIX. În Indochina, are Birmania. În drumul spre extremul Orient mai multe insule, sau diverse puncte de sprijin pe coastele continentului. Două puncte pe teritoriul Chinei: Hong-kong și Wei-hai-wei, la nord de Canton.

În Africa însă au pus mai solid piciorul ca oriunde. Ei dețin aici trei mari blocuri: Unul la apus, cel mai puțin important, cuprinzând Gambia, Siera Leone, Coasta de Fildeș, Nigeria. Cel dela Răsărit formează un teritoriu unitar care se continuă până la Sudanul egipt-

tean și Egipt, două teritorii asupra cărora Englezii au singuri protectoratul în urma convențiilor cu Francezii, dela 1899 și 1904, prin care aceștia au renunțat la vechile lor drepturi, în schimbul unor concesiuni în apus. În fine blocul de Sud cel mai vast, unde luară dela Olandezi colonia Capului Bunei Speranțe la 1815. De aci s'au tot întins în spre nord în dauna Olandezilor, și prin lupte contra acestora (războiul Burilor) au pus stăpânire în cele din urmă și pe Orange și Transvaal. (1899—1902).

Caracterele imperiului colonial englez și sistemele de administrație.

Precum vedem, coloniile engleze încing întreg pământul și cuprind o mare varietate de teritorii.

În ele Englezii au țări de colonizare, cum sunt Canada, Australia și Capul; colonii de exploatare în regiunile tropicale; și, peste tot, puncte de sprijin, depozite de cărbuni și întreprinderi comerciale.

Sistemele de administrare, sunt deasemeni foarte diverse, imitând în aceasta pe Romani. Ei au mai multe feluri de posesiuni din acest punct de vedere:

1. Protectorate: Egiptul, Belucistan, și unele părți din India;
2. Colonii ale Coroanei, administrate direct de Metropola, cum e India;
3. Colonii cu instituții reprezentative: Antilele;
4. Colonii cu parlament și guvern propriu responsabil: ca Tera-Nova, Canada, Capul, Transvalul, Australia, Noua Zelandă. Între aceste colonii și Anglia este o strânsă legătură, dar fiecare își îngrijește întâi de interesele sale. Încercările de a forma o federație imperială n'au reușit până acum, însă legăturile comerciale strânse, satisfac în mod mulțumitor interesele Marii Britanii.

Noul imperiu colonial francez.

În sec. al XIX-lea, Franța și-a dat toate silințele, și a reușit să-și refacă imperiul colonial, pe care îl pierduse în sec. al XVIII-lea în favoarea Angliei. În adevăr, la 1815, ea nu mai avea de cât Guiana, câteva Antile (Guadelupa și Martinica), cele cinci orașe din India (Chandernagor, Pondichéry, etc.) pe care nu avea voie să le întărească, și alte câteva mici posesiuni sau insule, încât nici nu mai conta ca putere colonială. Dar în sec. al XIX-lea, Franța își întinse încetul cu încetul posesiunile în afară, așa încât ea este azi a doua putere colonială, după Anglia, având un total de 10 milioane de km. pătrați cu o populație de 50 de milioane de locuitori.

Această expansiune s'a urmărit încă din timpul Restaurațiunii, s'a continuat cu mai mult succes de către al doilea Imperiu, dar se datorește mai ales Republicei a III-a. În această expansiune externă Francezii căutară, și găsiră o compensație a pierderilor suferite în Europa în urma războiului cu Germanii. Chiar Germanii îi sprijiniră în această tendință, spre a-i face să uite pierderea Alsaciei și Lorenei.

Coloniile franceze sunt neînsemnate în America; cele mai importante sunt în Africa și în Asia; cele din Oceania sunt iarăși de mai puțină importanță.

În *Africa*, prima colonie, Algeria, se datorește inițiativei Restaurațiunii; opera fiind continuată de toate guvernele următoare. Imperiul al doilea, după ce a pus deplină stăpânire pe această regiune, a înaintat mai departe în Sahara. Republica a III-a a lărgit această colonie importantă, la răsărit și apus, cucerind Tunisia și Marocul.

Din regiunea Senegalului, au înaintat până la lacul Ciad, după ce au atins Nigerul și au supus aici statele musulmanilor indigeni. Prin aceasta, au făcut legătura

cu posesiunile de pe coastele golfului Guineii. Au venit totodată în atingere cu posesiunile engleze, atât din apus, cât și din răsărit. Prin convențiuni, ei au stabilit precis limitele între cele două feluri de posesiuni. Franța a renunțat la orice pretențiuni asupra ținuturilor din regiunea Nilului mijlociu, și în schimb și-a constituit un mare bloc neîntrerupt, dela marea Mediterană până la Congo, cu mici întreruperi doar pe coaste, prin posesiunile spaniole și engleze (cea mai mare fiind Nigeria). Și pe coasta răsăriteană, Franța are o colonie bine așezată: Obok, la golful Aden, și mai ales marea insulă a oceanului Indian, Madagascar.

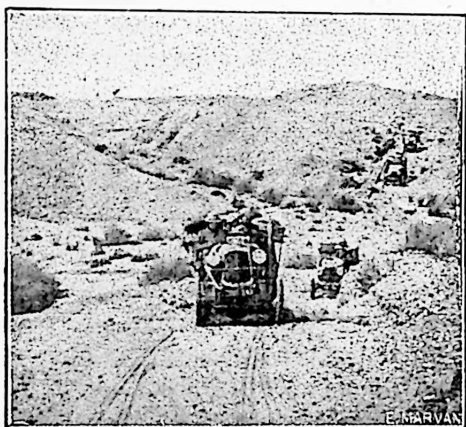

O „Filanzană“ în Madagascar. Mijlocul de transport, cel mai întrebuințat de indigenii din clasele înalte pe cari îi imitează și mulți europeni. Se înmulțesc însă și automobilele.

În *Asia*, cea mai importantă colonie franceză, lăsând la o parte cele cinci orașe din India, este Indo-China, menită să înlocuiască pierderea Indiei.

Imperiul colonial francez se deosebește mult de cel englez. În primul rând, el este uniform, fiind așezat aproape în întregime în zona tropicală. Aceasta îi micșorează valoarea, căci peste tot se produc cam aceleași

coloniale: orez, trestie de zahăr, cafea, cauciuc, etc. Doar Algeria și alte câteva, foarte puține, au o producție mai variată. Nu au bogății minerale de cât în mică măsură. Afară de Algeria, Tunisia, parte din Madagascar și Tonchin, precum și Martinica, Guadelupa și Is. Réunion, singurele cu climă temperată și deci putând servi pentru colonizare, toate celelalte sunt numai țări de exploatare, căci din cauza climei nefa-

Automobile traversând Sahara.

vorabile, Europeanii nu pot rezista decât termene scurte, și fără a se ocupa cu munci manuale. Sahara desigur că nu se va putea pune în valoare niciodată, dar în toate celelalte Francezii caută să exploateze bogățiile ce se găsesc. Au început construcții de cale ferată, au făcut studii asupra navigabilității râurilor.

Cea mai dezvoltată activitate economică se face în Algeria, Tunisia, Indo-China și părți din Africa Occidentală.

Comerțul dintre Franța și întregul său imperiu colonial, a fost în anul 1914 de 2.671.000.000 franci (socotit și comerțul coloniilor între ele). Două treimi din aceasta privește Africa. Aceasta arată, că viitorul colonial al Franței este în acest continent.

45. Expansiunea colonială a celorlalte state.

Germania.

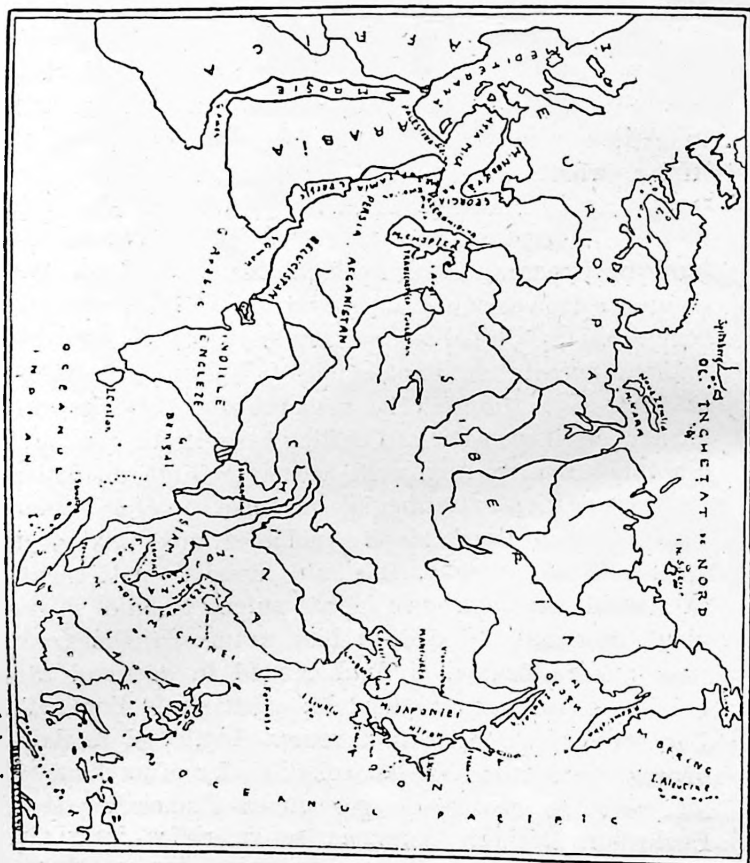
Până la războiul cu francezii, (din 1870), Germanii nu se putuseră gândi la o politică de expansiune, în primul rând pentru că nu se organizaseră în interior. Unirea ce se încheie între toate statele germane la această dată, face din imperiul german o mare putere politică. Succesul obținut contra Francezilor în acel războiu, și marele tribut plătit de Franța ca despăgubiri de războiu, alături de bogățiile mari minerale ce posedă imperiul, face din Germania și o mare putere economică. Industria germană se ridică, după 1870, la un nivel foarte înalt, devenind o concurentă înversunată a industriei engleze. Chiar aceasta este politica economică a lui Bismarck. El nu găsea că Germanii trebuie să caute puterea economică în expansiunea colonială, ci în întărirea interioară și penetrațiunea în celelalte țări europene. Mai târziu, cu prosperitatea fenomenală a industriei germane și cu înmulțirea populației, această nevoie se simți și în Germania, dar coloniile erau aproape acaparate de celelalte puteri europene. Insuși Bismarck observă că: „Anglia are colonii și coloniști; Franța are colonii; dar n'are coloniști; Germania are coloniști, dar n'are colonii”. Această nevoie se face tot mai simțită și un cancelar german de după Bismarck spune că Germania trebuie „să exporte sau oameni, sau mărfuri”. Ei încep a face ambele feluri de expansiune: pe de o parte luptă pentru acapararea de bușeurilor cu mărfurile lor, printr'o concurență bine susținută, prin *dumping* chiar: prin tratate de comerț, prin împrumuturi. Odată cu mărfurile și banii pătrund și emigranți pe cale lentă, mai ales în spre Orient, trecând mai întâi prin țările dunărene. Principala lor tendință este de acum: „Drang nach Osten”.

Această politică de penetrațiune lentă și pașnică au aplicat-o Germanii, precum am spus, din lipsa de colonii în care „să-și exporte mărfurile sau oamenii”. În adevăr, cu începutul secolului al XX-lea, încep și ei o politică de dobândire de colonii și reușesc, fie prin convenții, fie prin amenințări, să-și formeze un imperiu colonial destul de însemnat: aveau în 1914, o suprafață totală de 2.600.000 km. pătrați populată de vreo 12 milioane locuitori. Dar nici nu erau suficiente aceste colonii față de necesitățile lor, nici nu erau prea proprii colonizărilor. Aceste colonii erau mai ales în Africa: Togoland și Camerun, în golful Guineei, Africa Orientală germană ce se întindea până la marile lacuri, apoi Sud-estul african german. Și de unde la 1878, Germania nu avea decât un depozit de cărbuni în Oceania, în arhipelagul Marshall, acum avea toate aceste posesiuni în Africa, pe lângă mai multe concesiuni în China, și mai multe insule din Oceania. Politica aceasta de expansiune („Weltpolitik”) începe la 1881 și se termină la războiul din 1914, pe care tocmai ea îl provoacă. Conflictul se naște mai mult din întâlnirea cu Anglia în aceeași tendință de expansiune în Orient. Germania devenise a doua putere economică din lume după Anglia și amenința să ia locul întâi al acesteia. Războiul mondial avea tocmai să decidă care din cele două puteri trebuie să învingă. Germanii își dădeau bine seama că adevăratul rival nu era Franța, ci Anglia, când în decursul războiului, se salutau cu cuvintele: „Gott strafe England”. Dar războiul s'a decis în favoarea Angliei și în defavoarea Germanilor. Toate coloniile lor s'au luat, și au trecut în deosebi în posesiunea Francezilor și a Englezilor. Desigur, Germania se va ridica iarăși în primele ranguri ale puterilor economice, dar raporturile cu celelalte puteri vor fi altele, în urma învingerii suferite.

Expansiunea rusească. — Extremul Orient.

Un alt popor care urmează de mult o politică de expansiune, ce ne atinge de aproape pe noi, este cel rusesc.

Testamentul lui Petru cel Mare pentru o politică de expansiune spre Constantinopol peste țările din bazinul

Pe harta de față se pot urmări posesiunile europene în Asia și rivalitățile coloniale, în care Rusia și Anglia ocupă primul loc.

Dunării de jos și din sudul mării Negre, chiar dacă ar fi precum se crede, o simplă legendă, totuși politica

de expansiune inaugurată de el și continuată de țării următori, este o necesitate pentru Rusia, și așa se explică cum însuși regimul bolșevic actual, care a plecat dela principiul determinării organizării politice după libera voință a popoarelor, duce el însuși o politică de extindere atât în sud cât și în răsărit.

Cauzele care au împins poporul rus la expansiune sunt în oarecare măsură și necesitatea de a-și coloniza prisosul de populație, dar mai ales de a obține o ieșire la o mare liberă și neînghețată. În acest scop, ei s'au întins în toată libertatea, la început, peste țări în care alte popoare europene n'aveau nici un interes, cum era mai ales Siberia, apoi în Turchestan și în Caucazia.

Astfel au ajuns să fundeze un imperiu colonial de vreo 17 milioane km. pătrați, al doilea din lume ca întindere, dar cu o populație numai de 32 milioane locuitori.

La oceanul Pacific, au ajuns pela jumătatea sec. al XIX-lea. Ei fundară la gura Amurului, portul Nicolaevsk. Pe la 1860, ocupară la un golf foarte favorabil, un mic sat, din care făcură portul Vladivostoc, numindu-l „poarta Orientului”. Cu aceasta nu se puteau considera satisfăcuți și își dădură toate silințele să se întindă în Coreea și Manciurea. Dar aici aveau să întâlnească rivalitatea Japoniei care îi opri pe loc, atunci când se puseră mai serios pe lucru. Căci multă vreme n'au considerat câmpiile înghețate ale Siberiei de cât ca loc de deportare pentru condamnați. Abia după 1870 își dădură seama că părțile sudice ale Siberiei sunt foarte bune de cultivat și de colonizat, și numai între 1892—1904, construiră drumul de fer „Transiberian” până la Vladivostok și „Transmancurianul”, până la Port-Artur.

În spre Sud, ei își întinseră dominația, cu destule greutate, asupra Turchestanului, devenind astfel vecini cu Persia, Afganistan și China. Englezii speriați de

întinderea lor spre India, încheiară cu ei convențiuni la 1885—1895 și 1907, spre a delimita sferile de influență, oprind astfel expansiunea rusă spre sud.

Cu multe lupte contra indigenilor, au cucerit și Caucazia.

Oprită în expansiunea spre sud de către Anglia, Rusia și-a îndreptat activitatea spre China. Aici s'a lovit însă de exclusivismul chinez și de interesele Japoniei. Războiul din 1904, cu această țară, a arătat superioritatea ei și a însemnat și în partea aceasta oprirea expansiunii rusești.

Această problemă este deci și azi, pentru Rusia, nedeslegată. Și acum după marele războiu, Rusia face sforțări mari, sub masca liberării popoarelor prin bolșevism, să-și găsească o ieșire la mare deschisă, prin cuceriri de țări sau prin influență politică economică în state streine. Așa a deslănțuit în China războiul civil, care nu se mai termină, și lupta Chinezilor contra streinilor, în special contra Englezilor, cu care Rușii se ciocnesc în deosebi în această tendință de expansiune.

Înțelegem acum de ce nu pot renunța de bună voie nici chiar sub bolșevism la Basarabia. Dar Rușii ar trebui să înțeleagă că în noua ordine de forțe ce a urmat marelui războiu, le va fi și mai greu să-și ajungă vechiul ideal pe calea războiului și curerilor.

Ceeace ar fi mai bun să facă, este o înțelegere comercială pe cale de convențiuni. Nu putem ști dacă semnarea „pactului Kellog” de „neagresiune”, pe care Rusia s'a grăbit să-l semneze cu Polonia și cu România, înseamnă o astfel de înțelegere din partea Rusiei sovietelor; în orice caz, împotriva încercărilor ei de „imperialism” și deci în folosul siguranței noastre, vor fi marile puteri ale Angliei și Japoniei, în afară de altele.

Din această tendință de expansiune a Europeanilor apuseni spre Orient, noi trebuie să profităm ca punct de transit, fiind așezați chiar în linia care unește Occidentul cu Orientul, în special Anglia cu India.

Celelalte țări europene colonizatoare.

Din vechile puteri coloniale ale începutului evului modern, au decăzut complect Spania și Portugalia. Din imensul său imperiu colonial de altă dată, Spania nu mai are azi de cât câteva rămășițe în Africa și câteva insule din apropierea Africei, cum sunt Canarele. Portugalia a păstrat ceva mai multe decât Spania, având încă posesiuni însemnate în Africa, (Angola, Mozambic), etc. dar nu sunt destul de bine exploatare. Mult mai însemnate sunt coloniile ce i-au mai rămas Olandei, mai ales în Oceania (Sumatra, Iava etc.). Belgia are Congo Belgian, în Africa, foarte bogat în fildeș și cauciuc.

O atenție deosebită merită tendința și mai ales necesitatea de expansiune a Italiei.

Italia a venit cam târziu și ea ca și Germania pe scena luptelor de expansiune colonială. Cauza a fost aceeaș: unitatea statului s'a făcut târziu și cu greu. Abia la 1870, în urma războiului care înfrângea Franța, fu alipită și ultima parte din Italia, ce mai era separată (anume Statul papal, adică Roma).

După această unificare deplină, problema expansiunii se puse și pentru Italia. Populația italiană crește repede, și Italienii emigranți se numără între 300 până la 500 de mii anual, din cari unii nu se mai întorc. Populația italiană a crescut dela 16 milioane la 1816, la 36 milioane după războiul mondial.

Italia a încercat să se extindă asupra Tunisiei, dar a fost împiedicată de Franța care a ocupat această țară în 1881. Singurele posesiuni mai de valoare sunt

cele de pe coasta răsăriteană a Africei: Somalia și Eritreea. Tripolitania cea mai mare posesiune, între Tunisul Francez și Egipt, este mai mult un deșert.

În astfel de împrejurări, Italienii sunt nevoiți să emigreze în țările streine, fie americane, fie europene. În această parte tendința Italiei este să devie o mare putere mediterană și în special să-și exercite influența asupra peninsulei Balcanice. O convenție politică și economică cu Albania, face din acest stătuleț o adevărată anexă a Italiei. Din această politică de putere mediteraniană, Italia este într'o continuă încordare, pe de o parte cu Franța, pedealta cu Jugoslavia.

Statele-Unite ale Americii de Nord.

În această politică de expansiune colonială, o mare importanță au luat azi Statele-Unite din America de Nord. Desvoltarea lor începe dela tratatul dela Versailles din 1783, prin care li s'a recunoscut independența, în urma războiului cu Anglia.

Cele 13 colonii engleze, s'au confederat atunci sub numele de azi, și din treisprezece colonii mărginite între Oceanul Atlantic și munții Alegani, au ajuns la 47 de state, un district federal și patru teritorii neorganizate, cu o populație de 92 milioane (din 4 milioane la 1790), întinzându-se pe o suprafață de 7 milioane 700.000 km. pătrați (cât trei sferturi din Europa) și cuprinzând tot teritoriul dintre oceanul Atlantic, Oceanul Pacific, Mexic și Canada.

Acest progres s'a făcut prin trei mijloace: cuceriri, convenții, imigrație streină.

În privința imigranților, aceștia au fost la început Englezi și Irlandezi, mai apoi Germani și Scandinavi, în urmă Italieni, Austro-Ungari, Polonezi și Ruși.

Din „Indieni” Pieile Roșii indigeni, mai sunt doar: 270.000. În schimb sunt mulți negri din Africa, vân-

duți ca sclavi în decursul timpurilor până la 1865, când parte din statele confederate, și anume cele de origine engleză și de religie protestantă din Nord-Estul confederației, desființară sclavia. Statele catolice din sud, nu consimțiră însă la aceasta, având nevoie de sclavi pentru întinsele lor culturi agricole. Ele au declarat că se separă de cele din Nord și mențin sclavia. Aceasta a dat naștere războiului dintre cele două grupe de state, numit „războiul de secesiune” (adică de separație). Victoria statelor nordice a adus refacerea confederației și desființarea generală și definitivă a sclaviei.

O populație emigrantă care ar fi năpădit Statele-Unite ar fi fost cea de rasă galbenă, dacă Guvernul american, n’ar fi luat măsuri, restrictive. Dealtfel, astfel de măsuri, s’au luat în urmă chiar și contra Europeanilor, tinzând la reglementarea imigrărilor, pentru a feri America de imigranții cari ar îngreuija viața. fie din punct de vedere economic, fie sanitar sau moral. (Nu se permite intrarea celor ce n’ar avea cu ce să se întrețină, sau cari nu sunt sănătoși, ori au suferit vreo condampare. Chiar și cei ce împlinesc condițiile, sunt primiți numai într’o anumită proporție).

Imperialismul american.

După ce Statele-Unite și-au asigurat independența, ele s’au consolidat în interior, mai ales după războiul de secesiune. În acelaș timp, au căutat, pe de o parte să înlăture orice dominațiune sau intervențiune a Statelor europene în America, pe de alta, să se întindă ele cât mai mult nu numai în America, ci și în afară.

Principiul neintervențiunii Europei în America, sau „America a Americanilor”, este cunoscut sub numele de „doctrina lui Monroe”, după numele președintelui Monroe, care l-a proclamat la anul 1823, cu ocazia

emancipării statelor americane din America de Sud de sub dominația Spaniei. Curând această doctrină a neintervenției, s'a transformat într'o politică de intervenție a Statelor-Unite în afacerile tuturor celorlalte state americane. Au luat prin război unele posesiuni ale Spaniei. (Insulele Filipine, Porto Rico, etc). În 1867, au cumpărat Alaska dela Ruși. O politică de intervenție și de expansiune au început în oceanul Pacific. Din cauza aceasta și din interzicerea aproape completă a Japonezilor de a imigra în America, există o stare de mare tensiune între aceste două mari puteri, deși în aparență sunt în relații de prietenie. Canalul de Panama, terminat la 1913, face o bună legătură între cele două oceane.

Progresele de tot felul făcute de America mai ales în domeniul economic, au ridicat-o la primul rang între statele lumii. Atât în agricultură, cât și în industrie sunt neîntreșiți. Nicăiri ca în Statele-Unite mașinismul nu a luat așa mare dezvoltare. Concentrarea industrială în trusturi uriașe este iarăși fără asemănare pe continentul european.

Concurența internațională. — Tratatul de comerț.

În adoua jumătate a sec. al XIX-lea, a început o mare concurență internațională, datorită ridicării Germaniei după victoria dela 1870 contra Franței, precum și dezvoltării Statelor-Unite americane.

Până la această dată comerțul și industria erau mai mult în mâna Englezilor. Cu ridicarea celor două rivale puternice, o concurență aprigă se naște între aceste trei mari Puteri politice și economice, o luptă pentru acapararea de bușeurilor mai ales. Germanii și Americanii caută să fabrice aceleași mărfuri ca și Englezii și să le ia locul în comerțul lumii.

Am văzut că pela jumătatea sec. al XIX-lea se încheie o serie de tratate de comerț pe baza liberului schimb, începând cu tratatul dintre Anglia și Franța dela 1860. În partea din urmă a secolului, mai toate statele încep să aplice protecționismul, afară de Anglia care menține până la războiul mondial principiul liberului schimb. Ea caută să lupte totuși contra concurenței germane, pe toate căile.

Ciocnirea aceasta de interese economice și coloniale a dus la marele războiu.

Germania a ieșit învinsă, Anglia învingătoare. America (Statele-Unite) participând și ea la războiu, în rândul aliaților învingători, a ajuns și mai mult pe primul plan economic devenind creditoarea întregii Europe — inclusiv a Angliei.

ROMÂNIA IN EPOCA CONTIMPORANĂ.

46. Rezumat istoric. Starea economică până la Regulamentul Organic.

Înainte de a cerceta starea și mișcarea economică a țărilor noastre în epoca contimporană, să recapitulăm evenimentele istorice care contribuiesc la noua noastră organizare politică, socială și economică.

Epoca aceasta se poate împărți pentru Români, în două faze:

I) Faza luptelor Ruso-turce, cu silințele Rușilor de a ne smulge dela Turci și a ne încorpora la imperiul lor.

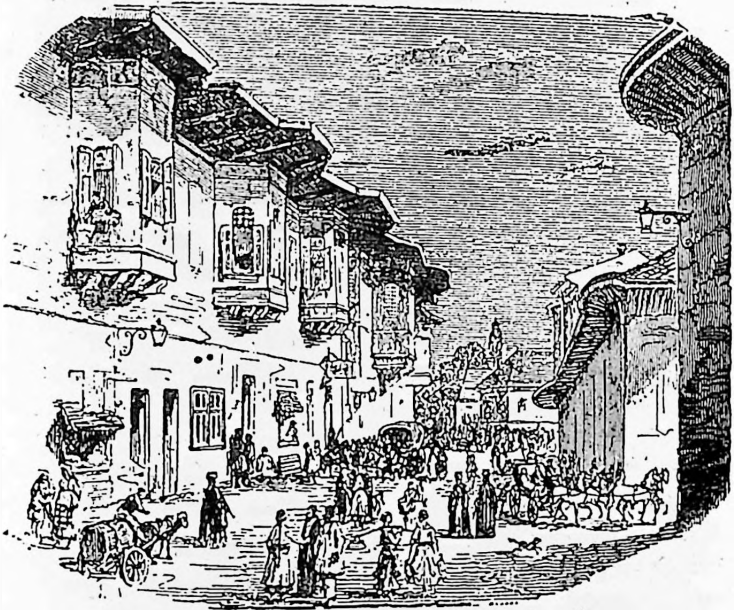
II) Renașterea politică a țărilor noastre în urma îndepărtării Rușilor dela Dunăre de către Puterile europene, prin tratatul de pace dela Paris, ce a urmat războiului Crimeii (1856).

Evenimentele mai însemnate din prima fază sunt:

1. Războiul Ruso-turc, cu ocupația de către Ruși a Principatelor, între 1806—1812, care se sfârșește prin pacea dela București, cu pierderea Basarabiei, răpită de Ruși.

2. Răscoala grecească a Eteriei lui Alexandru Ipsilante (zavera) și Revoluția lui Tudor Vladimirescu, din 1821. Urmarea este numirea de Domni pământeni și încetarea epocii Domnilor fanarioți. Cei doi Domni pământeni sunt: Grigore Ghica în Muntenia și Ioan Sandu

Sturza în Moldova dela 1822 până la 1828, când izbucnește un nou războiu între Ruși și Turci, încheiat prin pacea dela Adrianopole, 1829. Intre condiții fiind și o despăgubire mare de războiu, până la a cărei plată, Principatele rămăneau zălog Rușilor, ocupația rusească ținu până la 1834.

Stradă din București acum 100 de ani.

Urmarea acestui războiu, fu întărirea influenței rusești asupra Principatelor, mai ales prin Regulamentele Organice pe care, conform tratatului dela Adrianopole, ei le făcură pentru organizarea Principatelor la 1831—1832. Această Constituție a Principatelor are și o deosebită importanță economică, pe care o vom vedea mai departe.

3. Domnii regulamentari (numiți pe baza Regulamentului Organic), sunt:

În Moldova, Mihai Sturza (1834—1849); în Muntenia, Alexandru Ghica (1834—1842) și Gheorghe Bibescu (1842—1848). În timpul acestora, constatăm un vădit progres economic și cultural, o și mai accentuată re-deșteptare națională, care duce la încercarea de revoluție din 1848.

4. Revoluția din 1848, cu oarecare succes în Muntenia, fără nici un rezultat în Moldova. Scopul ei era înlăturarea influenței Rusești. De aceea între alte manifestări, este și arderea Regulamentului Organic, fiind o operă mai mult rusească. De această influență nu am scăpat atunci, dar mișcarea a avut însemnătate ca propagandă în străinătate: Marile puteri au luat cunoștință de dorințele și necazurile noastre, și când s'a prezentat prilejul ne-au ajutat să ne împlinim aceste dorințe.

Prilejul a fost un nou războiu între Ruși și Turci, cari acum sunt ajutați, însă, de puterile Europene: Franța, Piemontul și Anglia. Este „Războiul Crimeii”, care pune capăt încercării de expansiune a Rușilor către Constantinopol. Pacea dela Paris din 1856, hotărăște libertatea comerțului pe Dunăre și marea Neagră, retrocedarea Basarabiei de jos Moldovei, scoaterea Principatelor de sub protectoratul rusesc și punerea lor sub protecția marilor puteri.

Dela această dată am considerat o nouă fază în istoria noastră contemporană. În adevăr, la congresul din Paris dela 1856, s'a pus și problema organizării noastre. Delegatul francez a susținut dorințele de unire ale Românilor, dar față cu opunerea vecinilor interesați, s'a hotărât ca poporul român să fie direct consultat asupra modului cum să se organizeze. Astfel, reorganizarea politică a Românilor s'a desfășurat în modul următor:

1. Prin pacea dela Paris din 1856, am fost scoși de sub influența rusă și întrebați cum vrem să ne organizăm:

2. La aceasta s'a răspuns prin „Divanurile ad-hoc”, alese în 1857, cerându-se următoarele puncte:

a) Unirea deplină a Principatelor, sub numele de România;

b) Autonomia și neutralitatea sub garanția marilor Puteri;

c) Principe domnitor strein;

d) Guvern reprezentativ.

3. În 1858, delegații marilor Puteri, adunați la Paris, redactează pentru noi „Convențiunea”, constituție nouă ce înlocuia Regulamentul Organic și prin care ni se dădea cam pe jumătate din toate cele cerute: o semi-unire.

4. Urmează în 1859, alegerea de Domn, și prin abilitatea Românilor, alegându-se de ambele Principate aceeaș persoană, Alexandru Ioan Cuza, avem o uniune personală, desăvârșită de acest mare Domnitor la 1862, când desființă instituțiile ce separau încă Principatele.

Domnia lui Cuza e plină de fapte mari ca reforme economice și mai ales sociale: secularizarea moșiilor mănăstirești, desființarea clăcii și împrumietărirea țărănilor, „Statutul modificator al Convenției”, etc.

5. Abdicarea lui la 1866 și alegerea principelui Carol de Hohenzollern, împlinește și ultima dorință a Românilor, de a avea un principe străin. În timpul acestui mare rege, România devine și independentă, în urma participării la Războiul Ruso-turc din 1877. Tot atunci am câștigat Dobrogea, dar ni s'a luat din nou de Ruși Basarabia de jos.

Domnia lui este însemnată prin creațiuni de tot felul în domeniul economic și cultural. În deosebi se organizează cu mijloace moderne întreaga viață de stat: mari lucrări de comunicație, căile ferate, porturi, instituții financiare.

6. Moartea lui la începutul războiului mondial, aduce

la tron pe regele Ferdinand I, căruia se datorește participarea noastră la marele războiu, și prin aceasta, întregirea neamului, făurirea României Mari; iar în interior, numele său va rămâne legat de împrumutarea cea mare a țăranilor și acordarea votului universal, adică a doua desrobire economică și politică a poporului, după cea făcută altădată de Cuza.

Să cercetăm acum cele mai însemnate schimbări economice întâmplăte în țările noastre în ultimul veac și anume:

1. Schimbările aduse de Regulamentul Organic; 2. Schimbările în regimul muncii industriale și agrare; 3) Starea industriei și comerțului; 4) Marile lucrări de utilitate publică și instituții financiare.

Starea și mișcarea economică în România în epoca contemporană înainte de Regulamentul Organic.

Secolul al XIX-lea începe pentru istoria țărilor noastre cu apropierea definitivă a Rușilor de noi. Un șir de războaie, început între Ruși și Turci, la sfârșitul sec. XVIII-lea, aduce amestecul tot mai mare al Rușilor în Principate. Rezultatul acestor războaie făcute de obicei cu ocupația țărilor noastre când de Ruși, când de armate numeroase turcești, este sărăcirea țărilor și ruina lor economică.

Rezultatul politic este scoaterea lor de sub puterea absolută a Turcilor și apropierea de Rusia, care ar fi voit să le încorporeze. După războiul și ocupația de către Ruși, dela 1806—1812, nu numai că Moldova pierde Basarabia pe care o ia Rusia prin tratatul dela București, din 1812, dar și restul Principatelor rămân în starea cea mai jalnică. În timpul ocupației de 6 ani, Rușii jefuiseră pe locuitori, mai nemilos decât Turcii altădată. Orice comerț cu alte țări decât cu Rusia, în-

cetase, iar și acesta era făcut de către ocupanți și pentru câștigul lor.

Soarta țărilor Române era de acum în legătură strânsă cu acest mare imperiu, care peste corpul lor, voia să ajungă la Constantinopol, ceea ce ar fi și reușit să facă, dacă nu întâlnea în calea sa mai întâi pe Austriaci, mai apoi pe celelalte mari Puteri europene, în primul rând pe Englezi. Până la războiul Crimeii, însă, noi rămânem sub influența acestei politici rusești. Un mare port înființaseră de curând Rușii la marea Neagră: Odesa, și vechiul drum comercial din apus în spre Crimeea cu Caffa genoveză de altădată, reînvia.

Prin tratatul dela București din 1812, Rușii căutară să limiteze privilegiile de aprovizionare ale Turcilor în Principate, dar după ce aceștia rămân iar deplin stăpâni, situația este tot cea veche.

Cu toate suferințele și pagubele războiului, era de pace care urmă pentru câțva timp, aduse o reînviere a comerțului. Galații iau un mare avânt, ca port la Dunăre, pe când Brăila, stăpânită de Turci, este un port mai mult în slujba rechizițiilor lor, fără mare însemnătate. Târgurile ce se țin în diferite puncte ale țărilor, arată de asemeni activitatea vieții comerciale. Negustorii români se înmulțesc, deși intră și mulți streini, mai ales evrei.

Dar anul 1821 aduce noi turburări și împiedecări. Revoluția grecească a Eteriei lui Ipsilante, răscoala lui Tudor, represiunea Turcilor, aduc distrugerii și sărăcie. Ce a urmat după aceea, nu a fost cu mult mai bine, căci după retragerea trupelor turcești, a început un nou război ruso-turc cu o altă ocupație rusească de 6 ani, dela 1828 până la 1834, care nu fu întru nimic mai bună decât cea dela 1812.

Războiul se termină la 1829, încheindu-se prin pacea dela Adrianopol, dar Rușii ținură ocupate Principatele ca zălog pentru plata despăgubirilor de războiu impuse Turcilor.

Pacea dela Adrianopol și Regulamentul Organic.

Pacea dela Adrianopol din 1829, are o mare importanță pentru țările române, căci prin această pace se hotărâu următoarele (în privința noastră).

Se fixa ca graniță, între noi și Turci, linia care era indicată de cea mai mare adâncime a Dunării; se dărâmau cetățile turcești de pe pământul românesc, iar teritoriile din jurul lor, aparținând Turcilor (raiale) (Brăila, Giurgiu, Turnu) se restituiau țării Românești. Românii aveau dreptul să înființeze cordoane sanitare la granița din spre Turci, spre a preveni epidemiile și pentru aceasta aveau dreptul să întrețină guarzi înarmați. Țările române erau scutite de a mai aproviziona în mod forțat Turcia cu grâu, oi, lemne, precum și de rechiziții de lucrători și de corvezi în folosul Turcilor, datorând numai un tribut fix anual, de care doi ani dela încheerea păcii, vor fi scutite, ținând seamă de sărăcia în care le adusese războiul. Comerțul devenia liber pe marea Neagră și pe Dunăre, pentru toate statele în stare de pace cu Turcia, și Românii vor avea și ei dreptul să facă navigație cu propriile lor vase pe Dunăre. Domnii aveau să se aleagă pe viață. Pașii de peste Dunăre nu se mai puteau amesteca în afacerile interne ale Principatelor.

Era prin toate acestea o deplină asigurare a autonomiei noastre interne față de Turci, care rămâneau de altfel, mai departe suzeranii Principatelor. Și aceasta nu atât în folosul numai al Principatelor, ci mai ales pentru ca mai ușor Rusia să ne poată atrage de partea ei. În adevăr, un punct principal din tratat, prevedea, că în timpul ocupației, Rușii să facă regulamente de administrație a Principatelor, cu colaborarea clasei conducătoare din țările noastre și pe care Poarta se obliga să le recunoască, dacă nu ar atinge drepturile ei.

Regulamentul Organic.

Aceste regulamente s'au și făcut curând de către o comisie de boeri Moldoveni și Munteni, sup conducerea guvernatorului rus, Kisselef. Regulamentul Organic este prima noastră constituție, și dacă păcătuște prin amestecul unei puteri streine în întocmirea lui, el cuprinde foarte multe lucruri bune.

Prin regulamentul Organic se pune ordine în administrația țării și în finanțele ei. Pentru prima dată se face un buget al Principatelor. Se fixează o listă civilă ca plată a Domnitorului. Se desființează multele și încurcatele impozite vechi și se înlocuiesc cu altele. Baza impozitelor directe era capitația și patenta; primul plătit de toți — afară de privilegiați (boierii), al doilea era impozitul comerțului și industriei. O notă caracteristică a Regulamentului Organic este păstrarea privilegiilor pentru clasa boierească. Deaceea și în organizarea impozitelor s'a ținut seamă de aceasta: astfel nu s'a putut pune un impozit pe proprietăți, căci ar fi lovit pe boieri; deasemeni nu s'a putut introduce un impozit al timbrului, ca impozit indirect, căci impozitele indirecte fiind plătite de toți cetățenii, ar fi lovit deasemeni și pe boieri. Impozitele indirecte erau și prin regulamentul Organic, ca și înainte, mai întâi *Vama*. Aceasta avea să se arendeze prin licitație publică. O reformă importantă a Reg. Org. era că deacum vama avea să se perceapă numai la fruntariile țării, iar vămile interioare dela un oraș la altul se desființau. Vama avea să fie de 3% atât la import cât și la export. Mai era tot ca impozit indirect o taxă sau „drept” de export asupra unor animale ca boii și vacile (deosebit de plata vămii). Un alt impozit important era pe sare. În fine în afară de prohibirea de a se mai pune pe viitor alte dări, Reg. Org. separa veniturile țării de ale Domnului, înlăturând confuzia aceasta de patrimoniu introdusă de Fanarioți.

După bugetele întocmite de Regulamentul Organic, vedem că în 1831 veniturile Munteniei și ridicau la suma de 5.303.333 lei, și ale Moldovei la 2.463.916 lei.

Capitația era de 30 de lei vechi de cap, iar patenta negustorilor și meseriașilor era după clase (clasele, după importanța activității) dela 240 până la 50 lei vechi (3 lei vechi egali cu un leu nou).

Regulamentul Organic caută să deslege și relațiunile dintre proprietari și țărani, fără să schimbe în bine situația acestora din urmă ci în rău, căci li s'a sporit cantitatea de muncă în folosul proprietarului. (Rușii aveau interes să favorizeze pe boieri, ca prin ei, care aveau conducerea, să poată să atragă Principatele de partea lor). În fine, Regulamentul creează „magaziile de rezervă” ca să evite foametea în anii de secetă; se ocupă de drumuri și de libertatea comerțului, exploatarea minelor.

47. Starea comerțului și industriei după Regulamentul Organic.

În epoca ce urmează părăsirii Principatelor de trupele rusești, constatăm o renaștere a comerțului și industriei, datorită tuturor evenimentelor politice amintite mai sus: mai întâi încetarea rechizițiilor turcești și a dreptului lor de preemțiune dinainte de tratatul dela Adrianopol; apoi reîntregirea țării cu raialele cetățitorilor desființate; libertatea navigației pe Dunăre, care aduce corăbii din toate părțile Europei și contribuie la legarea de relații comerciale între Principate și Europa apuseană. Interesul pe care Francezii, Englezii și celelalte popoare apusene îl văd în comerțul cu țările noastre, ne va fi de mare folos pentru emanciparea noastră de sub Ruși, ceea ce s'a și realizat la 1856. În fine, trebuie să mai adăogăm la toate aceste cauze de încurajare economică și hărnicia și buna gospodărie a

„Domnilor regulamentari”, Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu și Mihai Sturza.

În cartea sa de Istoria comerțului, d. Iorga numește timpul dela 1840 până la 1859, „epoca de creațiuni economice”. Cuprinzând deci și domnia Principilor numiți după convenția dela Balta Liman (1849) și anume: Barbu Știrbei și Grigore Ghica.

Alexandru Ghica se îngrijește de ridicarea Brăilei, declarând-o la 1836, port franc; tot asemenea se îngrijește de portul Giurgiului și de Călărași și de Severin, întemeind și un oraș nou care-i poartă numele, Alexandria. Brăila se românizează din ce în ce și devine cel mai însemnat port la Dunăre.

Nu mai puțină grijă arată și Domnul Moldovei, Mihai Sturza, pentru ridicarea economică a țării sale. „Croi o șosea dela Mihăileni, târgul lui, la Focșani, care întrecea cu mult vechea Via Carolina; deschise prea larg și prea fără alegere, porțile oricărei imigrații; favoriză din răspuțeri întemeierea de târguri cu Evrei pe moșiile boierești și creă Galații. În toamna lui 1836, el orânduia să se lucreze acolo cheiuri”... (N. Iorga: Istoria Comerțului).

Agricultura înflorește de asemeni, căci cerealele noastre erau cerute departe în apus. Deasemeni vitele.

Dunărea atrăgea tot mai mult atenția Europei apusene, ca mijloc de legătură între Occident și Orient. Austria caută să o domine, și profitând de războiul Crimeii, ocupă Principatele, plănuiind un canal Cernavodă-Constanța. Legături cu Dunărea fac cei doi Domni harnici prin construirea de șosele, sau prin întreținerea navigabilității pe râuri ca Siretul și Prutul mai ales pentru lemne.

Se exportau cereale, animale și produse animale, lemne, sare, etc. Se aduceau mărfuri din Germania, din Viena, din Brașov, din Rusia, din Constantinopol și mai de departe din Franța, din Anglia.

O luptă grea trebuiră să dea Domnii Regulamentari cu Turcii, pentru apărarea autonomiei noastre vamale. Turcii modificând taxele lor vamale, cereau să fie aplicate și de țările noastre în locul taxei de 3% stabilită de Regulamentul Organic. Domnii s'au opus, și în formă li s'a respectat voința; în fapt, Turcii au găsit mijlocul de a aplica taxele lor și comerțului român, percepându-le la vasele care treceau prin Constantinopol pentru țările noastre. Englezii caută să înființeze case de comerț în Principate. Așa găsim una la București încă dela 1835, când se constată aici 30 de prăvălii en gros și 30 cu mărunțișuri.

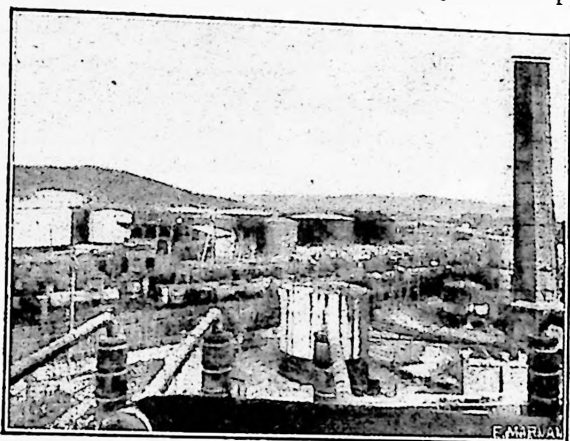
Un fapt însemnat economic-național este înțelegerea dintre Mihai Sturza și Gheorghe Bibescu, dela 1847, prin care se suprimă vama dintre cele două Principate române. Era un început de realizare a unirii naționale, și consulul Franței o și semnaleză într'un raport al său.

Un început de industrie avem deasemeni, în aceeaș „epocă de creațiuni economice”: „Cele dintâi statistice după războiu dădeau pentru Țara Românească, 134 olării, 131 fânării, 70 de tăbăcării, 70 de fabrici de săpun, 69 de fabrici de „cordoane de lână” și de păslă și postav prost, 22 de testemele, 18 de lumânări de seu, 4 de pălării, plus 553 de velințe”. Și Alexandru Ghica și Mihai Sturdza erau oameni cu sistem. Dela Domnii din 1774 nu se mai întâlnește o inițiativă așa de harnică și îndrăzneată...” (N. Iorga, op. cit.).

Negreșit că în epocile următoare, aceste începuturi comerciale și industriale se dezvoltară și mai mult, ajutate de diferite împrejurări, ca: libertatea comerțului pe Dunăre, în urma războiului Crimeii; unirea Principatelor; construirea de drumuri, mai ales a căilor ferate, sub domnia Regelui Carol; îmbunătățirea stării țăranilor în urma desființării clăcii și improprietării de către Cuza; înființarea de instituții de credit; independența politică și anexarea Dobrogei la 1878, etc.

Se începu curând și o exploatare mai intensă a bogățiilor minerale.

Exploatarea petrolului a început pe la jumătatea veacului al XIX-lea. La 1866 se exporta la Marsilia 2712 tone de petrol. Pentru început era mult. Dar după aceea fiind concurat de petrolul american, exploatarea petro-

Rezervoare de petrol ale Societăți
„Steaua Română“, Câmpina.

lului nostru decăzû, înflorind din nou după 1897. Sarea, altădată monopol al Domnitorului, iar dela Regulamentul Organic al Statului, fu exploatată prin arendare până la 1866, când deveni regie de stat.

Sub dămnia regelui Carol se încearcă dezvoltarea unei industrii naționale pe bază de protecție vamală, înființându-se fabrici de sticlă, de zahăr, de postav, de hârtie, etc.

Relațiile comerciale ale României cu statele streine.

Relațiile noastre comerciale cu țările streine, au fost în mod forțat legate de relațiile politice. Am văzut rezistența Domnilor Regulamentari, față de Turcia, pen-

tru a ni se recunoaște autonomia vamală. Cuza Vodă vine cu un program de politică liber schimbistă după modelul din Franța Imperiului al II-lea. Nevoile fiscale îl împiedecă însă a aplica în mod absolut acest sistem. Se scutiră însă de vamă la import mașinile, iar la export produsele fabricate. Prima manifestare de independență vamală, față de Turcia, fu încheierea unei convenții vamale cu Austria la 1876, pe baza unui tarif vamal român autonom din 1874. Turcii au protestat puternic contra acestui act de independență, dar Puterile nu i-au luat în seamă protestul. Convenția cu Austro-Ungaria era pe zece ani și era foarte favorabilă Austriei, și păgubitoare pentru noi ca răsplată pentru recunoașterea dreptului nostru de a încheia convențiuni economice independent de Turcia.

Porturile franceze dela Brăila, Galați și Ismail, fură desființate (l. I. 1876). În timpul celor zece ani pentru cât se încheiase convenția cu Austria, se mai încheiară și alte convenții pe baza aceluiaș tarif, cu Rusia, Anglia, Franța, Grecia, Germania, Belgia, Olanda, Italia.

La 1886, când convenția cu Austria expiră, România nu mai putu s'o reînnoiască în aceleași condițiuni. Urmă atunci un războiu vamal, cu destule pagube, între noi și țara vecină. La 1893, se încheie însă din nou convenție comercială cu Austria, pe baza unui tarif mai urcat, tarif întocmit la 1886, când a expirat convenția încheiată pe baza vechiului tarif.

Acest nou tarif a fost puțin modificat, la 1893, și de aci înainte, politica vamală română se îndreaptă spre un protecționism în favoarea industriei naționale. În acest an, se încheiară noi convenții comerciale pe câte 10 ani cu Germania și celelalte țări cu cari avusesem convenții, în plus și cu Turcia și Bulgaria. Tariful nostru vamal s'a mai modificat și la expirarea acestor convenții. Astfel, relațiunile noastre comerciale au fost

stabilite până la războiul mondial pe baza unor tarife cu tendință protecționistă, dar cu siguranța și stabilitatea ce le dădeau convențiunile încheiate. Războiul mondial a suprimat toate aceste convenții, iar nestabilitatea monetară ca și lipsa unui tarif vamal definitiv, ne-a împiedecat să încheiem alte convenții vamale precise și amănunțite. Avem cu mai multe state simple înțelegeri comerciale cu clauza „națiunii celei mai favorizate”.

Acum după stabilizarea monetară, va trebui să redăm însă și comerțului siguranța și stabilitatea vamală. Anul acesta — 1929 — s'a întocmit un tarif vamal definitiv, dela care vom putea pleca în convențiile noi ce vom încheia.

48. Regimul muncii în România în sec. XIX-lea.

Evoluția breslelor. — Desființarea clăcii țărănești.

Breslele, au fost regimul specific medieval al muncii în meserii. Am vorbit despre ele când ne-am ocupat de istoria economică a Franței, unde corporațiile au fost mai tipic organizate. Acolo au fost desființate de către marea revoluție la 1789. La noi ele au durat până în a doua jumătate a sec. XIX-lea, desființându-se legal abia la 1873. În fapt însă și-au pierdut din importanță cu mult înainte.

Mai întâi, Domnii fanarioți dela începutul veacului al XIX-lea, ca Alexandru Suțu, Constantin Ipsilante, deteră și streinilor —sudiții — dreptul de a intra în bresle. Prin aceasta se pierdea un mare avantaj al breslelor, care era apărarea contra concurenței streine, și apărarea secretelor de fabricație, etc. Tot pe atunci, se dă o a doua lovitură acestor organizații, prin ames-

rațiile înființate pe baza legii din 1912 și de aceea, după războiu, în 1921, se înființează printr'o lege nouă „Sindicatelor profesionale”, asocierea devenind iarăși facultativă, fiecare meseriaș sau lucrător fiind individual liber să se asocieze sau să se retragă când vrea.

Noile forme de organizare a meseriilor tind tot la ocrotirea muncii și muncitorilor, dar sunt cu totul altceva decât vechile bresle, lipsindu-le monopolurile și autonomia acelorora. Acele bresle au înflorit la noi mai ales pe la jumătatea sec. XVIII.

(Despre viața breslelor în starea de slăbire și decădere de pe la mijlocul sec. al XIX-lea, în legătură cu cauzele arătate mai sus, se poate citi cu folos, cap. XXII „Isnafirile meseriașilor și a meșteșugarilor”, din „Industria și dezvoltarea ei în țările Românești” de D. Z. Furnică).

Regimul muncii în agricultură. — Desființarea clăcii și împrumutarea.

O mare operă a secolului al XIX-lea, de care se leagă numele Domnitorului Alexandru Ioan Cuza, este desființarea clăcii și împrumutarea țăranilor. Prin această faptă a marelui Domn, se schimba întâia oară cu adevărat, regimul feudal al muncii agrare, se desființa și în fapt și de drept iobăgia seculară. Dacă această îmbunătățire n'a fost fundamentală, și peste câțiva timp țăranii au fost din nou la dispoziția marilor proprietari, aceasta s'a datorat greutateii de a schimba deodată și radical un regim care dura prea de mult și o mentalitate îndătinată.

Să vedem mai întâi pe scurt, care a fost starea țăranilor români în decursul vremurilor.

Am văzut în capitolele precedente, cum și la noi ca în toate țările, în evul mediu a predominat regimul agrar feudal, în care țăranii erau iobagi, „adscripti gle-

bae", (legați de brazdă, adică de o anumită moșie). Ei erau servi, legați de pământ și nu de stăpân. Nu puteau fi vânduți ca sclavii, dar puteau fi cedați odată cu moșia. Dacă părăsiau moșia puteau fi aduși înapoi cu forța. Acești șerbi se numiau în Muntenia „rumâni”, iar în Moldova „vecini”. Nu toți țărani erau șerbi. Existau și țărani liberi, care aveau proprietățile lor: „moșnenii”, în Muntenia, „răzeșii” în Moldova. Dar aceștia nu erau prea numeroși. Până de curând, s'a crezut că cel care a legiferat iobăgia, hotărînd că „rumânii” să rămâie pe veci legați de brazdă, ar fi fost Mihai Viteazul. A fost o nedreptate ce s'a făcut marelui Domn cu această părere. În realitate, legătura aceasta față de moșie, care nu era doar o instituție românească specială, era mult mai veche decât epoca lui Mihai Viteazul.

S'a dovedit mai pe urmă că ceeace a hotărît Mihai Viteazul a fost altceva, în legătură cu instituția de mult existentă. Anume, după luptele lui cu Turcii, s'au născut multe procese prin care diferiți boieri cereau dela alți boieri pe rumânii lor, împrăștiți în toate părțile țării, în acea vreme turbure a războiului. Ca să pună capăt acestor procese, pornite tocmai pe baza drepturilor vechi ale proprietarilor de a-și revendica șerbii de unde s'ar găsi, Mihai a hotărît că pentru acea împrejurare, să nu se mai urmărească rumânii fugiți ci fiecare pe unde se afla în acel timp, să rămână pentru totdeauna. S'ar putea imputa cel mult lui Mihai Viteazul că nu a desființat iobăgia, dar aceasta este altceva, și nu trebuie să-i punem în seamă ceeace n'a făcut. Cât pentru desființarea iobăgiei, nu era pentru acel timp o reformă posibilă. Condițiile complexe economice, sociale, politice o impuneau. A trebuit să treacă multă vreme, să se vadă ce rele urmări are, pentru ca Domnii să se gândească la o asemenea reformă. Greutățile stării țărănilor iobagi din Principate îi făcea să fugă peste

granițe, unde puteau spera un traiu mai ușor, mai ales peste Dunăre. Moșiile rămâneau fără muncitori, și țara fără contribuabili.

Rumânii și „vecinii” erau datori față de proprietar două lucruri: o dijmă din produsele pământului, pe care, la rândul său, avea dreptul să-l cultive din moșie, și în al doilea rând, o clacă pe restul moșiei care în primele timpuri a fost între 3 și 5 zile. Afară de aceasta erau datori birul-„cisle” către țară, adică, mai la urmă, către Domn.

Până în sec. al XVII-lea, toate aceste sarcini nu erau prea apăsătoare. Epoca fanarioților din sec. al XVIII-lea le face de nesuferit.

Claca se înmulțește, birurile de asemeni. Țăranii fug.

O asemenea stare păgubitoare, mai întâiu chiar pentru țară, adică și pentru Domn, făcu pe unul din cei mai luminați și mai buni Domni fanarioți, să convoace „Obșteasca Adunare” ca să se ia măsuri de îndreptare. Acesta a fost Constantin Mavrocordat.

Astfel, la 1746, se hotărî mai întâi, să se dea diferite scutiri fugarilor care s'ar întoarce înapoi; dar aceasta făcu alt rău: cei ce nu fugiseră și duceau singuri greul, începură să părăsească țara la rândul lor. Atunci Constantin Mavrocordat, desființă „rumânia”, dând libertate tuturor țăranilor, obligându-i numai la facerea *clăcii*, care avea să fie de 8 până la 12 zile pe an, în schimbul dreptului de a primi dela proprietar pământ de muncă, pășune pentru vite și alte lucruri necesare.

Dar Domnii următori, la stăruințele boierilor, au admiș sporirea tot mai mare a numărului zilelor de clacă. Boierii aveau nevoie să lucreze o parte tot mai mare de moșie pe seama lor, căci negoțul cu cereale ce se desvolta tot mai mult pe Dunăre, le aducea mare câștig. Pentru aceasta ei aveau nevoie pe deoparte de tot mai multe brațe, pe de alta de o rezervă tot mai mare

de pământ. Căutară deci să mărească claca și să micșoreze, să împuțineze dreptul de folosință al țăranilor asupra moșiei.

În cele din urmă ajunse în fapt din nou la robia brazdei, căci Ioan Sandu Sturza, reintroduse în 1828, dreptul de a urmări pe țăranii plecați, iar Regulamentul Organic, favorabil, după cum știm, boierilor, deși a recunoscut țăranilor dreptul de a se muta de pe o moșie pe alta, a legat însă acest drept de atâtea sarcini și datorii, în cât în fapt era imposibil unui țăran să plece. Regulamentul mai fixează și ce trebuie să se înțeleagă printr'o zi de lucru, adică ce muncă să se facă în cantitate.

Așa dar, problema țărănească era încă nedeslegată atunci, când datorită împrejurărilor externe și redeşptării naționale, Românii încep a se conduce singuri. A fost un punct din programul Domnitorului Cuza, pe care l-a împlinit cât a putut mai bine pentru vremea aceea și cu destulă greutate, la 1864.

Cu ajutorul marelui său ministru Mihail Cogălniceanu, el a hotărît să rezolve această problemă prin desființarea clăcii și împrumietărirea țăranilor, singurul mod de a desrobi cu adevărat pe țărani.

Dar Camera cu care Cuza lucra pe baza legii electorale impusă de Convențiunea din Paris dela 1856, era formată mai mult din reprezentanți ai boierilor. Cu asemenea deputați nu s'au putut înțelege Cuza și Cogălniceanu, căci erau prea interesați în cauză și prea puțin dispuși la sacrificii.

A fost nevoie de o lovitură de Stat. Cuza a dizolvat Camera și a făcut cele mai mari reforme, între care și împrumietărirea, fără Cameră, pe baza puterii ce prevede în suplimentul de Constituție, „Statutul”, aprobat de popor prin plebiscit și recunoscut de Puteri ca parte întregitoare a Convențiunii.

Spuneam la început că mai târziu reforma aceasta

și-a pierlut din efect. Cauza a fost înmulțirea populației agrare și fărâmițarea proprietăților primite, fărâmițare pricinuită de sistemul nostru de moștenire.

S'au mai făcut și alte mici împrôpietări, dar neajungerea pământului a făcut din țaran din nou un fel de șerb. Aceasta a dus la revoluția agrară din 1907. Toate legile care s'au mai făcut apoi pentru reglementarea muncii agricole și a raporturilor dintre țărani și proprietari, n'au fost în stare a îmbunătăți situația. A trebuit să se facă o reformă și mai mare decât la 1864: Exproprierea și marea împrôpietărire a țăranilor după marele rășboiu, operă a Regelui Ferdinand, și a oamenilor din jurul său, care au înțeles necesitatea vremii.

Poate că această reformă a fost cam întârziată, și înfăptuirea ei într'o vreme când economia țării era sdruncinată de rășboiu, a agravat criza economică, dar trebuia făcută. Nu trebuie să uităm însă că și la 1864 problema a fost deslegată bine pentru moment, dar apoi a revenit. Nu va trece mult și pământul va fi iarăși neîndestulător. Ceeace s'a făcut este numai o reformă socială. Ne rămâne încă înainte problema economică: trebuie să învățăm pe țărani o cultură cât mai intensivă spre a se putea hrăni de pe o bucată cât de mică de pământ, ba chiar să poată și vinde din produsele sale. Apoi prisosul populației agricole să fie îndrumat spre industrie, în primul rând către cea casnică. În fine să se împiedece de acum înainte fărâmițarea proprietății rurale. Numai așa vom reveni la rolul de țară exportatoare de altădată, și totodată cu o țărănime îndestulată.

49. Comerțul pe Dunăre și „Comisiunea Dunăreană“.

Dunărea a fost, în toate vremurile, calea principală care a însuflețit viața economică a ținuturilor noastre. Au folosit-o Romanii, au continuat a o stăpâni Bizan-

tinii, până când s'au așezat ca stăpânitori ai bazinului ei Turcii. În epoca cea mai înfloritoare a comerțului românesc, după înființarea Principatelor, tot Dunărea dă puterea economică a țărilor noastre. Am văzut cum toate drumurile comerciale, care legau țara noastră cu orașele ardelenene din evul mediu, duceau la Dunăre, unde s'au dezvoltat cele mai înfloritoare orașe românești.

Dar dela 1540 mai ales, Turcii pun deplină stăpânire pe ea, ocupând ca stăpânitori porturile Turnu, Giurgiu, Brăila, pe care le fac cetăți întărite, luând în stăpânire și ținuturile din jur „raialele”.

Schimbarea aceasta în dominația Dunării, înseamnă o răspântie și pentru viața comerțului românesc. Un raport polon dela 1540 scrie:

„Iar în Țara Românească de ceastă parte a Dunării, Turcul, luând o cetate mare și bogată, anume Brăila, a supus-o stăpânirii sale și a început a face cetate de zid”. „Cu aceasta, — zice d. Iorga, în „Istoria comerțului românesc” — o nouă eră începea în comerțul muntean: era schimburilor exclusive cu Orientul”.

Dunărea și-a păstrat mai departe importanța, dar acum servia pentru ca să care bogățiile noastre mai cumpărate, mai rechiziționate, la Constantinopol.

Până la sfârșitul veacului al XVIII, ea a fost exclusiv în puterea Turcilor, precum era însăși marea Neagră. Veacul al XIX-lea, aduce însă din nou orientarea comerțului mondial către Orient. Mai întâi Austriacii și Rușii, mai apoi Puterile celelalte, în primul rând Anglia, încep a se interesa de Dunăre.

Tratatul dela Adrianopole, din 1829, scoate complect Dunărea de sub dominația Turcilor, odată cu dărâmarea cetăților Brăilei, Giurgiului și Turnului, și cu libertatea de navigație pentru toate popoarele.

De atunci și până la războiul Crimeii, două Puteri caută mai ales să-și impună dominația la Dunărea

noastră: Rusia care în urma războaielor cu Turcii se și așezase destul de bine în Principate, și Austria.

Rușii, se întinseră și mai mult asupra Dunării prin tratatul dela Adrianopole, căci luau dela Turci și gurile Dunării până la malul drept al brațului Sf. Gheorghe. Iar Austriacii, ocupând la 1854—1856 Principatele se gândiau mai ales la stăpânirea Dunării. Dar interesele celorlalte Puteri aveau să împiedece planurile și ale Austriacilor și ale Rușilor.

În adevăr, chiar în vremea războiului Crimeii, veniau la Brăila, pe lângă 328 vase austriace, și pe lângă 514 turcești, încă 239 engleze, 31 sarde, 9 franceze și 442 de alte naționalități.

Se vede dar interesul general internațional al Dunării și mai ales al Englezilor.

Deaceea, congresul dela Paris din 1856, prin care se încheie pacea, se ocupă în primul rând de Dunăre. Rușii sunt complet îndepărtați dela Dunăre, retrocedându-ni-se nouă cele trei județe de sud ale Basarabiei, iar comerțul și navigația pe Dunăre și marea Neagră au fost declarate libere pentru toate popoarele lumii. Spre a se pune în stare de navigație cursul și gurile Dunării, s'a instituit o „Comisiune europeană a Dunării”.

Comisiunea Europeană a Dunării.

Comisiunea europeană a Dunării se compunea din reprezentanții semnatari ai tratatului de pace (Austria, Franța, Anglia, Prusia, Rusia, Sardinia, și Turcia). Ea avea să desfunde prin lucrări necesare, gurile Dunării, lăsate de Ruși să se împotmolească, fie din lipsă de interes, fie chiar intenționat, pentru a împiedica comerțul riveranilor Dunării, și a desvolta comerțul rusesc pe marea Neagră, și portul Odesa.

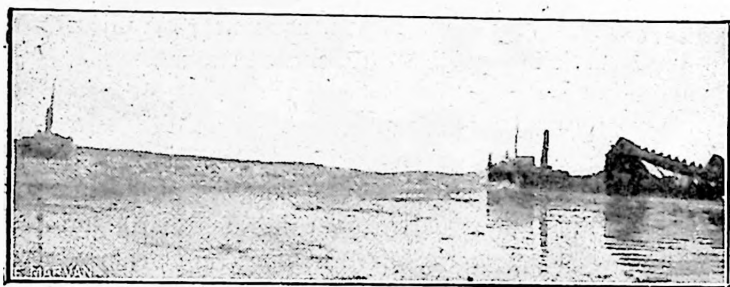
Comisiunea aceasta este provizorie, numai pe doi ani, și competența ei era numai până la Isaccea. Odată cu ea se înființa și o a doua comisiune, „Comisiunea riverană”, din care făceau parte și țările noastre. Aceasta trebuia să fie permanentă și să continue lucrările de întreținere ce avea să înceapă prima Comisiune. S'a întâmplat însă, din cauza uneltirilor Austriei, care voia să-și asigure dominația, — că această comisiune riverană nu a putut lua ființă, și din contra. comisiunea europeană s'a permanentizat, fiind recunoscută în cele din urmă ca definitivă prin pacea din 1919 dela Versailles. Din prelungire în prelungire, ea a rămas mereu la gurile Dunării, ba la diferite ocazii i s'a întins competența.

Astfel, prin tratatul de pace de la Berlin, din 1878, când ni s'au reluat nouă județele sudice basarabene, competența Comisiunii s'a întins până la Galați. Tot atunci însă s'a admis în Comisiune și un delegat român. Totodată s'a hotărît ca Austro-Ungaria să facă lucrările necesare ușurării navigației la Porțile de Fer, unde stâncile o împiedecă.

La 1883, împlinindu-șe termenul de prelungire al Comisiei, odată cu noua prelungire s'a făcut și un regulament al navigației pe porțiunea dela Porțile de Fer la Galați, și s'a întins competența Comisiei europene dela Galați la Brăila. Conferința s'a ținut la Londra. Noi însă nu am semnat acea convenție și nu am recunoscut-o, căci nu fusesem consultați și nu ni se respectau drepturile. După marele războiu, s'a mai înființat o a doua Comisie, numită „Comisia Internațională a Dunării”, care are competență asupra Dunării de la Ulm și până la Galați. A rămas deci în discuție, cine este competent pe porțiunea dela Galați la Brăila, căci din cauza neșemnării din partea noastră a convenției dela Londra, Comisia europeană, nu și-a întins până aci activitatea. Acum însă, când

prin noul tratat, Comisiei internaționale a Dunării i s'a fixat competența până la Brăila, Comisia europeană găsește că ea are competență pe porțiunea intermediară. După multe discuții a trebuit să recunoaștem și noi acest lucru.

Comisiunea europeană și-a împlinit destul de bine misiunea: ea a construit canalul Sulina, făcând posibilă intrarea vaselor de mare pe Dunăre. Păcat numai că a ales pentru canalizare brațul Sulina, care este

Draga Sulina, spărgând gheața pe Dunăre, pentru a elibera un vapor prins în zăporul dela Ceatalul Ismail (1925-24).

foarte greu de întreținut, din cauza condițiilor dela gura lui, încât în fiecare primăvară acum după războiu se împotmolește sau costă prea mult întreținerea adâncimii. Această scumpete se răsfrânge apoi asupra comerțului, căci se iau taxe de intrare și ieșire prea mari. S'a emis ideea să se construiască un alt canal pe unul din celelalte două brațe, unde ar fi trebuit să se facă dela început. Ceeace a determinat Comisia să aleagă Sulina a fost o economie de cheltueli la construcție; acum această economie se răsbună. Ar fi totuși greu să se facă un alt canal nou. Comisia caută acum să prelungească canalul în mare, prin diguri,

spre a evita oprirea nisipului (adus de Dunăre) chiar la gura canalului.

Cu toate acestea, de când navigația pe Dunăre a devenit liberă, comerțul nostru pe această cale și-a re-
luat importanța din vechile vremuri de mărire.

Aceasta mai ales de când s'a creiat și o flotă națională.

50. Marile lucrări de utilitate publică.

Domnia Regelui Carol I nu este însemnată numai prin redarea independenței țării, ci și prin organizarea tuturor serviciilor publice, prin mari lucrări de interes public.

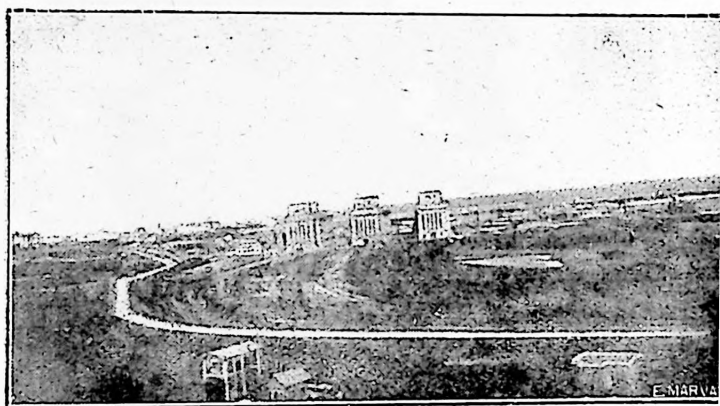
In primul rând comunicațiile. In afară de diferite construcții în legătură cu navigația pe Dunăre și marea Neagră, cum au fost construirea porturilor, marea operă din acest timp este construcția căilor ferate. De mult se plănuseră aceste lucrări: încă din timpul celor doi domni harnici, Alexandru Ghica și Mihai Sturza. Cuza vodă deasemeni le-a încercat, dându-se chiar concesiuni de construcție. Dar împrejurările n'au permis înfăptuirea lor, și la venirea Domnitorului Carol n'aveam încă nici o linie de drum de fer.

S'au luat deci, măsuri ca în timpul cel mai scurt să avem liniile necesare în circulație. Cea dintâi linie pusă în exploatare a fost linia București-Giurgiu, la 1869.

Sistemele de construcție și exploatare au fost două: 1) construirea de către societăți streine pe contul statului român, care le plătea la sfârșitul construirii și le puneă pe contul său în exploatare; 2) Darea în concesiune pentru construire și exploatare către societăți streine. Aceasta, pentru a avea mai repede rețeaua de căi ferate necesară. Mai târziu s'a aplicat și un al treilea sistem, construirea în regie de către stat și cu personal român.

După primul sistem (al construirii de străini pe seama statului) s'au făcut linii mici de legătură cu rețelele streine dela granițe: București-Giurgiu (1869), Iași-Ungheni (1874), Ploești-Predeal (1879) în lungime totală de 176 de km. costându-l pe stat 6.031.494 lei.

Prin sistemul al doilea (al concesiunii exploatării însăși) s'a făcut la început partea cea mai mare din rețea. Anume, s'a acordat în 1867 unei companii germane („Societatea Lemberg-Cernăuți-Iași”) concesiunea următoarelor linii: Roman-Burdujeni, Pașcani-Iași, și Verești-Botoșani.

Vedere panoramică a portului Constanța.

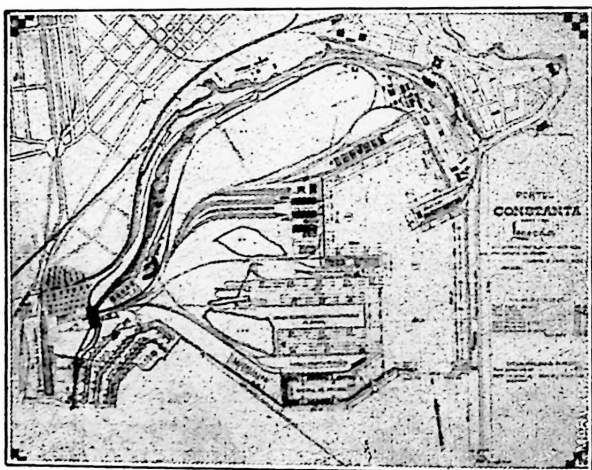
Societatea era condusă de Offenheim. Ea construiește în scurt timp liniile concesionate și le pune în circulație. Totalul costului de construcție a fost de 51.535.640 lei, pentru o lungime de 222 km, gata în anul 1871.

O a doua concesiune se dă în acelaș timp pentru o rețea mai mare altui grup, tot societate germană, sub conducerea Doctorului Strussberg. Liniile concesionate societății Strussberg au fost: București-Vâr-

precum se vede, cele mai importante, care trebuiau să întregescă rețeaua.

Statul garanta ambelor societăți concesionare un profit de $7\frac{1}{2}\%$ din capitalul întrebuințat în construcție.

Lucrările celei de a doua societăți n'au mai mers așa de bine ca ale primei, mai ales din cauza războiului franco-german. După multe schimbări de învoială și de organizație, au fost gata și aceste linii pe la 1875. Ele au costat 288.893.320 lei.

Planul portului Constanța.

La 1880, Statul român a trebuit să răscumpere liniile concesionate celei de a doua societăți, făcând un împrumut de 237.500.000 de lei cu 6%. După doi ani, a răscumpărat și linia Cerna-Vodă-Constanța, de 65 km. contruită în Dobrogea pe când era încă turcească, în 1860 (este deci cea mai veche), și pentru care a plătit 16.459.873 lei. Cu oarecare greutate și cam cu forța, fură răscumpărate și liniile primei societăți tocmai la 1888. Dela 1880, după răscumpărarea principalelor linii, statul român n'a mai construit de cât pe cont

propriu, având acum și resursele și personalul necesar. Astfel, lungimea căilor noastre ferate ajunsese în ajunul marelui războiu la peste 3500 de km. Azi ele sunt de circa 12000 de km. prin întregirea țării cu noile provincii românești. Sistemul exploatării este regia, cu monopolul pentru liniile de interes general, putându-se concesiona numai cele de interes local. Problema care rămâne de deslegat pentru azi, este nu numai înmulțirea lor, ci și o mai bună armonizare între liniile dintre diferite provincii și vechiul regat, operă la care se și lucrează. Numai așa vom putea profita de buna noastră așezare la Dunăre și ca punct de transit internațional între Apus și Orient.

După alipirea Dobrogei, se simți și necesitatea legăturii cu această provincie prin cale ferată. Pentru aceasta se construi mărețul pod Fetești-Cerna-Vodă, care din nefericire azi nu mai este îndeștător comunicației între țara mărită și marea Neagră.

Șoselele au fost deasemeni construite în cursul secolului XIX-lea. Până la aplicarea regulamentului organic, nu existau în Principate decât drumuri naturale făcute doar prin circulația repetată a vehiculelor.

Regulamentul Organic se ocupă într'un capitol de aceste lucrări și instituie pentru anumite drumuri obligația prestației pentru săteni.

Domnii Regulamentari își dau silința să înzestreze țara cu cele mai necesare drumuri. Astfel se construiesc în Muntenia la 1845 principalele șosele care uniau Bucureștii cu cele mai importante puncte, făcându-se și un pod peste Olt. În Moldova deasemeni, Mihai Sturza a făcut drumul Siretului. Totuși la venirea Regelui Carol, nu erau în toată țara decât 1095 de km. de șosea pietruită. De atunci șoselele s'au înmulțit mereu. Acum după războiu se simte necesitatea reparării lor, căci au suferit de relele războiului.

Celelalte mijloace de comunicație s'au organizat în acelaș timp.

Astfel, *poșta*. Până la 1869, au fost în România, pe lângă serviciul poștal al statului român, și biurouri ale consulatului austriac și al celui rusesc, pentru corespondența cu țările respective. Cea dintâi lege de reorganizare a poștei și telegrafului s'a făcut la 1864. Prin ea serviciul poștal și de telegraf se rezervă numai pe seama statului și se suprimă sistemul arendării, care se întrebuințase mai înainte. Plata prin mărci poștale s'a introdus întâia oară în Moldova la 1854, iar în Muntenia la 1858, când se unificară și taxele poștale pentru Principate. Natural, că serviciul poștal se perfecționează în măsura înmulțirii căilor ferate.

Cele dintâi linii **telegrafice** au fost construite în timpul războiului Crimeii, la 1854, de către Austriacii ocupați. Ei continuară a le exploata o vreme și după părăsirea Principatelor, dar în curând au fost răscumperate de către Statul român.

Telefonul a fost introdus în România la 1884.

Instituții financiare.

În urma tuturor silințelor și construcțiunilor, viața economică se dezvoltă. Pentru înlesnirea circulației bunurilor și pentru ajutorarea producției de tot felul trebuiau și instrumentele de schimb: moneda și Creditul. Se înființă în acest scop o bancă de emisiune, Banca Națională a României, apoi instituții de credit comercial și altele de credit agricol, precum și altele cu scop de a încuraja economia.

Se înființă astfel, Banca Națională la 1880 cu privilegiul exclusiv al emiterii de bilete de bancă.

Ca bancă de economie s'a înființat încă dela 1864 „Casa de depuneri și consemnațiuni”, prin o lege care s'a mai modificat după aceea, dându-i-se la 1880 și rolul de casă de economie.

La 1873, s'a înființat Banca de credit funciar rural, o societate bazată pe mutualitate și pe emiterea de înscrisuri funciare, bancă de mare folos agriculturii, prin finanțarea marilor proprietari, cari găsiu aci un credit ieftin cu garanția ipotecii moșiilor. După exproprierea marilor moșii, acest Credit a trebuit să fie reorganizat pe alte baze.

De prin 1903, au luat desvoltare, pentru creditul țărănesc, **băncile populare.**

În fine,, desvoltarea economică a determinat și desvoltarea comerțului de bancă particular. O mulțime de bănci de credit comercial s'au fundat, mai mari sau mai mici, cu capital național sau ca sucursale ale instituțiilor de credit din streinătate.

Răsboiul mondial a adus și aci ca în toate domeniile turburare. Acum după stabilizarea monetară și regularea tuturor datoriilor externe putem spera și o înlesnire mai mare și o ieftenire a creditului.

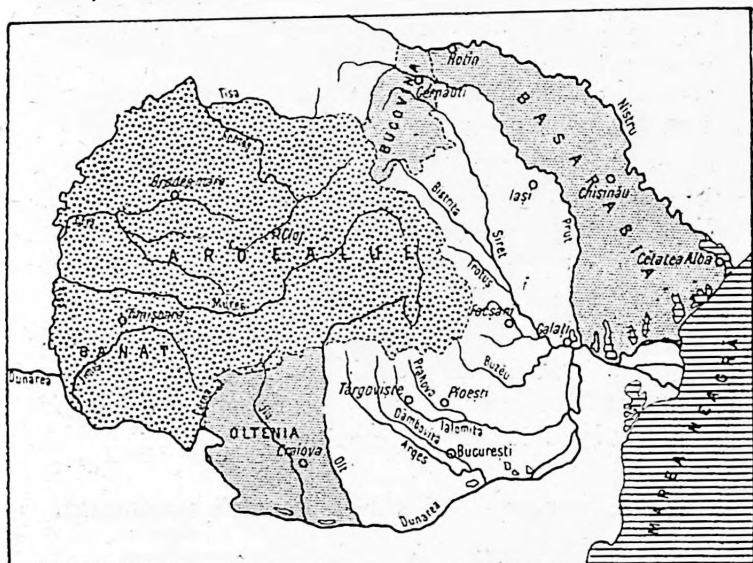
Răsboiul mondial și starea noastră economică.

În ajunul răsboiului, comerțul nostru era într'o stare foarte înfloritoare. Jumătate din traficul Dunării de jos era în mâinile noastre.

Aveam relațiuni comerciale cu cele mai depărtate țări. Exportam multe cereale și importam mai ales instrumente de producție, cum sunt mașinile. Balanța comercială era activă.

A venit însă răsboiul la care a trebuit să luăm și noi parte pentru înfăptuirea vechiului ideal de întregire a neamului. Cu începerea răsboiului, nu numai că această stare înfloritoare a luat sfârșit, dar țara noastră a avut și nenorocul de a fi ocupată de inamic timp de doi ani, în cea mai mare și mai bogată parte a ei. Germanii, cari erau la sfârșitul resurselor de subsistență, au căutat timp de doi ani să-și împlinescă lipsurile

cu bogățiile noastre. Când au plecat în 1916, țara era sleită de toate mijloacele de trai. Dar aceste pagube și distrugerii au fost compensate prin întregirea țării și prin liberarea de toate sarcinile ce ni le impuseseră Germanii și aliații lor prin pacea momentană și, din fericire, trecătoare, dela București.

România întregită și războiul 1916-18. Părțile punctate arată locurile unde au luptat românii. (D. D. Patrașcanu, Istoria Nouă).

Prin acea pace, ni se lua Dobrogea, în folosul Bulgariei și celorlalți inamici, ni se luau cei mai frumoși și mai bogați munți, în folosul Austro-Ungariei. Ni se luau șantierelor navale dela Dunăre.

În folosul Germaniei ni se mai impunea și un regim comercial, ca pe vremea suzeranității turcești dinaintea de 1829: timp de șapte ani, tot exportul nostru de cereale trebuia să se facă numai în Germania, pe un preț fixat de ea; deasemeni pentru doi ani, tot exportul de furaj, de materii oleaginoase și de plante textile.

Din fericire, victoria definitivă a aliaților noștri, a adus pacea noastră, care în tratatele ce s'au încheiat

separat cu fiecare țară inamică în 1919, la Versailles, (cu Germanii), la St. Germain, Neuilly, Sèvres și Trianon, a anulat tratatul de pace încheiat de nevoie la 1918 la București.

Aceste tratate de pace au regulat totodată și multe chestiuni economice. Prin tratatul dela Versailles se înființează și o „Societate” — sau Ligă — a Națiunilor, menită să evite pe viitor războaiele dintre popoare și să reguleze pe cale pașnică orice conflicte internaționale.

Prin organele sale, care sunt: Adunarea generală, Consiliul și Secretariatul General, se ia în desbatere orice chestiune de interes internațional. Se înțelege, că chestiunile economice sunt dintre cele mai importante cu care se ocupă organele Societății națiunilor, aceste chestiuni fiind cauzele principale ale războiului, și cauzele fundamentale ale grozavului războiu încheiat acum zece ani.

Tendința Societății Națiunilor în materie economică, este să determine o colaborare economică, în locul luptelor; o solidaritate în locul concurenței dușmănoase. Aceasta este silința. Până acum însă, în fapt, națiunile urmează drumul început cu mult înainte de războiu, pe care întâlnim ce-i drept multe convenții și multe opere de solidaritate internațională, dar și o tendință de expansiune nelimitată a puterilor mari (ceea ce s'a numit „imperialism”) și o silință din partea Statelor mici să-și apere independența economică, alături de cea politică.

Un nou imperialism economic se desemnează, tinzând la acapararea isvoarelor de materii prime și de energie, precum și la acapararea deșeurilor. Formațiuni uriașe create cu mult înainte de războiu, trusturi internaționale lucrează cu zel în această direcție. Dar mijlocul cel mai tare de dominație acum după războiu este puterea financiară. Aceasta face ca cele mai mari puteri să fie azi Anglo-saxonii: Americanii cari au acumulat cel mai mare

stoc metalic monetar în timpul și în urma războiului și au devenit creditorii întregii Europe; Englezii care și-au întărit cei dintâi moneta, și-au regulat datoriile către America și încasează permanent și ei dela celelalte state pentru sumele plasate în toate părțile.

În aceste împrejurări, statele mici cum este și al nostru, nu mai pot duce un traiu izolat. Este însă o chestiune de politică cuminte să știm să ne folosim de ajutorul strein, dând în schimb pe al nostru, adică să intrăm în această mare întreprindere de colaborare economică modernă de care nu putem scăpa fără a ne condamna la sărăcie și inamiciții, dar totodată să nu fim subjugați economiceste de alții.

LUCRĂRI CONSULTATE PENTRU INTOCMIREA MANUALULUI

- Dr. Richard Mayr*: Lehrbuch der Handelsgeschichte.
M. G. Schmidt: Geschichte des Welthandels.
N. I. Angelescu: Istoria comerțului (Revista cursurilor Academiei de Comerț).
Gerolamo Boccardo: Istoria Comerțului. (Trad. G. B. Frollo, 1880).
Louis André: Histoire économique depuis l'Antiquité jusqu'à nos jours, III-ème ed. 1925.
Angelo Landra: Corso di storia del commercio, 2 vol. 1921.
J. Toutain: L'économie antique, 1927.
Marcel Dubois: Géographie générale, 1907.
N. Iorga: Istoria comerțului românesc, 2 volume, Vol. I 1915, Vol. II 1925.
G. Tașcă: Curs de economie politică și socială 1921; și Probleme economice și financiare, 1927.
N. Iorga, Istoria industriilor la Români, 1927.
D. Z. Furnică: Industria și dezvoltarea ei în țările românești, 1926.
N. Ghiulea: Les corporations de métiers en Roumanie.
Ministerul de Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii: La Roumanie 1866—1906, Bucarest 1907.
N. Iorga: Istoria Românilor prin călători, 2 vol. ed. II, 1926.
N. I. Angelescu: Les nouvelles tendances de l'Économie Internationale, 1925.
H. G. Wells: Esquisse de l'Histoire universelle. (trad. française de M. Edouard Guyot) 1926.
Ștefan Metes: Relațiile comerciale ale Țării-Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea, 1921.
Ștefan Metes: Istoria Românilor, vol. I, până la Intemeierea Principatelor.
O. Tafrali: Manual de Istorie Antică.
Marin Dimitrescu: Istoria Medie și Modernă.
D. D. Patrașcanu: Istoria Veche, Istoria Mijlocie și Istoria Nouă.
I. Găvănescu și O. Tafrali: Istoria modernă și contemporană.

CUPRINSUL

Introducere: Importanța comerțului. Diviziunea Istoriei comerțului. (pag. 7—9).

PARTEA I-a.

Comerțul și industria în antichitate:

- Generalități:* 1. Lumea cunoscută de cei vechi; caracterele comerțului în antichitate.
2. Comerțul pe uscat; drumul caravanelor. Drumuri pe apă; colonii. Industria în antichitate. (pag. 10—23).

Principalele popoare comerciale:

3. *Egiptenii:* Așezarea geografică; privire asupra istoriei politice. Starea economică: gricultura, industria, comerțul (pag. 24—31).
4. *Fenicienii:* Așezarea geografică; istoria politică. Comerțul, expansiunea colonială, industria. (pag. 31—38).
5—6. *Grecii:* Importanța istoriei lor; situația geografică a poporului grec; privire istorică; Sparta și Atena. Starea economică: agricultura, industria, comerțul. (pag. 24—31).
7. *Alexandru cel Mare:* Opera lui. Perioada hellenistică. Urmările cuceririlor lui Alexandru (pag. 53—57).
Cartaginezii: Așezarea lor; comerțul. (pag. 57—59).
8—9—10. *Romanii:* Chestiuni introductive; Vechii locuitori ai Italiei. Roma. Fazele istoriei Romanilor. Expansiunea Romanilor prin cuceriri în afară de Italia. Urmările cuceririlor. Imperiul.
Comerțul și industria în faza cuceririlor exterioare. Drumuri și centre comerciale. (pag. 59—78).
11. *Dacia Traiană:* Comerțul și industria în Dacia Traiană. (pag. 78—83).

PARTEA II-a.

Comerțul și industria în evul mediu.

12. *Generalități*: Ce se înțelege prin Evul mediu. Caracteristicile lui. Diviziunea. Caracterile comerțului în evul mediu. Influența bisericii creștine și a apariției Germanilor. (pag. 83—89).

Popoarele comerciale în evul mediu.

13. *Bizantinii*: Așezarea favorabilă; comerțul, industria. (pag. 89—92).
14. *Arabii*: Așezarea geografică. Mahomet. Expansiunea arabă. Comerțul și industria. (pag. 92—100).
15. *Feudalismul*: Organizarea feudală; Starea economică. (pag. 100—104).
16. *Cruciatale*: Cauzele; expedițiile mai însemnate. Urmările cruciatelor. Comunele. Comerțul de bani: Evreii și Lombardii. (pag. 104—113).
17. *Comerțul orașelor Italiene*: Comerțul italian: Amalfi, Pisa, Veneția, Genova, Florența. Industria, băncile, moneda. (pag. 113—120).
18. *Cunoștințele geografice*: Explorațiunile și descoperirile. Călătoriile lui Marco Polo. (pag. 120—126).
19. *Comerțul german*: Ligile. Origina lor și foloasele ce au adus. Liga Renană, Liga Suabă, Liga Hanseatică. (pag. 126—133).
20. *Comerțul celorlalte țări*: Flandra, Franța: Corporațiunile; Orașele comerciale. Anglia, Spania și Portugalia. (pag. 133—141).

Comerțul și industria în țările române.

21. *Comerțul român în evul mediu*: Înainte de întemeierea Principatelor: Comerțul la Dunăre, comerțul pe Marea Neagră; Venirea Ungurilor și Colonizarea Ardealului. Întemeierea Principatelor. (pag. 142—149).
22. *Drumurile comerciale*: În Muntenia; În Oltenia; În Moldova. (pag. 149—156).
23. *Negustori și orașe*: Negustori străini; Negustori români. Orașe. Mărfuri și monede. Vechile tratate comerciale. (pag. 156—168).

PARTEA III-a.

Comerțul și industria în timpul modern.

25. *Generalități*: Trecerea dela evul mediu la evul modern. Popoarele comerciale. Caracterele speciale ale comerțului modern. Descoperirile științifice. (pag. 169—173).
26. *Descoperirile geografice ale Portughezilor*: Cauzele descoperirilor geografice. Descoperirile Portughezilor. Imperiul colonial portughez și sistemul colonial. (pag. 173—179).
27. *Descoperirea Americii*: Starea Spaniei înainte de descoperirea Americii. Descoperirea Americii. Starea Americii la cucerirea ei de către Spanioli. (pag. 179—187).
28. *Comerțul Spaniol*: Sistemul colonial Spaniol. Urmările descoperirilor. Schimbarea centrelor comerciale. (pag. 187—193).

Comerțul în sec. 17-lea și al 18-lea.

29. *Comerțul Olandez*: Generalități asupra sec. 17—18. Olandezii. Comerțul lor. Imperiul colonial olandez. Decadența Olandei. (pag. 193—198).
30. *Comerțul în Anglia*: Privire istorică. Primele explorări. Inceputurile expansiunii coloniale. Marile companii. Coloniile din America. Măsurile protecționiste: Actul navigației. Inceputurile industriei. (pag. 198—204).
31. *Comerțul în Franța*: Regii și miniștrii mai însemnați până la revoluție. Henric al IV-lea și Sully. Richelieu. (pag. 204—210).
32. *Colbert*: Opera și sistemul lui Colbert: Colbertismul. Protejarea și reglementarea industriei. Comerțul și coloniile. Politica colonială. Companiile de comerț. (pag. 210—217).
33. *Comerțul în Germania și celelalte state*: Germania; orașele comerciale. Austria, Rusia, Polonia, Suedia, Danemarca. (pag. 218—224).
34. *Comerțul în Țările Române*: Starea politică. Comerțul sub dominațiunea turcească. Comercianții. Orașele. Industree. (pag. 224—232).

35. *Sistemul lui Law*: Situația financiară a Franței la începutul sec. al 18-lea. Realizarea proiectelor lui Law. Urmările experienței lui Law. (pagina 232—236).
36. *Politica colonială*: Luptele Franco-Engleze în colonii în sec. al 18-lea. Luptele în India. Luptele în America. Independența coloniilor engleze din America. (pag. 236—242).
37. *Economiștii și Turgot*: Mișcarea ideilor în sec. al 18-lea. Ideile fiziocraților. Turgot. Reformele lui. (pag. 242—247).

PARTEA IV-a.

Comerțul contemporan.

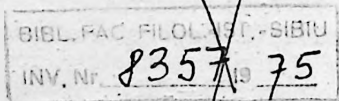
38. *Revoluțiunea Franceză*: Rezumai istoric. Cauzele revoluțiunii. Izbucnirea și desfășurarea revoluției. Starea și politica economică a Franței în timpul revoluției. Agricultură, finanțele, industria, comerțul. (pag. 248—256).
39. *Perioada Napoleoniană*: Starea și politica economică a Franței în timpul Imperiului. Politica financiară. Agricultură, industria, comerțul. Blocul Continental. Efectele lui. (pag. 256—262).
40. *Comerțul după 1815*: Caracterele comerțului contemporan. Situația politică în Europa după 1815. Evenimentele politice din Franța. (pagina 262—267).
41. *Mișcarea economică în Franța*: Politica economică franceză după 1815. Starea economică: agricultura, comerțul, industria. Revoluția din 1848. Atelierele naționale. (pag. 267—272).
42. *Al doilea Imperiu*: Opera economică a lui Napoleon al III-lea: Căile de comunicație, finanțele, agricultura, comerțul, industria. (pag. 272—276).
43. *Comerțul după 1871*: Desvoltarea comerțului și industriei după 1871. *Expansiunea colonială în sec. al 19-lea*. Puterile coloniale și regiunile de colonizare. (pag. 276—281).

44. *Coloniile engleze și cele franceze*: Imperiul colonial englez. Caracterele lui și sistemele de administrație. Noul imperiu colonial francez. (pagina 282—287).
45. *Coloniile celorlalte state*: Coloniile germane. Expansiunea rusească, extremul orient. Celelalte țări europene colonizatoare. Statele-Unite. Imperialismul american. Concurența internațională. Tratatetele de comerț. (pag. 288—297).

Comerțul român contemporan.

46. *România în epoca contemporană*: Rezumat istoric. Starea și mișcarea economică înainte de Regulamentul Organic. Pacea dela Adrianopol. Regulamentul Organic. (pag. 298—306).
47. *După Regulamentul Organic*: Starea comerțului și industriei după Regulamentul Organic. Relațiile comerciale ale României cu statele străine. (pag. 306—311).
48. *Regimul muncii în România*: Regimul muncii industriale. Evoluția breslelor. Regimul muncii în Agricultură. Desființarea clăcii și împroprietărirea țăranilor. (pag. 311—317).
49. *Comerțul pe Dunăre*: Regimul Dunării în epocile trecute. Comisiunea europeană a Dunării. (pag. 317—322).
50. *Marile lucrări de utilitate publică*: Șoselele, căile ferate, poșta, telegraful și telefonul. Instituții financiare. Războiul mondial și starea noastră economică. (pag. 322—330).

S F Â R Ș I T.

DE ACELAȘ AUTOR:
(Aprobate de Minister)

I. Pentru școlile superioare de comerț:

1. Economia politică pentru clasa II-a.
2. Economie politică pentru cl III-a.
3. Noțiuni de Finanțe pentru clasa III-a.
4. Noțiuni de Statistică (în colaborare cu d-l P. Dedulescu)
pentru clasa III-a.
5. Istoria comerțului pentru clasa III.

II. Pentru școlile de meserii:

1. Economia industrială pentru clasa IV-a.
2. Educația Socială și Civică pentru clasa V-a.

III. Pentru licee și școli normale:

1. Instrucția Civică pentru clasa III-a (și școli normale).
2. Drept constituțional și Administrativ pentru clasa VI-a și
3. Economia Politică pentru clasa VII-a.

Manualul examenului de bacalaureat: Instrucția Civică, (con-
form programei oficiale).